

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Άρτεμη Παπανδρίτσα

**Εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και ηθική καταστολή στο πλαίσιο του
ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

**Εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και ηθική καταστολή στο πλαίσιο του
ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης**

*Υπεύθυνα δηλώνεται ότι, η συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή έχει συγγραφεί από την υπογράφουσα και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο άλλου διδακτορικού, μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η εργασία αυτή, έχοντας εκπονηθεί από την υπογράφουσα, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές της απόψεις επί του θέματος. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διδακτορικής διατριβής αναφέρονται στο σύνολο τους, με πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Η ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής χρηματοδοτήθηκε από την **Ακαδημία Αθηνών**, στο πλαίσιο της χορήγησης υποτροφιών για μεταπτυχιακές σπουδές δεύτερου κύκλου σπουδών, στον κλάδο της Φιλοσοφίας, κατά τα έτη 2014- 2016.*

© Αρτεμη Παπανδρίτσα, Ιωάννινα 2019

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Άρτεμη Παπανδρίτσα

**Εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και ηθική καταστολή στο πλαίσιο του
ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

1. Δρόσος Διονύσιος, Καθηγητής Ηθικής Φιλοσοφίας, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
2. Μαρκουλάτος Ιορδάνης, Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
3. Τάκης Ανδρέας, Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου, Τμήμα Νομικής Σχολής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Δρόσος Διονύσιος, Καθηγητής Ηθικής Φιλοσοφίας, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
2. Μαρκουλάτος Ιορδάνης, Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
3. Τάκης Ανδρέας, Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου, Τμήμα Νομικής Σχολής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
4. Σιάνου – Κύργιου Ελένη, Καθηγήτρια Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
5. Σταμάτης Κωνσταντίνος, Καθηγητής Φιλοσοφίας του Δικαίου, Τομέας Ιστορίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου, Νομική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
6. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Επίκουρος Καθηγητής Εφαρμοσμένης Ηθικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Τομέας Φιλοσοφίας.
7. Σακελλαριάδης Αθανάσιος, Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

«Η έγκρισις διδακτορικής διατριβής υπό τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴ τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως». (Ν. 5343/32, ἄρθρο 202/2)

Στους γονείς μου,
το δίχως άλλο.

Στον Κύριο Δρόσο,
που πίστεψε σε τούτο το ιδιαίτερο θέμα
και ότι εν τέλει θα έλθει εις πέρας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	18
1. Κεφάλαιο 1 ^ο	23
1.1. Αντικείμενο μελέτης	23
1.2. Οι στόχοι έρευνας.....	23
1.3. Μεθοδολογία έρευνας	24
1.4. Χρονοδιάγραμμα έρευνας.....	25
1.5. Καινοτομικότητα – Οφέλη έρευνας.....	26
1.6. Ανάπτυξη καίριων θεωριών.....	26
2. Κεφάλαιο 2 ^ο	28
2.1. Η Ηθική (Ethics).....	28
2.2. Η χρησιμότητα της Ηθικής.....	29
2.3. Η θεωρία της Ηθικής Αίσθησης (Moral Sense Theory)	33
2.4. Η αγαθότητα και το ζήτημα των σκοπών	35
2.5. Η Ορθή πράξη	39
2.6. Ηθική Ψυχολογία.....	44
2.7. Μεταηθική	46
3. Κεφάλαιο 3 ^ο	50
3.1. Το πρόβλημα της Ελεύθερης Βούλησης (Free will problem)	50
3.2. Η θεωρία του Πράττειν – της Δράσης (Action theory)	55
3.3. Η παραβατικότητα ως συνάρτηση της παραβίασης των θεσμών ενός δημοκρατικού καθεστώτος από τα ίδια τα υπο-κείμενα εξουσίας.....	60
3.4. Το δίλλημα του φυλακισμένου (Prisoner’s dilemma)	65
4. Κεφάλαιο 4 ^ο	68
4.1. Ορισμός των κοινωνικών ιδρυμάτων	68
4.2. Οι κατηγορίες και τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών ιδρυμάτων.....	69
4.3. Γενική αναφορά κοινωνικών ιδρυμάτων	73
5. Κεφάλαιο 5 ^ο	76
5.1. Οι τρόφιμοι των ολοπαγών ιδρυμάτων και τα χαρακτηριστικά τους.....	76
5.2. Ο ευτελισμός του ατόμου στα ολοπαγή ιδρύματα	77
5.3. Η απώλεια της προσωπικής ταυτότητας του τροφίμου.....	81
5.4. Μορφές παραμόρφωσης και μίανσης του εαυτού των τροφίμων.....	83
5.5. Δικαιώματα και υποχρεώσεις των κρατουμένων σήμερα.....	86

6.	Κεφάλαιο 6 ^ο	88
6.1.	Η γένεση των ποινών	88
6.2.	Το δικαίωμα του τιμωρείν	89
6.3.	Οι συνέπειες	91
6.4.	Η ερμηνεία των Νόμων.....	92
6.5.	Η ασάφεια των Νόμων	96
6.6.	Ο στόχος των ποινών	97
6.7.	Η αμεσότητα της ποινής	97
6.8.	Βασικές τακτικές επιβολής ποινών, κατά τον Φουκώ.....	99
6.9.	Η αναλογία μεταξύ εγκλημάτων και ποινών.....	100
6.10.	Η ανάπτυξη των διαφορετικών μορφών που έχει λάβει η τιμωρία στη διάρκεια της ιστορικής πραγματικότητας.....	103
6.11.	Η οργάνωση της ποινής του εγκλεισμού – η κοινωνία ως τιμωρός.....	104
7.	Κεφάλαιο 7 ^ο	108
7.1.	Περί φυλακής.....	108
7.2.	Η συζήτηση για τις φυλακές	111
7.3.	Η εκπαίδευση στις φυλακές	113
7.4.	Ο σχεδιασμός των φυλακών.....	114
7.5.	Η ανάπτυξη ενός εν δυνάμει θεωρητικού σωφρονιστικού περιβάλλοντος	117
8.	Κεφάλαιο 8 ^ο	118
8.1.	Η δικαιοσύνη στη σύνθεση του Χάτσεσον: η ασταθής ισορροπία του ορθού (rectum) και του δικαίου (jus) στην εμπορική κοινωνία	118
8.2.	Η σύγχρονη έννοια της διανεμητικής δικαιοσύνης.....	129
8.3.	Περί δικαιοδύνης και αγαθοεργίας.....	130
8.4.	Περί της αίσθησης της δικαιοσύνης, περί μεταμέλειας και περί της συνείδησης της αξιομισθίας	135
8.5.	Η ευθυμία του Δημόκριτου, ψυχική γαλήνη και σταθερότητα: παράγοντας πρόληψης της αδικίας.....	140
8.6.	Η ισχύς της αλήθειας και η φαινομενικότητα της αέναης χρονικότητας ενός απατηλού «πάντα» ως παράγοντας μείωσης των αδικημάτων	145
8.7.	Η ηθική καταστολή του ποινικού μηχανισμού την περίοδο της κρίσης	152
8.8.	Έρευνα – Ανάλυση Ερωτηματολογίων	168
8.8.1.	Εκτενέστερος σχολιασμός αποτελεσμάτων	170
8.8.2.	Συμπεράσματα ερωτηματολογίων.....	177
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	182

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	188
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	191
SUMMARY	195
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	202

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*«Χειραφέτηση της ανθρώπινης νόησης από τα δεσμά του δογματισμού,
χειραφέτηση της ηθικής συνείδησης από τον ενοχικό φόβο της τιμωρίας,
χειραφέτηση της ατομικότητας από τη δουλεία των δεσμών προσωπικής εξάρτησης,
χειραφέτηση της ελπίδας από τις προσδοκίες ενός άλλου κόσμου,
επέκεινα του παρόντος.*

[...] ανάδειξη της μορφής κοινωνία, ως ιδεολογική κατάφαση των αξιών της.»

Δρόσος Διονύσης, Το ευγενές εμπόριο της συμπάθειας

Τούτη η εργασία είναι μια ενδελεχής έρευνα στις θεωρίες, πρωτίστως, που αφορούν και εκκινούν από τη σκέψη ενός ανθρώπου, ο οποίος αποπειράται να αναλογιστεί τους λόγους που ωθούν ένα υποκείμενο- σωματικό εγώ και σκεπτόμενο ον ταυτοχρόνως¹- να διαπράξει μια άνομη πράξη, ένα αδίκημα. Θα οριστεί ως αρχή, συνεπώς, τούτης η αναφορά σε βασικές έννοιες, που εγγίζουν το εν λόγω ζήτημα, όπως η ηθική εν γένει, η ηθική ψυχολογία, διότι με τούτον τον τρόπο θεωρήθηκε πως δύναται αυτή η έρευνα να λογιστεί ως ένα συλλογικό έργο, που αφορά στον εγκλεισμό, στην εδραίωση της αλήθειας των αδικημάτων, στην ηθική καταστολή του ποινικού μηχανισμού την περίοδο της κρίσης, τη μέγιστη δυνατή κατανόηση των αιτιών που δύνανται να «κρύβονται» πίσω από τα αδικήματα, την αλλαγή των ποινών στη χρονική πραγματικότητα, τη γνώμη των ίδιων των υποκειμένων που βίωναν ή βιώνουν ακόμη τον εγκλεισμό, τη γνώμη των Σωφρονιστικών Υπαλλήλων που «λειτουργούν» σε αυτά, τη γνώμη των ανθρώπων που εκπροσωπούν – υπερασπίζονται τα εν λόγω υποκείμενα, τέλος τη δική μας τοποθέτηση, που παρατηρήσαμε, συγχρωτιστήκαμε με τους ίδιους, «εισήλθαμε» τρόπον τινά στον κόσμο τους, στην καθημερινότητα, στις σκέψεις- φανερές και βαθύτερες- και προσπαθήσαμε, όσο το δυνατόν περισσότερο, να κατανοήσουμε, να συναισθανθούμε την πράξη τους τηρουμένων των αναλογιών και στο μέτρο που μας επιτράπη.

¹ Μωρίς Μερλώ- Ποντύ. (1991). *Η αμφιβολία του Σεζάν Το μάτι και το πνεύμα*, Μτφ. Α. Μουρίκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, σ. 10.

Το ταξίδι τούτο, υπήρξε πρωτίστως μια διαδικασία να απεκδυθούμε στερεοτυπικές αντιλήψεις, προκαταλήψεις και ενδεχόμενες φοβίες, που μέχρι πρότινος προφανώς θα υπήρχαν τρόπον τινά και να ενδυθούμε με ένα νεό μανδύα, πιο απελευθερωτικό και συνάμα κατανοητικό απέναντι σε διάφορες συνθήκες και σε διαφορετικά υποκείμενα.

Αν θέλαμε να αποκαλύψουμε έστω ένα επιμύθιο όλων τούτων, αν και η ανάγνωση θα οδηγήσει τον οιονδήποτε στο δικό του, είναι πως οι βεβαιότητες φαντάζουν πια παρωχημένες και υπερτιμημένες. Η ενσυναίσθηση εγκιβωτίστηκε πια βαθιά μέσα μας, οδηγώντας μας στο γεγονός να μην προβαίνουμε σε εύκολες και ανούσιες κρίσεις, αφού το καθετί που λέγεται, έχει την ισχύ του «τώρα», τη στιγμή που αρθρώνεται· η αλλαγή της χρονικότητας της διατύπωσης του, δύναται να το καταστήσει ένα πλήρως άλλο λεχθέν, με διαφορετικό νόημα και περιεχόμενο, πως το αδίκημα δεν κάνει διακρίσεις, όντας όλοι εν δυνάμει αδικούντες. Τέλος οφείλουμε να εκθέσουμε εαυτό στη θέαση του διαφορετικού, ώστε να αποκτήσουμε μian «ανοικτότητα» στο ανοίκειο.

Αναμφισβήτητα, η διάπραξη ενός αδικήματος καταφανώς δεν κάνει ουδεμία διάκριση, είτε αυτή αφορά σε κοινωνική τάξη, ηλικία, θρησκεία, οικονομική κατάσταση. Τρόπον τινά όλοι μας φέρουμε μια κάποια μορφή εξουσίας. Είτε τούτη βρίσκεται σε πλεόνασμα είτε πάλι σε έλλειμμα ανάλογα με τα υπόλοιπα συσχετιζόμενα υποκείμενα όντα και έχει τη δυνατότητα να εναλλάσσει τους ρόλους ισχύος της. Αν τούτα τα υποκείμενα τυγχάνουν μεγαλύτερου πλεονάσματος του δικού μας, εμείς φερόμαστε ως κατά ανάγκη ελλειμματικοί όσον αφορά στην εξουσία.

Η κοινωνία οφείλει, συνεπώς, να άγει τα υποκείμενα στην ορθή διαχείριση της εκάστοτε μορφής εξουσίας που κατά καιρούς κατέχουμε, λαμβάνοντας υπόψη, πως είμεθα συνάμα πλεονασματικοί ή ελλειμματικοί εξουσίας αντιστοίχως.

Το μεγάλο ζήτημα υπήρξε επίσης η διαχείριση των βαθύτερων αιτιών που δύναται να άγουν ένα υποκείμενο στη διάπραξη ενός οιοδήποτε αδικήματος. Ενδεχομένως πολλά από αυτά στερούνται ενός ισχυρού πλαισίου, το οποίο υπό άλλες συνθήκες θα κρατούσε, θα σφράγιζε το εγώ τους και τα πραγματικά όντως όντα, με αποτέλεσμα να υφίστανται λιγότερα αδικήματα.

Μήπως ελλείπει από την πληθώρα των υποκειμένων, η αλήθεια², υπό την έννοια των όντως όντων; Τι άραγε θα συνέβαινε αν όλοι είχαμε συλλάβει την αλήθεια του εγώ μας ιδωμένη στα πλαίσια των συμβεβηκότων μιας ευρύτερης κοινωνίας; Θα διαπράτταμε άραγε λιγότερα αδικήματα; Μήπως το ζήτημα είναι όντως εκείνο που εξόχως διατύπωσε ο Δημόκριτος, «το θέμα είναι να μη θέλουμε να αδικήσουμε»³, συνεπώς τι μας στρέφει προς τούτη την κατεύθυνση; Η παιδεία τι ρόλο λαμβάνει σε ένα τέτοιο επίμηκες ζήτημα;

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλεται να δοθούν πρωτίστως στον κ. Δρόσο για όλη την υποστήριξη παρά την όποια «ιδιαιτερότητα» του θέματος και τις τόσες δυσκολίες, δίχως τη βοήθεια του οποίου η εν λόγω διατριβή ίσως να μην ολοκληρωνόταν, στα υπόλοιπα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής, τον κ. Μαρκουλάτο και τον κ. Τάκη, με τον τρόπο του ο καθένας συνέδραμε σε τούτη την ολοκλήρωση. Στα υπόλοιπα μέλη της Επταμελούς πια Επιτροπής, αφού κατανόησαν τη δυσκολία να διαχειρίζεσαι -για ένα όχι μικρό διάστημα- τον «μέσα» και τον «έξω» κόσμο ενός Σωφρονιστικού Καταστήματος ταυτοχρόνως και την προσωπική υπέρβαση ενδεχομένως που απαιτούσε το εν λόγω θέμα. Τέλος, αναντίρρητα, στην κ. Σιούλα για όλη τη βοήθεια, όποτε τούτη ζητήθηκε.

Κλείνοντας, είναι αλήθεια πως στην εξέλιξη αυτής της εργασίας συνέβαλαν κι άλλοι τόσοι πολλοί, με διαφορετικό ρόλο και σε διαφορετικό χρόνο, συνειδητά ή ασυνειδητά, αν λάβουμε υπόψη τη μέγιστη «συνδιαλλαγή» που ήταν αναπόφευκτη. Ευχαριστίες θα πρέπει συνάμα να δοθούν σε όσους συνεπικούρησαν, στα διάφορα Καταστήματα Κράτησης τούτης της χώρας· λίγο περισσότερο στο 1^ο ΣΔΕ Γρεβενών, για το δικό τους «μάθημα».

² Αλήθεια υπό το πρίσμα των αληθειακών τροπικότητων: «οι τέσσερις βασικοί τρόποι που μας έχουν παραδοθεί από την ιστορία της φιλοσοφίας ...η αναγκαιότητα, η ενδεχομενικότητα, η δυνατότητα και η αδυνατότητα», *Φιλοσοφικό Λεξικό Του Cambridge. Λήμμα αληθειακές τροπικότητες*. σ. 78.

³ Δημόκριτος ο «Γελασίνος», 460- 370 π.Χ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ο πολιτισμός μια χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των φυλακισμένων της» διετύνετο κάποτε ο Ρώσος συγγραφέας Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, πεποιθήση αρμόζουσα όσο ποτέ άλλοτε στη συγκαρινή κοινωνία. Μια κοινωνία νοσούσα από τη μεγαλύτερη ίσως ασθένεια, την ιλιγγιώδη διαφθορά του σύγχρονου «φιλελεύθερου» πολιτικού και πολιτισμικού συστήματος.

Μπορεί τα βασανιστήρια και οι εκτελέσεις του 18^{ου} αιώνα να μετετρέπησαν σε σύγχρονες κολαστικές μεθόδους⁴, η ειρκτή ωστόσο υποθάλπει ένα χώρο προνομίων, όπου εφαρμόζονται οι «πειθαρχικές μέθοδοι» της «πολιτικής τεχνολογίας»⁵, ωσάν την συνέλαβε και την αποτύπωσε ο Φουκώ, για να δηλώσει μια κάποια εξάπλωσή της κατά τον 18^ο -19^ο αιώνα σε σχολεία, εργοστάσια, στρατόπεδα, με σκοπό την υποδούλωση μιας κοινωνίας στην εξουσία, την πειθάρχησή της με προκαθορισμένα πρότυπα και τον αντίστοιχο πληθυσμιακό έλεγχο.

Μία «μικροφυσική της εξουσίας» διαποτίζει το σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων, εξουσία που διαμορφώνει και κανονικοποιεί τα άτομα, παύοντας τις οισοδήποτε αποκλίσεις. Και είναι τούτη η σχέση εξουσίας μεταξύ των κελιών και του «πύργου ελέγχου», η οποία αποσαφηνίζει την κεντρώα θέση της, καθόλα αποκομμένη από τους εγκλείστους.

Ένας τέτοιος παραλληλισμός θα ήταν ενδεχομένως, τούτο που ίσως κάμει τους «σύγχρονους» ανθρώπους ελεύθερους φυλακισμένους σε μια κοινωνία επίβλεψης και στο αντίστοιχο σωφρονιστικό σύστημα να πρυτανεύει η λογική της εξουσίας, που έπαυσε μεν να τιμωρεί τα σώματα, κολάζει δε, υπό την έννοια της «κοινωνικής ορθοπεδικής» τις ψυχές.

Οι εκδηλώσεις αυτού του παραλληλισμού είναι έκδηλες εξίσου, στο ελληνικό ποινικό σύστημα, όπου υφίσταται και εφαρμόζεται μια φιλοσοφία της ποινής και της επίβλεψης αντίστοιχα, θεμελιωμένη στη φιλοσοφία του εν λόγω συστήματος, η οποία και αποπειράται να διαλευκανθεί.

⁴ Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και Τιμωρία, Η Γέννηση της Φυλακής*. Πλέθρον, Αθήνα, σ. 16.

⁵ Ο.π. Foucault, M., σ. 33.

Η Διδακτορική τούτη Διατριβή αποτελείται από 8 κεφάλαια , τα συμπεράσματα, τη βιβλιογραφία και την περίληψη αυτής.

Στο **κεφάλαιο 1** παρατίθεται αρχικώς το αντικείμενο και οι στόχοι της έρευνας. Δευτερευόντως επισημαίνεται η μεθοδολογία αυτής. Στην παρούσα μελέτη υπήρξε συνδυασμός μεθόδων. Αξιοποιήθηκαν δηλαδή τόσο η ποσοτική όσο και η ποιοτική μεθοδολογία, γεγονός που συνεπάγεται με συνοθύλευμα αριθμητικά μετρήσιμων στοιχείων αλλά και στοιχείων που περιγράφουν και ερμηνεύουν το υπό μελέτη θέμα. Αναλυτικότερα, η ποιοτική μεθοδολογία επιλέχθηκε με σκοπό την εξέταση του ερευνητικού προβλήματος, και την ερμηνευτική και μεθοδολογική προσέγγισή του (Bryman, 2017)⁶. Επιπρόσθετα, προσφέρει εις βάθος διερεύνηση και λεπτομερέστερη εικόνα των φαινομένων, των διαδικασιών και των συμπεριφορών. Εν ολίγοις, η ποιοτική μεθοδολογία αναδεικνύει τις απόψεις και τις εμπειρίες των υποκειμένων. Η χρήση της ποιοτικής οπτικής συνέβαλε στην εύρεση συσχετισμών μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, στην περιγραφή, την κατανόηση καθώς και την ανάλυση των κοινωνικών διαδικασιών. Αξίζει να αναφερθεί ότι συνετέλεσε στη διατύπωση αλλά και στην αναδιατύπωση των θεωρητικών θέσεων και υποθέσεων σχετικά με το κοινωνικό γίνεσθαι, καθώς και στην εξακρίβωση των κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων στο κοινωνικό στερέωμα. Στην έρευνα που διεξήχθη περιγράφονται, αναλύονται και ερμηνεύονται τα κοινωνικά φαινόμενα αναδεικνύοντας τόσο την αιτία αλλά και τον τρόπο που αυτά συμβαίνουν. Η ποσοτική προσέγγιση του θέματος πραγματοποιήθηκε με σκοπό τη διερεύνησή του μέσω στατιστικών μεθόδων και ποσοτικοποιημένων στοιχείων. Τα αριθμητικά στοιχεία είναι εύκολα συγκρίσιμα και μπορούν να γενικευτούν σε ένα μεγάλο εύρος πληθυσμού. Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν εν

⁶ Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Μτφ. Σακελλαρίου , Π. Αθήνα: Gutenberg.

προκειμένων είναι: α) η ιστορική συγκριτική μέθοδος , β) η ανάλυση περιεχομένου και γ) το ερωτηματολόγιο -αφού η ερευνήτρια εργάστηκε στο σχολείο ενός Σωφρονιστικού Καταστήματος για 4 χρόνια- η ανάλυση των οποίων επίσης ακολουθεί στην πορεία του όγδοου κεφαλαίου, στοχεύοντας τα αποτελέσματα να γενικευτούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο και κατόπιν επίσης περιλαμβάνονται, η καινοτομικότητα και τα οφέλη της έρευνας και η ανάπτυξη κάποιων καίριων θεωριών.

Στο **κεφάλαιο 2** αναλύονται βασικές έννοιες, όπως η ηθική και η χρησιμότητα αυτής , και θεωρίες που συνάδουν με αυτή και δη, η Θεωρία της Ηθικής Αίσθησης, η αγαθότητα και το ζήτημα των σκοπών, η Ορθή Πράξη, η Ηθική Ψυχολογία και η Μεταηθική, ως βασικές θεωρίες που συνεπικουρούν στην κατανόηση του ζητήματος εν γένει.

Στο **κεφάλαιο 3** αναπτύσσονται ειδικότερα ζητήματα που αφορούν στην Ελεύθερη Βούληση, τη Θεωρία του Πράττειν – της Δράσης , την παραβατικότητα ως συνάρτηση της παραβίασης των θεσμών ενός δημοκρατικού καθεστώτος από τα ίδια τα υπο-κείμενα εξουσίας και πόσο αυτή επηρεάζει την ύπαρξη των αδικημάτων, αλλά και τη θεωρία του «Διλλήματος του Φυλακισμένου» (Θεωρία των Παιγνίων), ένα πρόβλημα της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, το οποίο παίρνει το όνομα του από ένα οικείο είδος κατάστασης διαπραγμάτευσης κατηγορητηρίου.

Στο **κεφάλαιο 4** γίνεται λόγος για τα Κοινωνικά Ιδρύματα εν γένει, ορίζοντάς τα ως διάφορους χώρους όπως αίθουσες, σύνολα αιθουσών, κτίρια και κτιριακά συγκροτήματα, όπου διεξάγεται συνεχώς ένα ιδιαίτερο είδος δραστηριότητας και ονομάζονται κοινωνικά καταστήματα ή αλλιώς ιδρύματα -για να χρησιμοποιήσουμε έναν όρο με πιο καθημερινή σημασία. Ακολούθως αναλύονται οι κατηγορίες και τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών ιδρυμάτων, αλλά γίνεται και μια γενική αναφορά σε αυτά.

Στο **κεφάλαιο 5** εξετάζονται τα χαρακτηριστικά των τροφίμων, ο ευτελισμός του ατόμου που υφίσταται σε αυτά και επηρεάζει τη γενικότερη συμπεριφορά τους, καθώς και η απώλεια κατ' επέκταση της προσωπικής ταυτότητας του τροφίμου. Επιπροσθέτως, σκιαγραφήθηκαν οι μορφές παραμόρφωσης και μίανσης του εαυτού των τροφίμων , καθώς και τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των κρατουμένων.

Στο **κεφάλαιο 6** γίνεται μετάβαση στις ποινές , στη γένεση αυτών, στο δικαίωμα του τιμωρείν και στις συνέπειές τους. Ακόμη, ερμηνεύονται οι νόμοι αλλά και η ασάφεια αυτών , καθώς «από όλα αυτά διαπιστώνουμε πόσο χρήσιμη είναι η τυπογραφία που καθιστά θεματοφύλακα των ιερών νόμων τους πολλούς και όχι μόνο τους λίγους. Διαπιστώνουμε επίσης ότι έχει χαθεί το δέος απέναντι στις μυστικιστικές δοξασίες που σβήνουν αντιμέτωπες με τη φώτιση και τις επιστήμες και τις οποίες οι υποστηρικτές τους δείχνουν να περιφρονούν αλλά στην πραγματικότητα φοβούνται. Αν η ερμηνεία των, είναι δεινό είναι προφανές ότι άλλο ένα δεινό είναι η ασάφεια που αναγκαία προκαλεί η ερμηνεία». Ο στόχος λοιπόν των νόμων είναι το έγκλημα να είναι ανάλογο με την ποινή, να εντυπώνεται εντονότερα και διαρκέστερα στις ψυχές των ανθρώπων και λιγότερο επώδυνα στο σώμα του εγκληματία και να υπάρχει η αμεσότητα αυτών. Τέλος, εξηγούνται οι βασικές τακτικές επιβολής των ποινών κατά τον Φουκώ, η αναλογία που υφίσταται μεταξύ εγκλημάτων και ποινών και αποπειράται να αναπτυχθούν οι διαφορετικές μορφές που έχει λάβει η τιμωρία στη διάρκεια της ιστορικής πραγματικότητας και η οργάνωση της ποινής του εγκλεισμού , ως μια μορφή που παρακωλύει τη δικαστική εξουσία να ασκήσει έλεγχο και να επαληθεύσει την εκτέλεση των ποινών.

Στο **κεφάλαιο 7** ακολουθεί ως φυσική συνέχεια η φυλάκιση, ως εκείνη η ποινή που αντίθετα με όλες τις άλλες εξ ανάγκης προηγείται της βεβαίωσης του εγκλήματος. Το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό της δεν της στερεί ωστόσο το δεύτερο ουσιώδες χαρακτηριστικό ότι δηλαδή μόνον ο νόμος πρέπει να ορίζει σε ποιες περιπτώσεις ένας άνθρωπος αξίζει την τιμωρία. Συνεπώς τίθενται ζητήματα που αφορούν στον εγκλεισμό, στην εκπαίδευση εντός της φυλακής , στον σχεδιασμό τους σύμφωνα με το Πανοπτικό που υπήρξε η πρώτη ολοκληρωμένη αρχιτεκτονική έκφραση των πειθαρχικών μεθόδων και τακτικών, που παρουσιάστηκε στο κοινό το 1791 και στην ανάπτυξη ενός εν δυνάμει θεωρητικού σωφρονιστικού περιβάλλοντος, που θα σωφρονίζει παρά θα τιμωρεί.

Στο **κεφάλαιο 8** τελικώς, μελετήθηκε η έννοια της δικαιοσύνης του Χάτσεσον, η ασταθής ισορροπία του ορθού και του δικαίου στην εμπορική κοινωνία, η σύγχρονη διάσταση της διανεμητικής δικαιοσύνης, οι έννοιες της δικαιοσύνης σε συσχετισμό με την αγαθοεργία , καθώς και η μεταμέλεια και η συνείδηση της αξιομισθίας. Κλείνοντας, η ευθυμία του Δημόκριτου , ψυχική γαλήνη και σταθερότητα, αναλύθηκε ως ένας ακόμη παράγοντας πρόληψης της αδικίας και η ισχύς της αλήθειας και η

φαινομενικότητα ενός απατηλού «πάντα», ως επίσης παράγων που δύναται να μειώσει την αδικία. Στον επίλογο, αυτού του κεφαλαίου παρατίθεται η ανάλυση των ερωτηματολογίων και τα αντίστοιχα συμπεράσματα αυτής, αλλά και τα όσα ορίζουν τα άρθρα του ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα.

Τέλος , παρατίθενται τα συμπεράσματα , η βιβλιογραφία και το παράρτημα αυτής.

1. Κεφάλαιο 1^ο

1.1. Αντικείμενο μελέτης

Αντικείμενο της εν λόγω διδακτορικής διατριβής αποτελεί μια σύγχρονη ανάγνωση της εξουσίας της τιμωρίας και η ηθική διάσταση των συγκαιρινών ποινών αντιπαραβαλλόμενων με κάποιες πεπερασμένες, που τις εξώθησαν στα όρια της αναμορφωτικής ψυχικής τιμωρίας, που εναπόκεινται στη ελληνική φιλοσοφική διάσταση του συστήματος με τις αντίστοιχες εκφάνσεις των, την περίοδο της κρίσης.

1.2. Οι στόχοι έρευνας

Οι **στόχοι** που επιδιώκεται να υλοποιηθούν με τη διενέργεια της προτεινόμενης διατριβής είναι:

1. Η ανάπτυξη των διαφορετικών μορφών, που έχει λάβει η τιμωρία στη διάρκεια της ιστορικής πραγματικότητας .
2. Η δημιουργία ενός πλαισίου, εντός του οποίου θα σκιαγραφείται η ποινή και η ηθική διάσταση αυτής.
3. Η ανάλυση της εξουσίας της τιμωρίας στις σύγχρονες κοινωνίες.
4. Η διασαφήνιση των επινοήσεων των «ελευθεριών».
5. Η συσχέτιση της φυλακής με την «κοινωνία της επιτήρησης».
6. Η ερμηνεία της φιλοσοφίας της ποινής και της επίβλεψης.
7. Ο καθορισμός των σχέσεων ανάμεσα στα φαινόμενα εξουσίας.
8. Η διεξοδική έρευνα και η αναδίπλωση των διάφορων ανθρώπινων πολλαπλοτήτων, στα στενά όρια της πειθαρχικής διαδικασίας.
9. Η εδραίωση της αλήθειας των αδικημάτων στην ελληνική κοινωνία της κρίσης.
10. Εντέλει, η αναδίπλωση της σύγχρονης οπτικής που αφορά στο σημερινό πλέγμα οργανωμένων ανθρώπινων σχέσεων, υπό το άγρυπνο βλέμμα της κάθε μορφής εξουσίας.
11. Η ισχύς της αλήθειας και η φαινομενικότητα της αέναης χρονικότητας ενός απατηλού «πάντα» ως παράγοντας μείωσης των αδικημάτων.

12. Η παραβατικότητα⁷ ως συνάρτηση της παραβίασης των θεσμών ενός δημοκρατικού καθεστώτος από τα ίδια τα υποκείμενα εξουσίας.
13. Η ευθυμία του Δημόκριτου, ψυχική γαλήνη και σταθερότητα, παράγοντας πρόληψης της αδικίας.
14. Η ανάπτυξη ενός εν δυνάμει θεωρητικού σωφρονιστικού περιβάλλοντος.
15. Η συσχέτιση της εξουσίας της τιμωρίας με τα σύγχρονα φιλελεύθερα περιβάλλοντα.
16. Η κατανόηση συμπεριφορών και αντιδράσεων στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικοπολιτικής περιρρέουσας κατάστασης μιας κοινωνίας, η οποία διαβιώνει την κρίση σε όλες τις εκφάνσεις της.

1.3. Μεθοδολογία έρευνας

Στην παρούσα μελέτη υπήρξε συνδυασμός μεθόδων. Αξιοποιήθηκαν δηλαδή τόσο η ποσοτική όσο και η ποιοτική μεθοδολογία, γεγονός που συνεπάγεται με συνοθύλευμα αριθμητικά μετρήσιμων στοιχείων αλλά και στοιχείων που περιγράφουν και ερμηνεύουν το υπό μελέτη θέμα. Αναλυτικότερα, η ποιοτική μεθοδολογία επιλέχθηκε με σκοπό την εξέταση του ερευνητικού προβλήματος, και την ερμηνευτική και μεθοδολογική προσέγγισή του (Bryman, 2017)⁸. Επιπρόσθετα,

⁷ Παραβατικότητα: φαινόμενο παρέκκλισης, παράβαση κάποιου κανόνα δικαίου, αυτόνομη και αυθύπαρκτη πραγματικότητα, αντικείμενο μελέτης εντός ενός κοινωνικού πλαισίου, μια πράξη που προσβάλλει θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες και διεγείρει συλλογικές αντιδράσεις αποδοκιμασίας. Μια κοινωνική κατασκευή ανάλογα με την εποχή. Από κοινωνιολογικής πλευράς μια πράξη που προκαλεί στην κοινωνική ομάδα ισχυρές συγκινησιακές αναταραχές, ικανές να καθορίσουν την κοινωνική αντίδραση, τέτοιες συγκινησιακές αντιδράσεις που θα διεγείρουν στα μέλη της κοινωνικής ομάδας, να τιμωρηθούν οι δράστες. (Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984)

⁸ Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Μτφ. Σακελλαρίου, Π. Αθήνα: Gutenberg.

προσφέρει εις βάθος διερεύνηση και λεπτομερέστερη εικόνα των φαινομένων, των διαδικασιών και των συμπεριφορών. Εν ολίγοις, η ποιοτική μεθοδολογία αναδεικνύει τις απόψεις και τις εμπειρίες των υποκειμένων. Η χρήση της ποιοτικής οπτικής συνέβαλε στην εύρεση συσχετισμών μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, στην περιγραφή, την κατανόηση καθώς και την ανάλυση των κοινωνικών διαδικασιών. Αξίζει να αναφερθεί ότι συνετέλεσε στη διατύπωση αλλά και στην αναδιατύπωση των θεωρητικών θέσεων και υποθέσεων σχετικά με το κοινωνικό γίνεσθαι, καθώς και στην εξακρίβωση των κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων στο κοινωνικό στερέωμα. Στην έρευνα που διεξήχθη περιγράφονται, αναλύονται και ερμηνεύονται τα κοινωνικά φαινόμενα αναδεικνύοντας τόσο την αιτία αλλά και τον τρόπο που αυτά συμβαίνουν.

Η ποσοτική προσέγγιση του θέματος πραγματοποιήθηκε με σκοπό τη διερεύνησή του μέσω στατιστικών μεθόδων και ποσοτικοποιημένων στοιχείων. Τα αριθμητικά στοιχεία είναι εύκολα συγκρίσιμα και μπορούν να γενικευτούν σε ένα μεγάλο εύρος πληθυσμού.

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν εν προκειμένω είναι: α) η ιστορική συγκριτική μέθοδος , β) η ανάλυση περιεχομένου και γ) το ερωτηματολόγιο

1.4. Χρονοδιάγραμμα έρευνας

Οι ερευνητικές δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν στα πλαίσια εκπόνησης της εν λόγω διδακτορικής διατριβής καθώς και η χρονική διάρκεια αυτών αποτυπώνονται ως εξής⁹.

⁹Τα συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια είναι ακριβώς οριοθετημένα στις βεβαιώσεις χορήγησης άδειας έρευνας, στο παράρτημα της εν λόγω εργασίας.

- Η ιστορική συγκριτική μέθοδος και ανάλυση περιεχομένου διήρκησε **3 μήνες**.
- Οι μελέτες περίπτωσης υλοποιήθηκαν σε χρονικό διάστημα **3 μηνών** και
- Η Βιβλιογραφική έρευνα εκπονήθηκε σε διάστημα **4 ετών**

1.5. Καινοτομικότητα – Οφέλη έρευνας

Εν κατακλείδι, η **καινοτομικότητα** της συγκεκριμένης διδακτορικής διατριβής έγκειται στο γεγονός ότι για πρώτη φορά θα μελετηθεί η ηθική διάσταση εννοιών που σχετίζονται με το σύγχρονο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα στα πλαίσια της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων μέσα στον ίδιο το χώρο ενός Σωφρονιστικού Καταστήματος, μέσω το οποίο συνέδραμε στη βαθύτερη και ουσιαστικότερη διασάφηση των εν λόγω εννοιών και στη μέγιστη δυνατή εξαγωγή των συμπερασμάτων τούτης της διατριβής, ώστε να αποκομιστούν και τα ιδιαίτερα **οφέλη** αυτής, όπως:

- Η κατανόηση των σύγχρονων κολαστικών μεθόδων, που διενεργούνται στο ποινικό περιβάλλον της ελληνικής κοινωνίας.
- Η διεξαγωγή συμπερασμάτων βάσει των απόψεων ανθρώπων που βιώνουν τον εγκλεισμό.
- Η ανάπτυξη ενός εν δυνάμει θεωρητικού σωφρονιστικού περιβάλλοντος.
- Η συσχέτιση της εξουσίας της τιμωρίας με τα σύγχρονα φιλελεύθερα περιβάλλοντα.
- Η κατανόηση συμπεριφορών και αντιδράσεων στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικοπολιτικής περιρρέουσας κατάστασης μιας κοινωνίας, η οποία διαβιώνει την κρίση σε όλες τις εκφάνσεις της.

1.6. Ανάπτυξη καίριων θεωριών

Οφείλουμε, αρχικώς, προτού εμβαθύνουμε στο παρόν θέμα, να αποδώσουμε τις βασικές ιδέες κάποιων καίριων θεωριών που εγκύπτουν σε αυτό, ώστε να καταστεί όσο το δυνατόν σαφέστερη η ουσία πίσω από τη διάπραξη ενός οιοδήποτε αδικήματος.

Οι φιλοσοφικές αρχές συνοδεύονται από εκτενέστατη τεκμηρίωση και για αυτό το λόγο βρίσκονται μέσα στα όρια του ορθολογισμού. Καθίσταται επιτακτική ανάγκη η συνοδεία των προτάσεων της ηθικής από άλλες προτάσεις, ώστε να τεκμηριώνονται επαρκώς οι πρώτες και να καταδεικνύεται η ορθότητα τους και η σπουδαιότητα τους. Εξάλλου, αυτό είναι το προσδοκώμενο, αν αναλογιστεί κανείς ότι οι προτάσεις της ηθικής απαιτούν συμμόρφωση με τους περιορισμούς και τις θυσίες των ηθικών υποκειμένων. Εντούτοις, είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινή ομολογία σχετικά με την ικανοποιητική αιτιολόγηση μιας ηθικής απόφασης, αν και το υποκείμενο συχνά επικαλείται ότι η αρχική διατύπωση θα γίνει ευρέως αποδεκτή. Ωστόσο, υπάρχει μέθοδος λήψης ηθικών αποφάσεων, η οποία διασφαλίζει ότι η ηθικές απόψεις θα είναι ορθές και δεν θα ετεροκατευθύνονται από λάθη και σφάλματα.¹⁰ (Παιονίδης, 1994)

Μεγάλες είναι οι δυσκολίες που συναντώνται στην απόπειρα δικαιολόγησης θεμελιωδών ηθικών παραδοχών, όπως για παράδειγμα αυτή η αναζήτηση της ευδαιμονίας. Άλλωστε, η ηθική δεν μπορεί να προσφέρει την αυστηρότητα των λογικών αποδείξεων που προσφέρουν τα μαθηματικά. Συνεπώς, απαιτείται η κριτική διερεύνηση των ηθικών αντιλήψεων από τον καθένα ξεχωριστά, ενώ παράλληλα δεν γίνεται να θεωρείται ορθή η οποιαδήποτε σκέψη, χωρίς πρώτα να ελεγχθεί. Η τοποθέτηση αξιολογικών προτάσεων θα πρέπει να συνοδεύεται από δικαιολόγηση και πειστική εξήγηση σχετικά με την ορθότητα τους.¹¹ (Παιονίδης, 2007)

Όπως έγινε κατανοητό από τα προαναφερθέντα δεν είναι αναγκαία η συμφωνία ενός ατόμου με το περιεχόμενο μιας φιλοσοφικής τοποθέτησης. Κάθε κρίση περί ηθικής ή μη ηθικής αξιολογείται και γίνεται αποδεκτή μερικώς ή ολικώς, διαφορετικά απορρίπτεται.

¹⁰ Παιονίδης, Φ. (1994). *Ψευδολογία και ηθική*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

¹¹ Παιονίδης, Φ. (2007). *Υπέρ του δεόντος: Δοκίμια εφαρμοσμένης φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εκκρεμές.

2. Κεφάλαιο 2^ο

2.1. Η Ηθική (Ethics)

Εκκινώντας συνεπώς με τη θεμελιώδους σημασίας έννοια της Ηθικής, θα οριστεί η έννοια αυτής, η χρησιμότητά της, όπως και βασικές θεωρίες που συναρμόττουν με την έννοια της ηθικότητας, λαμβάνοντας υπόψη πως η ηθική διατρέχει το σύνολο τούτης της εργασίας.

Κατά τον Κάντ, επομένως, τα αποτελέσματα των πράξεών μας που προφανώς βρίσκονται έξω από τον έλεγχό μας, είναι εκείνα που μας υπαγορεύουν το ηθικό μας χρέος. Και σύμφωνα με τον ωφελιμισμό του Μιλ, εάν θα πρέπει να επιλέξουμε μεταξύ δύο ή περισσότερων πράξεων, οφείλουμε να θεωρήσουμε ηθικά σωστή εκείνη η οποία συμβάλλει περισσότερο στην ευδαιμονία των ανθρώπων που επηρεάζονται περισσότερο από την εκτέλεσή της.

Πολλάκις, ο όρος «ηθική» χρησιμοποιείται αλλέκδοχα με τον όρο «ηθικότητα» και δηλώνει το αντικείμενο τούτης της μελέτης. Συχνά δε, γίνεται χρήση με στενότερη σημασία και δηλώνει τις ηθικές αρχές που διέπουν μια ακριβώς προσδιορισμένη παράδοση μιας ομάδας ή ενός ατόμου. Στα παραδείγματα ηθικής θα μπορούσαν να συγκαταλεχθούν η χριστιανική ηθική και η ηθική του Albert Schweitzer¹². Εν συνέχεια της παρούσης μελέτης, ο όρος τούτος θα χρησιμοποιείται και μόνο υπό την έννοια της μελέτης της ηθικής φιλοσοφίας.¹³ (Βιρβιδάκης, 1988)

Βασικοί κλάδοι της φιλοσοφίας αποτελούν, η ηθική μαζί με τη λογική, τη μεταφυσική και τη γνωσιολογία. Στην παραδοσιακή διάκριση του πεδίου αυτού σε τυπική φυσική και ηθική φιλοσοφία, η ηθική αντιστοιχεί στην τελευταία. Ακολουθως η ηθική δύναται να υποδιαιρεθεί στη γενική μελέτη της αγαθότητας, στη γενική μελέτη της ορθής πράξης, στην εφαρμοσμένη ηθική, στη μεταηθική, στην ηθική ψυχολογία, αλλά και στη μεταφυσική της ηθικής ευθύνης. Η κατηγοριοποίηση αυτή δεν είναι απόλυτη, καθώς πολλές σημαντικές μελέτες για την ηθική, όπως εκείνες που

¹² Albert Schweitzer (14 Ιανουαρίου 1875 – 4 Σεπτεμβρίου 1965), επιφανής Αλσατός προτεστάντης θεολόγος, φιλόσοφος, μουσικολόγος, ιατρός και ιεραπόστολος.

¹³ Βιρβιδάκης, Σ. (1988). Υπάρχει κρίση της ηθικής φιλοσοφίας; *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* 5: 115-29.

ερευνούν ή αναπτύσσουν ολόκληρα ηθικά συστήματα, ενέχουν όλους τους ανωτέρω κλάδους. Ωστόσο, η κατηγοριοποίηση αυτή διευκολύνει την αναγνώριση των διαφορετικών προβληματισμών, των ρευμάτων και των σχολών εντός του κλάδου της ηθικής.¹⁴ (Κροπότκιν, 2007)

Από τις προαναφερθείσες κατηγορίες, η γενική μελέτη της αγαθότητας και η γενική μελέτη της ορθής πράξης συγκροτούν το θεμελιώδες αντικείμενο της ηθικής. Τα πρωτεύοντα και ουσιαστικά ζητήματα που συνδυάζουν τους δύο αυτούς τομείς σχετίζονται με τους ανθρώπους, οι οποίοι ως απολύτως ορθολογικά όντα, έχουν υποχρέωση να προτιμούν και να επιζητούν τις ηθικές αρχές, καθώς επίσης, οφείλουν να κατευθύνουν τις αποφάσεις και τις επιζητήσεις τους, βάσει αυτών. Το γεγονός της σύνδεσης τούτων των ζητημάτων απαρτίζει το καίριο και δομικό ερώτημα της ηθικής, ενώ οι δομές των ηθικών συστημάτων αντικατοπτρίζουν και τις διαφορετικές αποκρίσεις στο ερώτημα αυτό. Στη σύγχρονη ηθική, η έρευνα της δομής εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο στο προσκήνιο και δη ως προπαρασκευαστική έρευνα που αφορά στην καθολική μελέτη της ορθής πράξης. Όσον αφορά τέλος, στη φυσική σειρά της έκθεσης ωστόσο τα καίρια ζητήματα προπορεύονται.¹⁵ (Δραγώνα-Μονάχου, 1995)

2.2. Η χρησιμότητα της Ηθικής

Ορισμένοι φιλόσοφοι αντιδρούν έντονα στη διατύπωση του ερωτήματος «Γιατί είναι χρήσιμη η ηθική;». Η αντίδραση εναπόκειται στην άποψη ότι δεν πρέπει να τίθεται το ερώτημα περί χρησιμότητας της ηθικής, καθώς σε διαφορετική περίπτωση όλοι θα μπορούσαν να την αναγνωρίσουν και να ζήσουν σύμφωνα με αυτήν. Κάποιοι άλλοι πιστεύουν ότι πρέπει να υπακούμε στις ηθικές αρχές είτε έχουν είτε δεν έχουν χρησιμότητα. Ωστόσο, οι απόψεις αυτές δεν θα ικανοποιούσαν όσους δεν ασχολούνται με την ηθική, και είναι αυτοί που κυρίως διατυπώνουν το ερώτημα περί χρησιμότητας της.

Για αυτό το λόγο, είναι απαραίτητη η θεώρηση της ηθικής ως ένας τρόπος συλλογικής βελτίωσης του ρόλου που έχει ο άνθρωπος στον κόσμο. Η θέση αυτή έχει

¹⁴ Κροπότκιν Π. (2007). *Ηθική. Προέλευση και ανάπτυξη*, εκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη.

¹⁵ Δραγώνα-Μονάχου, Μ. (1995). *Σύγχρονη ηθική φιλοσοφία*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.

ιδωθεί και διατυπωθεί με διάφορες παραλλαγές στον Πρωταγόρα, στον Hobbes, στον Hume, ενώ από τους σύγχρονους ασχολήθηκαν ο Mackie και ο Warnock. Σύμφωνα με τους τελευταίους υπάρχουν κάποια στοιχεία στη ζωή του ανθρώπου που την καθιστούν δυσάρεστη. Το πρώτο κατονομάζεται ως «περιορισμένες συμπάθειες» και περιγράφει το γεγονός ότι οι άνθρωποι δεν έχουν κατ' ανάγκη άριστες σχέσεις με τους συνανθρώπους τους, ενώ παρατηρούνται συχνά αντιπαραθέσεις που οδηγούν ακόμη και στην αλληλοεξόντωση. Ένα δεύτερο στοιχείο αποτελούν οι «περιορισμένοι πόροι» και αναφέρεται στην έλλειψη αφθονίας πόρων στη γη, αλλά παράλληλα και στην άδικη κατανομή τους, με αποτέλεσμα η επιβίωση για κάποιους να απαιτεί προσπάθεια και για άλλους όχι. Το τρίτο στοιχείο είναι η «περιορισμένη λογικότητα», η οποία αφορά την αδυναμία των ανθρώπων να επιλύσουν εξ ιδίων σημαντικά προβλήματα που τους απασχολούν. Επίσης, παρατηρείται ότι ορισμένοι άνθρωποι μπορούν να ανταπεξέλθουν σε προβλήματα τους μόνο με τη αρωγή τρίτων και τη συνεργασία τους, ενώ άλλοι είναι πιο αποτελεσματικοί και μπορούν να τα καταφέρουν καλύτερα.¹⁶ (Βιρβιδάκης, 1988)

Τα προαναφερθέντα καθιστούν εναργή τη διαπίστωση ότι η επιβίωση των ανθρώπων είναι δύσκολη και η συνειδητοποίηση των δυσκολιών δεν προϋποθέτει την αποδοχή ορισμένων φιλοσοφικών αρχών. Ωστόσο, η σημασία της ηθικής είναι τόσο μεγάλη που θα μπορούσε να διαμορφώσει ένα σύνολο αρχών, κοινά αποδεκτών, σκοπός των οποίων θα είναι η απαλοιφή των δυσάρεστων για τον άνθρωπο επιπτώσεων. Συνεπώς, κανόνες που διασφαλίζουν την ανθρώπινη ζωή και την αξιοπρέπεια μπορούν να αυξήσουν τις «περιορισμένες συμπάθειες», ενώ αγαθοεργίες μπορούν να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των «περιορισμένων πόρων». Παράλληλα, με την τήρηση των αρχών δικαιοσύνης, θα υπάρχει ισονομία και δίκαιη κατανομή της, όχι μόνο των αγαθών, αλλά και των υποχρεώσεων σε μια κοινωνία. Επιπρόσθετα, ο τρόπος επίλυσης της «περιορισμένης λογικότητας» είναι η συνεργασία και η ενίσχυση των ατομικών προσπαθειών, ώστε να επιλύονται τα προβλήματα των ανθρώπων.¹⁷ (Γιαννοπούλου, 2010-2011)

¹⁶ Βιρβιδάκης, Σ. (1988). Υπάρχει κρίση της ηθικής φιλοσοφίας; *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* 5: 115-29.

¹⁷ Γιαννοπούλου, Α. Κριτικά 2010-11, Βιβλιοκρισία του: Bernard Williams 2009, Η ηθική και τα όρια της φιλοσοφίας, Αθήνα: Αρσενίδης.

Η θεώρηση αυτή δημιουργεί στον κάθε άνθρωπο τη σκέψη της χρησιμότητας της ηθικής, ενώ παράλληλα καταδεικνύει την ύπαρξη της ως ένα ανθρώπινο δημιούργημα, με σκοπό τη βελτίωση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Άλλωστε, η ηθική δεν είναι ένα σύνολο κανόνων απαρχαιωμένων και άκαμπτων που δεν μπορεί να μεταβληθεί και να εξελιχθεί. Ωστόσο, ας μη λανθάνει της προσοχής ότι οι κώδικες ηθικών αξιών δεν υπήρξαν αποτέλεσμα συλλογικών συζητήσεων, αλλά επιβολή των ισχυρότερων, οι οποίοι με τον τρόπο αυτό μετέφεραν την πολιτική και θρησκευτική τους ισχύ στον αδύναμο λαό.¹⁸ (Πελεgrίνης, 1997)

Κατά αυτόν τον τρόπο η ηθική φιλοσοφία θα παραμένει μία διαρκώς αιωρούμενη ιδέα, δεδομένου ότι δεν περιβάλλεται από ένα συγκροτημένο φάσμα δικαίου τόσο από άποψη ερμηνείας όσο και από άποψη βασικού δικαίου. Δηλαδή, να περιβάλλεται από ένα εννοιολογικό, ηθικό αλλά και από ένα εξίσου ισότοπο πολιτικό, εννοιολογικό πλαίσιο.¹⁹ (Landau, 1999)

Αν πάραυτα γίνει μια απόπειρα να τεθεί το βασικότερο δομικό γνώρισμα της ηθικής φιλοσοφίας, αρχής γενομένης κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, έως και την περίοδο εμφάνισης του σημαντικού έργου του Rawls «A theory of Justice», αυτό συνίσταται στην αντίληψη ότι συνδέεται με διδασκαλίες μεθοδολογικού κυρίου τύπου, οι οποίες διδασκαλίες είτε αποδέχονται μία αδυναμία επικράτησης κάποιων βασικών στοιχειωδών ηθικών κρίσεων είτε περιορίζονται σε ένα περιορισμένο πεδίο τυπολογικής φύσεως, υποδείξεων και παροτρύνσεων. Σταδιακά κατά το ίδιο χρονικό διάστημα αρχίζει στους κόλπους της μεταηθικής να εκκολάπτεται η αντίληψη σχετικά με το πως πρέπει να ενεργεί το υποκείμενο, όταν μιλάει και τι οφείλει να πράττει έκαστο υποκείμενο τη στιγμή που ένα φιλοσοφικό μεταηθικό ερώτημα περιπλανάται στις σκέψεις του.²⁰ (Donald, 2013)

Στη συγκαιρινή εποχή πάντως τα μεταηθικά ερωτήματα, τα οποία απασχολούν την ανθρώπινη σκέψη και κατ' επέκταση την ανθρώπινη κοινωνία δεν περιστρέφονται αποκλειστικά γύρω από τη γλώσσα ή γύρω από την γλωσσολογικών

¹⁸ Πελεgrίνης, Θ. Ν.(1997). *Ηθική φιλοσοφία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

¹⁹ Russ Schafer Landau, "Ethical Subjectivism", in *Reason and Responsibility*, edited by Joel Feinberg & Russ Schafer Landau, 555-566 (New York: Wadsworth, 1999).

²⁰ William Donald, ό.π., σ. 1, όπως παραπέμπεται από τον Alexander Miller, *Contemporary Metaethics: An Introduction* (Cambridge: Polity Press, 2η έκδ. 2013), σ. 2.

και πραγματολογικών αποχρώσεων φιλοσοφία, απεναντίας τα μεταηθικά ερωτήματα σχετίζονται πρωτίστως με βασικά μηνύματα σχετικά με την υφολογία των ηθικών αντιλήψεων και της επιλογής ή καλύτερα της διερεύνησης του κατά πόσο οι αντιλήψεις αυτές είναι είτε αληθείς είτε ψευδείς. Επίσης, άλλα μεταηθικά ερωτήματα που απασχολούν έντονα τη σύγχρονη κοινωνία είναι η ύπαρξη ή μη, φυσικών-ηθικών ερωτημάτων και αν υπάρχουν, ποια είναι η θέση της κοινωνίας σήμερα. Όλες αυτές οι αντιλήψεις λοιπόν, δημιουργούν διάφορα ζητήματα ηθικής ψυχολογίας, ηθικής επιστημολογίας (σχετικά με την ανθρώπινη ύπαρξη), ηθικής εσωτερικεύσεως, ηθικών κρίσεων και ηθικών εννοήσεων.²¹ (Goodman, 1982)

Οι άνωθεν απόψεις μεταηθικού προβληματισμού αφορούν και περιστρέφονται γύρω από την έννοια του διαλόγου ή των αντίθετων απόψεων γύρω από αυτόν τον διάλογο, δηλαδή έναν αντίλογο, όπου οι όποιες αποδοχές των θέσεων είτε της μίας πλευράς είτε της άλλης, συνήθως, τις περισσότερες φορές έχουν ως κοινό παρονομαστή το μη υποκειμενισμό σε ορθολογική εις βάθος διερεύνηση και καλούνται να παίξουν ένα πολύ βασικό ρόλο στην περαιτέρω ερμηνεία και ανάλυσή τους.²² (Scanlon, 2014)

Το φαινόμενο του Ηθικού Υποκειμενισμού μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από την κατανόηση ενός μείζονος σημασίας θέματος, επί παραδείγματι, δηλαδή των εκπτώσεων και κατά συνέπεια της υπογεννητικότητας και ειδικότερα πως εκφράζει το κάθε άτομο ένα μεγάλο ζήτημα που ταλανίζει τη σύγχρονη κοινωνία, δηλαδή τις αμβλώσεις.

Αμα τη διατυπώσει τούτου του ερωτήματος προκαλούνται έντονες αντιδράσεις από ορισμένους φιλοσόφους, αντιδράσεις στις οποίες βρίσκεται ο εξής στοχασμός: Αν στα πράγματα ενυπάρχουν οι αξίες, δεν θα υφίστατο νόημα να διερωτόμαστε αν μας είναι αναγκαίες, διότι το μόνο που μπορούμε να πράξουμε είναι να τις δεχτούμε και να ζήσουμε σύμφωνα με τούτες. Υπάρχουν βεβαίως και άλλοι που φρονούν πως είναι αναγκαίο να βαδίζουμε σύμφωνα με τις ηθικές αρχές ακόμη κι αν δεν έχουν κάποια καθολική (χρησιμότητα) ωφελιμότητα. Αυτές οι αποκρίσεις όμως δεν θα ήταν άκρως αποδεκτές από εκείνους που υφίστανται εκτός ηθικής και

21 Russel Goodman, Wittgenstein and Ethics, *Metaphilosophy* 13 (1982), σ. 138

22 T. M. Scanlon, *Being Realistic about Reasons* (Oxford: Oxford University Press, 2014), σ. 58 κ.ε.

προβάλλουν το ερώτημα για την ωφελιμότητά της, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο δέχονται ως δεδομένη την (de facto) αποδοχή της.²³ (Donald, 2013)

Για το λόγο τούτο θα εστιαστεί η προσοχή μας σε μια προσέγγιση που κοιτά προς την ηθική, υπό την έννοια μιας καθολικής βελτίωσης της τοποθέτησης του ανθρώπου στον κόσμο, προσέγγιση που απαντάται παραλλαγμένη στον Πρωταγόρα, στον Hobbes, στον Hume και από τους συγκαιρινούς στους Mackie και Warnock. Κατά τον τελευταίο δε (The Object of Morality, 1970) η ύπαρξη του ανθρώπου στον κόσμο σφραγίζεται από κάποια στοιχεία τα οποία περιάγουν τον βίο του διόλου ευχάριστο. Πρωτίστως είναι οι «περιορισμένες συμπάθειες» δηλονότι οι σχέσεις των ανθρώπων δεν χαρακτηρίζονται από πλήρη αρμονία. Υφίστανται εναντιότητες οι οποίες συχνά μπορούν να φέρουν μια καθολική αντιπαράθεση και αλληλοεξόντωση. Δευτερευόντως είναι οι «περιορισμένοι πόροι», τουτέστιν από τη μια δεν υφίσταται αφθονία πόρων στη γη, ώστε όλοι να ικανοποιούν τις ανάγκες τους δίχως σημαντική προσπάθεια και από την άλλη ελλείπει η ίση κατανομή των αγαθών ώστε η επιβίωση μερικών να γίνεται περισσότερο οδυνηρή.²⁴ (Σκουρής, 1996)

Τέλος, όσοι δυσανασχετούν με τη συζήτηση της χρησιμότητας της ηθικής δεν θα πρέπει να τη συγχέουν με την προσωπική τους ηθική. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί κάποιος να αποδέχεται τη συλλογική χρησιμότητα της ηθικής, αλλά ο ίδιος να μην δέχεται να συμπεριφερθεί βάσει αυτής, καθώς επιθυμεί να είναι ανήθικος.

2.3. Η θεωρία της Ηθικής Αίσθησης (Moral Sense Theory)

Βαδίζοντας στην πορεία της ηθικής, θεωρήθηκε απαραίτητη η ανάπτυξη της θεωρίας της Ηθικής Αίσθησης, ως μιας καίριας θεωρίας που διαφωτίζει την ηθικότητα και δη την ηθική ή μη αντίληψη των υποκειμένων, αφού «τα αισθήματα διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην ηθική αξιολόγηση και παρατήρηση».

²³ William Donald *Modern Moral Philosophy*, London: Macmillan, 1970, σ. 29-30.

²⁴ Β. Σκουρής. (1996). *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 42-52.

Η εν λόγω θεωρία αποτελεί μια ηθική θεωρία, που ανέπτυξαν Βρετανοί φιλόσοφοι του 18^{ου} αιώνα, με πιο αξιολόγους τον Anthony Ashley Cooper, γνωστός ως Shaftesbury, τον Ιρλανδό Francis Hutcheson και τον Σκωτσέζο David Hume. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, η ηδονή ή ο πόνος που νιώθει ένα άτομο όταν αντιλαμβάνεται κάποια γνωρίσματα του χαρακτήρα, αποτελεί ένδειξη της αρετής ή της κακίας που φανερώνουν αυτά τα γνωρίσματα. Είναι μια θεωρία «ηθικής αντίληψης», που αποτελεί απάντηση στον ηθικό ορθολογισμό, δηλαδή στην άποψη, ότι οι ηθικές διακρίσεις πηγάζουν από το Λόγο και μόνο. Επίσης, βάσει του εμπειρικού δόγματος του Άγγλου φιλοσόφου John Locke, συνδυάζει την άποψη ότι όλες οι ιδέες ξεκινούν από την εμπειρία, με τη δημοφιλή πεποίθηση, ότι τα αισθήματα διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην ηθική αξιολόγηση και παρατήρηση. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, από τις συγκινησιακές αντιδράσεις στο χαρακτήρα των ανθρώπων συχνά προκύπτει η αντίληψη της ηθικότητά τους, όπως συμβαίνει στην καθημερινότητα από τις εμπειρίες. Αυτές οι ιδέες της ηθικότητας θεωρούνται προϊόν «εσωτερικής» αίσθησης, αφού παράγονται στον «παρατηρητή», αφότου εκείνος διαμορφώσει μια έννοια για τη συμπεριφορά ή το γνώρισμα αυτού που παρατηρεί. Είναι κάτι αντίστοιχο με αυτό που συμβαίνει όταν ένα άτομο συνειδητοποιεί ότι βλέπει κάποιο άλλο και αντιδρά με δυσφορία σε αυτό που βλέπει. Η ηθική αίσθηση γίνεται αντιληπτή ως ανάλογη ή πιθανώς ως μια όψη της ικανότητάς μας να αναγνωρίζουμε τους διάφορους βαθμούς ομορφιάς στα πράγματα, κάτι που στη σύγχρονη έρευνα ονομάζεται «αίσθηση της ομορφιάς»²⁵.

Ο Shaftesbury απορρίπτει τη δημοφιλή άποψη ότι η ηθικότητα βασίζεται στη θέληση του Θεού, ενώ αντίθετα ισχυρίζεται πως η ηθικότητα εξαρτάται από την ανθρώπινη φύση. Έτσι, εισάγει την έννοια της αίσθησης του ορθού και του εσφαλμένου την οποία διαθέτουν αποκλειστικά οι άνθρωποι, οι οποίοι είναι ικανοί για αναστοχασμό. Ο Hutcheson θεωρεί ότι η εκτίμηση ενός χαρακτήρα σημαίνει να θεωρείται ενάρετος. Υποστηρίζει ακόμη ότι ο λόγος που ανακαλύπτει τις σχέσεις των ορθολογικών δρώντων με τα άψυχα αντικείμενα είναι ανίκανος να αφυπνίσει την επιδοκιμασία όταν απουσιάζει η ηθική αίσθηση. Εντέλει, μπορεί να εξηγηθεί η επιδοκιμασία του ήπιου χαρακτήρα ενός ατόμου, καταφεύγοντας απλώς στη φυσική τάση αίσθησης της ηδονής, στη σκέψη χαρακτήρων που επιδεικνύουν αγαθότητα.

²⁵ Βάκη Φ. (2006). Ηθική αίσθηση, συμπάθεια και αμερόληπτος παρατηρητής: Το ηθικό υποκείμενο στους Francis Hutcheson και Adam Smith, *Ιόνιος Λόγος*.

Εξάλλου, η αγαθότητα αποτελεί γνώρισμα στο οποίο μπορούν να αναχθούν όλες οι άλλες αρετές. Ο Hutcheson ταυτίζει αυτή την προδιάθεση για επιδοκιμασία, αλλά και για αποδοκιμασία, με την ηθική αίσθηση.²⁶ (Δρακοπούλου, 1985)

Ο Hume δίνει έμφαση στο γεγονός ότι οι άνθρωποι, συνήθως, κάνουν ηθικές διακρίσεις βάσει των αισθημάτων τους, όμως μόνο όταν η εμπειρία αυτών των αισθημάτων προέρχεται από μια ανιδιοτελή ή «γενική» οπτική γωνία. Με άλλα λόγια, τα αρχικά αισθήματα μετατρέπονται σε ηθικές κρίσεις ως αντιστάθμισμα του γεγονότος ότι υπάρχουν περισσότερα αισθήματα για εκείνους με τους οποίους υπάρχει συναισθηματική σύνδεση, παρά για εκείνους που είναι πιο μακριά. Σύμφωνα με μια ευρέως αποδεκτή ερμηνεία του Hume, η ηθική αίσθηση δεν παράγει μονάχα κρίσεις αλλά και κίνητρα για δράση, αφού τα αισθήματα μπορεί να παρακινούν ή να εγείρουν πάθη.²⁷ (Θεοδώρου, 2015)

Κλείνοντας, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τη θεωρία του ιδανικού φιλόσοφου-παρατηρητή, Roderick Firth (1917-1987), το ηθικό αγαθό προσδιορίζεται από τις προβαλλόμενες αντιδράσεις ενός υποθετικά παντογνώστη και ανιδιοτελούς παρατηρητή, ο οποίος διαθέτει και άλλα ιδανικά γνωρίσματα. Η θεωρία του ιδανικού παρατηρητή και η σύγχρονη θεωρία του ηθικού θεατή του Brandt αποτελούν άμεσους επιγόνους της θεωρίας της ηθικής αίσθησης.²⁸ (Βάκη, 2006)

2.4. Η αγαθότητα και το ζήτημα των σκοπών

Μετά την ηθικότητα έπεται η αγαθότητα και το ζήτημα των σκοπών των υποκειμένων, αφού για να διασφαλιστεί το εὖ ζῆν θα πρέπει ο οικουμενισμός να αποτελεί την κυρίαρχη άποψη στη γενική μελέτη της αγαθότητας.

²⁶ Δρακοπούλου Σ. (1985). Μια επισκόπηση των κυριότερων τάσεων στη σύγχρονη αγγλοσαξονική ηθική φιλοσοφία. *Δωδώνη*: σσ113-126.

²⁷ Θεοδώρου, Π. (2015). *Η Φιλοσοφία των αξιών στον Χιουμ: Είναι - Οφείλιν Και Ηθικά Συναισθήματα*. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2635/1/kefalaio%204.pdf>, Ανακτήθηκε 1/12/2018

²⁸ Βάκη Φ. (2006). Ηθική αίσθηση, συμπάθεια και αμερόληπτος παρατηρητής: Το ηθικό υποκείμενο στους Francis Hutcheson και Adam Smith, *Ιόνιος Λόγος*.

Οι φιλόσοφοι λοιπόν, εξέτασαν και ανέλυσαν κατά κανόνα το ζήτημα των σκοπών, το οποίο αρμόζει να επιζητούμε με έναν εκ των δύο βασικών τρόπων: αφενός ως το ζητούμενο των στοιχείων που «ορίζουν» τρόπον τινά μια καλή ζωή, αφετέρου ως το ζητούμενο των αγαθών πραγμάτων καθ' εαυτά. Κατά τον πρώτο τούτο τρόπο διαπραγμάτευσης του ζητήματος, αναζητούμε εκ φύσεως μια καλή ζωή, γεγονός που μας οδηγεί στον καθορισμό των εν λόγω στοιχείων, που αντιστοιχούν στη βούλησή μας για μια τέτοιου είδους ζωή και κατ' επέκταση των σκοπών που οφείλουμε να επιζητούμε. Ακολουθώντας κατά τον δεύτερο τρόπο, δεν είναι αναγκαίο να διατυπώσουμε υποθέσεις περί της ανθρώπινης φύσεως, αφού οτιδήποτε είναι αγαθό καθ' εαυτό, αξίζει να επιλεγεί και να επιδιωχθεί. Συνεπώς, σύμφωνα με τον πρώτο τρόπο κατά τον οποίο διαπραγματευόμαστε το εν λόγω ζήτημα αυτού, οδηγούμαστε κατευθείαν στη θεωρία του ανθρώπινου εὖ ζῆν, ενώ με τον δεύτερο στη «Θεωρία της Εγγενούς Αξίας». ²⁹ (Θεοδώρου, 2015)

Η θεωρία του εὖ ζῆν προέρχεται από την ηθική της αρχαιότητας, ως αντικείμενο που μπορεί να δηλωθεί η ελληνική λέξη «ευδαιμονία», η οποία μεταφράζεται συνήθως ως «ευτυχία», αλλά και ως «άνθηση» που στοχεύει να καταδειχθεί ότι το ζήτημα του ανθρώπινου εὖ ζῆν φανερώνει το κατά πόσο καλά ζει ένας άνθρωπος, παρά το πως νιώθει. Οι εναλλακτικές τούτες λύσεις αντικατοπτρίζουν τις ανόμοιες αντιλήψεις για το ανθρώπινο εὖ ζῆν που επιδρούν και στις δύο καίριες απόψεις εντός της θεωρίας. Από τη μία, την άποψη ότι η ουσία του ανθρώπινου εὖ ζῆν συνιστάται στο να νιώθει κάποιος καλά ή να νιώθει ηδονή, ενώ από την άλλη, την άποψη ότι η ουσία αυτή συνιστάται στο να ζει κάποιος καλά ή να διαπρέπει σε τομείς που αξίζουν. Η πρώτη άποψη είναι η ηδονοκρατία στην κλασική της μορφή. Βασικός της εκπρόσωπος στην αρχαιότητα υπήρξε ο Επίκουρος. Η δεύτερη άποψη είναι η τελειοκρατία, μια άποψη κοινή σε πολλές σχολές ηθικής στην αρχαιότητα. Μεταξύ των υποστηρικτών της είναι ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης και οι στωικοί. Στη νεότερη φιλοσοφία οι πιο γνωστοί υπέρμαχοι της κλασικής ηδονοκρατίας και της τελειοκρατίας είναι ο Βρετανός φιλόσοφος John Stuart Mill (20 Μάιος 1806 – 8

²⁹ Θεοδώρου, Π. (2015). *Η Φιλοσοφία των αξιών στον Χιουμ: Είναι - Οφείλιν Και Ηθικά Συναισθήματα*. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2635/1/kefalaio%204.pdf>, Ανακτήθηκε 1/12/2018

Μάιος 1873) και ο Γερμανός φιλόσοφος Friedrich Wilhelm Nietzsche αντίστοιχα (15 Οκτωβρίου 1844 – 25 Αυγούστου 1900).³⁰ (Θεοδώρου, 2015)

Μολονότι αυτές οι δύο απόψεις απαντούν διαφορετικά στο ζήτημα της ουσίας του ανθρώπινου εὖ ζῆν, καμία από τις δύο δεν απαντά αρνητικά στο ότι η απάντηση της άλλης άποψης έχει θέση σε μια καλή ανθρώπινη ζωή. Πραγματικά, οι τελικές θέσεις των απόψεων αυτών συχνά εκχωρούν στην άλλη άποψη μια συμπληρωματική θέση. Η ηδονοκρατία του Επίκουρου εκλαμβάνει τη διάκριση σε τομείς που αξίζουν, όπως, επί παραδείγματι, στην άσκηση των διανοητικών ικανοτήτων και στην εφαρμογή των ηθικών αξιών με παραδειγματικό και δημιουργικό τρόπο. Αυτά θεωρεί ο Επίκουρος ότι είναι τα δοκιμασμένα και αληθινά μέσα για να βιώσει κανείς τις πλέον ικανοποιητικές ηδονές. Από την άλλη, η τελειοκρατία όπως παρουσιάζεται στην αριστοτελική ηθική υπογραμμίζει τη σημασία της ηδονής ως φυσικό επακόλουθο της εξαιρετικής επίδοσης σε τομείς που έχουν σημασία. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αναφέρεται στη βαθιά ικανοποίηση που προέρχεται από το να ολοκληρωθεί με επιτυχία μια σημαντική δουλειά. Οι δύο τούτες απόψεις όπως διατυπώνονται στις τελικές τους θέσεις δεν αποκλίνουν τόσο στα είδη δραστηριότητας που φρονούν ότι έχουν κεντρική σημασία για μια καλή ζωή, όσο στους τρόπους με τους οποίους εξηγείται η αγαθότητα μιας τέτοιας ζωής. Η βασική ανομοιότητα μεταξύ τους έχει συνεπώς φιλοσοφικό χαρακτήρα και δεν αφορά απλώς στο τι επιβάλλουν.³¹ (Κροπότκιν, 2007)

Η δεύτερη θεωρία είναι η θεωρία της εγγενούς αξίας και έχει κι αυτή τις ρίζες της στην ηθική της αρχαιότητας και δη στη θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνος. Εν αντιθέσει όμως με τη θεωρία του Πλάτωνα, οι πρωτεύουσες αρχές της οποίας περικλείουν συγκεκριμένα δόγματα για την πραγματικότητα και την υπερβατικότητα της αξίας, η θεωρία της εγγενούς αξίας δεν περιλαμβάνει ούτε προϋποθέτει μεταφυσικές θέσεις. Η θεωρία τουτή ασχολείται με την αναζήτηση των πραγμάτων που θεωρούνται αγαθά καθ' αυτά και μπορεί κανείς να πάρει θέση σε αυτό το ζήτημα χωρίς να δεσμευτεί σε οποιαδήποτε άποψη για το αν το αγαθό είναι πραγματικό ή μη πραγματικό, υπερβατικό ή εμμενές. Οι φιλόσοφοι έχουν συμπεριλάβει σε έναν

³⁰ Θεοδώρου Π. (2015). *Το ζήτημα των αξιών στον Αριστοτέλη: ουσίες, πρώτο κινούν, πράξη*. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2633/1/kefalαιο%202.pdf>, Ανακτήθηκε 1/12/2018

³¹ Κροπότκιν Π. (2007). *Ηθική. Προέλευση και ανάπτυξη*, εκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη.

κατάλογο τα αγαθά, τη ζωή, την ευτυχία, την ηδονή, τη γνώση, την αρετή, τη φιλία, την ομορφιά και την αρμονία. Ο κατάλογος αυτός θα μπορούσε σαφώς να επεκταθεί.

Το ενδιαφέρον σχετικά με τη συγκρότηση της αγαθότητας κάθε αγαθού στον συγκεκριμένο κατάλογο οδήγησε τους φιλοσόφους να εστιάσουν την προσοχή τους πρωτίστως στο ερώτημα εάν υπάρχει κάτι που να τα ενώνει. Οι αντιτιθέμενες απόψεις για το ζήτημα είναι ο μονισμός και ο πλουραλισμός. Οι μονιστές δέχονται την ενότητα ενώ οι πλουραλιστές την αρνούνται. Ο Πλάτων ήταν μονιστής καθώς θεωρούσε ότι η αγαθότητα κάθε αγαθού έγκειται στην αρμονία και συνεπώς κάθε αγαθό όφειλε την αγαθότητά του στο γεγονός ότι ήταν αρμονικό. Σύμφωνα με την εναλλακτική θέση κάποιων φιλοσόφων, μοναδικό συστατικό της αγαθότητας είναι η ηδονή. Πράγματι με την αντίληψη της ηδονής, ως ένα ιδιαίτερο είδος εμπειρίας ή συνειδησιακής κατάστασης, κάποιοι φιλόσοφοι πρότειναν αυτό το είδος εμπειρίας ως το μοναδικό αγαθό καθ' εαυτό και χαρακτήρισαν όλα τα υπόλοιπα αγαθά εργαλειακά αγαθά, εφόσον οφείλουν την αγαθότητα τους στο γεγονός ότι αποτελούν πηγές ηδονής. Συνεπώς, και η ηδονοκρατία μπορεί να θεωρηθεί μονιστική.³² (Πελεgrίνης, 1997)

Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, θα πρέπει να διακρίνει κανείς την άποψη ότι οι εμπειρίες ηδονής του ίδιου του υποκειμένου είναι εγγενώς αγαθές, καθώς οι εμπειρίες ηδονής κάθε υποκειμένου και μάλιστα κάθε όντος με αισθητήρια όργανα είναι εγγενώς αγαθές. Η πρώτη άποψη ονομάστηκε από τον Βρετανό φιλόσοφο Henry Sidgwick «εγωιστική ηδονοκρατία» ενώ η δεύτερη «καθολική ηδονοκρατία». Η διάκριση αυτή μπορεί να γενικευτεί ως διάκριση ανάμεσα σε εγωιστικές και σε καθολικές απόψεις για το τι είναι αγαθό καθ' εαυτό ή όπως λένε σήμερα οι φιλόσοφοι ανάμεσα σε αξία σχετική με τον δρώντα και σε αξία ουδέτερη προς αυτόν. Η τελευταία διάκριση υποδεικνύει ένα σημαντικό σημείο διαφωνίας εντός της θεωρίας της εγγενούς αξίας μια διαφωνία κατά την οποία η αυθαίρετη και τυφλή θεωρία του εγωισμού καθίσταται δύσκολο να υποστηριχθεί. Ως εκ τούτου, θα πρέπει κανείς να προσέχει και να μη συγχέει τις εγωιστικές απόψεις με απόψεις που αφορούν στη θεωρία του ανθρώπινου εὖ ζῆν , καθώς πρόκειται για σύνολα απόψεων που αντιπροσωπεύουν εναλλακτικές απαντήσεις σε διαφορετικά ερωτήματα. Με άλλα λόγια θα πρέπει να προσέχει κανείς ξεκινώντας από το γεγονός ότι μπορεί να

³² Πελεgrίνης, Θ. Ν.(1997). *Ηθική φιλοσοφία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

υπερασπιστεί ευκολότερα τον οικουμενισμό σε σχέση με τον εγωισμό να μην καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο οικουμενισμός αποτελεί την κυρίαρχη άποψη στη γενική μελέτη της αγαθότητας.³³ (Κροπότκιν, 2007)

2.5. Η Ορθή πράξη

Η γενική μελέτη της ορθής πράξης που αφορά στις αρχές του ορθού και του εσφαλμένου που καθοδηγούν τις επιλογές και τις επιδιώξεις των ανθρώπων, καθίσταται επίσης υψίστης σημασίας ζητούμενο στην εν λόγω μελέτη, διότι είναι συνηθισμένο για τη σύγχρονη ηθική να ερμηνεύει τις αρχές αυτές σύμφωνα με μια νομική αντίληψη κατά την οποία οι αρχές συγκροτούν έναν ηθικό κώδικα που ορίζει τα καθήκοντα των μελών μιας ομάδας. Η συγκεκριμένη αντίληψη των ηθικών αρχών οφείλεται κυρίως στην επιρροή του χριστιανισμού στη Δύση παρότι ορισμένα στοιχεία τους υπήρχαν ήδη στη στωική ηθική. Η κυρίαρχη αυτή αντίληψη τοποθετεί τη θεωρία του καθήκοντος στο επίκεντρο της γενικής μελέτης της ορθής πράξης.³⁴ (Θεοδώρου, *Η Φιλοσοφία των αξιών στον Χιουμ: Είναι - Οφείλιν Και Ηθικά Συναισθήματα*, 2015)

Η θεωρία αυτή έχει δύο μέρη, από τη μία τη συστηματική έκθεση του ηθικού κώδικα που ορίζει τα καθήκοντά του ανθρώπου και από την άλλη τη δικαιολόγηση του. Το πρώτο μέρος, μετά την πλήρη ανάπτυξή του, παρουσιάζει ολοκληρωμένες διατυπώσεις των θεμελιωδών αρχών του ορθού και του εσφαλμένου και δείχνει πως αυτές παράγουν όλα τα ηθικά καθήκοντα. Το καθιερωμένο μοντέλο είναι ένα αξιωματικό μαθηματικό σύστημα. Ωστόσο, μερικοί φιλόσοφοι έχουν προτείνει το εναλλακτικό πρότυπο ενός τεχνικού συστήματος κάποιας εφαρμοσμένης επιστήμης όπως της ιατρικής ή της στρατηγικής. Το δεύτερο μέρος, αν καταστεί επιτυχημένο, καθιερώνει τις αρχές και έτσι επικυρώνει τον κώδικα. Γίνεται χρήση διαφόρων μεθόδων και κριτηρίων δικαιολόγησης καμία από τις οποίες ωστόσο δεν έχει επικρατήσει ως κανόνας. Η επιτυχία στην καθιέρωση των αρχών εξαρτάται από την

³³ Κροπότκιν Π. (2007). *Ηθική. Προέλευση και ανάπτυξη*, εκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη.

³⁴ Θεοδώρου, Π. (2015). *Η Φιλοσοφία των αξιών στον Χιουμ: Είναι - Οφείλιν Και Ηθικά Συναισθήματα*. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2635/1/kefalaio%204.pdf>. Ανακτήθηκε 1/12/2018

ορθότητα της προτεινόμενης επιχειρηματολογίας ανεξάρτητα από τη μέθοδο ή το κριτήριο που χρησιμοποιήθηκε.³⁵ (Schneewind, 1997)

Στην ιδέα ενός αξιωματικού συστήματος λανθάνει ένα παραδοσιακό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο, το κύρος των θεμελιωδών αρχών του ορθού και του εσφαλμένου οφείλεται στο ότι αποτελούν προφανείς αλήθειες. Οι αρχές αυτές θεωρούνται δηλαδή συγκρίσιμες με αξιώματα, όχι μόνο γιατί αποτελούν τις πρώτες αρχές ενός παραγωγικού συστήματος, αλλά και γιατί ο αναστοχασμός επιβεβαιώνει άμεσα την αλήθεια τους. Η χρήση αυτού του κριτηρίου για την καθιέρωση των αρχών είναι το κύριο γνώρισμα της ενορασιακρατίας. Η κάποτε κυρίαρχη θέση της στον κλάδο της ηθικής έχει πλέον υποβαθμιστεί στον 20^ο αιώνα, εξαιτίας ενός ρεύματος έντονου σκεπτικισμού για κάθε προφανή ισχυρισμό.³⁶ (Κροπότκιν, 2007)

Στη σύγχρονη εποχή, η μέθοδος δικαιολόγησης με τη μεγαλύτερη επιρροή, η οποία παρουσιάζει συνέπεια με τη χρήση του μοντέλου του αξιωματικού συστήματος για την εξήγηση της ηθικότητας του ορθού και του εσφαλμένου, προέρχεται από τη νομική αντίληψη για τις αρχές της. Σύμφωνα με αυτήν οι αρχές ερμηνεύονται ως έκφραση μιας νομοθετικής βούλησης. Ως εκ τούτου, το κύρος τους πηγάζει από την κυριαρχία του ατόμου ή της ομάδας των οποίων τη βούληση θεωρείται ότι εκφράζουν. Η παλιότερη χρήση αυτής της μεθόδου έγινε από τη «Θεωρία της Θείας Επιταγής». Σύμφωνα με αυτήν, οι ηθικές αρχές θεωρούνται νόμοι που επέβαλε ο Θεός στην ανθρωπότητα και συνεπώς το κύρος τους πηγάζει από την υπεροχή του Θεού. Η θεωρία αυτή αποτελεί την αρχική χριστιανική πηγή της νομικής αντίληψης για τις αρχές. Η ιδιαίτερη ανάπτυξη της εκκοσμηκευμένης σκέψης από την εποχή του Διαφωτισμού και εφεξής έχει ωστόσο περιορίσει τη γοητεία της. Μεταγενέστερες θεωρίες που συνεχίζουν να προκαλούν ευρέως ενδιαφέρον και συζητήσεις είναι ο φορμαλισμός³⁷ και η συμβολαιοκρατία³⁸.

³⁵ Schneewind B. J. (1997). *Modern Moral Philosophy* in Singer P.(ed.) *A Companion to Ethics*, Oxford: Blackwell, p. 147 – 157, μετάφραση Λία Μελά.

³⁶ Κροπότκιν Π. (2007). *Ηθική. Προέλευση και ανάπτυξη*, εκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη.

³⁷ Φορμαλισμός: «φιλοσοφικό σύστημα που προσβέει ότι η ουσία των πραγμάτων είναι η μορφή τους». Λεξικό Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). Λήμμα φορμαλισμός. Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας.

³⁸ Συμβολαιοκρατία: «Οικογένεια ηθικών και πολιτικών θεωριών που χρησιμοποιούν την ιδέα ενός κοινωνικού συμβολαίου». Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge. Λήμμα. συμβολαιοκρατία [contractarianism]. Αθήνα, Κέδρος.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα φορμαλισμού αποτελεί η καντιανή ηθική. Σύμφωνα με αυτή μια ηθική αρχή αποτελεί οδηγία που ικανοποιεί τα μορφικά κριτήρια ενός καθολικού νόμου, ενώ τα μορφικά κριτήρια αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα του πρακτικού Λόγου. Συνεπώς οι ηθικές αρχές αποτελούν νόμους που απορρέουν από τον Λόγο. Όπως το θέτει ο Γερμανός φιλόσοφος Immanuel Kant, οι ηθικές αρχές είναι νόμοι που εμείς ως ορθολογικά όντα θέτουμε στον εαυτό μας και οι όποιοι ρυθμίζουν τη συμπεριφορά μας στο βαθμό που δεσμευόμαστε αμοιβαία μέσω της ορθολογικής φύσης μας. Είναι νόμοι μιας δημοκρατίας του Λόγου, ή όπως λέει ο Kant, ενός βασιλείου σκοπών, του οποίου το νομοθετικό σώμα περιλαμβάνει κάθε ορθολογικό ον. Με βάση αυτό το ιδεώδες, ο Kant κάνει κατανοητή και ισχυρή την κατά τ' άλλα σκοτεινή ιδέα ότι οι ηθικές αρχές αντλούν το κύρος τους από την κυριαρχία του Λόγου.³⁹ (Θεοδώρου, 2015)

Η θεωρία της συμβολαιοκρατίας εμπνέεται τόσο από την καντιανή ηθική όσο και από τις θεωρίες κοινωνικού συμβολαίου του Locke και του Rousseau⁴⁰. Η θεωρία αυτή εμφανίζεται με την πιο πλήρη μορφή της στο έργο του Rawls που άσκησε και τη μεγαλύτερη επιρροή. Σύμφωνα με τη θεωρία του οι ηθικές αρχές αντιπροσωπεύουν τους ιδανικούς όρους κοινωνικής συνεργασίας των ανθρώπων που ζουν σε ομάδες και αναγνωρίζονται αμοιβαία ως ίσοι. Ειδικότερα οι ηθικές αρχές εκλαμβάνονται ως συνθήκες ιδανικής συμφωνίας μεταξύ ανθρώπων που θα αποφάσιζαν από κοινού τις κοινωνικές ρυθμίσεις και οι αποφάσεις τους θα ήταν αποτέλεσμα ανοιχτής συζήτησης και ορθολογικής σκέψης. Εδώ το κύρος των ηθικών αρχών απορρέει από την ακριβοδικία των διαδικασιών με τις οποίες φτάνει κανείς στους όρους της κοινωνικής συνεργασίας βάσει αυτής της υποθετικής συγκροτητικής σύμβασης. Παράλληλα, απορρέει και από την υπόθεση ότι κάθε ορθολογικό άτομο το οποίο θα ήθελε να ζήσει ειρηνικά με τους άλλους και που φανταζόταν τον εαυτό του ως κομμάτι αυτής της σύμβασης θα συναινέσει στα αποτελέσματά της, λαμβάνοντας υπ' όψιν την ακριβοδικία των διαδικασιών. Συνεπώς το κύρος των ηθικών αρχών είναι αποτέλεσμα της υποθετικής συναίνεσης των κυβερνωμένων.⁴¹ (Κοντός, 2005)

³⁹ Θεοδώρου Π. (2015). *Το ζήτημα των αξιών στη φιλοσοφία του Καντ. Φύση, πράγμα καθ' εαυτό, και ωραίο*. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2636/1/kefalaio%205.pdf>, ανακτήθηκε 1/12/2018

⁴⁰ Jean-Jacques Rousseau, (28 Ιουνίου 1712 - 2 Ιουλίου 1778) Ελβετός φιλόσοφος, συγγραφέας και συνθέτης.

⁴¹ Κοντός Π. (2005). *Η Καντιανή ηθική της υπόσχεσης*. Φιλοσοφικό δοκίμιο, Εστία, Αθήνα.

Οι φιλόσοφοι που υποστηρίζουν έναν ηθικό κώδικα σε ένα τεχνικό σύστημα εφαρμοσμένης επιστήμης χρησιμοποιούν μια εντελώς διαφορετική μέθοδο δικαιολόγησης. Σύμφωνα με την άποψή τους, όπως οι αρχές της ιατρικής αντιπροσωπεύουν τη γνώση για την καλύτερη δυνατή προαγωγή της υγείας, έτσι και οι αρχές του ορθού και του εσφαλμένου αντιπροσωπεύουν τη γνώση για την καλύτερη δυνατή προαγωγή των σκοπών της ηθικότητας. Οι φιλόσοφοι αυτοί έχουν δηλαδή μια τελεολογική αντίληψη αυτού του κώδικα. Το θεμελιώδες καθήκον του ανθρώπου είναι η προαγωγή συγκεκριμένων σκοπών και οι αρχές του ορθού και του εσφαλμένου οργανώνουν και κατευθύνουν τις προσπάθειές του προς αυτόν τον στόχο. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι αρχές δικαιολογούνται από το ότι υπηρετούν τους σκοπούς που είναι ορθό να προαχθούν και από το ότι οι πράξεις που επιτάσσουν συνιστούν τους καλύτερους τρόπους για την προαγωγή τους. Με άλλα λόγια οι αρχές διαθέτουν κύρος εξαιτίας αυτών που επιτάσσουν.

Διαφορετικές τελεολογικές απόψεις στη θεωρία του καθήκοντος αντιστοιχούν σε διαφορετικές απαντήσεις στο ερώτημα σχετικά με τους σκοπούς που είναι ορθό να προάγονται. Η πιο συνηθισμένη απάντηση είναι η ευτυχία και η κυριότερη υποδιαίρεση μεταξύ των αντίστοιχων απόψεων αντανακλά τη διάκριση στη θεωρία της εγγενούς αξίας μεταξύ εγωισμού και οικουμενισμού. Σύμφωνα με τον εγωισμό στη θεωρία του καθήκοντος, το θεμελιώδες καθήκον της ηθικότητας συνίσταται στο να προάγει κανείς με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη δική του ευτυχία, ενώ σύμφωνα με τον οικουμενισμό στη θεωρία του καθήκοντος, το αντίστοιχο καθήκον συνίσταται στην προαγωγή της ευτυχίας της ανθρωπότητας. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για τον ηθικό εγωισμό που βασίζεται στο ιδεώδες της ορθολογικής φιλαυτίας. Στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για τον *οφελιμισμό* που βασίζεται στο ιδεώδες της ορθολογικής αγαθοφροσύνης. Οι πιο γνωστοί εκπρόσωποι του ηθικού εγωισμού στη νεότερη φιλοσοφία είναι ο Άγγλος Thomas Hobbes (5 Απριλίου 1588 - 4 Δεκεμβρίου 1679) και ο Ολλανδός Baruch Spinoza (24 Νοεμβρίου 1632 - 21 Φεβρουαρίου 1677), ύστερα από τους οποίους η θεωρία δεν βρήκε πολλούς διακεκριμένους υποστηρικτές. Οι πιο διακεκριμένοι υπέρμαχοι του οφελιμισμού είναι ο Bentham⁴²

⁴² Άγγλος, Jeremy Bentham, (15 Φεβρουαρίου 1748 - 6 Ιουνίου 1832).

και ο J.S. Mill, ενώ η θεωρία του ωφελιμισμού εξακολουθεί να έχει πολύ μεγάλη επιρροή.⁴³ (Θεοδώρου, 2015)

Σύμφωνα με τις τελεολογικές αυτές θεωρίες, οι απαντήσεις στα ερωτήματα για τους σκοπούς που πρέπει να επιδιώκει ο άνθρωπος, καθορίζουν τις αρχές του ορθού και του εσφαλμένου. Με άλλα λόγια, η γενική μελέτη της ορθής πράξης σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές είναι ήσσονος σημασίας σε σχέση με τη γενική μελέτη της αγαθότητας. Αυτή είναι η μία από τις δύο βασικές απαντήσεις στο δομικό ερώτημα για τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται οι δύο μελέτες. Σύμφωνα με τη δεύτερη απάντηση, η γενική μελέτη της ορθής πράξης είναι ως έναν βαθμό ανεξάρτητη από τη γενική μελέτη της αγαθότητας. Σύμφωνα με απόψεις που αντιπροσωπεύουν τη δεύτερη αυτή απάντηση, μερικές αρχές του ορθού και του εσφαλμένου, ιδιαίτερα οι αρχές της δικαιοσύνης και της εντιμότητας, επιτάσσουν πράξεις ακόμη και αν αυτές οδηγούν εντέλει σε περισσότερο κακό παρά καλό. Οι θεωρίες αυτές είναι δεοντοκρατικές. Το *fiat justitia ruat coelum* («Ας αποδοθεί δικαιοσύνη κι ας καταστραφεί ο ουρανός») συλλαμβάνει το πνεύμα τους. Η αντίθεση τελεολογίας και δεοντολογίας στην ηθική αποτελεί αφορμή για πολλές διαμάχες στη γενική μελέτη της ορθής πράξης.⁴⁴

Τα πρωταρχικά ουσιώδη και δομικά ζητήματα στην ηθική δεν προκύπτουν μονάχα σε σχέση με τη συμπεριφορά της ανθρώπινης ζωής εν γένει, αλλά και σε σχέση με ειδικά επαγγέλματα όπως σε σχέση με την ιατρική και τη νομική. Η διερεύνηση αυτών των ζητημάτων σε σχέση με τη συνήθη πρακτική και τους παραδοσιακούς κώδικες των επαγγελμάτων κατέληξε στις ειδικές μελέτες της εφαρμοσμένης ηθικής. Στις μελέτες αυτές, ιδέες και θεωρίες που προκύπτουν από τις γενικές μελέτες της αγαθότητας και της ορθής πράξης, εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες περιστάσεις και στα προβλήματα του κάθε επαγγέλματος, ενώ βασικές φιλοσοφικές τεχνικές χρησιμοποιούνται για να ορίσουν, να διευκρινίσουν και να οργανώσουν τα ηθικά ζητήματα που ανακύπτουν σε κάθε τομέα. Ειδικά στην ιατρική, στην οποία η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος δημιουργεί καινούργια ηθικά προβλήματα όσον αφορά ζητήματα ζωής και θανάτου, η μελέτη της βιοϊατρικής

⁴³ Θεοδώρου Π. (2015). *Το ζήτημα των αξιών στον Αριστοτέλη: ουσίες, πρώτο κινούν, πράξη*. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2633/1/kefalαιο%202.pdf>, Ανακτήθηκε 1/12/2018

⁴⁴ Ο.π.

ηθικής έχει προκαλέσει ουσιαστικό ενδιαφέρον, τόσο στους επαγγελματίες όσο και στους μελετητές.⁴⁵

2.6. Ηθική Ψυχολογία

«Ακόμη και οι άνθρωποι που δέχονται την αυτονομία της ηθικής αναγνωρίζουν ότι μερικά γεγονότα, ιδιαίτερα της ανθρώπινης ψυχολογίας, σχετίζονται με τις γενικές μελέτες της αγαθότητας και της ορθής πράξης. Κανείς δεν επιμένει ότι οι μελέτες αυτές δεν επηρεάζονται από οποιαδήποτε αντίληψη για τις ορέξεις και τα πάθη του ανθρώπου ή ότι δεν προϋποθέτουν την ανθρώπινη ικανότητα για εκούσια πράξη. Έχει αναγνωριστεί γενικά ότι η επαρκής κατανόηση των επιθυμιών, των συναισθημάτων, της σκέψης, των επιλογών, της βούλησης, του χαρακτήρα και της προσωπικότητας είναι απαραίτητη για τη θεωρητική ενασχόληση με το ανθρώπινο εὖ ζῆν, την εγγενή αξία και το καθήκον. Οι έρευνες για τη φύση αυτών των ψυχικών φαινομένων συνιστούν συνεπώς ένα ουσιώδες, αλλά ταυτόχρονα και επικουρικό τμήμα της ηθικής. Οι έρευνες αυτές συγκροτούν το συμπληρωματικό πεδίο της ηθικής ψυχολογίας.

Ένας τομέας με ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η μελέτη των ικανοτήτων βάσει των οποίων οι άνθρωποι μπορούν να χαρακτηριστούν ως όντα, δρώντα ηθικά, υπεύθυνα για τις πράξεις τους. Η μελέτη αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τη θεωρία του καθήκοντος, καθώς η θεωρία αυτή στη νεότερη φιλοσοφία υιοθετεί με χαρακτηριστικό τρόπο ένα ισχυρό δόγμα ατομικής ευθύνης. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι ενυπάρχουν αρχές ενοχής για τη διάπραξη ενός σφάλματος που απαιτούν, ως συνθήκες δικαιολογημένης μομφής, η διάπραξη του σφάλματος να οφείλεται στο ίδιο το άτομο και να μην έγινε αθώα. Μόνο σε ηθικούς δρώντες είναι δυνατόν να ανταποκρίνονται αυτές οι συνθήκες. Αυτό στηρίζεται στην υπόθεση ότι ως ηθικοί δρώντες μπορούν να χαρακτηριστούν μόνο φυσιολογικοί και ενήλικοι άνθρωποι σε αντίθεση με τα μικρά παιδιά και τα μη ανθρώπινα ζώα. Η μελέτη εστιάζεται λοιπόν στις ικανότητες που διακρίνουν τους πρώτους ως υπεύθυνα όντα από τα δεύτερα.

⁴⁵ Ο.π.

Το πρόβλημα έγκειται στο αν η δύναμη του Λόγου αρκεί για να εξηγήσει αυτές τις ικανότητες. Από τη μία υπάρχουν φιλόσοφοι όπως ο Kant που θεωρούν ότι αρκεί. Ο Λόγος σύμφωνα με την άποψη τους είναι τόσο ο πιλότος όσο και η μηχανή της ιδιότητας του ηθικού πράττειν. Ο Λόγος όχι μόνο καθοδηγεί τις πράξεις ενός ατόμου σε συμφωνία με το καθήκον του, αλλά δημιουργεί την επιθυμία να κάνει το καθήκον του και μπορεί να επενδύσει σε αυτή την επιθυμία με αρκετή δύναμη, ώστε να ακυρώσει τις συγκρουσιακές ενορμήσεις των ορέξεων και των παθών.

Από την άλλη υπάρχουν φιλόσοφοι όπως ο Hume και ο Mill που θεωρούν ότι ο Λόγος είναι μία μόνο από τις πολλές ικανότητες που συγκροτούν την ικανότητα του ηθικού πράττειν. Σύμφωνα με την άποψή τους, ο Λόγος υπηρετεί αυστηρώς κάθε φυσική και μετουσιωμένη επιθυμία, φοβία ή αποστροφή ενός ατόμου, έτσι ώστε να παραχθεί έλλογη δράση και να καθοδηγήσει το άτομο προς το αντικείμενο της επιθυμίας του και μακριά από το αντικείμενο του φόβου του. Ωστόσο, ο Λόγος δεν μπορεί από μόνος του να γεννήσει επιθυμίες ή φόβους. Η επιθυμία για ορθή πράξη και η αποστροφή για εσφαλμένη πράξη που αποτελούν συνιστώσες της ικανότητας του ηθικού πράττειν δεν παράγονται από τον Λόγο, αλλά αποκτώνται μέσω μιας μηχανικής διαδικασίας κοινωνικοποίησης, κατά την οποία το αντικείμενο τους συνδέεται με το αντικείμενο της κάθε φυσικής επιθυμίας και αποστροφής.

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, η ικανότητα του ηθικού πράττειν έγκειται στη δύναμη του Λόγου να καθοδηγεί τη συμπεριφορά. Ως εκ τούτου, αρκεί να είναι κανείς ορθολογικός, για να θεωρηθεί υπεύθυνος για τις πράξεις του. Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη η ικανότητα του ηθικού πράττειν έγκειται σε διάφορα πράγματα, συμπεριλαμβανομένου του Λόγου αλλά και της επιθυμίας για ορθή πράξη, καθώς και της αποστροφής για εσφαλμένη πράξη τα οποία πηγάζουν από κάθε φυσική επιθυμία και αποστροφή. Δεν αρκεί να είναι κανείς ορθολογικός για να θεωρηθεί υπεύθυνος για τις πράξεις του, αλλά πρέπει να έχει και συγκεκριμένες επιθυμίες και συγκεκριμένη αποστροφή για κάτι. Σε αυτή την περίπτωση, την απόκτηση της επιθυμίας και της αποστροφής δεν την εγγυάται η ωρίμανση του Λόγου. Στην ηθική ψυχολογία ένας βασικός τρόπος ελέγχου των απόψεων αυτών αφορά στο κατά πόσο μπορούν να συμβιβάσουν, να εξηγήσουν κοινές εμπειρίες όπως η ηθική συνείδηση, η ακρασία και τα ηθικά διλήμματα από την ικανότητα του ηθικού πράττειν.

Ωστόσο, κάποια στιγμή οι απόψεις αυτές θα πρέπει να ελεγχθούν μέσω ερωτημάτων που αφορούν στην ελευθερία. Και αυτό, γιατί κανείς δεν μπορεί να είναι

υπεύθυνος για τις πράξεις του αν είναι ανίκανος να πράξει ελεύθερα, δηλαδή με ελεύθερη βούληση. Η ικανότητα για ελεύθερη πράξη είναι λοιπόν ουσιώδους σημασίας για την ικανότητα του ηθικού πράττειν. Επίσης, ο τρόπος που πρέπει να εξηγηθεί η ικανότητα αυτή, αν βέβαια ταιριάζει σε ένα αιτιοκρατικό σύμπαν, και στην περίπτωση που δεν ταιριάζει, αν θα πρέπει να εγκαταλειφθεί η έννοια της ηθικής ευθύνης, αποτελούν μερικά από τα βαθύτερα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπίσει όποιος ασχολείται με την ικανότητα του ηθικού πράττειν. Για τα περαιτέρω η ηθική ψυχολογία δεν μπορεί να προσφέρει απαντήσεις. Στο σημείο αυτό η ηθική θα αρχίσει να διολισθαίνει στη μεταφυσική». ⁴⁶

2.7. Μεταηθική

«Οι γενικές μελέτες της αγαθότητας και της ορθής πράξης καθώς και οι ειδικές μελέτες της εφαρμοσμένης ηθικής συνίστανται σε μεγάλο βαθμό στη συστηματοποιημένη εμβάθυνση και αναθεώρηση των πεποιθήσεων του ανθρώπου, αναφορικά με τον τρόπο συμπεριφοράς στην καθημερινότητα. Παράλληλα, ο στοχασμός των φιλοσόφων πάνω σε τέτοια συστήματα πεποιθήσεων χαρακτηρίζεται από την εξέταση της φύσης και των θεμελίων αυτών των πεποιθήσεων. Τα ερωτήματα που αφορούν στις πεποιθήσεις των ανθρώπων ορίζουν το πεδίο της *μεταηθικής*. Η σχέση του πεδίου αυτού με τις άλλες μελέτες παρουσιάζεται συνήθως ως εξής: οι άλλες μελέτες θεωρείται ότι συγκροτούν το πεδίο της κατ' εξοχήν ηθικής, ενώ η μεταηθική αποτελεί τη μελέτη των μεθόδων δικαιολόγησης, καθώς και των οντολογικών υποθέσεων του πεδίου της κατ' εξοχήν ηθικής.

Η μεταηθική ξεκινά, λοιπόν, είτε από ενδιαφέρον για τη γνωσιολογία της ηθικής είτε από ενδιαφέρον για τη μεταφυσική της. Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση, η μελέτη εστιάζει σε ερωτήματα που αφορούν το χαρακτήρα της ηθικής γνώσης. Συνήθως επικεντρώνεται στις απλούστερες ηθικές πεποιθήσεις, όπως «Απαγορεύεται η κλοπή» και «το να δίνεις είναι καλύτερο από το να παίρνεις» και αναπτύσσεται, αναλύοντας και εξετάζοντας τις έννοιες αυτές, στη λογική τους βάση. Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση, η μελέτη εστιάζει σε ερωτήματα για την ύπαρξη και τον χαρακτήρα των ιδιοτήτων. Συνήθως επικεντρώνεται στα πιο γενικά ηθικά

⁴⁶ Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, (2011). λήμμα. Ηθική Ψυχολογία. Αθήνα, Κέδρος, σ.386-387.

κατηγορήματα, όπως στην αγαθότητα και στην αδικία και μελετά αν υπάρχουν πράγματι ηθικές ιδιότητες τις οποίες αντιπροσωπεύουν αυτά τα κατηγορήματα. Εφόσον υπάρχουν, αναζητά αν και με ποιον τρόπο συνυφαίνονται με τον φυσικό κόσμο. Οι δύο προσεγγίσεις είναι συμπληρωματικές, ενώ καμία δεν υπερισχύει της άλλης.

Η γνωσιολογική προσέγγιση είναι συγκριτική και αναζητά πρότυπα στους πιο επιτυχείς κλάδους της γνώσης. Αρχικά, στις φυσικές επιστήμες, οι οποίες παρέχουν το πρότυπο της γνώσης που βασίζεται στην παρατήρηση των φυσικών φαινομένων, όπως τα καθαρά μαθηματικά, τα οποία παρέχουν το πρότυπο της γνώσης που φαίνεται να προκύπτει από την καθαρή άσκηση του Λόγου. Υπό την επίδραση αυτών των προτύπων έχουν προκύψει τρεις διακριτές αντιλήψεις: η φυσιοκρατία⁴⁷, ο ρασιοναλισμός⁴⁸ και η μη γνωσιοκρατία⁴⁹.

Σύμφωνα με τη φυσιοκρατία, η ηθική γνώση είναι εμπειρική, συνεπώς εκλαμβάνεται ως πρότυπο το μοντέλο των φυσικών επιστημών. Για τη *φυσιοκρατία* οι ηθικές έννοιες αφορούν τα φυσικά φαινόμενα. Σύμφωνα με το ρασιοναλισμό η ηθική γνώση είναι *a priori*, συνεπώς εκλαμβάνεται ως πρότυπο το μοντέλο των καθαρών μαθηματικών. Για το *ρασιοναλισμό* οι ηθικές έννοιες αφορούν στην ηθικότητα που νοείται ως εντελώς διακριτή από φυσικά φαινόμενα αν και εφαρμόσιμη σε αυτά. Ο Λόγος μπορεί να συλλάβει το περιεχόμενο και τη δομή της ηθικότητας ανεξάρτητα από τις αισθητηριακές εισροές. Σύμφωνα με τη *μη γνωσιοκρατία* που αντιτίθεται στις δύο παραπάνω αντιλήψεις, η ηθική δεν αποτελεί γνήσιο παρακλάδι της γνώσης με μια περιορισμένη ωστόσο σημασία. Σε κάθε περίπτωση η μη γνωσιοκρατία αρνείται ότι η ηθική μπορεί να θεωρήσει πρότυπο την επιστήμη και τα μαθηματικά. Σύμφωνα με

⁴⁷ Φυσιοκρατία: «θεωρία κατά την οποία η φύση ανάγεται σε απόλυτη αιτιοκρατική αρχή των πάντων και η οποία απορρίπτει την ύπαρξη οποιασδήποτε υπερφυσικής δημιουργικής δύναμης». Μπαμπινιώτης, Γ. Λεξικό, (2008). λήμμα. φυσιοκρατία.

⁴⁸ Ρασιοναλισμός: «ο ορθολογισμός, η συνολική φιλοσοφική κατεύθυνση που αποδέχεται ως μοναδική ουσία της πραγματικότητας, ως γνώμονα και αφετηρία γνώσεως, τη λογική σκέψη». Μπαμπινιώτης, Γ. Λεξικό, (2008). λήμμα. ρασιοναλισμός.

⁴⁹ Μη γνωσιοκρατία ή Συγκινησιοκρατία [emotivism]: «Μια μη γνωσιοκρατική μεταηθική άποψη που αντιτίθεται στη γνωσιοκρατία, δηλαδή στην άποψη ότι οι ηθικές κρίσεις πρέπει να κατανοούνται ως δηλώσεις για τις ηθικές ιδιότητες μιας πράξης, ενός ατόμου, μιας πολιτικής κλπ[...]. Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, (2011). λήμμα. συγκινησιοκρατία [emotivism]. Αθήνα, Κέδρος

την πιο ακραία εκδοχή της, δεν υπάρχουν γνήσιες έννοιες- λέξεις όπως «ορθό» «εσφαλμένο», «καλό» και «κακό», ενώ δεν έχουν γνωστικό νόημα, αλλά χρησιμεύουν στην έκφραση των αισθημάτων και συναισθημάτων, στη διατύπωση αποφάσεων και δεσμεύσεων, ή στο να επηρεάζουν τις στάσεις και τις προδιαθέσεις των ανθρώπων. Σύμφωνα με λιγότερο ακραίες εκδοχές μη γνωσιοκρατίας, οι λέξεις αυτές έχουν γνωστικό νόημα, ωστόσο η μετάδοση του νοήματος θεωρείται σαφώς δευτερευούσης σημασίας σε σχέση με τους στόχους της έκφρασης αισθημάτων, της διατύπωσης αποφάσεων ή της επίδρασης στις στάσεις των ανθρώπων. Σημαντικός εκπρόσωπος της φυσιοκρατίας είναι ο Mill ενώ του ρασιοναλισμού είναι ο Kant και οι ενορασιοκράτες. Η μη γνωσιοκρατία, η οποία ως διακριτή αντίληψη εμφανίστηκε κατά τον 20^ο αιώνα, βρίσκει τη δυναμικότερη έκφραση της στα έργα του C.L. Stevenson και του Hare. Εντούτοις, οι κεντρικές αρχές της υπάρχουν ήδη στον Hume, του οποίου οι σκεπτικιστικές επιθέσεις στο ρασιοναλισμό έθεσαν τη βάση για μεταγενέστερες εξελίξεις στη μεταηθική.

Η μεταφυσική προσέγγιση επικεντρώνεται στο ζήτημα της αντικειμενικότητας, δηλαδή στο κατά πόσο τα ηθικά κατηγορήματα αντιπροσωπεύουν πραγματικές ιδιότητες του εξωτερικού κόσμου ή απλώς φαινομενικές ή και επινοημένες ιδιότητες, οι οποίες οφείλουν την ύπαρξη τους στην αντίληψη, στο αίσθημα ή στη σκέψη εκείνων που τις αποδίδουν. Στην προσέγγιση αυτή κυριαρχούν δύο απόψεις. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, ο ηθικός ρεαλισμός δέχεται την πραγματική ύπαρξη των ηθικών ιδιοτήτων. Θεωρεί ότι αυτές ενυπάρχουν στον εξωτερικό κόσμο και συνεπώς υπάρχουν ανεξάρτητα από τον τρόπο που γίνονται αντιληπτές. Για τον ηθικό ρεαλισμό, η ηθική αποτελεί ένα πεδίο αντικειμενικής μάθησης, η οποία υπόσχεται την ανακάλυψη και επιβεβαίωση ηθικών αληθειών.

Συγχρόνως οι ηθικοί ρεαλιστές διαφωνούν θεμελιωδώς σχετικά με το ζήτημα του χαρακτήρα των ηθικών ιδιοτήτων. Ορισμένοι από αυτούς, όπως Πλάτων και ο Moore τις θεωρούν καθαρά διανοητικές, και συνεπώς διακριτές από τις εμπειρικές ιδιότητες και μη αναγώγιμες σε αυτές. Άλλοι, όπως ο Αριστοτέλης και ο Mill, τις θεωρούν εμπειρικές ιδιότητες, που είτε ανάγονται σε άλλες εμπειρικές ιδιότητες είτε τουλάχιστον επιγίνονται σε αυτές. Η δεύτερη άποψη του ηθικού υποκειμενισμού αρνείται την πραγματική ύπαρξη των ηθικών ιδιοτήτων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η κατηγορήση της αγαθότητας σε κάποιον άνθρωπο σημαίνει την επιβολή ενός

συναίσθηματος μιας εσωτερικής ώθησης ή μιας νοητικής κατάστασης στον κόσμο, όπως προβάλλει κανείς μια συγκίνηση στην κατάσταση κάποιου άλλου όταν τον περιγράφει ως χαρούμενο ή λυπημένο. Σύμφωνα με τον ηθικό υποκειμενισμό, η ηθική δεν αποτελεί πηγή αντικειμενικής αλήθειας. Στην αρχαία φιλοσοφία η αντίληψη του ηθικού υποκειμενισμού προωθήθηκε από κάποιους σοφιστές και ειδικά από τον Πρωταγόρα. Στη νεότερη φιλοσοφία υποστηρικτικές της αντίληψης αυτής ήταν κατά 17^ο αιώνα ο Hume και κατά τον 20^ο αιώνα ο Sartre⁵⁰.

Ανεξάρτητα από την υιοθετούμενη προσέγγιση το σημαντικότερο, ίσως, πρόβλημα της μεταηθικής έγκειται στη σχέση γεγονότος και αξίας. Κατά τη γνωσιολογική προσέγγιση, το πρόβλημα αυτό τίθεται συνήθως ως ζήτημα του αν οι αξιολογικές κρίσεις πηγάζουν από αποφάσεις για γεγονότα. Σε ακριβέστερη διατύπωση το ερώτημα είναι αν μπορεί να υπάρξει ένα λογικά έγκυρο επιχείρημα, του οποίου όλες οι προκείμενες να είναι αποφάνσεις για γεγονότα και το συμπέρασμα μια αξιολογική κρίση. Κατά τη μεταφυσική προσέγγιση, το πρόβλημα τίθεται συνήθως ως ζήτημα του κατά πόσον τα ηθικά κατηγορήματα αντιπροσωπεύουν ιδιότητες εξηγήσιμες ως πλέγματα εμπειρικών ιδιοτήτων. Σε κάθε περίπτωση το πρόβλημα έγκειται στο κατά πόσον η ηθική αποτελεί αυτόνομη μάθηση, αν δηλαδή η μελέτη των ηθικών αξιών και αρχών είναι ως έναν βαθμό ανεξάρτητη από τη μελέτη των παρατηρήσιμων ιδιοτήτων και συμβάντων. Όποιος απαντήσει αρνητικά σε αυτά τα ερωτήματα δέχεται την αυτονομία της ηθικής, ενώ όποιος απαντήσει θετικά αρνείται την αυτονομία της ηθικής και υπαινίσσεται ότι αυτή αποτελεί παρακλάδι των φυσικών επιστημών»⁵¹.

⁵⁰ Γάλλος φιλόσοφος Jean-Paul Charles Aymard Sartre (21 Ιουνίου 1905 - 15 Απριλίου 1980).

⁵¹ Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, (2011). *Λήμμα*. «Μεταηθική». Αθήνα, Κέδρος, σ.384-386.

3. Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Το πρόβλημα της Ελεύθερης Βούλησης (Free will problem)⁵²

«Τυπικό ζητούμενο της φιλοσοφικής σκέψης συνιστά το πρόβλημα της φύσης του ελεύθερου πράττειν και της σχέσης του με την προέλευση και τις συνθήκες της υπεύθυνης συμπεριφοράς. Για εκείνους που αντιπαραβάλλουν το «ελεύθερο» με το «καθορισμένο», υφίσταται το κεντρικής σημασίας ερώτημα, κατά πόσον η δράση των ανθρώπων είναι ελεύθερη ή κατά πόσον καθορίζεται από εξωτερικά συμβάντα που οι ίδιοι δεν μπορούν να ελέγξουν.

Εξίσου καίριο είναι το ζήτημα του κατά πόσον η ευθύνη ενός δρώντος για μια πράξη του, απαιτεί να είναι ελεύθερος ο ίδιος ο δρων. Συνεπώς, είναι ελεύθερη η πράξη του ή ελεύθερη η σχετική απόφασή του; Αυτό ακολούθως, στρέφει την προσοχή στη δράση, στην παρακίνηση, στη σκέψη, στην επιλογή, στην πρόθεση, αλλά και στην ακριβή έννοια, αν υπάρχει, υπό την οποία οι πράξεις των ανθρώπων βρίσκονται υπό τον έλεγχό τους. Η χρήση της φράσης «ελεύθερη βούληση» αποτελεί ζήτημα παραδοσιακού λεξιλογίου, ενώ υπάρχει έντονη αντιλογία κατά πόσον η ελευθερία οφείλει να αποδίδεται στη βούληση ή στον δρώντα, στις πράξεις και στις επιλογές ή στις σκέψεις του.

Η φιλονικία για τις συνθήκες της υπεύθυνης συμπεριφοράς διαμορφώνει το κυρίαρχο ιστορικό και διανοητικό υπόβαθρο του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης. Οι περισσότεροι από όσους αποδίδουν ηθική ευθύνη, κατομολογούν μια έννοια, κατά την οποία οι δρώντες είναι ελεύθεροι να κάνουν ό,τι επιθυμούν. Δεν είναι υπεύθυνοι για κάτι που τους επιβλήθηκε να κάνουν ή για κάτι που ήταν αδύνατο να αποφύγουν, όσο κι αν προσπάθησαν. Υφίστανται, πλην όμως, διαφορετικές θεωρήσεις της ηθικής ευθύνης, καθώς και αντιγνωμία για τη φύση και την έκταση της πρακτικής ελευθερίας, η οποία για τον Kant είναι μια έννοια σημαντική.

⁵² Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, (2011), *Λήμμα «Πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης [free will problem]*, σσ.932-934.

Το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης δίνει ιδιαίτερο βάρος, στα εξής ερωτήματα: Χρήζει η ηθική ευθύνη κάποιου είδους πρακτικής ελευθερίας; Και αν ναι, τι είδους; Είναι τα άτομα πρακτικά ελεύθερα; Δύναται να θεωρηθεί η πρακτική ελευθερία ορθώς συμβατή με τον προηγούμενο καθορισμό των πράξεων, των σκέψεων και του χαρακτήρα; Όσον αφορά στο τελευταίο αυτό ερώτημα, υφίσταται έντονη αντιλογία. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση μιας γυναίκας που συλλογίζεται ποιον υποψήφιο να ψηφίσει. Εκείνη, μέσα από την προοπτική του πρώτου προσώπου, αισθάνεται ελεύθερη να ψηφίσει οιονδήποτε υποψήφιο και είναι πεπεισμένη ότι η επιλογή της συνδέεται με την ίδια και όχι με υφιστάμενες επιρροές. Διαπιστώνοντας, μολοντούτο, ως μέρος μιας ευρύτερης φυσικής και ιστορικής διαδικασίας, την ενδεχομενική συμπεριφορά της, πολλοί θα διατείνονταν ότι η επιλογή της υπόκειται σε αιτίες που την προσδιορίζουν. Λαμβάνοντας υπ' όψιν τις ανόμοιες αυτές διαισθήσεις, οποιαδήποτε αντίληψη σχετικά με το κατά πόσον η ψηφοφόρος είναι ελεύθερη συνδέεται με το ακριβές νόημα όρων, όπως «ελεύθερη», «καθορίζω» και «εξαρτώμαι».

Ένα συμβεβηκός ή μια κατάσταση καθορίζει ένα άλλο, εάν το δεύτερο υφίσταται ως συνέπεια του πρώτου, ή αν έχει καταστεί αναγκαίο από αυτό, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει με την κίνηση των χεριών της ψηφοφόρου από την πρόθεσή της να την κάνει. Ο ντετερμινισμός [αιτιοκρατία] γίνεται αντιληπτός συνήθως ως η θέση ότι οιοδήποτε συμβάν καθορίζεται από προηγηθείσες συνθήκες, ενώ ο καθορισμός αυτός κατανοείται συνήθως σαν αιτιότητα από προηγηθέντα συμβάντα και περιστάσεις. Υπό την έννοια τούτη, ο ντετερμινισμός υποσημαίνει ότι κάθε στιγμή το μέλλον είναι ήδη παγιωμένο και μοναδικό, δίχως ουδεμία ενδεχομενικότητα να εξελιχθεί με κάποιον άλλο τρόπο. Σύμφωνα με λογικές του ντετερμινισμού, οποιοδήποτε επερχόμενο συμβάν είναι προσδιορισμένο από κάτι ήδη αληθές, και συγκεκριμένα από την αλήθεια ότι θα παρουσιαστεί τότε. Θεολογικές παραλλαγές του ντετερμινισμού αναγνωρίζουν τον προκαθορισμό όλων των συμβάντων και των περιστάσεων, αφού ένα θεϊκό ον γνωρίζει εκ των προτέρων ή ενδεχομένως και δια παντός ότι θα υπάρξουν.

Οι περισσότερες ερμηνείες της έννοιας «ελεύθερος» περιέχουν δύο κοινά συστατικά. Κατ' αρχάς, η ελευθερία αξιώνει την απουσία καθορισμού ή συγκεκριμένων ειδών καθορισμού και, δευτερευόντως, πράττει και επιλέγει κανείς ελεύθερα μόνο εάν κάθε προσπάθειά του, εμπίπτει στον ίδιο. Εντούτοις, επί τούτου,

οι απόψεις αποκλίνουν. Κάποιοι πρεσβεύουν ότι η ελευθερία της αδιαφορίας ή η πιθανότητα των εναλλακτικών πράξεων αποτελούν γεγονότα αποφασιστικής σημασίας. Για τη γυναίκα, συνεπώς, που σκέφτεται ποιον υποψήφιο να επιλέξει, οποιαδήποτε επιλογή δύναται να θεωρηθεί μια ανοιχτή εναλλακτική λύση, στο βαθμό που είναι ενδεχόμενη αλλά όχι ακόμα αναγκαία. Η αδιαφορία μπορεί να κατανοηθεί ως ισορροπία των κινήτρων, μια συνθήκη που ορισμένοι δέχονται ως σημαντική σε σχέση με την ιδέα ότι μια ελεύθερη επιλογή οφείλει να είναι ορθολογική. Άλλοι μεν εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στην ελευθερία της αυθορμησίας, κατά την οποία η ψηφοφόρος είναι ελεύθερη να ψηφίσει όπως επιλέξει ή επιθυμεί, ερμηνεία που αντανακλά τη δημοφιλή εξίσωση της ελευθερίας με το «πράττω ό, τι θέλω».

Συναφής με τις δύο αυτές απόψεις είναι και μια τρίτη άποψη, σύμφωνα με την οποία η ψηφοφόρος πράττει ελεύθερα εφόσον ελέγχει τον εαυτό της, γεγονός που υποδηλώνει τόσο ότι ανταποκρίνεται στην πρόθεσή της, όσο και ότι είναι ικανή να πράξει ή να απέχει από μια πράξη. Μια τέταρτη άποψη ταυτίζει την ελευθερία με την αυτονομία. Ειδικότερα, η ψηφοφόρος συμπεριφέρεται αυτόνομα στο βαθμό που καθορίζει η ίδια την επιλογή της, βασισμένη στο χαρακτήρα της, στο βαθύτερο εαυτό της, στις ανώτερες αξίες της ή στον βασιζόμενο σε πληροφόρηση Λόγο της. Οι αντιλήψεις αυτές, είναι μεν διακριτές, ασύμβατες δε, και πολλές θεωρήσεις της πρακτικής ελευθερίας περιλαμβάνουν στοιχεία από την καθεμιά.

Ο ντετερμινισμός προκαλεί πρόβλημα εάν η πρακτική ελευθερία απαιτεί την ύπαρξη της δυνατότητας εναλλακτικών πράξεων. Σύμφωνα με την ασυμβατοκρατία, ο ντετερμινισμός εξαιρεί την ελευθερία, παρότι οι υπέρμαχοι της ασυμβατοκρατίας αντιφρονούν για το αν τα πάντα είναι καθορισμένα. Εκείνοι που αποδέχονται τον ντετερμινισμό, υιοθετούν, συνεπώς, έναν σκληρό ντετερμινισμό, ο οποίος συνδέεται με στοχαστές του 18^{ου} αιώνα, όπως ο Γαλλογερμανός φιλόσοφος Paul Heinrich Dietrich Baron d'Holbach (8 Δεκεμβρίου 1723 – 21 Ιανουαρίου 1789) και πρόσφατα με συμπεριφοριστές. Κατά τον ντετερμινισμό η ελευθερία αποτελεί μια αυταπάτη, αφού η συμπεριφορά καθορίζεται από περιβαλλοντικούς και γενετικούς παράγοντες. Ορισμένοι από τους υποστηρικτές του σκληρού ντετερμινισμού απορρίπτουν, επίσης, την ύπαρξη ηθικής ευθύνης. Στο αντίθετο άκρο έγκειται η μεταφυσική ελευθεριοκρατία, κατά την οποία οι άνθρωποι έχουν ελευθερία και ευθύνη, και κατά μείζονα λόγο, το παρελθόν δεν καθορίζει ένα μοναδικό μέλλον. Τούτη η άποψη, σύμφωνα με κάποιους, ενισχύεται από τις εξελίξεις στην κβαντική φυσική.

Υπέρμαχοι αυτού του είδους ασυμβατοκρατίας είναι όσοι συνηγορούν υπέρ της ελευθερίας της αδιαφορίας, περιγράφοντας ως υπεύθυνες τις επιλογές που υποκαθορίζονται από προηγηθείσες περιστάσεις (οι επικούρειοι).

Για να αντικρουστεί η κατηγορία ότι οι επιλογές κάποιου, αν γίνουν κατανοητές έτσι, είναι τυχαίες και δεν ανήκουν πράγματι στον ίδιο, προτάθηκε η άποψη ότι πολλά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των λόγων του δρώντος, περιορίζουν το εύρος των δυνατοτήτων και επηρεάζουν επιλογές χωρίς να τις καθιστούν αναγκαίες. Η άποψη αυτή ανήκει στον Γερμανό φιλόσοφο Gottfried Wilhelm Leibniz (1 Ιουλίου 1646, Λειψία – 14 Νοεμβρίου 1716) και πρόσφατα στον Αμερικανό φιλόσοφο Robert Hilary Kane (1938). Από την άλλη πλευρά, εκείνοι που υποστηρίζουν την ελευθεριοκρατία, δέχονται την ικανότητα δράσης, αναμειγνύουν ενδεχομενικότητα με αυτονομία, χαρακτηρίζοντας «ελεύθερη επιλογή» εκείνη την οποία καθορίζει ένας δρων που, με τη σειρά του δεν υπόκειται σε καμιά αιτία για να την κάνει. Τις απόψεις αυτές τις υιοθετούν επίσης ο Καρνεάδης Κυρηναίος και ο Thomas Reid (1710 - 1796).

Ορισμένοι φιλόσοφοι, επιπλέον, οι οποίοι δεν θέλουν να απαρνηθούν την ιδέα της πρακτικής ελευθερίας και να κατανοήσουν πως η έλλειψη καθορισμού είναι είτε αναγκαία είτε επιθυμητή για την ιδέα της ευθύνης, υιοθετούν τη συμβατοκρατία, σύμφωνα με την οποία η πρακτική ελευθερία και η ευθύνη θεωρούνται λογικά συμβατές με τον ντετερμινισμό. Εκείνοι επίσης που δέχονται και τον ντετερμινισμό υιοθετούν αυτό που ο James ονόμασε ήπιο ντετερμινισμό. Στους υπέρμαχους της θεωρίας αυτής συμπεριλαμβάνονται όσοι ταυτίζουν την ελευθερία με την αυτονομία, από τους στωικούς, ο Spinoza, καθώς και όσοι τίθενται υπέρ της ελευθερίας της αυθορμησίας, όπως ο Hobbes, ο Locke και ο Hume. Οι τελευταίοι αποδέχονται την ελευθερία ως τη δύναμη ενός ατόμου να προβαίνει σε μια πράξη ή να απέχει από αυτή σύμφωνα με τη βούληση του. Ένας δρων παύει να είναι ελεύθερος αν περιορίζεται, αν, δηλαδή, είτε παρακωλύεται να πράττει όπως επιλέγει, είτε υποχρεώνεται να πράξει κατά τρόπο αντίθετο με τη βούληση του. Με την επέκταση αυτού του μοντέλου, η ελευθερία υφίσταται μείωση όταν κάποιος προκαλείται να πράξει κατά τρόπο που ειδάλως δεν θα επέλεγε, είτε για να αποφύγει ένα μεγαλύτερο κίνδυνο (εξαναγκασμός) είτε γιατί παρατηρείται εσκεμμένη παρέμβαση που σχεδιάζει εναλλακτικές λύσεις (χειραγώγηση).

Οι υπέρμαχοι της συμβασιοκρατίας έχουν αποκριθεί με ευφυείς τρόπους στην κριτική ότι επέδειξαν αδιαφορία για την ελευθερία της επιλογής ή την ανάγκη για ανοικτές εναλλακτικές λύσεις. Ορισμένοι θέτουν σε εφαρμογή τα μοντέλα της αυθορμησίας, του ελέγχου ή της αυτονομίας σε αποφάσεις, οπότε οι αποφάσεις συνάδουν με τις επιθυμίες τους, είναι υπό τον έλεγχό τους ή συμμορφώνονται με τις ανώτερες αξίες τους, τον βαθύτερο εαυτό τους ή τον ενήμερο Λόγο. Άλλοι θέτουν υπό αμφισβήτηση την ιδέα ότι η ευθύνη αξιώνει εναλλακτικές δυνατότητες για δράση. Οι λεγόμενες περιπτώσεις Frankfurt, που ανέπτυξε ο Αμερικανός φιλόσοφος Harry G. Frankfurt (1929), είναι καταστάσεις κατά τις οποίες ένας δρων πράττει κατά τις επιθυμίες και τις επιλογές του, μα εξαιτίας της παρέμβασης ενός αντιγεγονικού [αντιπραγματικού] παράγοντα, ενός μηχανισμού, δηλαδή, που θα παρεμπόδιζε τον δρώντα να προβεί σε οποιαδήποτε διαφορετική πράξη. Η διαισθητική ιδέα του Frankfurt ήταν ότι ο δρων είναι τόσο υπεύθυνος, όσο θα ήταν και αν δεν υπήρχε καμιά παρέμβαση, συνεπώς η υπεύθυνη πράξη δεν απαιτεί εναλλακτικές δυνατότητες. Προσπαθώντας να ναρκοθετήσουν τη συγκεκριμένη διαισθητική ιδέα, κάποιοι κριτικοί αμφισβήτησαν τις λεπτομέρειες των περιπτώσεων Frankfurt.

Μια διαφορετική συμβατοκρατική τακτική αποδέχεται την ανάγκη ύπαρξης ανοικτών εναλλακτικών λύσεων και στηρίζει εκδοχές του μοντέλου αδιαφορίας με σκοπό να περιγράψει την πρακτική ελευθερία. Μια επιλογή θεωρείται ελεύθερη αν η ενδεχομενικότητα της σχετίζεται με συγκεκριμένα υποσύνολα περιστάσεων, όπως αυτά που ο δρων γνωρίζει. Οι ενάντιοι της συμβατοκρατίας διατείνονται ότι εφόσον οι δρώντες, παρά τις εκλεπτύνσεις της θεωρίας αυτής, δεν παύουν να υπόκεινται στον εξωτερικό καθορισμό, ακόμη και από κρυμμένους ελεγκτές, η συμβατοκρατία εξακολουθεί να αντιμετωπίζει μια απροσπέλαστη πρόκληση.

Οι αντιλογίες τους συγκαταλέγονται κάποιες φορές στο επιχείρημα των συνεπειών, όπως το ονόμασε ο Αμερικανός Peter van Inwagen (1942), ένας από τους πιο γνωστούς φιλόσοφους που το επικαλούνται. Εάν όλα καθορίζονταν από παράγοντες που δεν θα μπορούσε να έχει υπό έλεγχο κανείς, τότε αυτός δεν θα μπορούσε να ελέγξει ούτε τις πράξεις, τις επιλογές και το χαρακτήρα του. Ως εκ τούτου, οι δρώντες δεν θα ήσαν ποτέ ελεύθεροι και δεν θα είχαν ευθύνη για τίποτα. Η συλλογιστική τούτη κατά το πλείστον στηρίζει αρχές που τίθενται υπέρ της κλειστότητας των πρακτικών τροπικοτήτων (ικανότητα, έλεγχος, δυνατότητα αποφυγής, αδυναμία αποφυγής) υπό σχέσεις συνεπειών. Υφίστανται, μολαταύτα,

λόγοι να υποθέσει κανείς ότι τα είδη ικανότητας και ελέγχου που απαιτεί η ευθύνη περικλείουν το γεγονός ότι ο δρων έχει αίσθηση του τι δύναται να πετύχει. Διότι η κάθε γνωστική κατάσταση δεν είναι κατά κανόνα κλεισμένη στις συνέπειες, οι αρχές της κλειστότητας που υποστηρίζουν το επιχείρημα των συνεπειών θεωρούνται αμφισβητήσιμες».

3.2. Η θεωρία του Πράττειν – της Δράσης (Action theory)⁵³

«Στη θεωρία του πράττειν εντοπίζεται η μελέτη της οντολογικής δομής της ανθρώπινης πράξης και ειδικότερα, η διαδικασία διαμέσου της οποίας προκύπτει η πράξη, αλλά και οι τρόποι μέσω των οποίων ερμηνεύεται. Η πληθώρα των ανθρώπινων ενεργειών είναι ενέργειες εκτέλεσης, αφού αποτελούν σύνολο συμβάντων με τα οποία έκαστο υποκείμενο, δηλαδή ο πράττων, συνεπιφέρει μια ορισμένη αλλαγή ή αλλαγές. Έτσι, όταν κουνιέται το δάχτυλο κάποιου, εκείνος προκαλεί την κίνηση που κάνει το δάχτυλο του. Όταν τούτη η ενεργούμενη μεταβολή είναι μια συνεχιζόμενη διαδικασία, όπως η τακτική εμφάνιση των λέξεων πάνω σε μια σελίδα, η συμπεριφορά ονομάζεται δραστηριότητα και ειδικότερα συγγραφή. Μία πράξη παράλειψης κάνει την εμφάνισή της όταν το υποκείμενο δεν εκτελεί την πράξη.⁵⁴ (Γιαννοπούλου, 2010-2011)

Καθώς οι πράξεις εκτέλεσης είναι συμβάντα η διερώτηση που τίθεται και αφορά στην οντολογία τους είναι εν μέρει ζητούμενο της γενικότερης οντολογίας της μεταβολής. Μείζον ζήτημα αποτελεί αν τούτο που γίνεται όταν επιτελείται μια πράξη είναι αναγκαίο να λογίζεται ως κάτι αφηρημένο ή κάτι συγκεκριμένο. Κατά την πρώτη προσέγγιση οι πράξεις λαμβάνονται είτε ως οιονεί προτασιακές οντότητες (λόγου χάριν ο Booth κουνά το δάχτυλο) ή ως ένα είδος καθόλου – δηλαδή ενός τύπου ενεργήματος (κίνηση δαχτύλου). Αυτό που συντελέστηκε όταν ο Booth κίνησε το δάχτυλο του στο Θέατρο Ford στις 14 Απριλίου 1865, λογίζεται ως η υπό συζήτηση αφηρημένη οντότητα, ενώ η οντότητα λαμβάνεται ως επαναλήψιμη,

⁵³ Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, (2011). *Λήμμα*. «*Θεωρία του πράττειν*». Αθήνα, Κέδρος, σ. 452-455.

⁵⁴ Γιαννοπούλου, Α. Κριτικά 2010-11, Βιβλιοκρισία του: Bernard Williams 2009, Η ηθική και τα όρια της φιλοσοφίας, Αθήνα: Αρσενίδης.

δηλαδή η ίδια αυτή οντότητα λογίζεται πως συντελέστηκε κάθε φορά που κινούσε ο Booth το δάχτυλο του. Όταν απεναντίας οι πράξεις γίνουν αντιληπτές ως κάτι συγκεκριμένο τότε η κίνηση του δαχτύλου του Booth στο θέατρο Ford λαμβάνεται ως μια μη επαναλήψιμη επιμέρους πράξη και η κίνηση του δαχτύλου λογίζεται ως δείγμα (token = έκτυπο) ενεργήματος που πραγματώνει παραδειγματικά τον αντίστοιχο τύπο ενεργήματος. Οι συγκεκριμένες πράξεις είναι συνδεδεμένες με το χρόνο: Καθεμιά ανήκει σε ένα μοναδικό συμπεριφορικό επεισόδιο ενώ άλλες παραδειγματικά πραγματώσεις του ίδιου τύπου ενεργήματος εκλαμβάνονται ως διακριτά συμβάντα.⁵⁵ (Χατζή, 2003)

Ένα δεύτερο σημαίνον αναλογικό ζητούμενο αφορά στο γεγονός πως κινώντας το δάχτυλό του ο Booth πυροδότησε το όπλο και σκότωσε τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Abraham Lincoln. Είναι σύνθηες να συντελούνται περισσότερα από ένα πράγματα με μια μοναδική επιτελούμενη πράξη και ο τρόπος συσχετισμού αυτών των ενεργειών αποτελεί θέμα συζήτησης. Εάν οι πράξεις κατανοηθούν ως αφηρημένες οντότητες η απόκριση είναι ουσιαδώς προκαθορισμένη: είναι απαραίτητο να υφίστανται τόσες διαφορετικές ενέργειες εκ μέρους του Booth, όσοι και οι χαρακτηριστικοί τύποι. Όμως αν ιδωθούν οι πράξεις ως επιμέρους συμβάντα το ίδιο σύμβολο λογίζεται ως μια περίπτωση για περισσότερους του ενός τύπου και κατά αυτόν τον τρόπο γίνονται εφικτές οι απαιτήσεις ταυτότητας. Εδώ επικρατεί αντιγνωμία. Οι λεπτόλογες θεωρήσεις των εξατομικευτικών ενεργημάτων τείνουν να περιορίσουν τις απαιτήσεις ταυτότητας σε πράξεις που διαφέρουν κατά τρόπο που περιγράφεται μέσω διαφορετικών τροποποιήσεων του ίδιου κύριου ρήματος. Ειδάλλως οι διαφορετικοί τύποι απαιτούν διαφορετικά σύμβολα. Η ενέργεια του Booth να κινήσει το δάχτυλο του θεωρείται πως παρήγαγε ή συνέβαλε στην εμφάνιση διακριτών πράξεων, όπως του πυροβολισμού και της δολοφονίας του Lincoln με αιτιώδεις συνέπειες το άδειασμα του όπλου και το θάνατο του Lincoln.⁵⁶ (Βασιλογιάννης, 26-28 Ιανουαρίου 2018)

⁵⁵ Χατζή Αρ. (2003). *Ο Αριστοτέλης στη Σύγχρονη Αμερικάνικη Θεωρία Δικαίου*. Διάλεξη στο Μ.Ι.Θ.Ε στις 18 Μαρτίου 2003, <http://old.phs.uoa.gr/~ahatzis/Aristotle.pdf>, ανακτήθηκε 10/10/2018.

⁵⁶ Βασιλογιάννης, Κ. Φ. (2018). Περιγραφική θεωρία της απόφασης και μεταηθική. Πρακτικά Συνεδρίου για τον Π. Κονδύλη: Αρχαία Ολυμπία, 26-28 Ιανουαρίου 2018, Συνεδριακό Κέντρο ΣΠΑΠ της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηλείας, Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας υπό την αιγίδα της Βουλής.

Ωστόσο, η αντίθετη αδρομερής προσέγγιση αντιμετωπίζει τις αιτιώδεις αυτές σχέσεις ως θεμέλια, προκειμένου να υποστηρίξει πως οι πράξεις του Booth ταυτίζονταν επακριβώς. Από αυτή την οπτική ήταν απλό για τον Booth να ενεργήσει με τέτοιο τρόπο ώστε να σκοτώσει τον Lincoln (που δεν ήταν τίποτα περισσότερο από την κίνηση του δαχτύλου του) και εξίσου να πυροβολήσει με το όπλο του. Υπάρχει επίσης μια συμβιβαστική αντίληψη, κατά την οποία οι πράξεις του Booth αποτελούν ένα μεγάλο τμήμα στην αιτιώδη αλυσίδα που ολοκληρώνεται με το θάνατο του Lincoln. Η πράξη της δολοφονίας του Lincoln απαρτιζόταν σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση από ολόκληρη την αλληλουχία, μα ο πυροβολισμός του όπλου ολοκληρώθηκε με το άδειασμα του όπλου και η κίνηση του δαχτύλου ολοκληρώθηκε κινώντας το δάχτυλό του.

Όταν, όπως στην περίπτωση του Booth, περισσότερα του ενός πράγματος συντελούνται με την επιτέλεση μιας μόνο ενέργειας, κάποιες ενέργειες από αυτές τελούνται εις βάρος άλλων. Ωστόσο, αν όλες οι πράξεις εκτελούνταν μέσω άλλων, τότε το επακόλουθο θα ήταν μια άπειρη παλινδρόμηση. Κατόπιν τούτου, καθίσταται απαραίτητο να υπάρχει μια ταξινόμηση βασικών ενεργειών, όπως ενέργειες που είναι θεμελιώδεις για τη λειτουργία όλων των άλλων, όχι όμως καθ' εαυτές συντελούμενες μέσω μιας άλλης ενέργειας. Σε κάθε περίπτωση υπάρχει αντιγνωμία για το ποιες ενέργειες θεωρούνται βασικές. Κάποιες θεωρίες εκλαμβάνουν τις σωματικές κινήσεις όπως η κίνηση του δαχτύλου του Booth ως βασικές. Σε κάποιες άλλες θεωρίες επισημαίνεται πως είναι δυνατή η συμμετοχή σε μια ενέργεια, αλλά και η ολοκλήρωση λιγότερο από μια σωματική κίνηση όπως όταν κάποιος προσπαθεί να κινήσει ένα μέλος που είναι περιορισμένο ή παράλυτο και αποτυγχάνει. Σύμφωνα με αυτές, οι σωματικές κινήσεις προέρχονται από μια περισσότερο βασική νοητική δραστηριότητα που συνήθως ονομάζεται βούληση ή «προαίρεση», η οποία θεωρείται πως συγκροτεί τα βασικά μέσα επιτέλεσης όλων των έκδηλων πράξεων.⁵⁷ (Habermas, 1997)

Η διερώτηση για τον τρόπο προέλευσης των σωματικών ενεργειών συνδέεται στενά με αυτό που τα διακρίνει από τα αθέλητα και αντανακλαστικά σωματικά συμβάντα, καθώς και από συμβάντα στον άψυχο κόσμο. Υπάρχει μια γενική

⁵⁷ Habermas, J. (1997). *Η ηθική της επικοινωνίας*. Εισαγωγή-μετάφραση Κ. Καβουλάκος. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.

ομοφωνία πως η κρίσιμη διαφορά σχετίζεται με τις νοητικές καταστάσεις που εξυπηρετούν την πράξη και δη το γεγονός πως οι εθελούσιες πράξεις προκύπτουν τυπικά από την πρόθεση του δράστη. Όμως η φύση της σχέσης είναι δύσκολη και υπάρχει ο πολύπλοκος παράγοντας πως η πρόθεση κάποιες φορές ανάγεται σε άλλες νοητικές καταστάσεις όπως οι επιθυμίες και οι πεποιθήσεις του δράστη. Αν αφηθεί κατά μέρος αυτό το στοιχείο φαίνεται πως οι μη προθετικές ενέργειες προκύπτουν από βασικότερες ενέργειες που είναι σκόπιμες, όπως συμβαίνει όταν άθελά του κάποιος σπάζει το κορδόνι τραβώντας το ηθελημένα. Όμως ο τρόπος που η πρόθεση μεταφράζεται πρώτα σε πράξη, είναι αρκετά προβληματικός, ειδικά όταν οι σωματικές κινήσεις θεωρούνται ως βασικές ενέργειες. Δεν νοείται δηλαδή η κίνηση του δαχτύλου του Booth ως σκόπιμη δράση απλώς και μόνο επειδή ήθελε να την κάνει ή ακόμη επειδή η πρόθεσή του ήταν η αιτία της κίνησης του δαχτύλου του. Το δεύτερο θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί μέσω μιας αυστηρά αυτόματης αντίδρασης εάν ο Booth ήταν αρκετά νευρικός και τότε η κίνηση του δαχτύλου δεν θα λογιζόταν ουδόλως ως πράξη, πόσω μάλλον σκόπιμη.⁵⁸ (Αθανασόπουλος, 2002)

Η αποφυγή τέτοιων «διότροπων αιτιωδών αλυσίδων» απαιτεί να εκληφθεί υπ' όψιν ο εθελούσιος έλεγχος του υποκειμένου επί όσων διαδραματίζονται κατά την αυθεντικά σκόπιμη δράση, κάτι το οποίο είναι ένα δύσκολο έργο, όταν αξιολογούνται ως βασικές οι σωματικές ενέργειες. Οι βουλευτικές θεωρήσεις έχουν μεγαλύτερη επιτυχία, εφόσον δίνουν έμφαση στο πως οι κινήσεις είναι σκόπιμες μόνο όταν η πρόθεση του δράστη πραγματώνεται μέσω της βουλευτικής δραστηριότητας. Όμως θα πρέπει να υπερβούν μια απειλητική παλινδρόμηση. Εάν μια εκδήλωση επιθυμίας αντιμετωπίζεται ως σκόπιμη ενέργεια, δεν μπορεί να γίνει το ίδιο για την επιθυμία καθ' αυτήν. Πάντως στις περισσότερες περιπτώσεις η βούληση πράγματι διαθέτει τα χαρακτηριστικά της σκόπιμης συμπεριφοράς. Οι βουλευτικές θεωρίες του πράττειν οφείλουν τότε να παρέχουν μια εναλλακτική πρόταση για τον τρόπο που οι νοητικές δραστηριότητες μπορούν να είναι προθετικές. (Θεοδώρου, 2015)

Οι πράξεις ερμηνεύονται μέσω της επίκλησης των λόγων για τους οποίους επιτελούνται από το υποκείμενο. Χαρακτηριστικά ένας λόγος κατανοείται πως συνίσταται σε μια θετική στάση του υποκειμένου προς το ένα ή το άλλο αποτέλεσμα

⁵⁸ Αθανασόπουλος, Γ. Κ. (2002). *Η ηθική φύση και η ελευθερία του προσώπου: Προβλήματα και προσωπικότητες της νεότερης ηθικής φιλοσοφίας*. Αθήνα: Δαρδανός, 2002.

και από την πεποίθηση πως το αποτέλεσμα επιτυγχάνεται μέσω της επιτέλεσης της υπό συζήτηση πράξης. Από την άλλη πλευρά, συζητούμενα ερωτήματα περιλαμβάνουν πόσο βέβαιο πρέπει να είναι το υποκείμενο ότι η επιλεχθείσα πράξη θα οδηγήσει πράγματι στο σκοπούμενο αντικείμενο και αν η υποχρέωση αντιπροσωπεύει μια πηγή υποκίνησης, η οποία λειτουργεί ανεξάρτητα από τις επιθυμίες του πράττοντος.

Συχνά περισσότερες από μία διαστάσεις της πράξης είναι διαθέσιμες σε έναν δρώντα. Η διαβούλευση είναι η διαδικασία εκείνη αναζήτησης και προσεκτικής εξέτασης των λόγων υπέρ ή εναντίον τέτοιων εναλλακτικών δυνατοτήτων. Όταν ολοκληρωθεί με επιτυχία η διαβούλευση συνήθως καταλήγει σε μια απόφαση μέσω της οποίας σχηματίζεται η πρόθεση ανάληψης μιας εκ των μελετώμενων πράξεων. Τότε πραγματοποιείται η πρόθεση όταν έρθει η ώρα της πράξης. Μεγάλο μέρος της συζήτησης έχει επικεντρωθεί στο ερώτημα για τον τρόπο συσχέτισης των λόγων προς τις αποφάσεις και τις πράξεις. Όμως με τη σκόπιμη δράση δεν είναι αρκετή απλώς η ύπαρξη λόγου για το υποκείμενο, ώστε ο λόγος να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά του.⁵⁹ (Βασιλογιάννης, 26-28 Ιανουαρίου 2018)

Μόνο όταν το υποκείμενο κάνει κάτι για έναν λόγο μπορεί ο λόγος να ερμηνεύσει τι έγινε. Συχνά πιστεύεται πως αυτό μαρτυρά μια αιτιώδη σχέση ανάμεσα στον ισχυρότερο λόγο του δρώντος υποκειμένου και στην απόφαση ή στην πράξη του. Αυτό πάντως συνεπάγεται μια ντετερμινιστική όψη του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης το οποίο έχει ως αποτέλεσμα ορισμένοι φιλόσοφοι να στέκουν με φόβο ενώπιόν του. Μια εναλλακτική δυνατότητα είναι να εκληφθούν τελεολογικά οι ερμηνείες του λόγου, όπου τότε μια πράξη θεωρείται έλλογη ή αιτιολογείται εν σχέσει προς τους στόχους που είχε θέσει. Ωστόσο, απόψεις που αντιμετωπίζουν μη αιτιωδώς τις έλλογες ερμηνείες απαιτούν μια εναλλακτική προσέγγιση για να προσδιοριστεί γιατί κάποιος αποφασίζει ή πράττει για έναν λόγο παρά για έναν άλλον».

⁵⁹ Βασιλογιάννης, Κ. Φ. (2018). Περιγραφική θεωρία της απόφασης και μεταηθική. Πρακτικά Συνεδρίου για τον Π. Κονδύλη: Αρχαία Ολυμπία, 26-28 Ιανουαρίου 2018, Συνεδριακό Κέντρο ΣΠΑΠ της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηλείας, Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας υπό την αιγίδα της Βουλής.

3.3. Η παραβατικότητα ως συνάρτηση της παραβίασης των θεσμών ενός δημοκρατικού καθεστώτος από τα ίδια τα υπο-κείμενα εξουσίας⁶⁰

«Η Δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται διότι κατεχράσθη το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας, διότι έμαθε τους πολίτες να θεωρούν την αυθάδεια ως δικαίωμα, την παρανομία ως ελευθερία, την αναίδεια του λόγου ως ισότητα και την αναρχία ως ευδαιμονία». Ισοκράτης, 436-338 π.Χ., Αθηναίος ρήτορας

Το απόσπασμα τούτο από τον Αρεοπαγίτικο λόγο του Ισοκράτη έχει στο πρωτότυπο ως εξής: *«Οί γάρ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν πόλιν διοικοῦντες κατεστήσαντο πολιτείαν οὐκ ὀνόματι μὲν τῷ κοινοτάτῳ καὶ πραοτάτῳ προσαγορευομένην, ἐπὶ δὲ τῶν πράξεων οὐ τοιαύτην τοῖς ἐντυγχάνουσι φαινομένην, οὐδ' ἦ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπαίδευε τοὺς πολίτας ὥσθ' ἠγεῖσθαι τὴν μὲν ἀκολασίαν δημοκρατίαν, τὴν δὲ παρανομίαν ἐλευθερίαν, τὴν δὲ παρρησίαν ἰσονομίαν, τὴν δ' ἐξουσίαν τοῦ ταῦτα ποιεῖν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ μισοῦσα καὶ κολάζουσα τοὺς τοιούτους βελτίους καὶ σωφρονεστέρους ἅπαντας τοὺς πολίτας ἐποίησεν».*⁶¹

(Εκείνοι λοιπόν που είχαν τη διοίκηση της πολιτείας κατά την παλαιότερη εποχή, εγκατέστησαν πολίτευμα που δεν είχε μόνον όνομα προσφιλέστατο σ' όλους και γλυκύτατο, ενώ στην πραγματικότητα δεν έδινε την εντύπωση αυτή στους πολιτευομένους και δεν προετοίμαζε τους πολίτας ώστε να θεωρούν την ακολασία δημοκρατία, την παρανομία ελευθερία, την αθυροστομία ισότητα δικαιωμάτων, ούτε τέλος την εξουσία να κάνουν όλα αυτά ευδαιμονία, αλλά πολίτευμα που παρέδιδε στο

⁶⁰ Τμήμα εισήγησης στο 7^ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο Φιλοσοφίας, Δημοκρατία: Ρητορική, Ιδεολογία και Πολιτική Φιλοσοφία. Από τον Χρυσό Αιώνα του Περικλή στη σύγχρονη πραγματικότητα, του περιοδικού Φιλοσοφείν: επιστήμη, εὖνοια, παρρησία με θέμα «*Η παραβατικότητα ως συνάρτηση της παραβίασης των θεσμών ενός δημοκρατικού καθεστώτος από τα ίδια τα υποκείμενα εξουσίας*», Θεσσαλονίκη, 2016.

⁶¹ (ΙΣΟΚΡ 7. Πίστις: §20) .

μίσος και στην τιμωρία τους ανθρώπους αυτού του είδους και που κατόρθωσε με τον τρόπο αυτό να κάμει όλους τους πολίτες καλύτερους και φρονιμότερους).⁶²

Δηλαδή, εκείνοι που διοικούσαν την πόλη τότε (εννοείται στην εποχή του Σόλωνα και του Κλεισθένη), δεν δημιούργησαν ένα πολίτευμα το οποίο μόνο κατ' όνομα να θεωρείται το πιο φιλελεύθερο και το πιο πράο από όλα, ενώ στην πράξη να εμφανίζεται διαφορετικό σε όσους το ζουν, ούτε ένα πολίτευμα που να εκπαιδεύει τους πολίτες έτσι ώστε να θεωρούν δημοκρατία την ασυδοσία, ελευθερία την παρανομία, ισονομία την αναίδεια και ευδαιμονία την εξουσία του καθενός να κάνει ότι θέλει, αλλά ένα πολίτευμα το οποίο, δείχνοντας την απέχθειά του για όσους τα έκαναν αυτά και τιμωρώντας τους, έκανε όλους τους πολίτες καλύτερους και πιο μυαλωμένους.

Σε μια κοινωνία, και δη στην ελληνική, όπου γεννήθηκε η δημοκρατία, οφείλουμε να βρούμε καλύτερα τρόπους μείωσης των φαινομένων της αδικίας πρωτίστως και ακολούθως τρόπους επιβολής ποινών. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, όπως είναι γνωστό, στηριζόταν σε κυβέρνηση νόμων και όχι προσώπων. Ο «Δήμος» ήταν ο νομοθέτης. Το ίσον το θεωρούσαν τότε Δίκαιον και σωστικόν της ομονομίας. Αν λάβουμε υπόψη τους βασικούς πυλώνες της δημοκρατίας, την ισηγορία, την ισοπολιτεία και την ισονομία θα αντιληφθούμε πως αυτοί, στις μέρες μας, κάθε άλλο παρά τηρούνται, στην ουσία καταστρατηγούνται εν ολοκλήρω. Ορίζοντας την ισονομία ως την κατάσταση κατά την οποία όλοι οι πολίτες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου και δεν προβλέπεται διαφορετική μεταχείριση για κανέναν, ανεξαρτήτως καταγωγής, κοινωνικής θέσης, εισοδήματος, φύλου κ.λπ.⁶³ και συνεπώς ισότητα που αφορά τόσο στα δικαιώματα αλλά συνάμα και στις υποχρεώσεις απέναντι στο νόμο, οφείλεται η αντιμετώπιση όλων των πολιτών εκ μέρους του κράτους ως ίσων.

Η παραβατικότητα, η οποία υφίσταται ούτως ή άλλως ως μια αυτόνομη και αυθύπαρκτη πραγματικότητα, ως ένα φαινόμενο παρέκκλισης, παράβασης κάποιου κανόνα δικαίου πάντα εντός ενός κοινωνικού πλαισίου, μια πράξη δηλαδή που προσβάλλει θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες και διεγείρει συλλογικές αντιδράσεις

⁶² Μτφρ. Α.Μ. Γεωργαντόπουλος, Μ. Πρωτοψάλτης & Ι. Ιωαννίδη-Φαληριώτη. [1939] χ.χ. *Ισοκράτης. Λόγοι. Β, Αρεοπαγитικός, Ευαγόρας, Ελένη, Πλαταιϊκός, Περί του ζεύγους*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.

⁶³ Λήμμα «Ισονομία» στο ελληνικό Βικιλεξικό.

αποδοκιμασίας, έχει αυξηθεί, κατά την περίοδο της κρίσης, μιας κρίσης με τα χαρακτηριστικά ενός ολικού κοινωνικού φαινομένου, φαινόμενο κατά το οποίο έχει αποδομηθεί πλήρως η σκέψη, με αποτέλεσμα να έχουμε απολέσει το σκεπτόμενο κομμάτι του υποκειμενικού μας εγώ και να έχει μείνει μόνο το σωματικό εγώ του υποκειμένου μας, να έχουν απανθρωποποιηθεί τα υποκείμενα, να καταπατώνται οι βασικοί θεσμοί των δημοκρατικών καθεστώτων, αφού πολλά υποκείμενα βρίσκονται στο απυρόβλητο και παρανομούν ατιμώρητα, απαξιώνοντας, αν και τα ίδια υποκείμενα εξουσίας, την ίδια την αξία και την τήρηση των δημοκρατικών αξιών.

Στην ουσία δεν δυνάμεθα να κάνουμε λόγο για ένα όντως ον δημοκρατικό καθεστώς, αν λάβουμε υπόψη μας, τις υποδιαίρεσεις των πολιτευμάτων κατά τον Αριστοτέλη⁶⁴, κατά τις οποίες διακρίνει την Δημοκρατία α) της ισότητας χωρίς διακρίσεις, β) την καθοριζόμενη από μικρά κοινωνικά τμήματα, γ) την καθοριζόμενη από άμεμπτους πολίτες και δ) της καθολικής συμμετοχής⁶⁵, τη στιγμή που το εν λόγω καθεστώς καθορίζεται από μεμπτά πολιτικά υποκείμενα, η ισότητα δεν υφίσταται, άρα κατ' ουσίαν μιλάμε για ένα καθεστώς ανομίας, όπου αυξάνεται η παραβατικότητα και φυσικά καταλύονται οι δεσμοί του κοινωνικού και διανοητικού βίου, πολεμείται η ίδια η σκέψη. Συνεπώς, θα τολμούσαμε να χαρακτηρίσουμε ενδεχομένως την κρίση, που διαβιώνουμε ως ένα πένθιμο συμβάν, κατά τη διάρκεια του οποίου, ακριβώς λόγω αυτής της χειραγώγησης του σκεπτόμενου όντος ενός υποκειμένου, τον εν λόγω υποκείμενο να αδυνατεί να αρθρώσει τη δυσaréσκεια του στη θέαση της παραβίασης των θεσμών ενός δημοκρατικού καθεστώτος, στο οποίο διαβιεί, χάνει την υποκειμενικότητά του, εγκολπώνεται μια μη-αληθή αναπαράσταση της πραγματικότητας και αντ' αυτού να άγεται στην προσχώρηση εαυτού στην παραβατικότητα με την «ιδέα», ότι αφού πολλά υποκείμενα, και δη εξουσίας, βρίσκονται στο απυρόβλητο και διαπράττουν παρανομίες δίχως να τιμωρηθούν, απαξιώνοντας μάλιστα την αξία και την τήρηση των δημοκρατικών αξιών, θα μείνουν και τα ίδια ατιμώρητα, παρά την ανομία τους.

Αν η δικαιοσύνη, με την έννοια της τεχνητής και όχι της φυσικής αρετής, απονέμονταν δίχως εξαιρέσεις σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, ενδεχομένως να μη διαπράττονταν ο ίδιος αριθμός αδικημάτων, αφού όσο δεν υφίσταται μια συλλογική

⁶⁴ (Πολιτικά Γ'5)

⁶⁵ Λήμμα «Πολίτευμα» στην ελληνική Wikipedia

συνείδηση, υπάρχει ανομία και πιθανόν παραβατικότητα (Ντυρκέμ), η πολιτεία να υφίστατο ως ευημερούσα πολιτεία και άρα κατ' επέκταση να κάναμε λόγο για πραγματική δημοκρατία σε ένα όχι υποτιθέμενα αλλά πραγματικά δημοκρατικό καθεστώς. Με άλλα λόγια ο πολιτικός λόγος οφείλει να σέβεται την αληθή χρονικότητα, όχι αορίστως, αλλά με δράση πολυπλόκαμη αφού η αφηρημένη και μόνο πίστη στην ισότητα των ανθρώπων δεν οδηγεί από μόνη της σε κοινωνία ίσων.

Και όπως ο Περικλής ορθά διατύπωσε ⁶⁶: «ἐγὼ γὰρ ἠγοῦμαι πόλιν πλείω ζύμπασαν ὀρθομένην ὠφελεῖν τοὺς ιδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἦσσαν ζυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν ευτυχούσῃ πολλῶ μᾶλλον διασφύζεται». ⁶⁷

(Εγώ τουλάχιστον πιστεύω, ότι η πόλις, η οποία ακμάζει ως σύνολον, ωφελεί περισσότερο τους ιδιώτας, παρά εάν, ενώ καθείς από τους πολίτας ευτυχί, εκείνη ως σύνολον αποτυγχάνη. [2.60.3] Διότι άνθρωπος που ευδοκίμει εις τας ιδιωτικάς του υποθέσεις, εάν η πατρίς του καταστραφή, χάνεται και αυτός μαζί της, ενώ είναι πολύ μάλλον πιθανόν ότι θα σωθή, εάν κακοτύχη μεν ο ίδιος, η πατρίς του όμως ευτυχί). ⁶⁸

Πρωτίστως, λοιπόν, οφείλουμε ως κοινωνία, να κατανοήσουμε τις συμπεριφορές και τις αντιδράσεις στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικοπολιτικής περιρρέουσας κατάστασης, η οποία διαβιώνει την κρίση σε όλες τις εκφάνσεις της, να διερευνήσουμε τούτη την κρίση στις εσωτερικές διαδρομές των ανθρώπων. Τέλος, μια κοινωνία οφείλει να αναγνώσει τις ανάγκες της αλλά κυρίως να δει πίσω από τις ίδιες τις παράνομες πράξεις, τις βαθύτερες αιτίες που οδήγησαν κάποια αντικείμενα να μετατραπούν εξάιφνης σε υποκείμενα εξουσίας. Η φιλοσοφία ως τρόπος μη χειραγώγησης της σκέψης και η παιδεία θα ήταν μια λύση, αλλά από μόνη της δεν επαρκεί, χρειάζεται και ένα ισχυρό παρόν, για να εγκατασταθεί, για να δομηθεί και να ανθίσει, με την έννοια ενός λόγου εν εξελίξει, με τη δομική ανοιχτότητα που υφέρπει στους κόλπους της, με την κουλτούρα ενδεχομένως μια ανθρώπινης εγγύτητας. Να εξοπλιστούν οι άνθρωποι με τη γνώση ως μια αρετή εξαιρετικά επείγουσα, επειδή σε

⁶⁶ (Θουκ. II 60):

⁶⁷ Θουκυδίδης Ιστορία, (2.60.2- 2.60.3)

⁶⁸ Μτφρ. Ε.Κ. Βενιζέλος. [1940] 1960. *Θουκυδίδου Ιστορία*. I-II. 2η έκδ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας. (1η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press).

καταστάσεις -στις οποίες υφίσταται ένα κοινωνικό σύνολο ή μια κοινωνική ολότητα- άμετρης κατάπτωσης των συνθηκών και των πνευμάτων⁶⁹ (Σιδέρης, 2014), όπως συμβαίνει στην παρούσα κρίση, το κύριο όπλο των ανθρώπων είναι ,πρωτίστως και κυρίως, η ικανότητα σκέψης, ικανότητα ικανή να άγει στην απεμπλοκή της μη συγκροτημένης σκέψης και στην υπέρβαση εαυτού ιδωμένο σαν ένα άλλο, καινούριο εγώ, το οποίο θα πάψει να συνυφαίνει την παραβατικότητα με την παραβίαση των δημοκρατικών θεσμών από τα ίδια τα υπο-κείμενα εξουσίας και θα εκβάλλει ως μια νέα σκεπτόμενη υποκειμενικότητα εντός των υποκείμενων όντων σε μια αληθή πραγματικότητα ενδεδυμένη με ένα καίριο δημοκρατικό μανδύα.

Μια κοινωνία νοσούσα επομένως, από τη μεγαλύτερη ίσως ασθένεια, την ιλιγγιώδη διαφθορά του σύγχρονου «φιλελεύθερου» πολιτικού και πολιτισμικού συστήματος δύναται να ευημερεί μόνο αν θέσει ως κύριο στόχο την ευτυχία των πολιτών εν συνόλω και όχι των υπο-κειμένων εν προκειμένω (εξουσίας) μεμονωμένα, το άτομο δε θα ήταν τίποτα χωρίς την κοινωνία, αφού είμαστε κοινοτικά προσδιορισμένοι, έξω από την κοινότητα απλώς δεν υφιστάμεθα, δεν είμαστε όλον. Μόνον, αν πάσουν τα ίδια τα υποκείμενα εξουσίας που παρανομούν, να τίθενται στο απυρόβλητο δυνάμεθα ως κοινωνία να άγουμε τα υπόλοιπα υποκείμενα όντα στη δείξη μιας αληθούς πραγματικότητας στο πλαίσιο ενός ευνομούμενου κράτους, το οποίο σέβεται κυρίως τους νόμους που το διέπουν αλλά και τα ίδια τα υποκείμενα, ως μέλη ενός δημοκρατικού συνόλου εν αληθεία, σύνολο που δε θα αποφεύγει την παραβίαση απλώς των δημοκρατικών καθεστώτων μα κυρίως και πρωτίστως δε θα επιθυμεί διόλου να διαπράξει οιοδήποτε αδίκημα, βιώνοντας σε ένας υγιές, πραγματικό, δημοκρατικό καθεστώς.

⁶⁹ Σιδέρης Ν., (2014). Το Κατά Διαβόλου Ευαγγέλιο- Πολιτική Ψυχολογία της Κρίσης.

3.4. Το δίλλημα του φυλακισμένου (Prisoner's dilemma)⁷⁰

Εν συνεχεία γίνεται λόγος για ένα πρόβλημα της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, το οποίο παίρνει το όνομα του από ένα οικείο είδος κατάστασης, διαπραγμάτευσης κατηγορητηρίου, το οποίο συντελεί στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο σκέφτονται, δρουν και εντέλει αποφασίζουν τα υποκείμενα που τυγχάνουν εγκλεισμού. Σύμφωνα με αυτό, «δύο έγκλειστοι, ο Robin και η Carol, ανακρίνονται ξεχωριστά και τους προτείνεται η ίδια συμφωνία. Εάν κάποιος από τους δύο ομολογήσει, ενώ ο άλλος δεν ομολογήσει τότε αυτός που θα ομολογήσει πρόκειται να απαλλαγεί από τη δίωξη, ενώ στον άλλο θα απαγγελθεί σκληρή τιμωρία. Εάν και οι δύο ομολογήσουν τότε θα τους απαγγελθούν μέτριες τιμωρίες. Εάν και οι δύο παραμείνουν σιωπηλοί, συνεργαζόμενοι μεταξύ τους, τότε θα έχουν ελαφρές τιμωρίες που αναλογούν σε μικρότερο αδίκημα. Έτσι υπάρχουν τέσσερα δυνατά αποτελέσματα:

Στο πρώτο, ο Robin ομολογεί και απαλλάσσεται ενώ η Carol μένει σιωπηλή και της απαγγέλλεται μια σκληρή τιμωρία. Δεύτερον, μένουν και οι δύο σιωπηλοί και τους απαγγέλλονται ελαφρές τιμωρίες. Στην τρίτη περίπτωση, ομολογούν και οι δύο και τους απαγγέλλοντας μέτριες τιμωρίες. Στην τέταρτη και τελευταία περίπτωση, ο Robin μένει σιωπηλός και του απαγγέλλεται σκληρή τιμωρία ενώ η Carol ομολογεί και απαλλάσσεται.

Για τον Robin η πρώτη περίπτωση θα οδηγούσε στο καλύτερο αποτέλεσμα, ενώ ακολουθεί κατά σειρά η δεύτερη, η τρίτη και η τέταρτη περίπτωση. Για την Carol το καλύτερο αποτέλεσμα προκύπτει από την τέταρτη περίπτωση και ακολουθούν η δεύτερη, η τρίτη και η πρώτη περίπτωση. Κάθε φυλακισμένος τότε συλλογίζεται με τον εξής τρόπο: *«Ο συγκρατούμενός μου είτε θα ομολογήσει είτε θα παραμείνει σιωπηλός. Εάν ομολογήσει πρέπει κι εγώ να πράξω το ίδιο για να αποφύγω την «έκβαση του κορόιδου», δηλαδή την απαλλαγή για αυτόν και τη σκληρή τιμωρία για μένα. Εάν παραμείνει σιωπηλός τότε πρέπει εγώ να ομολογήσω για να απαλλαγώ-*

⁷⁰ Το Δίλλημα του Φυλακισμένου βασίζεται στη *Θεωρία των Παιγνίων*, κύριο αντικείμενό της οποίας, είναι η ανάλυση των αποφάσεων σε καταστάσεις στρατηγικής αλληλεξάρτησης. (https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1_%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B3%CE%BD%CE%AF%CF%89%CE%BD)

δηλαδή, να πετύχω το καλύτερο αποτέλεσμα για μένα. Άρα ανεξάρτητα από τι θα κάνει συγκρατούμενος μου εγώ πρέπει να ομολογήσω». Κάτω από αυτές τις συνθήκες και οι δύο θα ομολογήσουν, εμποδίζοντας στην πράξη ο ένας τον άλλο να πετύχει κάτι καλύτερο από το τρίτο δυνατό αποτέλεσμα ακόμη και αν συμφωνούν ότι η έκβαση της δεύτερης περίπτωσης είναι η καλύτερη προοπτική και για τους δύο.

Αυτή η σκιαγράφηση που αποδίδεται στον Καναδό μαθηματικό A. W. Tucher (28 Νοέμβριος 1905 – 25 Ιανουαρίου 1995), καθιστά φανερό το γεγονός ότι πολλά είδη κοινωνικών αλληλεπιδράσεων έχουν την ίδια δομή. Εν γένει οποτεδήποτε δύο ομάδες είναι αναγκαίο να κάνουν ταυτόχρονες ή ανεξάρτητες επιλογές πάνω σε μια σειρά προοπτικών που έχουν τη διατακτική δομή κόστους, όπως άλλωστε περιεγράφηκε στην ιστορία της διαπραγμάτευσης κατηγορητηρίου, οι ομάδες αυτές βρίσκονται στο δίλημμα του φυλακισμένου. Διπλωμάτες, διαπραγματευτές, αγοραστές και πωλητές βρίσκονται συνήθως σε τέτοιες καταστάσεις. Ονομάζονται μάλιστα επαναλαμβανόμενα διλήμματα του φυλακισμένου, εάν οι ίδιες ομάδες μεταξύ τους επαναληπτικά αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυνατότητες επιλογών.⁷¹ (Chong, Kendall, Li, & Yao, 2007)

Περαιτέρω υπάρχουν ανάλογα προβλήματα συνεργασίας και αντιπαράθεσης στο επίπεδο των αλληλεπιδράσεων πολλών προσώπων: Τα αποκαλούμενα «διλήμματα του φυλακισμένου ή-προσώπων» ή «τα προβλήματα των λαθρεπιβατών». Η παροχή δημοσίων αγαθών αποτελεί ένα παράδειγμα, καθώς δημόσια αγαθά, όπως ο καθαρός αέρας, αποτελούν επιθυμία όλων. Υπό την προϋπόθεση ότι αυτό δημόσιο αγαθό δύναται να παραχθεί μόνο με συλλογική δράση, με κάποιο κόστος για κάθε συμμετέχοντα αλλά ότι δεν είναι αναγκαία η συνεισφορά όλων για την απόκτηση του. Επιπροσθέτως, είναι κοινή προτίμηση να υπάρχει αυτό το δημόσιο αγαθό από το να μην υπάρχει, και μάλιστα το ιδανικό θα ήταν να υπάρχει χωρίς προσωπικό κόστος για τον καθένα. Συνεπώς, η σκέψη του καθενός θα είναι η ακόλουθη: «Οι άλλοι είτε θα συνεισφέρουν αρκετά για να παράγουν το αγαθό οι ίδιοι, είτε όχι. Εάν συμβεί αυτό, τότε θα μπορώ να έχω το αγαθό χωρίς κόστος (η καλύτερη προοπτική) και άρα δεν οφείλω να συνεισφέρω. Μα, εάν οι άλλοι δεν συνεισφέρουν αρκετά για να παραγάγουν το αγαθό οι ίδιοι και εάν η πιθανότητα είναι πολύ μικρή ώστε η

⁷¹ Chong, Siang Yew & Humble, Jan & Kendall, Graham & Li, Jiawei & Yao, Xin. (2007). *Iterated Prisoner's Dilemma and Evolutionary Game Theory*. pp23-62.

συνεισφορά μου τούτη με κάποιο κόστος να μπορούσε να επιφέρει τη διαφορά μεταξύ επιτυχίας και αποτυχίας, για ακόμη μια φορά δεν θα έπρεπε να συνεισφέρω». Καθίσταται έκδηλο λοιπόν ότι αυτή η σκέψη από όλους θα οδηγήσει στη μη απόκτηση του επιθυμητού κοινωνικού αγαθού. Τέτοιου είδους προβλήματα συλλογικής δράσης έχουν επισημανθεί από τους φιλοσόφους ήδη από την εποχή του Πλάτωνος. Ωστόσο η τρέχουσα ονοματολογία, η αυστηρή παιγνιοθεωρητική τους διατύπωση, η εμπειρική τους διατύπωση και μελέτη, καθώς και η συστηματική τους φιλοσοφική τους ανάπτυξη εμφανίστηκε από το 1950 και ύστερα». ⁷² (Chong, Kendall, Li, & Yao, 2007)

⁷² Chong, Siang Yew & Humble, Jan & Kendall, Graham & Li, Jiawei & Yao, Xin. (2007). *Iterated Prisoner's Dilemma and Evolutionary Game Theory*. pp 23-62.

4. Κεφάλαιο 4^ο

4.1. Ορισμός των κοινωνικών ιδρυμάτων

Εν συνεχεία θα αναλυθούν τα Κοινωνικά Ιδρύματα, αφού ως χώροι που οι εγκλειστοί διαβιούν κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους, καταδεικνύουν τρόπον τινά μια γενική εικόνα των συνθηκών, των κανόνων και του ευρύτερου πλαισίου που διαμορφώνει εκ νέου πολλές φορές την «ταυτότητα» του εγκλείστου.

Συνεπώς, διάφοροι χώροι όπως αίθουσες, σύνολα αιθουσών, κτίρια και κτιριακά συγκροτήματα, όπου διεξάγεται συνεχώς ένα ιδιαίτερο είδος δραστηριότητας ονομάζονται κοινωνικά καταστήματα ή αλλιώς ιδρύματα -για να χρησιμοποιηθεί ένας όρος με πιο καθημερινή σημασία. Όσον αφορά στην επιστήμη της κοινωνιολογίας δεν υφίσταται κάποιος ενδεδειγμένος τρόπος για να τα ταξινομούμε. Αν πάραυτα θέλαμε να δώσουμε έναν νομικό ορισμό θα λέγαμε πως «ίδρυμα είναι σύνολο περιουσίας αφιερωμένο σύμφωνα με την ιδρυτική του πράξη στην εξυπηρέτηση ορισμένου σκοπού, το οποίο (σύνολο περιουσίας) έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα». ⁷³ (Δημητριάδης, 2018)

Υπάρχουν ποικίλα είδη κοινωνικών καταστημάτων, τα οποία ιδρύονται για διαφορετικούς σκοπούς το καθένα. Κάποια από αυτά έχουν λίγα μόνιμα μέλη που παρέχουν μια υπηρεσία και μια συνεχή ροή μελών που είναι ο αποδέκτης της. Σε άλλα, όπως οι εστίες και τα εργοστάσια, υπάρχει λιγότερη ρευστότητα ως προς την συγκρότησή τους αναφορικά με τους συμμετέχοντες σε αυτά. Μερικά ιδρύματα παρέχουν τον χώρο για δραστηριότητες από τις οποίες το άτομο θεωρείται ότι αντλεί κοινωνικό κύρος κι άλλα ιδρύματα παρέχουν ένα χώρο συγκεντρώσεων ατόμων, οι οποίες θεωρούνται εκλεκτικές και όχι σοβαρές, απαιτώντας την αφιέρωση χρόνου από τους ανθρώπους που συμμετέχουν σε αυτά, χρόνος που απομένει από άλλες σοβαρότερες ενασχολήσεις.

Ορισμένα από τα ιδρύματα ελέγχουν κατά γενική ομολογία κάπως αυστηρά την είσοδο σ' αυτά, όπως η Συνδικαλιστική Λέσχη (Union League Club) της Νέας

73 Δημητριάδης Π, Ενέργειες που αφορούν την σύσταση ιδρύματος, σελ. 1, ανακτήθηκε 10/11/2018, http://www.lambadarioslaw.gr/publications/check_list_synigoros_idryma.pdf

Υόρκης⁷⁴ ή τα κρατικά στρατιωτικά εργαστήρια ερευνών στο Λος Άλαμος της Αμερικής, ενώ κάποια άλλα όπως ο Κεντρικός Σιδηροδρομικός σταθμός της Νέας Υόρκης⁷⁵ είναι ανοιχτά σε οποιονδήποτε συμπεριφέρεται ευπρεπώς και με βάση ορισμένους κανόνες.

4.2. Οι κατηγορίες και τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών ιδρυμάτων

Στο σημείο αυτό της μελέτης μας θα ξεχωρίσουμε μια ιδιαίτερη κατηγορία ιδρυμάτων, τα ολοπαγή ιδρύματα, επιχειρώντας να τα κατηγοριοποιήσουμε και να αναφερθούμε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Αρχικά μπορούμε να χωρίσουμε τα ολοπαγή ιδρύματα σε πέντε κατηγορίες:⁷⁶

- Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν ιδρύματα όπως οι εστίες τυφλών, τα γηροκομεία, τα ορφανοτροφεία και τα πτωχοκομεία, τα οποία έχουν συσταθεί με κύριο στόχο να μεριμνούν για πρόσωπα που θεωρούνται ταυτόχρονα ανάκανα και ακίνδυνα.
- Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν χώροι όπως τα ψυχιατρεία, τα σανατόρια και τα λεπροκομεία, τα οποία που έχουν συσταθεί με σκοπό να φροντίζουν άτομα που θεωρούνται ανάκανα να φροντίσουν τον εαυτό τους οι ίδιοι και ταυτόχρονα αποτελούν απειλή για την υπόλοιπη κοινότητα, παρόλο που η απειλή αυτή δεν είναι ηθελημένη από τα άτομα αυτά.
- Στην τρίτη ομάδα ιδρυμάτων θα συγκαταλέγαμε τις φυλακές, τα σωφρονιστήρια, τα στρατόπεδα αιχμαλώτων και τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Τα ιδρύματα αυτά είναι δημιουργημένα με σκοπό να προστατεύουν την υπόλοιπη κοινότητα από άτομα τα οποία η τελευταία θεωρεί πως αποτελούν απειλή γι' αυτήν, αλλά στην περίπτωση αυτή η απειλή

74 Wikipedia, χ.χ., The Union League Club, ανακτήθηκε 10/11/2018, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Union_League_Club

75 Grandcentralterminal, ανακτήθηκε 11/11/2018, <https://www.grandcentralterminal.com/>

76 Goffman, E. (1994). Άσυλα. Τρίκαλα : Ευρύαλος. σ. 24.

είναι εκούσια από τα έγκλειστα άτομα, χωρίς να αποτελεί άμεσο ζητούμενο η ευημερία των προσώπων που απομονώνονται μ' αυτόν τον τρόπο.

- Στην τέταρτη κατηγορία ανήκουν οι στρατώνες, τα πλοία, οι σχολές με οικοτροφεία, τα στρατόπεδα εργασίας, οι οικισμοί των αποικιών καθώς και τα μεγάλα αρχοντικά από την οπτική γωνία αυτών που ζουν στα καταλύματα των υπηρετών. Αυτά τα ιδρύματα φέρουν σε πέρας αποστολές που σχετίζονται με ζητήματα εργασίας.
- Στη πέμπτη κατηγορία συναντάμε τα καταστήματα εκείνα που προορίζονται για αναχωρητήρια από τον κόσμο, παρ' όλο που συχνά χρησιμεύουν παράλληλα ως κέντρα εκπαίδευσης για θρησκευόμενους. Παράδειγμα είναι τα αβαεία, τα μοναστήρια, οι γυναικείες μονές και άλλες μοναστικές κοινότητες.⁷⁷

Φυσικά η κατηγοριοποίηση αυτή έχει γίνει αδρομερώς, χωρίς να έχει εξαντληθεί το θέμα και αδιαμφισβήτητα υπάρχουν και άλλοι τρόποι ταξινόμησης. Αποτελεί, ωστόσο μια καλή αρχή ώστε να εδραιώσουμε τον ορισμό των ολοπαγών ιδρυμάτων και να προχωρήσουμε ταυτόχρονα στην ανάλυση των κοινών-τυπικών χαρακτηριστικών τους.⁷⁸

Μιλώντας για κοινά χαρακτηριστικά καθίσταται αναγκαίο να σημειωθεί πως κανένα από τα στοιχεία που θα περιγραφούν δεν ανήκει αποκλειστικά στα ολοπαγή ιδρύματα και δεν ταιριάζει με όλα δίχως εξαίρεση. Αυτό που στην ουσία συμβαίνει είναι πως το καθένα από αυτά παρουσιάζει σε μεγάλο βαθμό, πολλά από αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες που θα αναφερθούν μα σίγουρα υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους. Επομένως, ο όρος «κοινά χαρακτηριστικά» χρησιμοποιείται περιορισμένα.⁷⁹

Αφού έχουν προσδιοριστεί αδρομερώς οι κατηγορίες των ιδρυμάτων αυτών, έπεται η αναφορά των βασικών χαρακτηριστικών τους. Τα κύρια χαρακτηριστικά των ασύλων είναι τα εξής: Εν αρχή, όλες οι δραστηριότητες των έγκλειστων εκτυλίσσονται μέσα στον ίδιο χώρο. Έπειτα, διεξάγονται κατά ομάδες και υπό την ίδια εξουσία. Ζητείται δε από τους τροφίμους να συμπεριφέρονται όλοι με τον ίδιο τρόπο. Τρίτον, όλες οι δραστηριότητες είναι αυστηρά προγραμματισμένες από την

⁷⁷ Goffman, E. (1994). Άσυλα. Τρίκαλα : Ευρύαλος. σ. 24.

⁷⁸ Ό.π. σσ. 24-25.

⁷⁹ Ό.π. σελ. 25.

διοίκηση του ιδρύματος. Και τέλος, τα άσυλα έχουν να εκπληρώσουν έναν συγκεκριμένο στόχο.⁸⁰ Αναλυτικότερα:

Κατ' αρχάς ως γνωστόν κάθε ίδρυμα έχει περικλειστικές τάσεις, δηλαδή δεσμεύει κάτι από το χρόνο και το ενδιαφέρον των μελών του και παρέχει ένα είδος «κόσμου» σ' αυτά. Ο περικλειστικός χαρακτήρας των ιδρυμάτων αυτών, εξετάζοντας πάντα τα κοινωνικά καταστήματα των δυτικών κοινωνιών, σε άλλα εφαρμόζεται σε μεγάλο βαθμό και σε άλλα σε μικρότερο. Οι πρακτικές που εφαρμόζουν αυτά τα ιδρύματα προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν να συνοψιστούν στις εξής:

- κλειδωμένες πόρτες
- φραγμός που αποκλείει τις κοινωνικές επαφές με τον έξω κόσμο
- φραγμός που αποκλείει την αναχώρηση
- ψηλοί τοίχοι
- συρματοπλέγματα
- απόκρημνοι βράχοι
- νερό, δάση ή έλη

Ένα επιπρόσθετο βασικότερο κοινό χαρακτηριστικό των ολοπαγών ιδρυμάτων είναι πως δεν υφίστανται διακριτά όρια ανάμεσα στους τρεις βασικούς τομείς της ζωής των ανθρώπων που βρίσκονται σε αυτά, και δη στην εργασία, τον ελεύθερο χρόνο και τον ύπνο. Μια κύρια κοινωνική συνθήκη της σύγχρονης κοινωνίας είναι ότι το άτομο έχει την τάση να κοιμάται, να παίζει και να εργάζεται σε διαφορετικούς χώρους, με διαφορετικούς συμμετόχους, κάτω από διαφορετικές συνθήκες και δίχως ένα συνολικό ορθολογικό σχέδιο. Τουναντίον, στα ολοπαγή ιδρύματα όλες οι εκδηλώσεις της ζωής διεξάγονται στον ίδιο χώρο και κάτω από την ίδια μοναδική αυθεντία.

Επιπλέον, κάθε στάδιο της καθημερινής δραστηριότητας του μέλους συντελείται σε άμεση συναναστροφή με μια σωρεία άλλων, οι οποίοι όλοι τυγχάνουν της ίδιας μεταχείρισης και από τους οποίους απαιτείται να πραγματοποιούν μαζί το ίδιο πράγμα. Συν τοις άλλοις, όλα τα στάδια των δραστηριοτήτων της ημέρας χαρακτηρίζονται από αυστηρό προγραμματισμό καθώς η μια δραστηριότητα άγει στην επόμενη σε χρόνο προκαθορισμένο κι ολόκληρη η ακολουθία των δραστηριοτήτων καθίσταται επιβεβλημένη εκ των άνω από ένα σύστημα ρητών

⁸⁰ Ο.π. Goffman, E., σ. 25.

τυπικών θεσπίσεων κι ένα σώμα λειτουργών. Τέλος, οι ποικίλες επιβαλλόμενες δραστηριότητες συντάσσονται σ' ένα μοναδικό ορθολογικό σχέδιο καταρτισμένο ως λέγεται για να επιτελεί τους έγκυρους σκοπούς του εκάστοτε ιδρύματος.

Αυτά τα χαρακτηριστικά απαντώνται και σ' άλλους χώρους εκτός από τα ολοπαγή ιδρύματα. Η χρήση ωστόσο αυτών των προσφερομένων διευκολύνσεων παραμένει από πολλές απόψεις εθελούσια και λαμβάνεται ειδική μέριμνα ώστε τα συνήθη όρια της αυθεντίας να μην επεκτείνονται με τρόπο αυστηρό και παρεμβατικό. Ένα επιπρόσθετο παράδειγμα αποτελούν τα μέλη των αγροτικών οικογενειών, οι σημαντικές σφαίρες βίου των οποίων μπορεί να υφίστανται μέσα στην ίδια περιχαρακωμένη περιοχή, μα τα πρόσωπα αυτά δεν υποβάλλονται σε καθεστώς συλλογικής πειθαρχίας και υποχρεούνται να διενεργούν τις καθημερινές δραστηριότητες και εργασίες τους σε συγχρωτισμό με τα άλλα πρόσωπα-μέλη.⁸¹

Ένα δεύτερο εξίσου καίριο χαρακτηριστικό των ολοπαγών ιδρυμάτων αποτελεί το γεγονός της διαχείρισης πολλών ανθρωπίνων αναγκών μέσω της γραφειοκρατικής οργάνωσης ολοτήτων ανθρώπων, ακόμη κι αν αυτό αποτελεί ή όχι ένα αναγκαίο ή αποτελεσματικό μέσο κοινωνικής οργάνωσης στις συγκεκριμένες περιστάσεις.

Στην περίπτωση των ιδρυμάτων τα πρόσωπα ενεργούν κατά ολότητες και τίθενται υπό την εποπτεία του προσωπικού του οποίου η κύρια δραστηριότητά του, δεν αποτελεί η καθοδήγηση ή ο περιοδικός έλεγχος (αντίστοιχη μορφή σχέσης υπάρχει επί παραδείγματι ανάμεσα σε εργοδότη και εργαζόμενο) αλλά πιο πολύ η επιτήρηση και το μέλημα όλοι να πράττουν εκείνο που τους έχει έκδηλα ειπωθεί ότι επιβάλλεται σε αυτούς υπό συνθήκες, σύμφωνα με τις οποίες το παράπτωμα ενός υποκειμένου ενδέχεται να προβάλλει ανάγλυφο έναντι της ορατής διαρκώς και επισταμένως επιθεωρούμενης συμμόρφωσης των άλλων.

Επιπρόσθετα, στα ολοπαγή ιδρύματα υπάρχει ιδιαιτέρως διακριτός ρόλος και χάσμα μεταξύ των τροφίμων, οι οποίοι έχουν το ρόλο της μεγάλης χειραγωγούμενης ομάδας και στο ολιγάριθμο προσωπικό που εποπτεύει αυτήν την ομάδα. Οι τρόφιμοι κατά κανόνα διαβιούν μέσα στο ίδρυμα κι ως συνέπεια τούτου έχουν περιορισμένη επαφή με τον έξω κόσμο ενώ από την άλλη το προσωπικό απλώς εργάζεται στο χώρο αυτό με συγκεκριμένο ωράριο καθημερινώς και ταυτοχρόνως είναι κοινωνικά

⁸¹ Ο.π.

ενταγμένο στον έξω κόσμο. Οι σχέσεις, συνεπώς που αναπτύσσονται μεταξύ των δύο ομάδων χαρακτηρίζονται κατά κανόνα ως μη φιλικές. Κάθε μια από τις ομάδες αυτές ρέπει μάλιστα προς το σχηματισμό στερεοτυπικών αντιλήψεων για την άλλη. Επί παραδείγματι, το προσωπικό θεωρεί συχνά τους τροφίμους κρυψίνους και αναξιόπιστους, ενώ οι τρόφιμοι κρίνουν συχνά τους υπαλλήλους ως υπερόπτες, και δεσποτικούς. Στην πληθώρα των περιπτώσεων, το προσωπικό επιδεικνύει ένα αίσθημα ανωτερότητας προς τους τροφίμους, σε αντίθεση με τους τελευταίους, οι οποίοι συχνά δείχνουν αισθήματα κατωτερότητας, αδυναμίας και ενοχής.

Ως αποτέλεσμα τούτων, η κοινωνική απόσταση αναμεσής των δύο ομάδων χαρακτηρίζεται ως αρκετά μεγάλη και πολλές φορές τυπικά θεσπισμένη και η κοινωνική κινητικότητα ανάμεσα στα δύο στρώματα υπόκειται σε εξόφθαλμους περιορισμούς. Και αν και μια κάποια επικοινωνία μεταξύ των τροφίμων και του προσωπικού που τους επιβλέπει καθίσταται αναγκαία, ακόμα και οι συνομιλίες μεταξύ τους πραγματοποιούνται με έναν ιδιαίτερο τόνο φωνής.

Αξίζει επίσης να τονιστεί πως μια από τις αρμοδιότητες του φύλακα είναι ο έλεγχος της επικοινωνίας των τροφίμων με τα ανώτερα κλιμάκια του προσωπικού, ενώ ένα ακόμη χαρακτηριστικό των ιδρυμάτων, είναι πως ο τρόφιμος δεν έχει πρόσβαση στην ενημέρωση που αφορά στις αποφάσεις περί της τύχης του. Ως περιορισμένη είναι η συνομιλία μεταξύ των δύο ομάδων, το ίδιο παρατηρείται και με τη γνωστοποίηση των πληροφοριών, ιδιαίτερος εκείνων που αφορούν στα σχέδια του προσωπικού για τους ίδιους τους τροφίμους. Η επικρατούσα τούτη κατάσταση, παρέχει στο προσωπικό προσφυές έδαφος ώστε να υπάρχει απόσταση ανάμεσα στους τροφίμους και με αυτόν τον τρόπο να δύναται να τους ελέγχει. Και αποτελεί γεγονός πως η πρακτική τούτη βρίσκει εφαρμογή στην πληθώρα των ιδρυμάτων.

4.3. Γενική αναφορά κοινωνικών ιδρυμάτων⁸²

«Με όλα τούτα τα στοιχεία που παρατέθηκαν και τους περιορισμούς που αφορούν στην επαφή των δύο ομάδων, είναι λογικό επακόλουθο να ισχυροποιούν τα ενδεχόμενα ανταγωνιστικά στερεότυπα. Αναπτύσσονται, συνεπώς, δύο κόσμοι

⁸² Ο.π. σσ.28-29.

ανόμοιοι που πορεύονται εν παραλλήλω, δίχως πολλά σημεία γόνιμης και επί της ουσίας επαφής. Όσον αφορά στην κοινωνική κατάσταση και κουλτούρα συμπλέουν ο ένας δίπλα στον άλλο, μα με υπηρεσιακά σημεία επαφής και μηδαμινή αλληλοεισχώρηση. Ως αποτέλεσμα αυτού, το προσωπικό και οι τρόφιμοι τελικά εξομοιώνουν τις εγκαταστάσεις και το όνομα του εκάστοτε ιδρύματος με το προσωπικό. Αυτό φέρει ως απόρροια, οι δύο ομάδες όταν κάνουν λόγο για τις απόψεις ή για τα συμφέροντα του ιδρύματος με έμμεσο τρόπο, να αναφέρονται στις απόψεις και τα οφέλη του προσωπικού. Το χάσμα που υφίσταται μεταξύ του προσωπικού και των τροφίμων αποτελεί μονάχα μια πρωτεύουσα συνέπεια της γραφειοκρατικής χειραγώγησης μεγάλων ολοτήτων προσώπων, για την οποία έγινε λόγος και ανωτέρω.

Ένα δεύτερο επακόλουθο αφορά στο κομμάτι της εργασίας. Ειδικότερα, συχνά το αυτοσυναίσθημα του τροφίμου καθώς και η αίσθηση της κατοχής μπορούν να αποξενωθούν από την εργατική του ικανότητα. Στον έξω κόσμο, έτσι όπως είναι ρυθμισμένη η κοινωνία μας και με βάση τους ισχύοντες κανόνες διαβίωσης, η αυθεντία του χώρου εργασίας παύει να υφίσταται, μόλις ο εργαζόμενος λάβει την αμοιβή του. Ακολουθώντας, η μετέπειτα ανάλωση της αμοιβής του εργαζομένου αποτελεί ιδιωτική υπόθεση και γίνεται με τον τρόπο που εκείνος επιθυμεί, διατηρώντας την αυθεντία αυτή σε περιορισμένα και αυστηρά όρια: στην περίπτωση των τροφίμων δεν ισχύει κάτι παρόμοιο. Επειδή για ολόκληρη την ημέρα των τροφίμων των ολοπαγών ιδρυμάτων προγραμματίζουν άλλοι για λογαριασμό τους, τούτο υποδεικνύει ότι όλες οι θεμελιώδεις ανάγκες τους οφείλουν να ρυθμισθούν εκ των προτέρων όχι από τους ίδιους ή όχι κατόπιν δικής τους συμμετοχής. Αυτή, επομένως, αποτελεί μια βασική αρχή που αξιώνεται από τους τροφίμους και τίθεται σε εφαρμογή από εκείνους που οφείλουν να τους υποκινήσουν για εργασία.

Σε ουκ ολίγες μάλιστα περιπτώσεις τροφίμων αξιώνεται να δαπανούν πολύ λίγο χρόνο εργασίας, με επακόλουθο να υποφέρουν στο έπακρο από ανία, ειδικά όταν δεν υπάρχουν στο ημερήσιο πρόγραμμά τους ενασχολήσεις αναψυχής. Συχνά η οφειλούμενη εργασία δύναται να χρονίζει και είναι εφικτό να συνοδεύεται από ταπεινές εθιμοτυπικές αμοιβές.

Δεν ελείπουν, πάραυτα και οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες χρήζει μακρόχρονης και κοπιαστικής δουλειάς όχι όμως με κίνητρο την αμοιβή αλλά υπό το καθεστώς της απειλή ενσώματης τιμωρίας. Σε άλλες βέβαια περιπτώσεις, σε κάποια ολοπαγή

ιδρύματα η πρακτική της αναγκαστικής αποταμίευσης που ακολουθείται, θέτει σε αναβολή τη συνηθισμένη σχέση με τον κόσμο της κατανάλωσης. Κατά αυτόν τον τρόπο, όλες οι ανάγκες οργανώνονται από το ίδιο το ίδρυμα και η αμοιβή πραγματοποιείται μονάχα όταν λήγει η περίοδος της εποχιακής εργασίας και οι άνθρωποι εγκαταλείπουν το χώρο αυτής. Μπορούμε επιπλέον να κάνουμε λόγο και για καθεστώς δουλείας που υφίσταται σε κάποια ιδρύματα, από τη στιγμή που όλος ο διαθέσιμος χρόνος των τροφίμων τίθεται αποκλειστικά στη διάθεση του προσωπικού.

Τεκμαίρεται, λοιπόν, πως η εργασία την οποία το σύστημα των ολοπαγών ιδρυμάτων θέτει σε εφαρμογή, είτε υφίσταται σε υπερβολικό βαθμό είτε σε ελάχιστο, εκφραρίζει τα άτομα, τα οποία στον έξω κόσμο ήταν προσανατολισμένα με τρόπο φυσιολογικό προς αυτήν. Κι αυτό γίνεται από πρόσωπα – συχνά με κάποια προκλητικότητα – τα οποία στον έξω κόσμο χαρακτηρίζουν παρόμοιες ενέργειες ως ανάξιες για τον αυτοσεβασμό τους. Την πρακτική τούτη, μάλιστα, τα μέλη του προσωπικού τείνουν να την ερμηνεύουν ως γνώρισμα ψυχικής ασθένειας και το λαμβάνουν κι ως ένα περαιτέρω αποδεικτικό στοιχείο του γεγονότος ότι οι τρόφιμοι είναι όντως άρρωστοι. Υπάρχει, συνεπώς, μια ασυμβατότητα μεταξύ των ολοπαγών ιδρυμάτων και της βασικής δομής, εργασία–πληρωμή που παρατηρείται συχνά στην κοινωνία μας.

Ένας δεύτερος εξίσου σημαντικός φορέας της κοινωνίας μας, με τον οποίο τα ολοπαγή ιδρύματα είναι εξίσου μη συμβατά, είναι ο θεσμός της οικογένειας. Η καθημερινή διαβίωση μαζί με άλλα άτομα, το να μοιράζεσαι τις καθημερινές σου συνήθειες με άλλους ανθρώπους, δίχως εκείνοι να είναι η οικογένειά σου, καθιστά δυσχερή έως ανέφικτη τη διατήρηση ενός ενδοοικιακού τρόπου διαβίωσης. Πολλάκις αντιπαρατίθεται στην οικογενειακή, η μοναχική ζωή. Στην ουσία ωστόσο θα ήταν προτιμητέο να της αντιπαραβάλλουμε την αθρόα διαβίωση. Τα μέλη του προσωπικού των ολοπαγών ιδρυμάτων, από την άλλη, δύνανται να παραμείνουν ενταγμένα στην έξω κοινότητα με το να συντηρούν οικογένειες εκτός του ιδρύματος και με τον τρόπο αυτό απομακρύνονται από την περικλειστική τάση των ιδρυμάτων».

5. Κεφάλαιο 5^ο

5.1. Οι τρόφιμοι των ολοπαγών ιδρυμάτων και τα χαρακτηριστικά τους⁸³

Αφού λοιπόν εξετάστηκαν τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών ιδρυμάτων, εν συνεχεία θα εξεταστούν τα καταστήματα αυτά από τη σκοπιά δύο διαφορετικών κόσμων. Θα εξεταστεί μεν ο κόσμος των τροφίμων κι ο κόσμος δε του προσωπικού, αναφέροντας συνάμα και τα ενδεχόμενα σημεία επαφής αυτών των δύο φαινομενικά εξ ολοκλήρου παράλληλων κόσμων.

Αρχικώς θεωρείται ωφέλιμο να επισημανθεί πως ο τρόφιμος εισέρχεται μέσα στο ίδρυμα έχοντας ήδη διαμορφώσει μια σαφή κουλτούρα κι έναν τρόπο ζωής τον οποίο ακολουθούσε στον έξω κόσμο. Ένα από τα γνωρίσματα, συνεπώς, των τροφίμων αποτελεί το γεγονός πως εισέρχονται στο ίδρυμα με μια ήδη υφιστάμενη κουλτούρα, η οποία προέρχεται από έναν κόσμο μέχρι τώρα γνώριμο για τους ίδιους και με έναν τρόπο ζωής και μια σειρά καθημερινών ενεργειών που λογίζονται ως δεδομένες έως τη στιγμή της εισδοχής στο εκάστοτε ίδρυμα. Οποιαδήποτε κι αν ήταν τα γνωρίσματα της προσωπικότητας του νέου μέλους, τούτη αποτελούσε τμήμα ενός ευρύτερου πλαισίου, διαμορφωμένου μέσα στο περιβάλλον του ως πολίτη. Έχει, δηλαδή, σχηματιστεί μια σειρά καθημερινών εμπειριών που επιβεβαίωναν μια ανεκτή θεώρηση του εαυτού και δίνονταν έτσι η δυνατότητα ύπαρξης περιθωρίων αντιμετώπισης των διαφόρων συγκρούσεων, ηθικών μειώσεων και ενδεχόμενων αποτυχιών.

Ως φαίνεται τα ολοπαγή ιδρύματα δεν υποκαθιστούν κάτι το ήδη διαμορφωμένο με τη δική τους μοναδική κουλτούρα, αφού εν τοιαύτη περιπτώσει γίνεται λόγος για κάτι πιο περιορισμένο από μια εφαρμογή κουλτούρας (acculturation) ή αφομοίωσης. Αν τωόντι παρουσιάζεται αλλαγή κουλτούρας αυτή έχει να κάνει με την ανάκληση ορισμένων ευκαιριών συμπεριφοράς και με τη δυσχέρεια όσον αφορά στη συμπίεση με σύνωρες κοινωνικές μεταβολές στον έξω κόσμο. Τούτο διαφαίνεται και από το παράδειγμα με τους τροφίμους των φυλακών. Συγκεκριμένα όσοι έχουν διαβιώσει μεγάλο χρονικό διάστημα και μάλιστα συναπτό

⁸³ Ο.π. σσ. 32-83.

στην ειρκτή έχουν συχνά την αίσθηση ότι έχουν υποβληθεί σε κάποιο είδος κοινωνικής «αποπαίδευσης», μια εξασθένηση δηλαδή των καίριων κοινωνικών δεξιοτήτων, οι οποίες καθίστανται αναγκαίες στον «ελεύθερο» βίο. Αποτελεί γεγονός πως η αποφυλάκιση προκαλεί εν αρχή στην πληθώρα, κάποιο βαθμό προσωπικής απορρύθμισης που αυξάνεται ανάλογα με την καλύτερη προηγούμενη προσαρμογή στο ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής.⁸⁴ (Αλοσκόφης, 2013) Το άτομο, συνεπώς, καθίσταται προσωρινά μη ικανό να διαχειρισθεί κάποια από τα γνωρίσματα του καθημερινού βίου στον έξω κόσμο εφόσον και όταν επανέλθει σ' αυτόν.

Επιπροσθέτως, τα ολοπαγή ιδρύματα δεν έχουν ως μέλημά τους να θέσουν την επικράτησή τους σε επίπεδο κουλτούρας. Εν αντιθέσει, αναπτύσσουν και θρέφουν ένα ιδιαίτερο είδος έντασης μεταξύ του οικείου και του ιδρυματικού κόσμου και χρησιμοποιούν τη διαρκή αυτή ένταση ως κινητήριο μοχλό στρατηγικής σημασίας χειραγωγήσης των τροφίμων.

Όπως έχει διατυπωθεί και προγενέστερα, το νεοεισαχθέν μέλος εισέρχεται στο κατάστημα με μια πεποίθηση για τον εαυτό του που κατέστη ολοκληρωμένη χάρη σε ορισμένες αμετάβλητες κοινωνικές ρυθμίσεις στον προσφιλή του κόσμο. Με το που εισέρχεται λοιπόν, απογυμνώνεται αυτόματα από τα θεμέλια που του πρόσφεραν οι ρυθμίσεις αυτές. Συνεπώς, το άτομο εκκινά μια στενόχωρη σειρά ηθικών μειώσεων, υποβιβασμών, ταπεινώσεων και βεβηλώσεων του εαυτού. Με τον τρόπο αυτό ο εαυτός του κατ'επανάληψη, αν και πολλάκις δίχως πρόθεση, ευτελίζεται. Ευθύς αμέσως εκκινούν οι διεργασίες για κάποιες κάθετες μεταβολές στην ηθική πορεία του, εκείνη που σχηματίστηκε από τις βαθμιαίες αλλαγές των πεποιθήσεων- αρχών του σε συσχέτιση με τον εαυτό του, αλλά και σε συσχέτιση με τα υπόλοιπα άτομα στην κοινωνία.

5.2. Ο ευτελισμός του ατόμου στα ολοπαγή ιδρύματα

Ως απόρροια των αλλαγών που συντελούνται στον κόσμο ενός τροφίμου άμα

⁸⁴ Αλοσκόφης Ου., (2013), Το κοινωνικό προφίλ των κρατουμένων και οι ανάγκες τους μετά την αποφυλάκιση, Εισήγηση στο εργαστήριο εργασίας Ν.Π.Ι.Δ. «ΕΠΙΑΝΟΔΟΣ – ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΙΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΖΟΜΕΝΩΝ», σελ. 2-3.

τη εμφανίσει του στο εκάστοτε ίδρυμα, είναι και ο ευτελισμός του, κατάσταση που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την πορεία του τόσο μέσα στο ίδιο το ίδρυμα όσο και τη μετέπειτα πορεία του. Οι ενέργειες διαμέσου των οποίων ο εαυτός ενός προσώπου ευτελίζεται είναι αρκούντως στερεοτυπικές στο σύνολο των ολοπαγών ιδρυμάτων· οι ενέργειες αυτές θα οδηγήσουν στη δείξη των ρυθμίσεων εκείνων που τα κοινά καταστήματα οφείλουν να παρέχουν εγγύηση αν τα μέλη τους μέλλεται να διατηρήσουν τον εαυτό τους με την ιδιότητα του πολίτη.⁸⁵

Ο περιορισμός που τα ολοπαγή ιδρύματα θέτουν ανάμεσα στον τρόφιμο και τον ευρύτερο κόσμο είναι επίσης ένας σοβαρός παράγων που επισφραγίζει τον πρώτο περιορισμό του εαυτού. Στον βίο των πολιτών τα υποκείμενα έχουν πολλαπλούς ρόλους τους οποίους καλούνται να επωμιστούν. Οι ρόλοι αυτοί είναι διευθετημένοι σε χρονικά πλαίσια από το ίδιο το άτομο και αλληλοδιαδέχονται ο ένας τον άλλο αφενός στον βιολογικό κύκλο της ζωής αφετέρου στην καθημερινώς επαναλαμβανόμενη καθημερινή πραγματικότητα. Το γεγονός τούτο διασφαλίζει ότι ουδένας ρόλος ξεχωριστά, που το άτομο καλείται να διαδραματίσει, δεν επίκειται να ανακόψει την επίδοση και τους δεσμούς του με οιονδήποτε άλλο ρόλο. Δεν δυνάμεθα επομένως να ισχυριστούμε πως το κάτι αντίστοιχο ισχύει με τα ολοπαγή ιδρύματα. Τουναντίον, το ιδιαίτερο γνώρισμα του μέλους φέρει ως αποτέλεσμα την αναστολή της ρύθμισης χρονικά των ρόλων υπό την έννοια της αποσύνδεσης του τροφίμου από το ευρύτερο περιβάλλον, που λαμβάνει χώρα ολάκερο το 24ωρο και μάλιστα δύναται να συνεχισθεί για χρόνια.⁸⁶

Επομένως με τον τρόπο τούτο κάνουμε λόγο για τη στέρηση του ρόλου. Ειδικότερα σε αρκετά ολοπαγή ιδρύματα παρατηρείται πως η επαφή με τον έξω κόσμο είναι τελείως ανύπαρκτη και δη πως δεν τους δίδεται το προνόμιο να δέχονται μα ούτε και να πραγματοποιούν οι ίδιοι επισκέψεις έξω από το κατάστημα. Η πρακτική αυτή έχει ως απόρροια το επισφράγισμα της βαθιάς θραύσης του ατόμου με προγενέστερους ρόλους και ένα αναγνώρισμα της στέρησης του ρόλου. Αυτή η ολοκληρωτική θραύση με το παρελθόν είναι αναγκαίο να επιτευχθεί σε σχετικά κοντινή περίοδο. Εν παραλλήλω, ο ρόλος του εγκλείστου είναι δέον να εκτοπιστεί από άλλους ρόλους που το άτομο είχε εξοικειωθεί να διαδραματίζει έξω. Προς τούτη την κατεύθυνση τείνουν οι διάφορες πρακτικές που εφαρμόζονται, όπως επί

⁸⁵ Ο.π. σελ. 33.

⁸⁶ Ο.π.

παραδείγματι η μη παροχή διακαιώματος κοινωνικών σχέσεων. Εν προκειμένω, αυτή η απομόνωση συνεπικουρεί στο να παραχθεί μια ενοποιημένη ομάδα και όχι ένα ετερογενές σύνολο ατόμων με ανώτερες και υποδεέστερες θέσεις.⁸⁷

Μηδαμινά ίχνη υπολείπονται που θα ήταν σε θέση να καταδείξουν την κοινωνική θέση των ατόμων αυτών. Και αν και υφίσταται η δυνατότητα επανασύστασης ορισμένων ρόλων από τους τροφίμους, εάν και όταν επιστρέψουν στον έξω κόσμο είναι ξεκάθαρο πως πολλές φορές η απώλεια είναι τελεσίδικη και ενδεχομένως να μην μπορεί να αναπληρωθεί σε μια μετέπειτα φάση του κύκλου της ζωής του ατόμου. Υπάρχει πολύς χρόνος που παραμένει αναξιοποίητος για πολλούς τομείς της ζωής του ατόμου, όπως η μόρφωση, η δημιουργία προσωπικών σχέσεων, η επαγγελματική πρόοδος και η δημιουργία οικογένειας.

Μια νομική όψη αυτής της τελεσίδικης στέρησης βρίσκεται στην έννοια του «πολιτικού θανάτου», όπως είχε επικρατήσει να αποκαλείται η στέρηση ικανότητας δικαίου, όπου οι τρόφιμοι των φυλακών είναι δυνατό να έρθουν αντιμέτωποι όχι μόνο με την πρόσκαιρη απώλεια των δικαιωμάτων τους, αλλά είναι πιθανό να υποστούν την οριστική στέρηση κάποιων από αυτά.

Με την είσοδο των τροφίμων σε ένα ίδρυμα ακολουθείται μια σειρά ενεργειών εισαγωγικών διατυπώσεων, δηλαδή το προσωπικό έχει την ευθύνη της λήψης βιογραφικού, της φωτογράφισης, του ζυγίσματος των τροφίμων, της λήψης δακτυλικών αποτυπωμάτων, του καθορισμού ενός αριθμού για τον καθένα, της έρευνας και καταγραφής των προσωπικών ειδών προς αποθήκευση, ακόμα και της απογύμνωσης, της διανομής ιδρυματικού ιματισμού, της ενημέρωσης σχετικά με τον κανονισμό και της κατανομή στα διάφορα καταλύματα. Διαμέσου των πρακτικών αυτών ο τρόφιμος τίθεται σε υποβολή διαδικασιών, οι οποίες προκαλούν ένα αίσθημα ντροπής και εξευτελισμού. Με αυτό τον τρόπο, βαθμιαία συνειδητοποιεί πως κάποιοι ρόλοι έχουν χαθεί γι' αυτόν, εξαιτίας της θέσης του, αλλά και της απόστασης που τον χωρίζει πια από τον έξω κόσμο. Τούτες οι εισαγωγικές διατυπώσεις θα μπορούσαν να επανομαστούν καλύτερα «τακτοποίηση» ή «προγραμματισμός».

Ο νεοεισαχθείς έχοντας ταξιθετηθεί μ' αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται σε κωδικοποιημένο αντικείμενο ικανό να τροφοδοτήσει τον διοικητικό μηχανισμό του

⁸⁷ Ο.π. σελ 34.

καταστήματος για να υποστεί απρόσκοπτα τη διεργασία στερεότυπων πράξεων. Πληθώρα αυτών των διατυπώσεων έχουν ως βάση τους γνωρίσματα όπως το βάρος ή τα δακτυλικά αποτυπώματα, τα οποία το άτομο φέρει απλώς και μόνο όντας ανθρώπινο ον. Οι πρακτικές αυτές κατά ένα αυτόματο τρόπο αναιρούν την έννοια της αυθυπαρξίας του ατόμου και κατακρημνίζουν κατ'ανάγκη τις περισσότερες προϋπάρχουσες βάσεις της αυτοαναγνώρισής του. Επί της ουσίας ο τρόφιμος υφίσταται απώλεια του ελέγχου του εαυτού του και του αυτοσεβασμού του.

Οι πρώτες επαφές του τροφίμου με το προσωπικό κατά την εισαγωγή του στο ίδρυμα είναι τυπικό παράδειγμα. Εν αρχή υπάρχει έντονη ανάγκη να επιτευχθεί από την αρχή ένα πνεύμα συνεργασίας από τη μεριά του νέου μέλους. Το νέο μέλος οφείλει να είναι πειθήνιο, να σέβεται το προσωπικό και να είναι υπάκουο στις εντολές του. Τα μέλη που αποτελούν το προσωπικό φρονούν συχνά πως το νέο μέλος οφείλει να τους σέβεται κατά τις αρχικές επαφές ενώπιον τους.

Πολλάκις η τελετή όπου τα μέλη του προσωπικού συνομιλούν για πρώτη φορά με τον τρόφιμο όσον αφορά στις υποχρεώσεις του, επί παραδείγματι να δείχνει σεβασμό, δύναται να χαρακτηριστεί δομημένη με τέτοιον τρόπο, ώστε να θέτει τον τρόφιμο μπροστά στην πρόκληση είτε να αντιδράσει με βίαιο τρόπο είτε να σιωπήσει διαπαντός. Συνεπώς, οι πρώτες αυτές στιγμές εκκοινωνισμού του τροφίμου είναι ενδεχομένο να συμπεριλάβουν μια «δοκιμασία υπακοής» που στοχεύει στο να κλονίσει το ηθικό του. Δεν είναι μάλιστα λίγες οι φορές που το προσωπικό υποβάλλει σε σκληρή τιμωρία τους τροφίμους, σε περιπτώσεις απείθειας για παραδειγματισμό, αλλά και για λόγους ταπείνωσης.

Ο τρόφιμος, επομένως, μέσω αυτής της διαδικασίας αντιλαμβάνεται πλήρως τη δεινή θέση στην οποία βρίσκεται. Αυτό το «καλοσώρισμα» των εισαγωγικών διατυπώσεων και των δοκιμασιών υπακοής είναι δυνατό να αποτελέσουν αντικείμενα επεξεργασίας και να λάβουν μορφή μύησης. Σαφώς και δεν λείπουν από την αυτή την «τελετή μύησης» και οι υποτιμητικές προσφωνήσεις, ως για παράδειγμα η χρήση υποτιμητικών όρων. Όλα τούτα συντείνουν στο να έχει ο τρόφιμος την αίσθηση του ανήκειν σε μια υποδεέστερη θέση και κατ' επέκταση ομάδα.⁸⁸

⁸⁸ Ο.π. σσ. 37-38.

5.3. Η απώλεια της προσωπικής ταυτότητας του τροφίμου

Ως συνέπεια όλων τούτων των διαδικασιών, ο τρόφιμος ευλόγως βιώνει το ζήτημα της απώλειας της προσωπικής ταυτότητας του, το οποίο είναι πολυπαραγοντικό. Δηλωτικής σημασίας παράγων είναι η στέρηση της ιδιοκτησίας και η απώλεια των υπαρχόντων των τροφίμων. Η στέρηση της ιδιοκτησίας εκκινά, σαφώς, με την απώλεια κάποιων αντικειμένων και επεκτείνεται και σε πιο ουσιώδεις τομείς, έως ότου το άτομο έρχεται στο σημείο να χάνει ακόμη και το ίδιο το όνομά του. Ιδιαίτερος το τελευταίο είναι σημαίνων παράγοντας αυτοκαθορισμού και η απώλεια του ονόματος δύναται να καταστεί μια σημαντική «περιστολή» του εαυτού.⁸⁹

Άπαξ και ο τρόφιμος απογυμνώνεται από τα υπάρχοντα του, μερικά τουλάχιστον από αυτά, οφείλουν να αναπληρωθούν από το κατάστημα. Η αναπλήρωση όμως αυτή λαμβάνει τη μορφή της παροχής ομοιόμορφης στο χαρακτήρα και ομοιόμορφα διανεμημένης με τους υπόλοιπους τροφίμους. Τα υποκατάστατα αυτά υπάρχοντα μπορεί να είναι αναλώσιμα (π.χ. γραφική ύλη), για τα οποία είναι δυνατό να απαιτηθεί από τον τρόφιμο να επιστρέψει τα υπολείμματα πριν του ανανεωθεί η παροχή ή και κάποια άλλα αντικείμενα όπως ρούχα, που φέρουν σαφή ένδειξη ότι στην πραγματικότητα ανήκουν στο ίδρυμα και σε μερικές περιπτώσεις αποσύρονται κατά τακτά χρονικά διαστήματα για να «απολυμανθούν» κατά κάποιον τρόπο από στοιχεία προσωπικής ταυτότητας. Είναι δυνατό, ακόμα, να απαιτείται από τους τροφίμους να αλλάζουν κελί μια φορά το χρόνο για να μη δημιουργούν δεσμούς μ' αυτό.

Ωστόσο, κατά την εισαγωγή του σ' ένα ολοπαγές ίδρυμα το άτομο ενδέχεται να απογυμνωθεί από την συνηθισμένη του εμφάνιση. Το άτομο κατά το πλείστον αξιώνει να ασκεί έλεγχο επάνω στην εξωτερική εμφάνιση με την οποία παρουσιάζει τον εαυτό του στους άλλους και διαχειρίζεται το ίδιο την προσωπική του όψη. Εξαιτίας τούτου, διαθέτει είδη ρουχισμού και κοσμητικά σύνεργα, τα οποία διαχειρίζεται όπως αυτό επιθυμεί, τα ανανεώνει όποτε επιθυμεί και αποκαθιστά τις φθορές τους. Στους τροφίμους, όλα αυτά τα προσωπικά είδη δίδονται από τα

⁸⁹ Ο.π. σελ. 39.

ιδρύματα. Ρουχισμός, καλλυντικά και άλλα είδη τίθενται υπό έλεγχο από τα ιδρύματα, τα οποία και έχουν την δυνατότητα να τα διαθέσουν στους τροφίμους αλλά και να τους τα στερήσουν. Αυτό προκαλεί μια στέρηση ελευθερίας και μια αίσθηση προσωπικής παραμόρφωσης.

Πέραν την αισθήσεως της απώλειας της προσωπικότητας μέσω της προσωπικής παραμόρφωσης που αναφέρθηκε παραπάνω, υφίσταται επιπρόσθετα και η πρακτική του ευτελισμού του εαυτού μέσω πολλαπλών ενεργειών, η οποία πάραυτα, τίθεται σε εφαρμογή σε λιγιστά ολοπαγή ιδρύματα. Εντούτοις, η απώλεια μιας αίσθησης προσωπικής ασφάλειας είναι συνήθης και παρέχει έδαφος να νιώθει κάποιος άγχος έναντι της προοπτικής της δυσμορφίας. Αυτό φοβίζει τρόπον τινά τους τροφίμους και έτσι έχουν την αίσθηση πως παρίστανται σ' ένα περιβάλλον που δεν δύναται να τους εξασφαλίσει ασφάλεια και σωματική ακεραιότητα. Ανεξαρτήτως των προθέσεων που έχει το προσωπικό όταν παρέχει αυτές τις υπηρεσίες σε κάποιους τροφίμους, το αποτέλεσμα παραμένει το ίδιο: ο τρόφιμος δεν αισθάνεται ασφάλεια.

Μα ακόμα και έπειτα από την εισαγωγή του τροφίμου στο ίδρυμα, η εικόνα που έχει παρουσιάσει για τον εαυτό του, καθίσταται προσβεβλημένη με πολλούς και διάφορους τρόπους. Γίνεται λόγος εδώ για ευτελισμό της ανθρώπινης προσωπικότητας διαμέσου της επιβολής κάποιων παράλογων για την κοινή λογική αιτημάτων, από πλευράς του προσωπικού προς τους τροφίμους. Και τα ολοπαγή ιδρύματα βρίθουν από τέτοιους σωματικούς και όχι μόνο εξευτελισμούς. Σύμφωνα με το δεδομένο εκφραστικό ιδίωμα μιας συγκεκριμένης κοινωνίας ορισμένες κινήσεις, θέσεις, και σωματικές στάσεις μεταδίδουν μια κατώτερη εικόνα για το άτομο και αποφεύγονται ως μειωτικές.

Συνεπώς, οποιοσδήποτε κανονισμός, διαταγή ή καθήκον θέτει σε εξαναγκασμό το άτομο να ενστερνιστεί αυτές τις κινήσεις ή θέσεις, που μπορεί να φέρουν τον εαυτό του σε μειωτική θέση.

Ως φυσικό επακόλουθο, ο ευτελισμός αυτός υφίσταται και σε λεκτικό επίπεδο. Κατά αντίστοιχο τρόπο που μπορεί να απαιτείται από το άτομο να διατηρεί το σώμα του σε μια μειωτική στάση, ομοίως μπορεί να επιβληθεί σε μειωτικές λεκτικές αποκρίσεις. Επί παραδείγματι, οι τρόφιμοι σε πολλά ιδρύματα αναγκάζονται να κάνουν χρήση κάποιων συγκεκριμένων εκφράσεων ή λέξεων,

όποτε απευθύνουν λόγο σε κάποιον από το προσωπικό, προκειμένου να του δείξουν τον απαιτούμενο σεβασμό. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις είναι η επιβεβλημένη ανάγκη να επιζητείς να σου δοθούν ή να σου επιτραπούν απλά καθημερινά πράγματα.

Κάτι αντίστοιχο με τους εξευτελισμούς του λόγου και των πράξεων που επιβάλλονται στον τρόφιμο, παρατηρείται και με την πρακτική της ταπεινωτικής μεταχείρισης των τροφίμων είτε από το προσωπικό είτε από άλλους συντρόφимούς τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι βεβηλώσεις με τα λόγια, τις κινήσεις και τις χειρονομίες, υπογραμμίζοντας τα αρνητικά του γνωρίσματα, χλευάζοντάς τον ή μιλώντας για τον ίδιο ή τους συντροφίμους του σαν να μην ήταν παρόν.

Ως εξέλιξη τούτων, το άτομο συχνά «υποχρεούται» με κάποιον τρόπο να ανέχεται αυτούς τις απαξιώσεις, ανεξαρτήτως της μορφής ή της πηγής τους, δίχως να υπάρχουν πολλές φορές περιθώρια αντίδρασης και επομένως έρχεται σε αντίθεση η όλη αυτή κατάσταση με την ιδέα του που έχει για τον εαυτό του. Τέτοιου είδους απαξιώσεις είναι διάχυτες, ειδικά όποτε ζητείται επιτακτικά από το άτομο να αναλάβει ακούσια ρόλους μέσα στο καθημερινό του πρόγραμμα, που τους θεωρεί αλλότριους.⁹⁰

5.4. Μορφές παραμόρφωσης και μίανσης του εαυτού των τροφίμων

Εκκινώντας την εν λόγω αναφορά είναι ωφέλιμο να επισημανθεί πως όλες τούτες οι παραθέσεις δε σημαίνει πως αποτελούν πραγματικότητα σε όλα τα ιδρύματα ή πως δεν υπάρχουν κάποια στα οποία ο ανθρώπινος παράγων κατέχει κεντρική θέση.

Εν συνεχεία, όλων τούτων, υπάρχει ακόμη μια μορφή ταπείνωσης στα ολοπαγή ιδρύματα, ένα είδος μιαντικής έκθεσης. Στον έξω κόσμο το άτομο δύναται να διατηρήσει την έννοια της αυτοσυναίσθησης διαμέσου του ελέγχου του σώματός του, των πράξεων του, των συλλογισμών και των αποκτημάτων του και να τα διατηρήσει ανέπαφα από τα αλλότρια και μιαντικά πράγματα. Στα ολοπαγή ιδρύματα

⁹⁰ Ο.π. σσ. 40-41.

όμως «οι ενσαρκώσεις του εαυτού βεβηλώνονται, οι επικράτειες του εαυτού παραβιάζονται και καταπατείται το όριο που το άτομο θέτει ανάμεσα στο είναι του και στο περιβάλλον».

Αρχικώς υφίσταται παράβαση της αποκλειστικότητας που έχει κάποιος στα δεδομένα που αφορούν τον εαυτό του. Όπως προαναφέρθηκε, κατά την εισαγωγή του τροφίμου στο ίδρυμα, στοιχεία όπως αυτά που αφορούν στην κοινωνική θέση και στην πρότερη συμπεριφορά του, συγκεντρώνονται και εισάγονται σ' έναν φάκελο ο οποίος είναι διαθέσιμος στα μέλη του προσωπικού. Εν συνεχεία, αποτελεί πιθανότητα το γεγονός της ύπαρξης μιας ομαδικής ή ατομικής εξομολόγησης, στο μέτρο που το εκάστοτε κατάστημα προβλέπει επισήμως να μεταλλάξει τις εσωτερικές αυτορυθμιστικές τάσεις του τροφίμου.

Σε τέτοιες περιπτώσεις, ο τρόφιμος υποχρεούται να βρίσκεται ενώπιον καινούργιων ακροατηρίων, να παρουσιάσει συμβεβηκότα και συναισθήματα που αφορούν τον εαυτό του και το βίο του. Μέσω τούτης της διαδικασίας τα άτομα τίθενται σε έκθεση σε άγνωστα μέχρι πρότινος ακροατήρια, τα οποία όχι μόνο λαμβάνουν γνώση δυσφημιστικών στοιχείων για τον εαυτό κάποιου, μα είναι επιπρόσθετα σε θέση να κατέχουν άμεση αντίληψη για κάποια από αυτά.

Η έκθεση των τροφίμων σε «κοινή θέα» την ώρα που διαδραματίζεται μια μειωτική συνθήκη για τους ίδιους είναι αναπόφευκτη και δεν έχουν τη δυνατότητα οι ίδιοι να κάνουν να μη συμβεί. Οι έγκλειστοι και οι ασθενείς ψυχιατρικών νοσοκομείων δεν είναι σε θέση να παρεμποδίσουν τους επισκέπτες τους να τους δουν κάτω από τέτοιου είδους συνθήκες. Μειωτικές καταστάσεις έχουμε επί παραδείγματι, όποτε διενεργούνται εξετάσεις για λόγους ιατρικής ή ασφάλειας, κατά τις οποίες οι τρόφιμοι εκτίθενται σωματικά, πολλάκις και ενώπιον προσώπων και των δύο φύλων.

Εν γένει ο τρόφιμος δεν είναι ποτέ τελείως μόνος του, αφού στην ουσία βρίσκεται πάντα υπό το άγρυπνο βλέμμα του προσωπικού και μέσα στο οπτικό και πολλές φορές ακουστικό πεδίο κάποιου, έστω των συντροφίμων του. Ας λάβουμε υπόψη εν προκειμένω τα κελιά των φυλακών, τα οποία διαθέτουν μπάρες έναντι τοίχων και έτσι υλοποιείται στην εντέλεια μια παρόμοια έκθεση.

Η σπίλωση και η ρύπανση του σώματος ή ακόμη και άλλων αντικειμένων που

συνδέονται στενά με τον εαυτό των τροφίμων είναι ενδεχομένως ο πιο έκδηλος τύπος ασεβούς έκθεσης. «Ο άμεσα σωματικός τύπος μιαντικής έκθεσης μερικές φορές έχει σαν σκοπό να απομονώσει κάποιον από την ίδια του την πηγή μίανσης και εμπεριέχει μια κατάρρευση των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων».

Επιπρόσθετα, σε μερικά ολοπαγή ιδρύματα εφαρμόζεται η "αναγκαστική σίτιση". Όταν, δηλαδή οι τρόφιμοι δείχνουν απροθυμία να λάβουν την τροφή τους, ή να λάβουν την φαρμακευτική τους αγωγή, ο τρόφιμος αναγκάζεται να το κάνει. Έτσι, μέσω της "αναγκαστικής σίτισης", εάν ένας τρόφιμος εκδηλώσει άρνηση, είναι δυνατό να διαπραχθεί τούτο διά της βίας.

Είναι ωφέλιμο σε τούτο το σημείο να προστεθεί πως πέραν του σωματικού ευτελισμού που υφίσταται ο τρόφιμος, μιαίνεται εξίσου από μια επιτακτική διαπροσωπική επαφή και κατά συνέπεια από μια αναγκαία κοινωνική σχέση. Σε τούτη την περίπτωση το άτομο που προκαλεί την μίανση είναι ένα άλλο ανθρώπινο ον, με το οποίο ο τρόφιμος δίολου δεν επιθυμεί να συγχρωτίζεται, αλλά το κάνει κατ'ανάγκη εξαιτίας της συμβίωσης μαζί του.

Διαπροσωπική μίανση διαπράττεται και μέσω της έρευνας του προσωπικού των ιδρυμάτων, των πραγμάτων των τροφίμων, αλλά και μέσω της σωματικής έρευνας. Ακολουθως κατά τη διαμονή του, και όχι αναγκαστικά μόνο όποτε ξεσπάσουν ταραχές, αλλά και κατά την καθιερωμένη ρουτίνα υπάρχει περίπτωση να απαιτηθεί να υποβάλλεται ο ίδιος ή και το κατάλυμά του σε έρευνα. «Έρευνα και ερευνητής εισδύουν στο ιδιωτικό καταφύγιο του ατόμου και παραβιάζουν τις επικράτειες του εαυτού του, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις».

Ο τρόφιμος είναι πιθανό να αισθανθεί το αίσθημα της μίανσης ακόμα και μέσω της υποχρεωτικής επαφής του με ανεπιθύμητους αλλοεθνείς συντρόφimus ή συντρόφimus διαφορετικής ηλικίας από εκείνον. Η επιτέλεση της ανάμειξης εθνικών, φυλετικών, και ηλικιακών ομάδων δύναται να φέρει έναν τρόφιμο σε μια τέτοια κατάσταση. Η ομαδική διαβίωση έχει έτσι ως λογικό επακόλουθο και αναγκαιότητα την απ' αλλήλων επαφή και έκθεση ανάμεσα στους τροφίμους. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις η αμοιβαία αυτή επαφή είναι ιδιαίτερος έντονη.

Επιπλέον, το ονοματοδοτικό σύστημα για τους τροφίμους είναι μια στερεότυπη συνθήκη μιαντικής επαφής, αφού το προσωπικό και οι συντρόφimus λαμβάνουν αυτομάτως το δικαίωμα να κάνουν χρήση μια οικείας μορφής

προσφώνησης ή να περικόπτουν το επίσημο όνομα. Για ένα άτομο των μεσαίων τουλάχιστον τάξεων, τούτο υποδηλώνει άρνηση του δικαιώματος να διατηρεί κάποια απόσταση από τους άλλους διαμέσου ενός τυπικού ύφους προσφώνησης.

Κάποιο άλλο είδος βέβηλης έκθεσης παρεισάγει έναν επεισακτο στη στενή σχέση που διατηρεί ένα άτομο με σημαίνοντες άλλους. Για παράδειγμα η προσωπική αλληλογραφία ενός τροφίμου πολλές φορές διαβάζεται και λογοκρίνεται και ακόμη γίνεται αντικείμενο κατά πρόσωπο λοιδορίας.

Μια πληρέστερη παραλλαγή αυτού του τύπου βέβηλης έκθεσης έχουμε όπως ήδη τέθηκε, στις δημόσιες ομολογίες που θεσπίζονται από το ίδιο ίδρυμα. Όποτε είναι αναγκαίο να καταγγελθεί ένας σημαίνων άλλος και ιδιαίτερα όταν αυτός ο άλλος είναι σωματικά παρών, η ομολογία της σχέσης σε επεισακτους μπορεί να υποδηλώνει έντονη μίανση της σχέσης και κατ' επέκταση του εαυτού.

Η έκθεση των σχέσεων ενός ατόμου δύναται να λάβει ακόμη πιο δραστικές μορφές στα ολοπαγή ιδρύματα, διότι είναι δυνατό να υπάρξουν περιστάσεις όπου το άτομο παρίσταται μάρτυρας σε μια σωματική βιαιοπραγία εναντίον κάποιου με τον οποίο έχει δεσμούς και δοκιμάζει την ανεξάλειπτη ταπείνωση του να μην μπορεί να πράξει κάτι ή να βοηθήσει, κι αυτό να γνωστοποιείται σε όλους.

Σε τέτοιου είδους ακραίες περιπτώσεις βιωματικού ευτελισμού συχνά οι τρόφιμοι βιώνουν σοκ από αυτά που συμβαίνουν και δεν είναι λίγες οι φορές που τρελαίνονται προκαλώντας πανικό με φωνές και κραυγές.⁹¹

5.5. Δικαιώματα και υποχρεώσεις των κρατουμένων σήμερα.

«Η φυλακή είναι ένας χώρος κοινής συμβίωσης. Αναγκαστικά λοιπόν, ρυθμίζεται από κανόνες, ώστε η διαμονή για τον κρατούμενο και η εργασία για τον εργαζόμενο εκεί να είναι ασφαλής και χωρίς προβλήματα. Οι «**κανόνες του παιγνιδιού**» στη φυλακή είναι ένα πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

⁹¹ Ο.π. σσ. 43- 51.

Ο χρόνος της φυλακής είναι δύσκολος, μιας και δεν υπάρχει ελευθερία, οι κρατούμενοι είναι μακριά από συγγενείς και φίλους και ζούνε δίχως τις αγαπημένες τους ασχολίες. Παρόλα αυτά έχουν **δικαιώματα**. Η γνώση και η άσκησή τους ενδυναμώνουν και προστατεύουν την προσωπικότητά τους αφενός και αφετέρου υποχρεώνουν τη διοίκηση να κινείται βάσει κανόνων. Παράλληλα, όμως, υπάρχουν και **υποχρεώσεις**, η τήρηση των οποίων, όχι μόνο βγάζει ευκολότερα τον κρατούμενο από τη φυλακή, αλλά κάνει και το χρόνο παραμονής του σ' αυτήν πιο εύκολο. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων και η τήρηση των υποχρεώσεων αποκλείει την αυθαιρεσία. Το τελικό, βέβαια, μέτρο για τους κανόνες είναι ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η προστασία της ζωής. Σε κάθε, όμως, περίπτωση, η **δικαιοσύνη** δεν σταματά στην πόρτα της φυλακής». ⁹² (Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας & Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, 2016)

⁹² Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής, *Το Αλφαβητάρι του Κρατούμενου, Δικαιώματα και Υποχρεώσεις*, σελ. 3 (Ευτύχης Φυτράκης Γενικός Γραμματέας Αντεγκληματικής Πολιτικής).

6. Κεφάλαιο 6^ο

6.1. Η γένεση των ποινών

Εκείνο που μετά από όλα τούτα είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν είναι σαφώς τα όσα αφορούν στις ποινές και δη η γένεση αυτών, το «δικαίωμα του τιμωρείν», οι συνέπειές τους, η ερμηνεία και η ασάφεια των Νόμων, ο στόχος των ποινών, η αμεσότητα τους, οι βασικές τακτικές επιβολής ποινών κατά τον Φουκό, η αναλογία μεταξύ εγκλημάτων και ποινών και εν τέλει η ανάπτυξη των διαφορετικών μορφών που έχει λάβει η τιμωρία κατά τη διάρκεια της ιστορικής πραγματικότητας.

Στο έργο του αρχικώς «Περί Εγκλημάτων και Ποινών», ο Τσέζαρε Μπεκαρία, ο οποίος στήριζε τις αντιλήψεις του για το σωφρονιστικό σύστημα στον Πλάτωνα, κάνει αναφορές, ότι προκειμένου, να υπάρξει και να οριοθετηθεί ένα κοινωνικό συμβόλαιο, θα πρέπει να υπάρχει η έννοια της δικαιοσύνης, ως επιτακτική ανάγκη. Εάν υπάρχει η έννοια της δικαιοσύνης, τότε διασφαλίζονται ως επί το πλείστον ο σεβασμός και η διεκδίκηση των ατομικών συμφερόντων. Διότι, αυτά τα συμφέροντα, χωρίς την ύπαρξη της έννοιας της δικαιοσύνης, θα έρχονταν αντιμέτωπα με την επαναφορά τους σε ένα επίπεδο προ- κοινωνικής κατάστασης.⁹³ (Beccaria, 2009)

Ως νόμοι οριοθετούνται οι καταστάσεις εκείνες, σύμφωνα με τις οποίες ένα σύνολο ανεξάρτητων ανθρώπων συγκροτήθηκαν εντός των χωρικών ορίων μίας κοινωνίας, καταπονημένοι υπό το πρίσμα μίας κατάστασης πολέμου και χαίρονται ένα καθεστώς ελευθερίας, που οπωσδήποτε αυτή συνέχεια θα δοκιμάζεται υπό το καθεστώς μιας μόνιμης αβεβαιότητας. Προκειμένου ωστόσο να εξασφαλίσουν τούτη την ελευθερία, επέλεξαν να στερηθούν ένα τμήμα αυτής της ελευθερίας, ώστε να χαίρονται και να ικανοποιούνται με την ήδη υπάρχουσα ανεξαρτησία και ηρεμία. Συνεπώς, η πρόσθεση όλων αυτών των κατηγοριών της ελευθερίας, που θυσιάστηκαν με γνώμονα την ελευθερία του έκαστου υποκειμένου, οριοθετεί και την κυριαρχία του έθνους. Όμως, προκειμένου να διαφυλαχτεί μία τέτοιου είδους παρακαταθήκη, έπρεπε να οριοθετηθούν τα πραγματικά κίνητρα, ώστε να εμποδίσουν το αυταρχικό πνεύμα και τη θέληση των ανθρώπων προκειμένου να μεταλλαχθεί η κοινωνία σε μία προγονική κοινωνία, όπου θα κυριαρχεί το χάος. Τούτα τα πραγματικά κίνητρα,

⁹³ C. Beccaria, *Περί εγκλημάτων και ποινών*. Σαββάλας, Αθήνα, 2009, σ. 58.

μεταφράζονται αλλιώς και ως απτά κίνητρα, διότι σύμφωνα με τις μελέτες, η πλειοψηφία των ανθρώπων δεν αποδέχεται βεβαιωμένες στάσεις και αρχές, ούτε μπορεί να προσπεράσει τη βεβαιωμένη κατάσταση της διάσπασης, με την οποία συγκροτείται τόσο το φυσικό όσο και το ηθικό σύμπαν παρά μόνο για λόγους που επιδρούν άμεσα στις αισθήσεις και εντυπώνονται διαρκώς στο μυαλό, εξισορροπώντας τον αντίκτυπο που έχουν τα ατομικά πάθη στο γενικό καλό. Συνακόλουθα, ούτε οι βαρύγδουπες δηλώσεις με βαθυστόχαστες ρητορικές σκέψεις στάθηκαν ικανές, ώστε να περιορίσουν – τουλάχιστον έως έναν βαθμό – τα πάθη εκείνα, τα οποία αναζωπυρώθηκαν μέσω των καταστάσεων της δεδομένης απτής πραγματικότητας.⁹⁴ (Δαγτόγλου, 1998)

6.2. Το δικαίωμα του τιμωρείν

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, στις πολιτισμένες κοινωνίες η τιμωρία επιβάλλεται για αποτροπή επανάληψης της αδικίας και όχι για εκδίκηση. Αυτό στηρίζεται στην προσδοκία σωφρονισμού του αδικούντος και παραδειγματισμού του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου. Από αυτή την οπτική γωνία η ποινή έχει ξεκάθαρο παιδαγωγικό ρόλο γιατί «θεραπεύει την άδικη ψυχή και μυεί στην αρετή»⁹⁵.

Όπως υποστήριζε ο Μοντεσκιέ, η ποινή εκείνη, η οποία δεν αντλείται μέσα υπό το καθεστώς της ανάγκης είναι συνακόλουθα και τυραννική. Βέβαια, η αντίληψη αυτή επιδέχεται την ακόλουθη ενδελεχή επεξεργασία. Οποιαδήποτε εκτέλεση τυραννικής εξουσίας από υποκείμενο σε υποκείμενο, που δεν εκκινά από την απόλυτη αναγκαιότητα, ορίζεται και ως τυραννική. Στο σημείο αυτό λοιπόν, οριοθετείται και το δικαίωμα του ισχυρού στην ιδιότητά του να τιμωρεί εγκληματικές ενέργειες. Δηλαδή, στην προσπάθειά του να υπερασπίζεται την ασφάλεια του δημόσιου συμφέροντος από τους διάφορους ανθρώπους με συμφέροντα. Ως εκ τούτου, η θεσμοθέτηση των ποινών κρίνεται ως δίκαια, όσο το δυνατόν περισσότερο απαραβίαστη κρίνεται και η ελευθερία, την οποία προσφέρει ο κυρίαρχος στους προστατευόμενούς του. Εισερχόμενος στον εσωτερικό κόσμο των ανθρώπων, ώστε να εντοπιστούν οι βασικές αξίες του πραγματικού δικαιώματος του κυρίαρχου και

⁹⁴ Πρ. Δαγτόγλου, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων.*, 1998, Νο Β 36

⁹⁵ Πλάτωνος Πρωταγόρας, 324 A-C.

ανώτερου να τιμωρεί για τις εγκληματικές πράξεις, ανακαλύπτεται, ότι κανένα καλό δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί υπό το πρίσμα της πολιτικής ηθικής, εάν αυτή δεν πραγματοποιηθεί εντός των σταθερών ανθρώπινων αισθημάτων. Έτσι, όταν κάποιος νόμος ή κώδικας δεν ταυτίζεται με αυτά θα συγκρούεται πάντα με μία κατάσταση που εν τέλει θα επικρατεί.⁹⁶ (Μανιτάκης, 1994)

Εξάλλου, είναι κοινώς γνωστό ότι κανένας άνθρωπος δεν χάρισε την προσωπική του ελευθερία, προς όφελος της κοινής ωφέλειας, και μάλιστα χωρίς κάποιο προσωπικό του συμφέρον. Μάλιστα αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, έκαστο υποκείμενο θα επιδίωκε, οι όποιες συμφωνίες που ενδεχομένως αποτελούν τροχοπέδη για τους άλλους, να μην αποτελούν τροχοπέδη για τον ίδιο. Αφού, ο κάθε άνθρωπος, θεωρεί τον εαυτό του ως ενιαίο και μοναδικό και ως κέντρο των πάντων. Συνεπώς, η βασικότερη αιτία, που οδήγησε τους ανθρώπους να παραχωρήσουν ένα κομμάτι της ελευθερίας τους, ήταν η ανάγκη. Κανένας βέβαια, δεν θέλει να παραχωρεί ένα κομμάτι της ελευθερίας του, προς το κοινό όφελος αν πρόκειται να ζημιωθεί ο ίδιος. Επιπρόσθετα, στην αθροιστική περίπτωση των όσο το δυνατόν περισσότερων περιπτώσεων ελευθερίας, συγκροτείται και το δικαίωμα του τιμωρείν. Έτσι, ότι καταντά να γίνεται κατάχρηση, στην ουσία αποτελεί πραγματικότητα και όχι δικαίωμα. Βέβαια, η παρατήρηση και η μελέτη της έννοιας δικαίωμα δεν βρίσκεται σε αντίθεση με την έννοια της λέξης ισχύς. Η έννοια δικαίωμα στην ουσία μετασχηματίζει την έννοια της λέξης ισχύς. Η δικαιοσύνη οριοθετείται, ως η αναγκαία εκείνη κατάσταση, σύμφωνα με την οποία εξασφαλίζεται η ενότητα των επιμέρους συμφερόντων, τα οποία χωρίς αυτόν τον συνδετικό ιστό, μπορεί εν τέλει να χωριστούν και να επανέλθουν σε μία προγονική κοινωνία, όπου θα επικρατεί το χάος. Βέβαια, έκαστη κατηγορία ποινής που τείνει να ξεπερνά αυτόν τον αναγκαίο δεσμό είναι στην ουσία άδικη και καταχραστική.⁹⁷ (Σκουρής, 1996)

⁹⁶ Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 25-35.

⁹⁷ Β. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ. 38-40.

6.3. Οι συνέπειες

Η πρώτη και βασικότερη συνέπεια αυτών των αρχών είναι η θέσπιση νόμων για τις τιμωρίες των εγκλημάτων και ότι η θέσπιση νόμων απορρέει από τον νομοθέτη προς ολόκληρη την κοινωνία. Επίσης, κανένας δικαστής δεν έχει το δικαίωμα να προσχωρήσει στην επιβολή δικαιότερων ποινών ενάντια σε κάποιο άλλος μέλος της κοινωνίας, στην οποία δρα και εντάσσεται. Όμως, στην περίπτωση που μία ποινή ξεπεράσει το όριο που ορίζουν οι νόμοι, τότε στην περίπτωση αυτή γίνεται λόγος για δίκαιη ποινή, επαυξημένη με μία δεύτερη ποινή. Από δικαστική θέση αυτό δεν σημαίνει ότι οποιοσδήποτε δικαστής έχει αρμοδιότητα στην προσαύξηση της ποινής εναντίον αυτού που διέπραξε κάποιο έγκλημα, με πρόσχημα το δημόσιο καλό.⁹⁸ (Σκουρής, 1996)

Η δεύτερη βασικότερη συνέπεια σχετίζεται με την περίπτωση που αν κάθε μέλος της κοινωνίας, στην οποία δρα και εντάσσεται, συνδέεται επιπρόσθετα ξεχωριστά με κάποιον, με ένα είδος συμβολαίου, δηλαδή, από τη φύση του αυτή η δέσμευση, δεσμεύει αναγκαστικά και τα δύο μέρη. Αυτό με άλλα λόγια θα μπορούσε να εξηγηθεί μέσα από την αλληγορία ενός βασιλιά, όπου αυτή η δέσμευση έχει ως αφετηρία τον βασιλιά και εκτείνεται μέχρι και τον τελευταίο χωρικό. Ταυτόχρονα λοιπόν, περιορίζονται τόσο οι πιο μεγάλοι και ισχυρότεροι όσο και οι πιο φτωχότεροι και εξαθλιωμένοι. Κοντολογίς, αποτελεί συμφέρον όλων, η τήρηση των συμφωνιών και των νόμων που έχουν θεσπιστεί για το γενικότερο καλό. Εάν, παραβιαστεί μία συμφωνία, τότε αυτό αποτελεί παράδειγμα αποστασίας και αναρχίας. Έτσι, ο κυρίαρχος, ως ο απόλυτος εκπρόσωπος της κοινωνίας έχει την αρμοδιότητα να θεσπίζει νόμους, τους οποίους οφείλουν να τηρούν όλα τα μέλη της κοινωνίας. Δεν είναι σε θέση όμως να κρίνει αν κάποιο από τα μέλη της κοινωνίας, παραβίασε την τήρηση των νόμων, διότι σε μία τέτοια περίπτωση το κράτος θα διαιρούνταν σε δύο τμήματα. Από τη μία πλευρά θα υπήρχε το ένα τμήμα, όπου με εκπρόσωπο τον κυρίαρχο θα ισχυρίζονταν την καταπάτηση των νόμων, ενώ από την άλλη πλευρά θα υπήρχε το άλλο τμήμα, με βασικότερο εκπρόσωπο τον κατηγορούμενο, όπου δεν θα δεχόταν την κατηγορία αυτή. Γι' αυτό προκρίνεται ως επιτακτική η λύση ενός κριτή, ο οποίος θα είναι υπεύθυνος και ανέκκλητος και του οποίου η κρίση θα βασίζεται

⁹⁸ Β. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Σε *Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ. 42.

είτε στην κατάφαση είτε στην απόρριψη μίας τέτοιας δεδομένης κατάστασης.⁹⁹ (Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*, 1996)

Η τρίτη συνέπεια σχετίζεται με τη σκληρότητα των ποινών και την απονομή δικαιοσύνης. Ειδικότερα, αν η σκληρότητα των ποινών, εν τέλει αποδεικνύονταν ανώφελη, δηλαδή αν δεν κατάφερνε να αποτρέψει εγκλήματα, ακόμη λοιπόν και σε μία τέτοια δεδομένη κατάσταση, δεν θα ερχόταν σε αντίθεση προς το δημόσιο καλό, αφού θα στόχευε στην τήρηση μίας λογικής αρχής, ώστε να κάνει ευτυχισμένους τους ανθρώπους, μέσα από την αρχή της δικαιοσύνης.¹⁰⁰ (Σκουρής, 1996)

6.4. Η ερμηνεία των Νόμων

*«Συνήθως δίνουμε πολύ μικρότερη σημασία στο τι ακριβώς μας λέει ο νόμος απ' ό,τι στο τι φοβόμαστε ότι θα πάθουμε αν τυχόν τον παρακούσουμε. Αν, όμως, για μια στιγμή έστω, πάρουμε τα λόγια του τοις μετρητοίς, θα διαπιστώσουμε ότι περιμένει να συμμορφωθούμε όχι από φόβο για κάποιο δεινό που ίσως μας επιβάλει αλλά γιατί, λέει, είναι αυτός ο ίδιος ο νόμος που μας το ζητάει».*¹⁰¹

Τέταρτη συνέπεια: Η δυνατότητα της ερμηνείας του ποινικού κώδικα δεν πρέπει να δίνεται στους ποινικούς δικαστές, λόγω του ότι δεν είναι αυτοί οι αρμόδιοι νομοθέτες του νομοθετικού κώδικα, αλλά απλά όργανα απονομής δικαιοσύνης μέσα από τους προβλεπόμενους νόμους. Αυτό σημαίνει ότι οι νόμοι δεν αποτελούν περιουσία τους, αφού δεν τους κληρονόμησαν από τους προγόνους τους. Απεναντίας, τους παραλαμβάνουν από την κοινωνία, στην οποία δρουν και εντάσσονται οι ίδιοι. Τους παρέλαβαν από τον κυρίαρχο που εκπροσωπεί την κοινωνία αυτή. Σε καμία περίπτωση όμως δεν τους παραλαμβάνουν σαν μία απλή υποχρέωση. Αλλά τους παραλαμβάνουν ως το αποτέλεσμα ενός δεδομένου όρκου, που έδωσαν στον κυρίαρχο οι επιθυμίες των υπηκόων. Οι αναγκαίες αυτές δεσμεύσεις έχουν ως κοινό

⁹⁹ Ο.π., Β. Σκουρής σ. 45.

¹⁰⁰ Β. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ Β. Σκουρής σ. 46-47.

¹⁰¹ Τάκης, Α. (2006). *Η ηθική αδιαφορία του νόμου. Νομικός Θετικισμός και Αναλυτική Φιλοσοφία Πόλις*.

παρονομαστή τον περιορισμό της επικράτησης των ιδιωτικών συμφερόντων των ανθρώπων. Εδώ τώρα όμως, τίθενται τα ακόλουθα εύλογα ερωτήματα, όπως: Ποια είναι στην ουσία η πραγματική υπόσταση των νόμων; Ποιος είναι ο πραγματικός ερμηνευτής των νόμων; Είναι μήπως αυτός που εξυπηρετεί κατά καιρούς τις επιθυμίες και τα συμφέροντα των ανθρώπων ή ο δικαστής, του οποίου η βασική αρμοδιότητα είναι αν κάποιος διέπραξε μία εγκληματική και άδικη πράξη, η οποία δεν συμβαδίζει με τους ψηφισμένους νόμους.¹⁰² (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985)

Στην περίπτωση τέλεσης εγκλημάτων ο αρμόδιος δικαστής πρέπει να προχωρήσει στον ακόλουθο συλλογισμό: ότι δηλαδή η μείζων πρόταση πρέπει να είναι η γενική διάταξη του νόμου, η ελάσσων πρόταση η πράξη που θα υπάγεται ή όχι στη νομοθετική αυτή διάταξη και συνέπεια η απαλλαγή ή η καταδίκη. Όταν όμως ο δικαστής επιλέξει να αμφιταλαντευτεί μεταξύ των δύο συλλογισμών, τότε έρχεται στο προσκήνιο το αίσθημα της αβεβαιότητας.¹⁰³

Όλοι οι δικαστές οφείλουν και πρέπει να διακατέχονται από το πνεύμα της τήρησης των νόμων. Είναι δεδομένο ότι όλες οι αντιλήψεις, στάσεις και απόψεις των ανθρώπων αλληλοσυμπληρώνονται. Μάλιστα όσο το δυνατόν περισσότερο σύνθετες είναι τόσο περισσότερα είναι και τα παρακλάδια που εκτείνονται. Αυτό εξηγείται διότι, έκαστος άνθρωπος έχει τη δική του υποκειμενική οπτική και ηθική γωνία, όπως και κάθε άνθρωπος σε κάθε εποχή συνοδεύεται από μία ανάλογη οπτική γωνία θέσης και υποκειμενική ηθικής κρίσης. Κοντολογίς, η θέσπιση των νόμων θα καταντούσε να είναι αποτέλεσμα της ορθής ή λανθάνουσας κρίσης του εκάστοτε δικαστή, από το αν τη δεδομένη χρονική στιγμή που θα εξέταζε τη μελέτη της αδικίας ή της καταπάτησης των νόμων, υπέφερε από τα αισθήματα του ή όχι σχετικά με τις σχέσεις του ιδίου με το θύμα ή με όλες εκείνες τις επιθυμίες που οδηγούν την εξέλιξη των πραγμάτων σε μία ριζική αλλαγή, μέσα από την εύθραυστη ψυχολογία των ανθρώπων.¹⁰⁴ (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985)

Παρατηρείται λοιπόν η αλλαγή της ζωής ενός ανθρώπου, όταν αυτή οριοθετείται από διαφορετικά δικαστήρια, καθώς και η ζωή των δυστυχισμένων να

¹⁰² Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 55-58.

¹⁰³ C. Beccaria, *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφ. Χριστίνα Ακριβοπούλου, Αθηνά Σίμογλου. Αθήνα: Σαββάλας, 2009, σ. 66.

¹⁰⁴ Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 58-60.

μεταβάλλεται όταν αυτή καθορίζεται από λανθασμένους συλλογισμούς μερικές φορές ή από την εκάστοτε διάθεση του έκαστου δικαστή, ο οποίος αρκετές φορές, μεταφράζει το ασαφές ως νόμιμο συμπέρασμα, ανάλογα με την ψυχική του διάθεση δηλαδή.¹⁰⁵ (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985) Παρατηρείται επομένως, το εξής παράδοξο, ότι εγκλήματα της ίδιας βαρύτητας να τιμωρούνται από το ίδιο δικαστήριο με διαφορετικές ποινές. Αυτό οφείλεται στο ότι συμβουλευτήκαν την αστάθεια της ερμηνείας των νόμων μέσα από την υποκειμενική τους ηθική.¹⁰⁶

Με άλλα λόγια διάφορες τέτοιες αντιλήψεις και ιδεολογίες οφείλουν να περικλείουν τις σωστές απόψεις τεκμηριωμένες με κατάλληλα επιχειρήματα, κοινές και ως «επιχειρηματολογικές ρήτρες». Μία τέτοια άποψη ή ρήτρα στην ουσία πιθανότατα εμπεριέχει την μετριοπαθή στάση του έκαστου υποκειμένου που την υιοθετεί και την εκφράζει, την ανεκτικότητα του στην αντεπιχειρηματολογία, ή την άγνοια του θέματος. Βασιζόμενοι στη θεωρία του ηθικού υποκειμενισμού, όμως, όλες οι βέβαιες ηθικές αντιλήψεις, όταν τα ίδια τα υποκείμενα που τις εκφράζουν, επιβεβαιώνονται μέσω της άποψης «κατά τη γνώμη μου». Στην ουσία πρόκειται για μια μεταηθική αποτίμηση. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον μη εξεζητημένο ηθικό υποκειμενισμό, οι όποιες ηθικές αντιλήψεις δεν είναι τίποτα άλλο, παρά βεβαιώσεις έγκρισης και αποδοχής ή μη αποδοχής του ίδιου του αυτουργού του.¹⁰⁷ (Rachels & Rachels, 2012)

Βέβαια, το περιεχόμενο του ηθικού υποκειμενισμού φαίνεται αρκετά ελκυστικό, δεδομένου ότι δεν εμπεριέχει κάποια ιδιαίτερα ψήγματα μεταφυσικής βαρύτητας και επιπλέον φαίνεται ότι ταυτίζει τις ηθικές ιδεολογίες και αντιλήψεις του αυτουργού του με την παρότρυνσή του να κινηθεί στο ίδιο μήκος κύματος προς αυτές, με την προϋπόθεση βέβαια, να είναι ειλικρινής. Συνεπώς, δυσκολεύεται στο να ταυτίσει τους ουσιώδεις ηθικούς ισχυρισμούς του με τα τεκμηριωμένα συγκείμενά τους.¹⁰⁸ (Rachels & Rachels, 2012)

Αυτό σημαίνει ότι πολλές φορές οι ηθικές κρίσεις και διατυπώσεις των ανθρώπων, καθίστανται υπεράνω κριτικής, δηλαδή άτρωτες. Κοντολογίς, λέγοντας λοιπόν, την άποψη ή την ρήτρα, «κατά τη γνώμη μου» δεν τερματίζει την

¹⁰⁵ Ό.π.

¹⁰⁶ C. Beccaria, *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφρ. Χριστίνα Ακριβοπούλου, Αθηνά Σίμογλου. Αθήνα: Σαββάλας, 2009, σ. 67.

¹⁰⁷ James Rachels και Stuart Rachels, *The Elements of Moral Philosophy*, New York: McGraw-Hill, 7η έκδ., 2012, σ. 34.

¹⁰⁸ Ό.π.

αντεπιχειρηματολογία. Αντιθέτως, εκφράζει λογικά αδύνατη την έναρξή της, όπως ο υποκειμενισμός εκφράζει αδύνατη, όχι μόνο την αντίρρησή μας επί κάποιων στοιχειωδών αντιλήψεων δικαιοσύνης, αλλά και την ίδια την δυσαρέσκειά μας, κυρίως λόγω αδικίας.¹⁰⁹ (Rawls)

Επιπλέον η άποψη «κατά τη γνώμη μου», στην περίπτωση που ακόμη και αν έχει επιφορτιστεί με την τέλεση κάποιων επιτελικών δόκιμων ενεργειών στο πεδίο των ηθικών αντιθέσεων, προσφέρει κάποια δόση αστειότητας στην εν γένει τεκμηρίωση και επιχειρηματολογία, αν προστεθεί δίπλα σε άλλες αντίστοιχες γνώμες του στυλ: σύμφωνα με την αρχή της αιτιότητας, εάν α, τότε β, γεγονός βέβαια που χρήζει κάποιας εξήγησης και συνεπώς τεκμηρίωσης.

Μέσα από το φάσμα της ιδεολογίας του λογικού θετικισμού, μπορεί να ειπωθεί ότι η ύπαρξη του πεδίου της ηθικής με την επιχειρηματολογία της στην ουσία αποτελεί τον αντίποδα του επιστημονικού πεδίου. Έτσι, σύμφωνα με τον Rudolph Carnap, επειδή η άποψη και η ερμηνεία της άποψης ότι ο φόνος είναι κάτι το κακό και αρνητικό, αφού αποτελεί εφάμιλλη έννοια με την εντολή ου φονεύσεις, σύμφωνα λοιπόν με τη λογική αυτή δεν γίνεται να υπάρξει τόσο ηθική γνώση ή ηθικό λάθος. Διότι, οι ηθικές γνώμες και κυρίως αυτές που έχουν ως κοινό παρονομαστή τη μη περιγραφικότητα, δεν γίνεται είτε να επιβεβαιωθούν, είτε να διαψευστούν, όπως με τον ίδιο τρόπο και οι αντίστοιχες επιστημονικές. Με άλλα λόγια είναι άνευ νοήματος. Συνεπώς, ο λογικός θετικισμός, τάσσεται υπέρ του ηθικού υποκειμενισμού και ειδικότερα υπέρ του ηθικού σκεπτικιστικού υποκειμενισμού και όχι τόσο υπέρ του σχετικιστικού.¹¹⁰ (Scanlon, *Being Realistic about Reasons*, 2014)

Η σύγχυση που έρχεται στην επιφάνεια από την διεξοδική προσκόλληση της υλοποίησης ενός νόμου σε καμία περίπτωση δεν γίνεται να συγκριθεί με τις αντίστοιχες ανακολουθίες που προκαλεί η ερμηνεία των νόμων. Αρκετές φορές, το ελάττωμα αυτό μεταφράζεται και ως κίνητρο για τη διόρθωση της πηγής του νόμου της αμφιβολίας, αλλά επιπρόσθετα λειτουργεί και ως δικλείδα συγκράτησης της ελευθερίας των σκέψεων που καταλήγουν σε ανυπόστατες αντιθέσεις. Ένας κώδικας νόμων πρέπει να τηρείται με σοβαρότητα και υπευθυνότητα από τον εκάστοτε δικαστή. Ο δικαστής λοιπόν, πρέπει να κρίνει ποιες πράξεις των πολιτών είναι

¹⁰⁹ Ο.π.

¹¹⁰ T. M. Scanlon, *Being Realistic about Reasons*, Oxford: Oxford University Press, 2014, σ. 58

σύμφωνες και ποιες είναι αντίθετες, προς τον κώδικα των νόμων.¹¹¹ (Σκουρή & Βενιζέλος, 1985)

6.5. Η ασάφεια των Νόμων

«Η εφαρμοσιμότητα και η βεβαιότητα των ανθρωπίνων παραδόσεων μετριάζεται όσο οι τελευταίες απομακρύνονται από τις πηγές τους. Αν δεν υπάρχει μια σταθερή καταγραφή του κοινωνικού συμβολαίου, πως θα αντισταθούν οι νόμοι στην αναπόδραστη δυναμική του χρόνου και των παθών;»¹¹² Από όλα αυτά διαπιστώνουμε πόσο χρήσιμη είναι η τυπογραφία που καθιστά θεματοφύλακα των ιερών νόμων τους πολλούς και όχι μόνο τους λίγους. Διαπιστώνουμε επίσης ότι έχει χαθεί το δέος απέναντι στις μυστικιστικές δοξασίες που σβήνουν αντιμετώπιες με τη φώτιση και τις επιστήμες και τις οποίες οι υποστηρικτές τους δείχνουν να περιφρονούν αλλά στην πραγματικότητα φοβούνται. Αν η ερμηνεία των είναι δεινό είναι προφανές ότι άλλο ένα δεινό είναι η ασάφεια που αναγκαία προκαλεί η ερμηνεία. Το δεινό αυτό θα επιτεινόταν εάν οι νόμοι ήταν γραμμένοι σε γλώσσα ξένη προς το λαό κάνοντάς τον υποχείριο των λίγων αφού δεν θα μπορούσε να κρίνει μόνος του ποια θα ήταν η έκβαση της ελευθερίας του ή του κάθε πολίτη ξεχωριστά. Μια τέτοια γλώσσα μετατρέπει ένα επίσημο δημόσιο κείμενο σε κάτι σχεδόν ιδιωτικό και οικιακό.¹¹³ (Σκουρή, 1996)

«Τι πρέπει να σκεφτούμε για τους ανθρώπους αν αναλογιστούμε ότι η πρακτική αυτή έχει καθιερωθεί από ένα μεγάλο τμήμα της καλλιεργημένης και πεφωτισμένης Ευρώπης; Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός εκείνων που θα κατανοούν και θα διαχειρίζονται τον ιερό κώδικα των νόμων τόσο σπανιότερα θα είναι τα εγκλήματα γιατί η άγνοια και η αβεβαιότητα σε σχέση με τις ποινές υποθάλλει την εκδήλωση των παθών. Η ανθρωπότητα που στέναζε κάτω από τις ανένδοτες προκαταλήψεις, η πλεονεξία, η φιλοδοξία των λίγων που έβαφε με ανθρώπινο αίμα τις χρυσές λάρνακες και τους θρόνους των βασιλιάδων, οι

¹¹¹ Β. Σκουρή & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 55-58.

¹¹² C. Beccaria, *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφρ. Χριστίνα Ακριβοπούλου, Αθηνά Σίμογλου. Αθήνα: Σαββάλας, 2009, σ. 70.

¹¹³ Β. Σκουρή, *ό.π.*, σ. 48-50.

παρασκηνιακές προδοσίες, οι σφαγές, οι ευγενείς τύραννοι του όχλου, οι υπηρέτες της ευαγγελικής αλήθειας που βουτούσαν στο αίμα τα ίδια εκείνα χέρια με τα οποία κάθε μέρα άγγιζαν τον Θεό της πραότητας δεν αποτελούν έργο αυτού του φωτισμένου αιώνα τον οποίο κάποιο αποκαλούν διεφθαρμένο». ¹¹⁴ (Δαγτόγλου, 1998)

Από τους τελευταίους αυτούς συλλογισμούς προκύπτει ότι δίχως γραπτούς νόμους μια κοινωνία δεν θα αποκτήσει ποτέ μια σταθερή μορφή διακυβέρνησης στην οποία η ισχύς θα αντλείται από την πλειοψηφία και όχι από επιμέρους ομάδες και όπου οι νόμοι θα μπορούν να τροποποιούνται μόνο από τη γενική βούληση και δεν θα εκφραζονται μέσα από την τριβή τους με πολυάριθμα ιδιωτικά συμφέροντα.

6.6. Ο στόχος των ποινών

«Οι ποινές και ο τρόπος επιβολής τους πρέπει λοιπόν να είναι εκ των προτέρων μελετημένα ώστε ενώ το έγκλημα θα είναι ανάλογο με την ποινή να εντυπώνεται εντονότερα και διαρκέστερα στις ψυχές των ανθρώπων και λιγότερο επώδυνα στο σώμα του εγκληματία. Εξετάζοντας τις αλήθειες που έχουν εκτεθεί έως το σημείο αυτό γίνεται προφανές ότι ο στόχος των ποινών δεν είναι να βασανίζουν και να τυραννούν ένα πλάσμα προικισμένο με αισθήσεις ούτε να ανατρέψουν ένα ήδη διαπραχθέν έγκλημα». ¹¹⁵ (Δαγτόγλου, 1998)

6.7. Η αμεσότητα της ποινής

Η φυλάκιση ενός πολίτη συνίσταται έτσι απλώς και μόνο στην κράτηση του έως ότου κριθεί ένοχος. Στο βαθμό όμως που μια τέτοια κράτηση αποτελεί στην ουσία μια ποινή πρέπει να έχει τη μικρότερη δυνατή διάρκεια και να είναι όσο το δυνατόν λιγότερο επώδυνη. Το ελάχιστο αυτό διάστημα πρέπει να προσδιορίζεται αφενός μεν από την αναγκαία διάρκεια της διαδικασίας και αφετέρου από τη χρονική προτεραιότητα όσων ήδη περιμένουν να δικαστούν. Ο περιορισμός πρέπει να είναι ο απολύτως αναγκαίος για την προστασία των αποδείξεων του εγκλήματος. Η ίδια η

¹¹⁴ Πρ. Δαγτόγλου, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων.*, 1998, σ. 60-100.

¹¹⁵ Πρ. Δαγτόγλου, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων.*, 1998, σ. 75-80.

δίκη πρέπει να ολοκληρώνεται όσο το δυνατόν συντομότερα. Όσο αμεσότερη και εγγύτερη είναι η ποινή στο έγκλημα τόσο πιο δίκαιη και πιο ωφέλιμη θα είναι. Πιο δίκαιη γιατί θα απαλλάξει τον κατηγορούμενο από την ανώφελη και σκληρή βάσανο της αβεβαιότητας η οποία μεγεθύνεται από τη δύναμη της φαντασίας και από τη συναίσθηση της αδυναμίας του, πιο δίκαιη διότι καθώς η στέρηση της ελευθερίας είναι μια ποινή δεν μπορεί να προηγείται της δικαστικής απόφασης παρά μόνο όταν είναι αναγκαίο.¹¹⁶

Έχει αποδειχθεί ότι ο ειρμός των συλλογισμών είναι το συνδετικό υλικό που στερεώνει όλο το οικοδόμημα της ανθρώπινης διάνοησης δίχως την οποία τα αισθήματα της ευτυχίας και του πόνου θα ήταν αποκομμένα και δεν θα επέφεραν καμία συνέπεια. Όσο περισσότερο οι άνθρωποι απομακρύνονται από γενικές ιδέες και καθολικές αρχές δηλαδή όσο πιο αδαείς είναι τόσο περισσότερο προκρίνουν τις αμεσότερες και κοντινές σχέσεις των πραγμάτων παραβλέποντας τις έμμεσες και σύνθετες. Η βαρύτητα μιας ποινής και οι συνέπειες ενός εγκλήματος πρέπει γενικότερα να ωφελούν όσο το δυνατόν περισσότερο τους υπόλοιπους και να είναι οι λιγότερο σκληρές γι' αυτόν που τις υφίσταται διότι δεν μπορούμε να θεωρούμε νόμιμη μια κοινωνία που δεν αναγνωρίζει ως αδιαμφισβήτητη αρχή ότι οι άνθρωποι επιθυμούν να υποβάλλονται στα μικρότερα δυνατά δεινά.¹¹⁷ (Μανιτάκης, 1994)

Η σύνδεση μεταξύ εγκλήματος και ποινής εξυπηρετείται ακόμη πιο θαυμαστά και από μία άλλη αρχή: η ποινή πρέπει να είναι κατά το δυνατόν ανάλογη με τη φύση του εγκλήματος. Η αναλογία αυτή ενισχύει αφάνταστα την αντίθεση που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στο κίνητρο του εγκλήματος και τον αντίκτυπο της ποινής ώστε να παρασύρει τη σκέψη και να την οδηγήσει σε αντίθετη κατεύθυνση από εκείνη προς την οποία αποζητά να την κατευθύνει η ελκυστική ιδέα της παραβίασης του νόμου. Έχει υποστηριχθεί ότι η αμεσότητα των ποινών γενικά έχει μεγαλύτερα οφέλη γιατί όσο μικρότερο είναι το χρονικό διάστημα ανάμεσα στην ποινή και το έγκλημα τόσο εντονότερα και διαρκέστερα συνδέονται στην ανθρώπινη ψυχή οι δυο αυτές ιδέες το *έγκλημα* και η *τιμωρία* έτσι ώστε ασυναίσθητα το ένα να

¹¹⁶ Beccaria C., *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφρ. Ακριβοπούλου Χ.-Σιμόγλου Α., Αθήνα: Σαββάλας 2009, σ. 114-115.

¹¹⁷ Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 25-35.

θεωρείται η αιτία και το άλλο η αναγκαία και αναπόδραστη συνέπεια.¹¹⁸ (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985)

Η χρονική εγγύτητα μεταξύ του εγκλήματος και της ποινής είναι λοιπόν εξαιρετικά σημαντική εάν θέλουμε η ελκυστική εικόνα ενός εγκλήματος και της ποινής που τόσα οφέλη υπόσχεται για το δράστη της, να συνδεθεί στα ακατέργαστα μυαλά με την ιδέα της τιμωρίας. Το μόνο που επιτυγχάνει η μακρόχρονη καθυστέρηση είναι ο όλο και εντονότερος διαχωρισμός των δύο αυτών ιδεών. Έτσι η τιμωρία ενός εγκλήματος προκαλεί εντύπωση-περισσότερο ως θέαμα και λιγότερο ως τιμωρία-και μάλιστα αφού εξασθενήσει στις ψυχές των θεατών η φρίκη για ένα συγκεκριμένο έγκλημα που θα έπρεπε να ενισχύει το αίσθημα της ποινής.¹¹⁹ (Σκουρής, 1996)

6.8. Βασικές τακτικές επιβολής ποινών, κατά τον Φουκώ

Θα ήταν ίσως επωφελές πριν διαλευκανθεί οιαδήποτε σχέση ποινής και εξουσίας να καταγραφούν τέσσερις βασικές τακτικές επιβολής ποινών, τέσσερις κατηγορίες που η καθεμιά χωριστά έχει διαφορετική ιστορική προέλευση, όπως τις είχε διατυπώσει ο ίδιος ο Φουκώ κατά το εναρκτήριο μάθημα στο College de France αποτυπώνοντας βραχυλογικά την ιστορία της φυλακής, κείμενο αφιερωμένο στην υπόθεση Πιερ Ριβιέρ.

- Εξορία, διωγμός, εκτοπισμός, απέλαση εκτός των συνόρων, απαγόρευση εισόδου σε ορισμένα μέρη, καταστροφή οικιακής εστίας, διαγραφή από τον τόπο γέννησης, δήμευση περιουσίας -κινητής και ακίνητης.
- Επιβολή αποζημίωσης, εξαγορά, μετατροπή της προκληθείσης ζημιάς σε εξοφλητέο χρέος, μετατροπή της παράνομης πράξης σε οικονομική υποχρέωση.

¹¹⁸ Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 58-62.

¹¹⁹ Β. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ. 52-55.

- Διαπόμπευση, σημάδεμα, τραυματισμός, ακρωτηριασμός, εγχάραξη ουλής, αποτύπωση σημαδιού στο πρόσωπο ή τον ώμο, πρόκληση σωματικού μειονεκτήματος σε διακριτό σημείο, βασανισμός, εν ολίγοις σφετερισμός του σώματος και εγγραφή των αποτυπωμάτων της εξουσίας πάνω σ' αυτό.
- Εγκλεισμός

Έτσι κάνοντας υποθετικές διατυπώσεις, δυνάμεθα να ξεχωρίσουμε τις κοινωνίες ανάλογα με το είδος της τιμωρίας που υιοθετούν, σε κοινωνίες εξορίας, κοινωνίες εξαγοράς, κοινωνίες εγχάραξης καθώς και κοινωνίες εγκλεισμού.

Ενδεχομένως, σε όλα του τα έργα ο Φουκώ να επιθυμούσε να πραγματευτεί «τους λόγους αληθείας» και τα «καθεστώτα αληθείας» που οι άνθρωποι στις δυτικές κοινωνίες θέτουν σε ισχύ και λειτουργία, ώστε να αποσαφηνίσουν το όντως ον γύρω από το τι είναι εν προκειμένω η εγκληματικότητα και κατ' επέκταση πως υφίσταται ο διαχωρισμός των εγκληματιών από τους υπόλοιπους νομοταγείς, αποκόβοντας τους μεν από την κοινωνική ζωή και υπαγορεύοντας στους δε λεπτομερώς, μια πειθαρχική διαδικασία ομαλοποίησης και επανένταξης των αντικειμένων εξουσίας στο σώφρον, υγιές και νομοταγές κοινωνικό σύστημα.¹²⁰

6.9. Η αναλογία μεταξύ εγκλημάτων και ποινών

Ρίχνοντας μια ματιά στην ιστορία θα διαπιστώσει κανείς ότι η διασάλευση της τάξης εντείνεται όσο επεκτείνονται τα όρια των αυτοκρατοριών. Θα διαπιστώσει επίσης ότι όσο εξασθενεί το εθνικό αίσθημα τόσο ενισχύεται η παρόρμηση προς το έγκλημα ανάλογα με το συμφέρον που αποκομίζει ο καθένας από αυτή την κατάσταση αταξίας. Γι αυτόν το λόγο η ανάγκη για αυστηρότερες ποινές διαρκώς μεγεθύνεται. Ο σοφός νομοθέτης αρκεί ωστόσο να επισημάνει απλώς τα κύρια σημεία δίχως να διαταράξει την τάξη της να μη θεσπίζει δηλαδή τις ποινές της τελευταίας βαθμίδας για τα εγκλήματα της πρώτης. Αν υπήρχε μια ακριβής και οικουμενική διαβάθμιση των ποινών και των εγκλημάτων πιθανότατα θα διαθέταμε

¹²⁰ Foucault M. *Η Κοινωνία Τιμωρός*. Η μετάφραση του κειμένου του M. Foucault, «*La societe punitive*», έγινε από τον τόμο *Resume des Cours 1970-1982*, Juillard, Paris, 1989, σσ. 29-51 από τον F.G.A.

ένα κοινό μέτρο για το βαθμό τυραννίας και ελευθερίας για το βάθος της ανθρωπιάς ή της δολιότητας των διαφόρων εθνών.¹²¹ (Σκουρής, 1996)

Με δεδομένη την αναγκαιότητα της ανθρώπινης συνένωσης και τις συμφωνίες που μοιραία προκύπτουν από τη σύγκρουση των ιδιωτικών συμφερόντων μπορεί κανείς να διακρίνει μια διαβάθμιση των προσβολών: στο υψηλότερο σκαλοπάτι βρίσκονται οι προσβολές που ζημιώνουν άμεσα την κοινωνία και στο τελευταίο η ελάχιστη δυνατή αδικία εναντίον των μεμονωμένων μελών της. Ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα περιλαμβάνονται όλες οι πράξεις που αντιβαίνουν στο δημόσιο καλό οι οποίες ονομάζονται εγκλήματα και διαβαθμίζονται με μικρές διαφοροποιήσεις από το μέγιστο στο ελάχιστο. Αν η γεωμετρία μπορούσε να προσαρμοστεί στους αμέτρητους και αδιευκρίνιστους συνδυασμούς των ανθρώπινων πράξεων θα έπρεπε να υπάρχει μια αντίστοιχη διαβάθμιση των ποινών που θα ξεκινούσε από τη βαρύτερη και θα κατέληγε στην ελαφρύτερη. Ο νομοθέτης ενεργεί έτσι σαν ικανός αρχιτέκτονας που οφείλει να αντιμετωπίσει τις επιβλαβείς τάσεις της βαρύτητας και να αξιοποιήσει εκείνες που συμβάλλουν στην αντοχή του κτιρίου.¹²² (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985)

Η διασάλευση αυτή εντείνεται με γεωμετρική πρόοδο ανάλογα με τον πληθυσμό και τη διασταύρωση των επιμέρους συμφερόντων. Κατά συνέπεια η δημόσια ωφέλεια δεν μπορεί να διασφαλιστεί με γεωμετρική ακρίβεια. Στην πολιτική αριθμητική, η μαθηματική ακρίβεια πρέπει να αντικατασταθεί από τον υπολογισμό των πιθανοτήτων.¹²³ (Σκουρής, 1996) Οι πράξεις που δεν περιλαμβάνονται μεταξύ των δύο παραπάνω ορίων δεν μπορούν να ονομαστούν *εγκλήματα* ή να τιμωρηθούν ως τέτοια παρά μόνο από εκείνους που έχουν συμφέρον να τους αποδώσουν αυτό το όνομα. Η αβεβαιότητα σε σχέση με τα όρια αυτά έχει διαμορφώσει μεταξύ των εθνών μια ηθική που συγκρούεται με τη νομοθεσία, νεότερους νόμους που αλληλοαναιρούνται και πληθώρα νόμων που επιβάλλουν στους πιο συνετούς ανθρώπους τις αυστηρότερες ποινές. Έτσι οι όροι *διαφθορά* και *αρετή* έχουν γίνει

¹²¹Β. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ. 38-42.

¹²² Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ.σ. 55-58.

¹²³ Β. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ. 60.

ασαφείς και ρευστοί και οι άνθρωποι νιώθουν αβέβαιοι για την ίδια τους την ύπαρξη γεγονός που προκαλεί λήθαργο και θανάσιμο ύπνο στα πολιτικά σώματα.¹²⁴

Αυτή η δύναμη που όμοια με τη βαρύτητα μας ωθεί προς την ευημερία μας μπορεί να συγκρατηθεί μόνο από τα εμπόδια που συναντά. Συνέπειά της είναι η ασαφής ακολουθία των ανθρώπινων πράξεων: αν αυτές αλληλοσυγκρούονται και προκαλούν αμοιβαίες προσβολές, οι ποινές οι οποίες θα χαρακτηριζόταν *πολιτικά εμπόδια* συγκρατούν τις επιπτώσεις δίχως να βλάπτουν το κίνητρό τους δηλαδή την εγγενή στον άνθρωπο αντιληπτική ικανότητα. Είναι αδύνατο να προληφθεί κάθε διασάλευση της τάξης που προκαλείται από την οικουμενική πάλη των ανθρώπινων παθών. Επομένως πρέπει να γίνουν ισχυρότερα τα εμπόδια που αποθαρρύνουν το έγκλημα με γνώμονα τη βλάβη που προξενεί το τελευταίο στο δημόσιο καλό και τα κίνητρα που ωθούν τους ανθρώπους σε αυτό. Οι ποινές πρέπει λοιπόν να είναι ανάλογες με τα εγκλήματα. Κοινό συμφέρον δεν είναι μόνο να μη διαπράττονται εγκλήματα αλλά και τα εγκλήματα να είναι σπανιότερα αναλογικά με τη ζημιά που προξενούν στην κοινωνία.¹²⁵

Διαπιστώνει κανείς ότι αρκετά συχνά τα πάθη ενός αιώνα αποτελούν τη βάση της ηθικής των επομένων και ότι τα έντονα πάθη – γεννήματα του φανατισμού και του ενθουσιασμού – εξασθενούν και διαβρώνονται ,ας τεθεί κατ' αυτόν τον τρόπο, από τον χρόνο που φέρνει την ισορροπία σε όλα τα φυσικά και ηθικά φαινόμενα μετατρέποντας τα σιγά-σιγά στο απόσταγμα της σοφίας του αιώνα και σε ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των ισχυρών και των έξυπνων. Έτσι γεννήθηκαν οι έννοιες της τιμής και της αρετής, έννοιες ασαφέστατες διότι μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου που κάνει τα ονόματα μακροβιότερα από τα πράγματα να μεταβάλλονται με τα ποτάμια και τα βουνά που συχνά αποτελούν τα όρια όχι μόνο της φυσικής αλλά και της ηθικής γεωγραφίας.¹²⁶ (Δαγτόγλου, 1998)

Αν οι κινητήριες δυνάμεις των προικισμένων με αισθήσεις όντων είναι η απόλαυση και ο πόνος, αν ακόμη και για τις πιο θεσπέσιες πράξεις των ανθρώπων ο αόρατος νομοθέτης είχε ορίσει ως κίνητρα το βραβείο και την ποινή, η ανομοιογενής κατανομή τους θα προκαλούσε μια αντίφαση που όσο περισσότερο εξαπλώνεται τόσο

¹²⁴ Beccaria C., *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφρ. Ακριβοπούλου Χ.-Σιμόγλου Α., Αθήνα: Σαββάλας 2009, σ. 73-74.

¹²⁵ Ο.π. σελ. 71.

¹²⁶ Πρ. Δαγτόγλου, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων.*, 1998, σ. 75-80.

πιο δυσδιάκριτη γίνεται: οι ποινές θα τιμωρούσαν τα εγκλήματα που έχουν προκαλέσει οι ίδιες. Αν για δυο εγκλήματα που προσβάλλουν την κοινωνία με διαφορετική ένταση προβλέπεται η ίδια ποινή οι άνθρωποι δεν θα συναντούσαν ισχυρότερο εμπόδιο να διαπράξουν το σοβαρότερο έγκλημα εφόσον από αυτό αποκομίζουν μεγαλύτερο όφελος.¹²⁷ (Σκουρής, 1996) Όποιος διαβάσει με φιλοσοφική ματιά τους κώδικες και τα χρονικά των εθνών θα βεβαιωθεί ότι οι όροι *διαφθορά* και *αρετή*, *καλός πολίτης* ή *εγκληματίας* αλλάζουν νόημα στην πορεία των αιώνων όχι ανάλογα με τις μεταβαλλόμενες σε κάθε χώρα συνθήκες και άρα σύμφωνα με το κοινό συμφέρον αλλά ανάλογα με τα πάθη και τα λάθη των διαφόρων νομοθετών.¹²⁸

6.10. Η ανάπτυξη των διαφορετικών μορφών που έχει λάβει η τιμωρία στη διάρκεια της ιστορικής πραγματικότητας

Προτού, ωστόσο, προβούμε σε μία σύγχρονη ανάγνωση της εξουσίας της τιμωρίας και στην ηθική διάσταση των συγκαιρινών ποινών αντιπαραβαλλόμενων με κάποιες πεπερασμένες, που τις εξώθησαν στα όρια της αναμορφωτικής ψυχικής τιμωρίας, που εναπόκεινται στη ελληνική φιλοσοφική διάσταση του συστήματος με τις αντίστοιχες εκφάνσεις των, την περίοδο της κρίσης, θα ήταν ίσως ωφέλιμο να περιδιαβούμε χρονικά στην έννοια της ποινής και της τιμωρίας, και να δούμε τους διαφορετικούς χρωματισμούς που έλαβε κατά την πορεία των χρόνων.

Ο Πλάτωνας, επί παραδείγματι, επιθυμώντας να αποδείξει το διδακτό της αρετής, στον Πρωταγόρα, θέτει ως επιχείρημα τη συμπεριφορά του κράτους, κάθε φορά που ένα μέλος του δεν θέτει τη συμπεριφορά του, έτσι ώστε αυτή να είναι συμβατή με τις αρχές του και επομένως παρανομεί.¹²⁹

¹²⁷B. Σκουρής, *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Σε *Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σ. 50-55.

¹²⁸ Beccaria C., *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφ. Ακριβοπούλου Χ.-Σιμόγλου Α., Αθήνα: Σαββάλας 2009, σ.73-74.

¹²⁹ Ανέκδοτες Σημειώσεις Παραδόσεων Μεταπτυχιακού Φροντιστηρίου, Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας. Δρόσος, Δ.

Εν τοιαύτη περιπτώσει, τιμωρεί αυτό το μέλος, όχι για να το εκδικηθεί για το κακό που έχει γίνει, άλλωστε «αυτός όμως που επιχειρεί με σύνεση να τιμωρεί, δεν τιμωρεί για το αδίκημα που έχει συμβεί-γιατί δε θα μπορούσε να αποτρέψει αυτό που έχει συμβεί- αλλά για το μέλλον, για να μην αδικήσει ξανά ούτε αυτός ο ίδιος ούτε άλλος που είδε ότι αυτός τιμωρήθηκε».

Ακολουθως η τιμωρία κατά τον Πλάτωνα έχει διττή λειτουργία. Από τη μια αποσκοπεί στην πρόληψη νέων αξιόποινων πράξεων από εκείνον που κείται ενάντια στο νόμο και από την άλλη στην πρόληψη διάπραξης εγκλημάτων από το σύνολο των μελών της κοινωνίας.

Επιπροσθέτως, ο Μπεκαρία ισχυρίστηκε πως το «Κοινωνικό Συμβόλαιο» που απαρτίζει το κοινωνικό σύνολο οφείλει να δημιουργεί ποινικούς νόμους με σαφές, λειτουργικό, ανθρωπιστικό και γενικής εφαρμογής περιεχόμενο, ούτως ώστε ο ποινικός κολασμός ενισχυμένος με κύρος και ηθική προστατευτική επίστρωση να λειτουργεί κατά τρόπο αποτρεπτικό έναντι ενδεχόμενων εκδηλώσεων εγκληματικής συμπεριφοράς. Για να επιτύχει λοιπόν, ο ανωτέρω στόχος, επιβάλλεται η «κατά γράμμα» εφαρμογή του νόμου από τον δικαστή, η καθόλα ισότητα όλων απέναντί του, ο αναλογικός κολασμός (δηλαδή λογική συμφωνία αδικήματος-ποινήs), η ανθρωπιστική προσέγγιση εκτέλεσης των ποινών (κατάλυση βασανιστηρίων, γενικής δήμευσης, ατίμωσης, θανατικής ποινήs κτλ.) και η τάχιστη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης.

6.11. Η οργάνωση της ποινής του εγκλεισμού – η κοινωνία ως τιμωρός

«Η οργάνωση της ποινής του εγκλεισμού δεν είναι απλώς και μόνον πρόσφατη· είναι αινιγματική». Από τη στιγμή που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά, αντίκειται στις πιο βίαιες κριτικές, κριτικές που στηρίχτηκαν σε θεμελιακές αρχές, αλλά και κριτικές που εκφράστηκαν σε σχέση με τις χειρίστες λειτουργίες που θα μπορούσε η φυλακή να καθιερώσει στο ποινικό σύστημα και στο κοινωνικό σύνολο εν γένει. Η φυλακή παρακωλύει τη δικαστική εξουσία να ασκήσει έλεγχο και να επαληθεύσει την εκτέλεση των ποινών. «Ο νόμος δεν διεισδύει μέσα στις φυλακές», έλεγε ο Decazes το 1818. Η ειρκτή, αναμειγνύοντας τόσο ανόμοιους και απομονωμένους μεταξύ των

ανθρώπους, που έχουν καταδικαστεί και εκτίουν ποινή καθείρξεως, τους καθιστά ένα οργανωμένο ομοιογενές σύνολο εγκληματιών, σύνολο που λαμβάνει τις ιδιότητες αυτού, μέσω του εγκλεισμού και διατηρείται εκτός αυτού, αμοιβαία εγγυώμενο. Η ειρκτή δημιουργεί έναν πραγματικό στρατό εσωτερικών αντιπάλων.

Παρέχοντας στους κατάδικους καταφύγιο, βρώση, ενδυμασία και τακτικά ακόμη και εργασία, η φυλακή προορίζει γι' αυτούς ένα πεπρωμένο πολλάκις ικανοποιητικότερο ακόμα και από εκείνο των εργατών. Έτσι, όχι μόνον δεν δύναται να τους εμποδίσει από εγκληματικές πράξεις, αλλά τουναντίον τους παρακινεί προς αυτήν. Από τη φυλακή εξέρχονται υποκείμενα των οποίων οι έξεις και η προσβολή και στέρηση της τιμής, της υπόληψης και της αξιοπρέπειας τους που τους χαρακτηρίζουν ωθούνται εντέλει στην εγκληματικότητα. Αυτομάτως λοιπόν, η φυλακή διακηρύσσεται ως αντικείμενο το οποίο, στα πλαίσια της δικαιοσύνης, σχηματίζει εκείνους που η ίδια η δικαιοσύνη θα στείλει ή θα ξαναστείλει στην ειρκτή. Τούτη η κυκλική πορεία της σωφρονιστικής διαδικασίας καταδικάζεται απόλυτα και κατηγορηματικά ήδη από το 1815-1830. Σ' αυτές τις κριτικές, επομένως δόθηκαν τρεις διαδοχικές αποκρίσεις.

Η πρώτη ήταν η δημιουργία μιας εναλλακτικής προοπτικής που θα διατηρεί τις θετικές εκβάσεις της φυλακής, ήτοι το διαχωρισμό των εγκληματιών, την τοποθέτησή τους εκτός κοινωνικού συνόλου και θα αίρει τις επενέργειες που ενέχουν κινδύνους, όπως την επανένταξή τους στην κοινωνία. Με τούτον τον τρόπο, επιστρέφουμε στο παλαιό σύστημα μεταφοράς που είχε διακοπεί προσωρινά από τους Άγγλους, κατά τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας αλλά και είχε εκ νέου αποκατασταθεί μετά το 1790 με προορισμό την Αυστραλία. Οι μεγάλες συζητήσεις γύρω από το Botany Bay έλαβαν χώρα στη Γαλλία γύρω στα 1824-1830. Στην ουσία η εξορία-αποικισμός δεν θα τεθεί ποτέ ως αντικατάστατο της φυλάκισης, αφού την περίοδο των μεγάλων αποικιακών κατακτήσεων θα παίζει έναν σύνθετο ρόλο στα ελεγχόμενα κυκλώματα της εγκληματικότητας. Ένα σύνολο υποκειμένων, μέλη από ομάδες αποίκων, κατά το μάλλον ή ήττον, εθελοντικές ωςάν τα αποικιακά στρατιωτικά σώματα, τα τάγματα της Αφρικής, η λεγεώνα των Ξένων, η Cayenne θα λειτουργήσουν, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, συναρτήσει με ένα σύστημα επιβολής ποινών και θα στηριχτούν κατά βάση στον εγκλεισμό.

Η δεύτερη λύση, που δόθηκε, υπήρξε η μεταρρύθμιση της εσωτερικής λειτουργίας της φυλακής, τρόπον τινά, ώστε να σταματήσει να κατασκευάζει

στρατιές εσωτερικών κινδύνων. Τούτος ήταν και ο στόχος που ορίστηκε σε όλη την Ευρώπη ως η «σωφρονιστική μεταρρύθμιση». Ως χρονικά σημεία αναφοράς δυνάμεθα να θεωρήσουμε αφενός τα Μαθήματα περί των φυλακών του Julius (1830) και αφετέρου το Συνέδριο των Βρυξελλών το 1847. Η μεταρρύθμιση τούτη περιέχει τρία καθοριστικά σημεία:

- πλήρης ή μερική απομόνωση των έγκλειστων στο εσωτερικό της φυλακής
- διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα των έγκλειστων μέσω της εργασίας, της εκπαίδευσης, της θρησκείας, των ανταμοιβών, της μείωσης των ποινών·
- δημιουργία παραποινικών θεσμών πρόληψης ή επανένταξης ή ελέγχου.

Εντούτοις, τούτες οι μεταρρυθμίσεις, οι οποίες έλαβαν τέλος με τις επαναστάσεις του '48, δεν μετέβαλαν καθόλου τους δυσλειτουργικούς θεσμούς της φυλακής που ήδη καταδικάζονταν κατά την πρότερη περίοδο.

Τέλος, η τρίτη απόκριση στις κριτικές ήταν η απόδοση ανθρωπολογικής υπόστασης στο κυκλικό σωφρονιστικό σύστημα. Κάτι τέτοιο θα λάμβανε πραγματοποιήσιμη μορφή με την αντικατάσταση του παλαιού σχεδίου των Julius και Charles Lucas, οι οποίοι πρέσβευαν την ανάπτυξη μιας «επιστήμης των φυλακών», τέτοιας που να δύναται να καθορίσει τις αρχιτεκτονικές, διοικητικές και παιδαγωγικές αρχές ενός θεσμού που πρωτίστως «σωφρονίζει» με μία «επιστήμη των εγκληματιών» που θα δύναται με τη σειρά της να καθορίσει τον ξεχωριστό χαρακτήρα τους και να ορίσει τους τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς που αρμόζουν σε κάθε περίπτωση. Η τάξη των εγκληματιών, στην οποία ο σωφρονιστικός κύκλος εκχωρούσε, το λιγότερο, ένα μέρος ανεξαρτησίας και στην οποία καθιστούσε επαρκή ταυτόχρονα την απομόνωση και τον αποκλεισμό της, έκανε την εμφάνισή της πλέον ως ψυχοκοινωνικό λοξοδρόμισμα. Λοξοδρόμισμα πιστοποιημένο από έναν «επιστημονικό» λόγο, στον οποίο θα επιχειρηθεί να συμπληρωθούν ψυχοπαθολογικές, ψυχιατρικές, ψυχαναλυτικές, κοινωνιολογικές αναλύσεις και που θα θέσει το ερώτημα σχετικά με το αν η ειρκτή αποτελεί πράγματι την πλέον αρμόζουσα και πρέπουσα λύση ή την βέλτιστη δυνατή αντιμετώπιση του προβλήματος.

Κοντολογίς, εκείνο που προσάπτονταν στις αρχές του 19ου αιώνα στη φυλακή, ότι δηλαδή, δημιουργεί έναν «περιθωριακό» πληθυσμό «εγκληματικότητας» εκλαμβάνεται στην τρέχουσα εποχή ως ένα αμετάκλητο συμβάν. Μάλιστα, όχι μόνο γίνεται αποδεκτό ως πραγματικό γεγονός, αλλά και θεωρείται βασικό δεδομένο. Το

φαινόμενο της «εγκληματικότητας» που γεννάται στη φυλακή, καθίσταται μείζον ζήτημα της ίδιας της εγκληματικότητας, ζήτημα στο οποίο η φυλακή καλείται να δώσει την πρέπουσα και δέουσα λύση. Εγκληματολογική αναστροφή του σωφρονιστικού κύκλου.¹³⁰

¹³⁰ Foucault M., *Η κοινωνία τιμωρός*, η μετάφραση του κειμένου του M. Foucault, « La société punitive », έγινε από τον τόμο *Résumé des Cours 1970-1982*, Juillard, Paris, 1989, σσ. 29-51.

7. Κεφάλαιο 7^ο

7.1. Περί φυλακής

Η πιο σύνηθης μορφή τιμωρίας πια, η ειρκτή, θα ήταν αδύνατο να μην αναλυθεί ακολούθως, αφού το μεγαλύτερο πια τμήμα της εν λόγω έρευνας αφορά σε αυτή και τις «λειτουργίες» της.

Αρχικά, φυλακή, εν δυνάμει, αποτελούν και τα ψυχιατρικά ιδρύματα, τα νοσοκομεία, τα πανεπιστήμια, τα σχολεία και γενικά όλα τα παραδείγματα τόπων όπου οικοδομείται μια διάσπαρτη και επιμέρους οργάνωση της εξουσίας. (David Harvey, 1989 σελ. 379)

Η φυλάκιση είναι μια ποινή που αντίθετα με όλες τις άλλες, εξ ανάγκης προηγείται της βεβαίωσης του εγκλήματος. Το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό της δεν της στερεί ωστόσο το δεύτερο ουσιώδες χαρακτηριστικό ότι δηλαδή μόνον ο νόμος πρέπει να ορίζει σε ποιες περιπτώσεις ένας άνθρωπος αξίζει την τιμωρία. Οι νόμοι θα εξειδικεύσουν λοιπόν τις ενδείξεις ενός εγκλήματος που απαιτούνται για τη φυλάκιση του κατηγορουμένου και θα τον υποβάλουν σε ανάκριση και τιμωρία. Οι φήμες, η φυγή, η εξωδικαστική ομολογία, η ομολογία ενός συνεργού, οι απειλές και η διαρκής εχθρότητα εναντίον του θύματος, το σώμα του εγκλήματος και άλλες παρόμοιες ενδείξεις συνιστούν επαρκείς αποδείξεις για τη φυλάκιση ενός πολίτη. Όταν οι ποινές γίνουν ηπιότερες, όταν η αθλιότητα και η πείνα εξοβελιστούν από τις φυλακές και όταν η συμπόνια και ο ανθρωπισμός διαπεράσουν τις σιδερένιες πύλες και καθοδηγήσουν τους αμείλικτους και άτεγκτους λειτουργούς της δικαιοσύνης τότε για τη φυλάκιση κάποιου οι νόμοι θα μπορούν να ικανοποιούνται με όλο και πιο ανίσχυρες αποδείξεις. Ένας άνθρωπος που κατηγορήθηκε για ένα έγκλημα φυλακίστηκε και ελευθερώθηκε δεν πρέπει να σπιλώνεται ούτε στο ελάχιστο.¹³¹

Ένα σφάλμα εξίσου σύνηθες όσο και συγκρουόμενο με το σκοπό της κοινωνίας δηλαδή την επίγνωση της ατομικής ασφάλειας είναι να αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των αρχόντων που εφαρμόζουν τους νόμους, η δυνατότητα να φυλακίζουν έναν πολίτη, να στερούν από έναν εχθρό την ελευθερία του με ασήμαντες

¹³¹ Beccaria C., *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφρ. Ακριβοπούλου Χ.-Σιμόγλου Α., Αθήνα: Σαββάλας 2009, σ. 149-150.

προφάσεις και να αφήνουν ατιμώρητο έναν φίλο αδιαφορώντας για τις ισχυρότατες ενδείξεις ενοχής του.¹³² Οι αποδείξεις αυτές πρέπει ωστόσο να ορίζονται από το νόμο και όχι από τους δικαστές που αποφασίζουν πάντα εναντίον της πολιτικής ελευθερίας όταν οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις εφαρμογής ενός γενικού αξιώματος δεν προβλέπονται από έναν δημόσιο νομοθετικό κώδικα. Έτσι μέσω της κοινής τους θεμελίωσης στο δίκαιο η πρώτη θα συνδέονταν με τη δικαστική λειτουργία χωρίς όμως να εξαρτάται άμεσα από αυτήν και η δόξα που συνοδεύει το στόμφο και την επίδειξη ενός στρατιωτικού σώματος θα εξάλειφαν ατίμωση που όπως όλα τα λαϊκά αισθήματα συνδέεται περισσότερο με τον τύπο παρά με την ουσία. Αυτό έχει αποδειχθεί άλλωστε από το γεγονός ότι η κοινή γνώμη δεν θεωρεί τις στρατιωτικές φυλακές τόσο ατιμωτικές όσο τις πολιτικές, ο λαός, τα έθιμα και οι νόμοι που βρίσκονται πάντα πάνω από έναν αιώνα πίσω από τις σύγχρονες φωτισμένες ιδέες ενός έθνους διατηρούν ακόμη τις βάρβαρες εντυπώσεις και τις άγριες ιδέες των προγόνων μας κυνηγών του βορρά.¹³³ (Μανιτάκης, 1994)

Πόσοι Ρωμαίοι που κατηγορήθηκαν για βαρύτατα εγκλήματα και αργότερα αθωώθηκαν δεν απόλαυσαν το σεβασμό των ανθρώπων και τιμήθηκαν με δημόσια αξιώματα; Γιατί λοιπόν η μοίρα ενός αθώου είναι τόσο διαφορετική στις μέρες μας; Στο σύγχρονο ποινικό σύστημα σύμφωνα με την αντίληψη των ανθρώπων η ιδέα της δύναμης και της εξουσίας μοιάζει να επικρατεί έναντι της δικαιοσύνης, οι υπόδικοι και οι κατάδικοι ρίχνονται αδιακρίτως στο ίδιο κελί, η φυλάκιση είναι περισσότερο ένα μέσο βασανισμού παρά επιτήρησης του κατηγορούμενου και η εσωτερική δύναμη που εμπνέει το δίκαιο είναι διαφορετική από την εξωτερική δύναμη που προστατεύει το θρόνο και το έθνος μολονότι θα έπρεπε να είναι κοινές.¹³⁴

Οι ποινές πρέπει να τελούν σε αναλογία όχι μόνο μεταξύ τους και με τα εγκλήματα που τιμωρούν αλλά και με τον τρόπο επιβολής τους. Κάποιοι απαλλάσσονται από την τιμωρία για ένα μικρό έγκλημα εφόσον ο προσβληθείς τους συγχωρήσει. Κάτι τέτοιο συνάδει με τη φιλανθρωπία και τον ανθρωπισμό αλλά είναι αντίθετο με το κοινό καλό θαρρείς και μπορούσε ένας ιδιώτης με τη συγχώρεσή του να άρει την ανάγκη παραδειγματισμού με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μπορεί να

¹³² Ο.π. σελ. 149.

¹³³ Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 38-40

¹³⁴ Beccaria C., *Περί εγκλημάτων και ποινών*, μτφρ. Ακριβοπούλου Χ.-Σιμόγλου Α., Αθήνα: Σαββάλας 2009, σ. 150- 151.

παρατείνεται της αποζημίωσης για μια ιδιωτική προσβολή. Το δικαίωμα του τιμωρείν δεν ανήκει μόνο σε έναν πολίτη αλλά σε όλους ή στον κυρίαρχο. Ένα άτομο μπορεί να αποποιηθεί μόνο το δικό του μερίδιο στο δικαίωμα αυτό, ωστόσο δεν μπορεί να καταργήσει το μερίδιο των άλλων.¹³⁵ (Μανιτάκης, 1994)

Σύμφωνα με τον Φουκώ, παρόλο που «το παραμικρό έγκλημα συνιστά επίθεση εναντίον ολόκληρης της κοινωνίας», «μια ποινή θα πρέπει να υπολογίζεται όχι σε συνάρτηση με το έγκλημα αλλά με την πιθανή επανάληψή του», ενώ «στο στόχαστρο δε μπαίνει η παρελθούσα επίθεση αλλά η μελλοντική αταξία».¹³⁶ (Foucault, 2011)

Ο τόπος επιβολής της ποινής είναι ο τόπος του εγκλήματος διότι μόνο εκεί και πουθενά αλλού αναγκάζονται οι άνθρωποι να διώξουν έναν ιδιώτη προκειμένου να αποτρέψουν μια δημόσια προσβολή. Ένας κακούργος που δεν έχει διαρρήξει ωστόσο τις συμβάσεις μιας κοινωνίας στην οποία δεν συμμετείχε, μπορεί να προκαλεί το φόβο και για το λόγο αυτό η ανώτατη αρχή μπορεί να τον εξορίσει και να τον απομονώσει. Δεν μπορεί όμως να τιμωρηθεί για την εγγενή κακία των πράξεων του με τον τελετουργικό τρόπο με τον οποίο ο νόμος προστατεύει τις συμβάσεις του.¹³⁷ (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985)

Αν οι άνθρωποι δεν αποφασίζουν στιγμιαία να διαπράξουν τα σοβαρότερα εγκλήματα, η δημόσια τιμωρία ενός σοβαρού εγκλήματος θα θεωρηθεί από τους περισσότερους κάτι, ξένο αδύνατο να συμβεί στους ίδιους. Αντίθετα η δημόσια τιμωρία ελαφρότερων εγκλημάτων που τους είναι πιο οικεία θα τους προξενούσε εντύπωση και καθώς θα τους απέτρεπε από τα μικρά εγκλήματα θα τους απομάκρυνε όλο και περισσότερο από τα μεγάλα. Συνήθως οι ένοχοι των ελαφρότερων εγκλημάτων τιμωρούνται είτε με τον εγκλεισμό τους στο σκοτάδι μιας φυλακής είτε με την απέλαση τους για λόγους παραδειγματισμού σε έθνη που δεν έχουν προσβάλει σε μια μακρά και σχεδόν ανώφελη σκλαβιά.

Υποστήριξαν κάποιοι ότι ένα έγκλημα – δηλαδή μια πράξη που συγκρούεται με τους νόμους – θα πρέπει να τιμωρείται όπου κι αν τελέστηκε. Θαρρείς και η υποτέλεια αποτελεί μια κατάσταση αμετάβλητη με άλλα λόγια συνώνυμη ή και

¹³⁵ *Ο.π.*, Α. Μανιτάκης, σ. 46-47.

¹³⁶ Foucault Michel, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Πλέθρον 2011, σ. 104, 108

¹³⁷ Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 58-62.

χειρότερη από τη δουλεία, θαρρείς και θα μπορούσε κανείς να είναι υπήκοος ενός βασιλείου και να κατοικεί σε κάποιο άλλο και οι πράξεις του να μπορούσαν δίχως αυτό να προκαλούν αντιφάσεις, να εντάσσονται στη δικαιοδοσία δύο νομοθεσιών συχνά αλληλοσυγκρουόμενων. Άλλοι πιστεύουν ότι μια σκληρή πράξη που διαπράχθηκε για παράδειγμα στην Κωνσταντινούπολη μπορεί να τιμωρηθεί στο Παρίσι για τον αόριστο λόγο ότι όποιος προσβάλλει την ανθρωπότητα αξίζει την έχθρα ολοκλήρου του ανθρωπίνου είδους και την παγκόσμια βδελυγμία σαν να ήταν οι δικαστές οι εκδικητές της ευαισθησίας των ανθρώπων και όχι οι προστάτες των συμβάσεων που τους αλληλοδεσμεύουν.¹³⁸

7.2. Η συζήτηση για τις φυλακές

Όσον αφορά στην πεποίθηση του Φουκώ περί των ερευνών διαφόρων θεματικών περιοχών ο ίδιος διατείνεται τα εξής: *«Σχετικά με τη φυλακή δεν θα υπήρχε κανένα νόημα να περιοριστεί κανείς σε λόγους• εξίσου σημαντικοί είναι οι λόγοι που αναδύονται μέσα στη φυλακή, οι αποφάσεις και οι κανονισμοί που είναι μέσα στα συστατικά της στοιχεία, τα μέσα λειτουργίας τους, μαζί με τις στρατηγικές της, τους κρυφούς λόγους και τα κρυφά τεχνάσματά της, τεχνάσματα που δεν εφαρμόζονται ουσιαστικά από ένα συγκεκριμένο πρόσωπο , αλλά που, παρ' όλα αυτά, βιώνονται και διασφαλίζουν την επιμονή και τη λειτουργία του θεσμού».*¹³⁹ (Foucault, 2017)

Εκκινώντας με την ιστορία της καταπίεσης, χαρακτήρισε ως κεντρικής σημασίας τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή της μετάβασης από την τιμωρία στην επιτήρηση, όπου έγινε σαφές ότι είναι «πιο αποτελεσματικό και κερδοφόρο , με τους όρους οικονομίας της εξουσίας, να τίθενται οι άνθρωποι υπό επιτήρηση παρά να υποβάλλονται σε τιμωρία». Τούτη η χρονική στιγμή αναλογεί στη βαθμηδόν – όσον αφορά κάποιες όψεις –συγκρότηση, ταχύτατη δε όσον αφορά κάποιες άλλες, μιας νέας μεθόδου άσκησης της εξουσίας , κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Μεγάλες ανακατατάξεις και θεσμικές αλλαγές συντελέσαν εκείνη την περίοδο στην αλλαγή ενός πολιτικού καθεστώτος, στην ουσία τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο μεταβάλλεται η εκχώρηση της εξουσίας στην ηγεσία του κράτους, και δη η

¹³⁸ Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 58-62.

¹³⁹ Foucault Μ. Φυλακή// Κυβερνολογική Δύο Κείμενα, μτφ.- επίμετρο: Δημήτρης Κόρος, Θεσσαλονίκη, Ακυβέρνητες Πολιτείες , σελ. 15.

τριχοειδής μορφή ύπαρξή της, κατά την οποία η εξουσία εγγίζει τα ίδια τα άτομα ως ομάδες, τα σώματά τους και εισάγει τον εαυτό της στις πράξεις, τις συμπεριφορές, τους λόγους, τις διαδικασίες μάθησης και την καθημερινή τους ζωή.¹⁴⁰ (Foucault, 2017)

Όταν δε η φυλακή συγκροτήθηκε ως επιτήρηση, άρχισε να αποκρύπτει ένα πρόγραμμα αναμόρφωσης των ατόμων. Οι φυλακές έπρεπε τρόπον τινά να μεταρρυθμιστούν και να γίνουν κατά αυτόν τον τρόπο εργαλεία αναμόρφωσης των ατόμων, δεδομένου πως ήδη από το 1820 είχε καταστεί αντιληπτό πως οι φυλακές περισσότερο λειτουργούν για την κατασκευή νέων εγκληματιών και ωθούν τους ήδη υπάρχοντες βαθύτερα στην εγκληματικότητα, παρά ότι τους μεταμορφώνουν σε έντιμους πολίτες. Ως απόρροια αυτού του μειονεκτήματος θα μπορούσε να λογιστεί το γεγονός πως οι φυλακές κατασκεύαζαν μεν τους παραβατικούς, οι δε παραβατικοί όμως κατέληγαν να είναι χρήσιμοι, στο οικονομικό και στο πολιτικό πεδίο, εξαιτίας των κερδών σε διάφορα επίπεδα.¹⁴¹ (Foucault, 2017)

Αυτό που στην πραγματικότητα ανησυχούσε την αστική τάξη δεν ήταν το γεγονός πως οι εργάτες φοβούνταν την υποτίμηση των μισθών τους από τον ανταγωνισμό με τη φτηνή σωφρονιστική εργασία αλλά «αυτό το είδος της συμπαθούς, ανεκτής παραβατικότητας, η οποία ήταν γνωστή στον 18^ο αιώνα¹⁴² (Foucault, 2017), αφού οι ποινικές τιμωρίες εκείνης της χρονικής περιόδου ήταν πάρα πολύ άγριες. Αξίζει επίσης να επισημανθεί πως κάποιος από τους εγκληματίες ήταν ανεκτός από τον πληθυσμό, αλλά τη στιγμή που η κεφαλαιοποίηση είχε σωματικώς εμπιστευθεί τον πλούτο σε λαϊκά χέρια μέσω των πρώτων υλών και των μέσων παραγωγής, ήταν ολωσδιόλου αναγκαίο να προστατευθεί ο πλούτος, μέσω μιας αυστηρής ηθικότητας, με την έννοια πως ο πληθυσμός θα καθίστατο ένα ηθικό υποκείμενο και έτσι θα διαρραγούσε η συναλλαγή του με την εγκληματικότητα και άρα θα υπήρχε εντέλει ο διαχωρισμός μεταξύ παραβατών, οι οποίοι θα φαίνονταν επικίνδυνοι όχι μόνο για τους πλούσιους αλλά και τους φτωχούς.

Όσον αφορά στην προέλευση των βασικών θυμάτων του εγκλήματος φαίνεται ότι προέρχονται από τις φτωχότερες τάξεις και μάλιστα όσο πολλαπλασιάζονταν τα

¹⁴⁰Foucault M. Φυλακή// Κυβερνολογική Δύο Κείμενα, μτφ.- επίμετρο: Δημήτρης Κόρος, Θεσσαλονίκη, Ακυβέρνητες Πολιτείες, σελ. 16.

¹⁴¹ Foucault M. Φυλακή/Κυβερνολογική Δύο Κείμενα, μτφ.- επίμετρο: Δημήτρης Κόρος, Θεσσαλονίκη, Ακυβέρνητες Πολιτείες, σ. 17-19.

¹⁴² Ο.π. Foucault M., σελ. 19.

θύματα, τόσο μεγάλωνε κι ο φόβος. Άλλωστε, «η φυλακή ήταν το σπουδαίο εργαλείο στρατολόγησης», υπό την έννοια πως, όπως αναφέρει ο Φουκώ, τη στιγμή που κάποιος εισερχόταν σε αυτή, ένας ολόκληρος μηχανισμός, τον απέκδυε από την ιδιότητα του πολίτη και μη έχοντας άλλη επιλογή ξανά διέπραττε αναπόφευκτα έγκλημα. Τέλος, ο Φουκώ θεωρεί, ότι ο εγκλεισμός και η φυλακή είναι ο σύγχρονος τρόπος τιμωρίας. Η ανθρώπινη ύπαρξη επομένως οφείλει να επαγρυπνεί και να περιχαρακώνεται στο «εγώ» της για να προασπίσει δήθεν το κοινό συμφέρον. Και η ποινή οφείλει να μην αποτελεί ένα μέσο τρομοκρατίας, βίας και αυθαιρεσίας αλλά να ενδυναμώνει τις δημοκρατικές αξίες εντός του κοινωνικού συνόλου.

7.3. Η εκπαίδευση στις φυλακές

Ένας μεγάλος άνδρας που λαμπρύνει την ανθρωπότητα μολονότι αυτή τον καταδιώκει¹⁴³ παρουσίασε λεπτομερώς τις θεμελιώδεις αρχές μιας αληθινά ωφέλιμης εκπαίδευσης που θα συνίσταται δηλαδή λιγότερο σε μια στείρα παρουσίαση πολλών αντικειμένων και περισσότερο στην επιλεκτική και ακριβή τους ανάλυση θα αντικαθιστά τα αντίγραφα από τα πρωτότυπα σε σχέση με τα ηθικά και τα φυσικά φαινόμενα που είτε τυχαία είτε μέσα από τη μελέτη απασχολούν τα φρέσκα μυαλά των νέων θα τους οδηγεί στην αρετή μέσα από την εύκολη οδό του συναισθήματος και θα τους απομακρύνει από το κακό μέσα από την αλάνθαστη οδό της ανάγκης και της δυσκολίας αντί να μεταχειρίζεται την αβέβαιη μέθοδο της προσταγής που διασφαλίζει απλώς μια προσποιητή και πρόσκαιρη υποταγή. Έτσι, το ασφαλέστερο μα δυσκολότερο μέσο αποτροπής των εγκλημάτων είναι η τελειοποίηση της εκπαίδευσης. Πρόκειται για ένα ζήτημα εξαιρετικά ευρύ που ξεπερνά τα όρια αυτού του έργου ένα θέμα που συνδέεται εγγενώς με τη φύση της διακυβέρνησης και γι' αυτό έως ότου επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία που μοιάζει ακόμα μακρινή θα παραμείνει έδαφος άγονο που θα καλλιεργείται μόνο από τους λίγους σοφούς.¹⁴⁴ (Σκουρής & Βενιζέλος, 1985)

¹⁴³ Αναφορά στον Ζαν-Ζακ Ρουσό και στο έργο του Emile, ένα δοκίμιο για την εκπαίδευση ,(Jean-Jacques Rousseau, Emile or on Education, μτφρ. A. Bloom, Basic Books, Νέα Υόρκη 1979).

¹⁴⁴ Β. Σκουρής & Ε. Βενιζέλος, *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1985, σ. 65-67.

7.4. Ο σχεδιασμός των φυλακών

Ο Άγγλος φιλόσοφος και κοινωνιολόγος Τζέρεμι Μπένθαμ σχεδίασε ένα τύπο κτιρίου φυλακής το 1785, σύμφωνα με το οποίο επιτρεπόταν η συνεχής επίβλεψη (opticon) όλων (pan-) των κρατουμένων.

Ο διαχωρισμός του χώρου σε ατομικά κελιά στην ουσία εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στη φυλακή του Ghent το 1775. Το **Πανοπτικό** .όμως, υπήρξε η πρώτη ολοκληρωμένη αρχιτεκτονική έκφραση των πειθαρχικών μεθόδων και τακτικών, που παρουσιάστηκε στο κοινό το 1791.

Το Πανοπτικό δύναται να χρησιμοποιηθεί «...δίχως εξαίρεση σε όλες τις εγκαταστάσεις στις οποίες ένας αριθμός ανθρώπων θα τεθεί υπό επιτήρηση σε έναν χώρο όχι πολύ μεγάλο για να καλυφθεί από κτήρια. Όσο διαφορετικός ή αντίθετος και να είναι ο σκοπός : είτε για να τιμωρηθούν οι αδιόρθωτοι, να φυλαχθούν οι άφρονες, να αναμορφωθούν οι φαύλοι, να επιβεβαιωθούν οι ύποπτοι, να εργαστούν οι άεργοι, να διατηρηθούν οι αβοήθητοι, να περιθαλπούν οι άρρωστοι, είτε για να διδαχθούν οι πρόθυμοι σε κάθε κλάδο της βιομηχανίας, ή να εκπαιδευτεί η ανερχόμενη γενιά στο δρόμο της εκπαίδευσης: με μια λέξη, είτε να εφαρμοστεί στους αιώνιους φυλακισμένους στο δωμάτιο του θανάτου, είτε στους προφυλακισμένους που περιμένουν τη δίκη, είτε σε αναμορφωτήρια, είτε σε κάτεργα, είτε σε βιοτεχνίες, είτε σε τρελοκομεία, είτε σε νοσοκομεία, είτε σε σχολεία».¹⁴⁵

Όσον αφορά στην **περιγραφή** του εν λόγω κτιρίου πρόκειται για μια πολύ απλή –φαινομενικά- αρχιτεκτονική λύση, η οποία δίνει την απάντηση στο ζήτημα της επιτήρησης. Ένα κυλινδρικό οικοδόμημα, στην περιφέρεια του οποίου τοποθετούνται τα κελιά των τροφίμων – ασθενών, εργατών, μαθητών και οποιουδήποτε άλλου επιτηρούμενου ατόμου- στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο πύργος αυτών που επιτηρούν και διαθέτει μεγάλα παράθυρα τα οποία βλέπουν προς τα κελιά. Τα κελιά πάραυτα δεν ομοιάζουν με τα παραδοσιακά μπουντρούμια, αφού διαθέτουν δύο παράθυρα, ένα εσωτερικό και ένα εξωτερικό. Το μεν εσωτερικό αντιστοιχεί σε ένα από αυτά του πύργου, το δε εξωτερικό επιτρέπει στο φως να διαπερνά το κελί. Την

¹⁴⁵ Η ιδέα του Πανοπτικού ανήκει στον αδελφό του Μπένθαμ, Samuel, ο οποίος σκόπευε αρχικά να την εφαρμόσει σε μεγάλα εργαστήρια και βιοτεχνίες. Ο Τζέρεμι Μπένθαμ έδωσε μορφή στην ιδέα του αδελφού του, δημιουργώντας παραλλαγές του ίδιου κτηρίου και δημοσιεύοντάς τες στο βιβλίο του *Panopticon: or, the Inspection-House* το 1787. Το βιβλίο κυκλοφορεί ακόμα από διάφορους εκδοτικούς οίκους.

ίδια στιγμή ο κεντρικός πύργος ελέγχου διαθέτει, εκτός από τα σκίαστρα στα παράθυρα και διαχωριστικά στο εσωτερικό του, τα οποία όμως δεν μαρτυρούν την παρουσία του επιτηρητή. Κοντολογίς, το κελί χαρακτηρίζεται από πλήρη διαφάνεια, αλλά ο πύργος ελέγχου από πλήρη συσκότιση, συνεπώς ο επιτηρούμενος δε γνωρίζει πότε επιτηρείται.

Ο έγκλειστος «εδώ» είναι πάντα «...αντικείμενο μια πληροφόρησης αλλά ποτέ υποκείμενο μιας επικοινωνίας». Εν πρώτοις, είναι συνεχώς ορατός και τοποθετημένος ακριβώς απέναντι από τον επιτηρητή, γεγονός που δίνει τη δυνατότητα της συνεχούς παρακολούθησης και της άμεσης αναγνώρισής του. Κατά τον ίδιο χρόνο, η τοποθέτηση του άξονα του κελιού σε συνδυασμό με τους πλάγιους τοίχους του παρεμποδίζουν οποιαδήποτε πλάγια ορατότητα από το εσωτερικό του. «Από την άποψη του φύλακα, το πλήθος αντικαθίσταται από μια πολλαπλότητα αριθμήσιμη και ελέγξιμη• από την άποψη των κρατουμένων, από μια μοναξιά εγκάθειρκτη και επιτηρούμενη».

Η **λογική του σχεδιασμού** συνίστατο στην αδιαφάνεια του πύργου ελέγχου, που είχε, ωστόσο, άλλο σκοπό. Ο Μπένθαμ διατεινόταν πως η εξουσία οφείλει να είναι ορατή και ανεξέλεγκτη, έτσι και το Πανοπτικό λειτουργεί ακριβώς κατά αυτόν τον τρόπο. Ο έγκλειστος, παρόλο που βλέπει συνεχώς το σημείο από το οποίο παρακολουθείται, δεν δύναται ποτέ να γνωρίζει αν τωόντι λαμβάνει χώρα αυτό και πότε. Είναι αναγκαίο όμως να είναι βέβαιος ότι παρακολουθείται κάθε στιγμή. Ο έγκλειστος γίνεται έτσι η βάση της ίδιας της καθυπόταξής του, αναλαμβάνει ο ίδιος προσωπικά τους καταναγκασμούς της εξουσίας, τους οποίους προσαρμόζει αυθόρμητα στον ίδιο του τον εαυτό.

Στο Πανοπτικό συνεπώς τα αποτελέσματα της περιγραφόμενης επιτήρησης μονιμοποιούνται, ακόμη κι αν αυτή δεν ασκείται. «...η τελειότητα της εξουσίας να τείνει στο να καθιστά περιττή τη συγκεκριμένη άσκησή της», επισημαίνει ο Φουκώ και συνεχίζει «...το αρχιτεκτονικό τούτο συγκρότημα να είναι μια μηχανή για την εγκαθίδρυση και τη στήριξη ενός είδους εξουσίας ανεξάρτητης από εκείνον που την ασκεί• κοντολογίς, οι κρατούμενοι να παγιδεύονται και να υφίστανται μιαν εξουσία της οποίας οι ίδιοι είναι οι φορείς».¹⁴⁶

¹⁴⁶ <https://el.wikipedia.org/wiki/Panopticon>

Αν και το ακριβές σχέδιο του Μπένθαμ δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, η γενική του μορφή μελετήθηκε διεξοδικά σε Ευρώπη και Αμερική. Στα ελαττώματα της πρακτικής του εφαρμογής έγκεινται, πρωτίστως στο γεγονός πως η θεμελιώδης αρχή του, της διαφάνειας, δεν ήταν δυνατόν να εφαρμοστεί σε μια μεγάλη κλίμακα, διότι το ένα τρίτο των κελιών ήταν χωρίς ήλιο, με αποτέλεσμα να μην υφίσταται καλή οπτική επαφή μεταξύ του κεντρικού πύργου ελέγχου και των κελιών.¹⁴⁷ Επιπροσθέτως, ο εγκλεισμός ήταν αδύνατο να γίνει σε συνθήκες απομόνωσης, γεγονός που θεωρήθηκε αναγκαίο για όλες σχεδόν τις φυλακές από το 19^ο αιώνα και στο εξής.

Στην τομή του «Πανοπτικού» είναι έκδηλη η χάραξη των κελιών πάνω σε ένα άτεγκτο ορθοκανονικό κάρναβο, ο οποίος εκμηδένιζε την ανθρώπινη υπόσταση στο εσωτερικό αυτών και την υπέτασσε στην απόλυτη όψη του κτιρίου. Ο εγκλεισμός πίσω από τα σίδερα του κάθε κελιού επαυξανόταν από την εικόνα των κάθετων και οριζόντιων γραμμών, που εξέφραζε απειλή, σχηματίζοντας ένα ανυπέρβλητο οπτικό όριο. Όλα τούτα, τα κάγκελα των κελιών, το σύστημα των κάθετων υποστυλωμάτων και των πατωμάτων, δεν επέτρεπαν κανένα περιθώριο διαφυγής, αφού το κτίριο το ίδιο επέτασσε την καθυπόταξη στο σύστημα αξιών της κοινωνίας, που ο ίδιος ο εγκλειστος είχε την τόλμη να μην υπακούσει. Επιπλέον, το μέγεθος του κάθε θαλάμου κράτησης υπήρξε τόσο μηδαμινό, εν αντιθέσει με τις διαστάσεις του κτιρίου κατά αντιστοιχία και το βάθος των κελιών εν συγκρίσει με τη διάμετρό του.

Τέλος, αν θελήσουμε να δώσουμε μια σύγχρονη εκδοχή του Πανοπτικού, θα ισχυριζόμασταν πως η εξουσιαστική σχέση μεταξύ των κελιών και του «πύργου ελέγχου» είναι ολοφάνερη αφού ο «βωμός» της εξουσίας υπάρχει στο κέντρο, εντελώς αποκομμένος από τους εγκλειστούς. Με μια μόνη οπτική φυγή από το κάθε κελί προς τον «πύργο», εκείνο που υποβάλλει συμπεριφορές υπακοής, δίχως στην ουσία να είναι επιτακτική η βίαιη παρέμβαση των Αρχών είναι η επιστράτευση του συναισθήματος του τρόμου και όχι η ίδια η παρακολούθηση, η οποία ελαχιστοποιεί τα περιθώρια ιδιωτικότητας και διαφυγής, κατά το «Πανοπικόν» του Μπένθαμ, και έχει υιοθετηθεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό στο σύγχρονο κόσμο, επί παραδείγματι σε κρατικά κτίρια, σωφρονιστικά ιδρύματα, στρατόπεδα, μνημεία, κτίρια τραπεζών πολυεθνικών, πολυκαταστημάτων, συχνά και σε δρόμους ή πλατείες μεγαλουπόλεων,

¹⁴⁷<https://el.wikipedia.org/wiki/Panopticon>

κοντολογίς τόσο σε κτίρια κρατικής, όσο και σε κτίρια ιδιωτικής εξουσίας και κύρους.

7.5. Η ανάπτυξη ενός εν δυνάμει θεωρητικού σωφρονιστικού περιβάλλοντος

Πέρα από τη θεωρητική προσέγγιση όμως, αφού η θεωρία απέχει πλειστάκις παρασάγγας από την εφαρμογή της, στην πράξη η σκιαγράφηση ενός θεωρητικού πλαισίου ήτο το μεγάλο «ζητούμενο».

Στη διαδρομή τούτης της έρευνας, κυρίως βιώσαμε ή καλύτερα αποπειραθήκαμε να συναισθανθούμε ανθρώπους που η πορεία της ζωής τους και οι πράξεις τους ή οι πράξεις των υπολοίπων, τους οδήγησαν πρωτίστως στη διάπραξη ενός αδικήματος και δευτερευόντως στον εγκλεισμό, ως εδραίωση της αλήθειας του αδικήματος τους, αποτυπωμένο στην «πλέρια» χρονικότητα ενός τιμωρητικού ή και εκδικητικού εγκλεισμού. Αν ανατρέξουμε στην ιστορία των ποινών θα αντιληφθούμε πλήρως πως αυτές άλλαξαν μορφή στο διάβα της ιστορικής τους πραγματικότητας προφανώς για να συνάδουν με τις ανάγκες της εκάστοτε εποχής.

Ο εγκλεισμός σε καμία περίπτωση δεν είναι μια ηθικά σωτήρια λύση απόδοσης τιμωρίας σε ένα αδίκημα, αφού το μόνο που καταφέρνει είναι να άρει τη συνοχή του εγώ, να αποσπά το σωματικό εγώ από το σκεπτόμενο ον, να το υπονομεύει στα έγκατα του, να του αφαιρεί τη δυνατότητα να αντιληφθεί το πραγματικό, να το διαποτίζει με πλείστες «ενέσιμες» παραιτήσεις μιας πραγματικότητας που θα όφειλε να ξαναεισβάλλει εντός του, ξαναϊδωμένη με τη συνειδητοποίηση της σφαλερής οντότητας και τη ανάδυση ενός νέου περιφρουρημένου εγώ στα όρια της εγγύτητας με το είναι τους. Τούτο που συναντάται είναι συνεπώς, μια διαχειρίσιμη απώλεια ενός πρότερου πλαισίου και μια ένταξη σε ένα από- απελευθερωτικό περιβάλλον εγκλεισμού του μυαλού και κυρίως της ψυχής, λιγότερο του σώματος με στόχο την περιφρούρηση του σε όρια που επιβάλλουν οι εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες, μια τιμωρία όχι κολασμός, μιας ψυχής όχι του σώματος, μια επιβολή όχι δείξη, ένας έλεγχος όχι συνειδητοποίηση, μια υποβάθμιση-μείωση όχι ανάταση, ένας εγκλεισμός και όχι σωφρονισμός.

8. Κεφάλαιο 8^ο

Στο τελευταίο πια κεφάλαιο αναπτύσσεται η έννοια της δικαιοσύνης από διαφορετικές σκοπιές του Σκώτου φιλοσόφου Χάτσεσον, έννοιες που σχετίζονται με αυτή καθώς και έννοιες όπως η ευθυμία του Δημόκριτου και η αλήθεια που δύνανται να φωτίσουν την έννοια της δικαιοσύνης. Καταληκτικά, τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων διαφωτίζουν ακόμη περισσότερο την εν λόγω έρευνα.

8.1. Η δικαιοσύνη στη σύνθεση του Χάτσεσον: η ασταθής ισορροπία του ορθού (rectum) και του δικαίου (jus) στην εμπορική κοινωνία

Σύμφωνα με τον Σκώτο φιλόσοφο Χάτσεσον, η δικαιοσύνη είναι αρετή στην οποία συγκλίνει η ηθική αίσθηση και δύο καθοριστικά γνωρίσματα της ανθρώπινης φύσης: η μέριμνα για το πραγματικό μας συμφέρον και η γενναιοδωρία μας υπέρ της ευτυχίας όλου του συστήματος¹⁴⁸. Η δικαιοσύνη ως αρετή επομένως αντλεί το κύρος της υπό την έννοια της «συνολικής ευτυχίας», η οποία αποτελεί τον σκοπό του σχεδίου της «ευμενούς θεότητας» για τον κόσμο. Η δικαιοσύνη, όντας έκφραση θείας βούλησης η οποία υπηρετεί την τελολογία του «οικουμενικού», «γενικού» ή «καθολικού» αγαθού, παρόλο που έχει απαλλαγεί από το ισχυρό οντολογικό κανονιστικό φορτίο, που της προσέδιδε η αριστοτελική σχολαστική καταγωγή της δεν εγκαταλείπεται εντελώς από τον Χάτσεσον.

Η διατήρηση της τελολογικής προοπτικής ως δικαιοσύνης στο πλαίσιο της αξιακής αναβάθμισης της Φύσης και της ατομικότητας εκφράζει ένα πνεύμα συμβιβασμού: οι νέες «αντικοινοτικές» αξίες αντλούν νομιμοποίηση από ένα τελολογικό σχήμα συνολικής εναρμόνισης το οποίο αντίθετα με το παραδοσιακό καταφάσκει στην ελευθερία του ατόμου, διστάζει όμως να αποποιηθεί εντελώς τη μέριμνα για το κλασικό ιδεώδες του *κοινού καλού*. Το τελευταίο στο σχήμα του Χάτσεσον υπηρετείται από την ενεργοποίηση της φυσικής ευμένειας των ατόμων η οποία καθίσταται αντικείμενο της αντίληψης και ακολούθως αντικείμενο επιδοκμασίας/αποδοκμασίας μέσω της ηθικής αίσθησης.

¹⁴⁸ (System of Moral Philosophy I CWV 222)

Αυτό το σχήμα φιλοδοξεί να παρακάμψει τις περίπλοκες μεταφυσικές εννοιολογικές κατασκευές του σχολαστικισμού με την απλή έννοια της απόλυτης και γενικής ευμένειας του Δημιουργού ο οποίος «χρησιμοποιεί» τη σχετική και μερική ευμένεια των έλλογων και ηθικών κτισμάτων του προς πλήρωση του αγαθοεργού Του Σχεδίου. Αυτή η θεολογική υπόθεση εξοικονομεί το άχθος οικοδόμησης μιας ηθικής συνείδησης έλλογα και με συνέπεια προσανατολισμένης στο γενικό καλό δείχνοντας εμπιστοσύνη στην αυθόρμητη ροπή της ηθικής αίσθησης που λειτουργεί ως όργανο του Θείου Σχεδίου. Με αυτό τον τρόπο η τελολογία του καθολικού αγαθού και της συνολικής ενασχόλησης διατηρείται έστω ως ψιλή δεσμευτικότητα ενώ συγχρόνως απαξιώνεται και παροπλίζεται κάθε αυθεντία (φιλοσοφική, θεολογική και εκκλησιαστική) εξαιτίας της νεωτερίζουσας αντίληψης για τη Φύση – Θεό, ως έλλογης και ηθικής δομής η οποία έχει τη δυνατότητα να μηχανεύεται και να απεργάζεται τους φιλάνθρωπους σκοπούς της ανεξάρτητα από την πλήρη γνώση και τη συνείδηση των ανθρώπων. Έτσι οι άνθρωποι απαλλάσσονται από την ετερονομία της κοινοτικής ηθικής επίβλεψης χωρίς όμως να παραιτούνται από την ελπίδα του κοινού αγαθού πολλώ δε μάλλον που αυτό νοείται πλέον σε πλήρη σύμπνοια και φυσική αρμονία με το δικό τους ατομικό καλό. Αυτή η χαλαρή υπαγωγή του ατομικού στο κοινό έχει τις συνέπειες της να αναπαράγει τις αντινομίες της και στη δικαυκή περιοχή της ηθικότητας.¹⁴⁹ (Μανιτάκης, 1994)

Το σύστημα του Χάτσεσον στον βαθμό που συντηρεί την έννοια του ηθικού γενικού σχεδίου υπάγει την έννοια του ατομικού δικαιώματος στους περιορισμούς μιας υπερατομικής τάξης δικαίου. Το δικαίωμα με τη θετικο-δικαυκή του έννοια ως *jus* δεν αποτελεί αυταξία αλλά θεμελιώνεται κατά τον Χάτσεσον στη βαθύτερη ηθικο-δικαυκή έννοια του δικαιώματος ως *rectum*¹⁵⁰. Συγχρόνως το ίδιο σύστημα απαξιώνοντας τον ηθικό ορθολογισμό της παραδοσιακής θεολογίας δεν ορίζει το ορθό με αφηρημένες λογικές κατηγορίες. Το *rectum* δεν εννοείται από τον Χάτσεσον ως κατηγορία της νόησης αλλά ως κατηγορία των ευπαθειών και των συναφών ενεργειών. Οι ηθικά ορθές ευπάθειες είναι η καθολική ευμένεια προς όλη την Κτίση το όλον σύστημα στην ορολογία του Χάτσεσον – και η αγάπη της ηθικής αριστείας ή όσες ιδιαίτερες ευπάθειες είναι υπάλληλες ή συμβατές με αυτή. Οι ενέργειες

¹⁴⁹A. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 60.

¹⁵⁰ (CWV, 252)

ορίζονται ως ορθές όταν είναι σοφά σχεδιασμένες προς το γενικό καλό ή το ιδιαίτερο καλό – κάποιας ιδιαίτερης ομάδωσης ή ατόμου – στον βαθμό που τούτο δεν αντιβαίνει στο γενικό καλό¹⁵¹. Μια πράξη είναι κατά περιεχόμενο αγαθή όταν πράγματι τείνει προς το καλό του όλου συστήματος όσο τουλάχιστον είμαστε σε θέση να κρίνουμε ανεξάρτητα από τις ευπάθειες του δρώντος. Είναι τυπικά αγαθή όταν απορρέει από αγαθές και μετρημένες ευπάθειες. Το γενικό καλό, το κοινό αγαθό είναι το μέτρο βάσει του οποίου κρίνεται το κατά πόσο οι αισθηματικές διαθέσεις και οι πράξεις είναι σύμφωνες με το δίκαιο το οποίο δεν νοείται έξω από τη σχέση του προς το κοινό αγαθό στο οποίο άλλωστε οφείλει να οδηγεί.

Κάθε επιθυμία της οποίας η ικανοποίηση είναι συμβατή με το γενικό καλό μπορεί να αποτελέσει «φυσικό δικαίωμα». Αυτή η έννοια του δικαιώματος είναι το θεμέλιο της έννοιας της ελευθερίας: μπορούμε να αξιώνουμε να ενεργούμε κατά την επιθυμία μας μόνο στον βαθμό που η ικανοποίησή της δεν είναι ασύμβατη με το γενικό καλό¹⁵². Η δικαιολόγηση της φυσικής ελευθερίας λοιπόν δεν είναι αυτοτελώς ατομοκρατική. Η ατομική ελευθερία αποτελεί δικαίωμα μόνο στον βαθμό που είναι συμβατή με το γενικό καλό.¹⁵³ (Donald, 1970)

Αυτό αποτελεί το κριτήριο με το οποίο η ηθική κοινότητα κρίνει, αναγνωρίζει και αξιολογεί : «κάθε αγαθός παρατηρητής» αισθάνεται ευχαρίστηση στη θέαση κάποιου ο οποίος με την εργατικότητα και τις ευγενείς αισθηματικές του διαθέσεις εξασφαλίζει τα μέσα της δικής του ευημερίας και των αγαπημένων του προσώπων. Ο παρατηρητής επιδοκιμάζει κάτι τέτοιο ως καθαυτό δίκαιο ενώ συγχρόνως καταδικάζει όποιον παρεμποδίζει την κατοχή και απόλαυση των εν λόγω αγαθών «χωρίς να αναλογίζεται τις συνέπειες της αδικίας για την κοινότητα»¹⁵⁴.

Οι ιδέες μας περί των δικαιωμάτων συνάγονται λοιπόν από την ηθική αίσθηση. Η αίσθηση του γενικού καλού είναι το κριτήριο για την αναγνώριση του ατομικού δικαιώματος και αποφασίζει για το μέτρο της ισχύος του δικαιώματος : όταν «η ικανότητα να κάνουμε, να απαιτούμε ή να κατέχουμε οτιδήποτε που επιτρέπεται καθολικά υπό ορισμένες περιστάσεις συμβάλλει συνολικά στο γενικό

¹⁵¹ (CWV, 252)

¹⁵² (CWV 255)

¹⁵³ William Donald *Modern Moral Philosophy*, London: Macmillan, 1970, σ. 20-25.

¹⁵⁴ (CWV 254)

καλό τότε λέμε ότι το πρόσωπο υπό αυτές τις περιστάσεις έχει δικαίωμα να κάνει, να κατέχει ή να απαιτεί το εν λόγω πράγμα. Ανάλογα με τον βαθμό κατά τον οποίο συμβάλλει στο κοινό καλό το δικαίωμα είναι μεγαλύτερο ή μικρότερο»¹⁵⁵.

Συνεπώς το δίκαιο υπάγεται στο ηθικό το *jus* στο *rectum* το οποίο με τη σειρά του θεμελιώνεται στη φυσική ευμένεια της «βελτιώσιμης» ανθρώπινης φύσης και είναι όργανο της θείας ευμένειας – σχήμα συνεπές προς τη θεολογία του Χάτσεσον. Αυτός ο θεολογικός επικαθορισμός της δικαιοσύνης επιτρέπει μια κριτική απόσταση από τους κανόνες του θετικού δικαίου, δυνατότητα που χαρακτήριζε άλλωστε και τη σχολαστική παράδοση. Ωστόσο στο σχήμα του Χάτσεσον η προτεραιότητα του κοινού αγαθού δεν τίθεται ως ρητός νοησιαρχικά προσδιορισμένος δογματικός όρος της διαγωγής των μελών της κοινότητας αλλά ως ζητούμενο προς το οποίο τα ωθεί η «Φύση – Θεότητα» με όχημα την ηθική τους αίσθηση. Η αισιοδοξία της «βελτιωσιμότητας» του ανθρώπου είναι που επιτρέπει στον Χάτσεσον να φαντάζεται ότι μπορεί να βρει σημείο σύγκλισης ανάμεσα στη νεωτερική γλώσσα των δικαιωμάτων και την παραδοσιακή γλώσσα του κοινού αγαθού. Η «βελτιωσιμότητα» δικαιολογεί την προσδοκία της φυσικής πορείας προς το κοινό αγαθό χωρίς εξωτερικό καταναγκασμό.

Η άλλη όψη του νομίσματος είναι ότι κανένας εξωτερικός καταναγκασμός δεν δικαιολογείται όταν η δικαιοδοσία του υπερβαίνει τη διασφάλιση των ελάχιστων όρων της κοινής επιβίωσης και εκβιάζει πρακτικές ενάρτετες και αγαθές μόνο ως φυσικές και αβίαστες εκδηλώσεις της ελεύθερης θέλησης. Αυτή η νεωτερική όψη του νομίσματος επιβάλλει τη διάκριση μεταξύ των δικαιωμάτων που στοιχειοθετούν αξιώσεις αναγκαστικού ή όχι χαρακτήρα. Ο Χάτσεσον επιχειρώντας να συμβιβάσει τη μοντέρνα (γκροτιανής έμπνευσης) διαίρεση των δικαιωμάτων με την κλασική αρχή της προτεραιότητας του γενικού καλού διακρίνει τρεις κατηγορίες δικαιωμάτων:

- **Τέλεια δικαιώματα:** αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα που πρέπει να κατέχουν και να σέβονται όλοι, όταν κάποιο γενικότερο συμφέρον δεν απαιτεί τον περιορισμό τους. Η κοινωνία δεν μπορεί να διατηρηθεί χωρίς αυτά: δικαιώματα στη ζωή, το καλό όνομα, τη σωματική ακεραιότητα, δικαιώματα σε αγαθά αποκτημένα με τίμια εργατικότητα, τη φυσική ελευθερία, την

¹⁵⁵ (CWI 256)

ελευθερία συνείδησης¹⁵⁶. Αυτά πρέπει να γίνονται σεβαστά ακόμα και με τη χρήση βίας.

- **Ατελή δικαιώματα:** τα δικαιώματα που πρέπει να επαφίενται στην αγαθότητα των ανθρώπων και να μην επιβάλλονται διά της βίας όπως για παράδειγμα τα ιερά καθήκοντα προς τον Θεό και τη συνείδησής μας. Η παραβίασή τους ενώπιον του Θεού είναι εξίσου εγκληματική με την παραβίαση των τέλειων δικαιωμάτων αλλά η ανθρώπινη κοινωνία μπορεί να υπάρξει και χωρίς την τήρησή τους. Τέτοιου είδους είναι τα δικαιώματα του άπορου έναντι της αρωγής ή της ελεημοσύνης, του πλούσιου, τα δικαιώματα για υπηρεσίες που δεν κοστίζουν, το δικαίωμα στην ευγνωμοσύνη των ευεργετηθέντων, το δικαίωμα σε υπηρεσίες με μεγαλύτερη αξία για τον αποδέκτη από ότι το κόστος για τον προσφέροντα¹⁵⁷. Κάθε άνθρωπος έχει ατελές δικαίωμα στις απαραίτητες υπηρεσίες που τον ανακουφίζουν από οποιαδήποτε συμφορά είναι πολύ μεγαλύτερη από τον κόπο που συνεπάγονται οι ζητούμενες υπηρεσίες¹⁵⁸.
- **Εξωτερικά δικαιώματα:** τα δικαιώματα που αφορούν τις περιπτώσεις όπου ενώ η διάπραξη πράξης (η κατοχή ή απαίτηση πράγματος) είναι επιζήμια για το σύνολο επειδή αντιτίθεται στο ατελές δικαίωμα κάποιου. Ωστόσο η καθολική απόρριψη και καταδίκη της χάριν του απειλούμενου ατελούς δικαιώματος θα προκαλούσε μεγαλύτερο κακό από ότι η χρήση της¹⁵⁹. Πρόκειται για «το δικαίωμα να επωφελείται κανείς από τον θετικό νόμο ακόμα και σε αντίθεση προς την επιείκεια το κοινό περί δικαίου αίσθημα το οποίο προηγείται του νόμου¹⁶⁰.

Σε αυτή την προσπάθεια συμβιβασμού του νεώτερου φυσικού δικαίου με την ασθενή ηθικο-αισθητική αναφορικότητα στο κοινό αγαθό με ενδιάμεσο τη θεωρία της φυσικής ευμένειας διακρίνει κανείς την αγωνία να διασωθεί το στοιχείο της αρμονίας του όλου στο νεωτερικό περιβάλλον του εξατομικευτικού κατακερματισμού. Το εγχείρημα όμως προσκρούει στον ενδημικά ασθενή χαρακτήρα της ηθικής της ευμένειας στο κοινωνικό περιβάλλον της ατομικής ιδιοκτησίας και των ατομικών

¹⁵⁶ (CWV, 257)

¹⁵⁷ (CWV, 258)

¹⁵⁸ (CWV, 304)

¹⁵⁹ (CWI, 259)

¹⁶⁰ (CWI, 259)

δικαιωμάτων. Εφόσον η ηθική κοινότητα έχει απολέσει δια παντός τον απαξιωμένο πλέον παραδοσιακό χαρακτήρα της ο οποίος ήταν σε θέση να επιβάλλει και να αστυνομεύει τις ηθικά επιβεβλημένες συμπεριφορές είναι πλέον ανάγκη κάποιος, εν προκειμένω ο Χάτσεσον, ο οποίος προσβλέπει σε αυτό που ο ίδιος ονομάζει «κοινό αγαθό» να συμβιβαστεί με τη διαχείριση συμπεριφορών κατώτερων αξιώσεων από την ηθική αριστεία αλλά είναι αδύνατον πλέον να τεθούν εκτός των ορίων νομιμότητας ακριβώς λόγω της νεωτερικής συνθήκης.¹⁶¹ (Μανιτάκης, 1994)

Τέτοιου τύπου συμπεριφορές πηγάζουν από την οικονομική δραστηριότητα με σκοπό τον ατομικό πλουτισμό, τη συντήρηση και διεύρυνση της ιδιοκτησίας, την ανταγωνιστικότητα προς τους ομοίους μας, την αδιαφορία για την οικονομική κατάσταση του πλησίον και για την ευημερία του συνόλου κ.ο.κ. Αυτές οι πρακτικές τυπικές της εμπορικής κοινωνίας ενεργοποιούνται από αξιακά ιδεώδη που υπολείπονται του τέλειου αλλά δεν είναι αντίθετες προς τη νομιμότητα. Η ηθικότητα περνά πλέον στη δικαιοδοσία της ατομικής συνείδησης και η ηθική κοινότητα απεκδύεται την πολιτική ισχύ που διέθετε στο παρελθόν. Η ηθική κοινότητα λειτουργεί ως άτυπος θεσμός ως συνισταμένη των συνειδησιακών ελέγχων σε διαπροσωπικό επίπεδο αποκρυσταλλώνοντας τους κοινούς παρονομαστές και τις ηθικές σταθερές χωρίς όμως να υποστασιοποιείται σε υποκείμενο ηθικής εξουσίας ή σε ιεραρχική δομή ηθικής αυθεντίας και εξαναγκασμού. Οι αξιώσεις της ηθικότητας τείνουν προς ένα κοινωνικά ανεκτό ελάχιστο το οποίο δεν αποτελεί πρόσκομμα στη γενικευμένη πρακτική η οποία με τη σειρά της οφείλει να υπακούει μόνο στους όρους της θετικής νομιμότητας.¹⁶² (Goodman, 1982)

Η διάκριση των δικαιωμάτων σε «τέλεια» και «ατελή» παρά την αναφορά στο γενικό καλό εμπεριέχει ήδη το σπέρμα μιας ατομοκεντρικής μινιμαλιστικής ηθικής της επιβίωσης. Προϋποθέτει ότι κοινωνία, η αστική κοινωνία μπορεί να υπάρξει και να ευημερήσει χωρίς η προσωπική τέλεια ηθικότητα των ατόμων-μελών να αποτελεί αναγκαίο προαπαιτούμενο. Η πολιτική αρετή των πολιτών είναι ακόμη επιδοκιμαστέα όλο και δυσκολότερα όμως μπορεί να απαιτείται. Τη θέση της καταλαμβάνει η ιδιωτική ηθική των μελών της κοινωνίας. Η ηθική τους αριστεία συνίσταται στην

161 Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 62-64.

162 Russel Goodman, Wittgenstein and Ethics, *Metaphilosophy* 13 (1982), σ. 140.

αγάπη για το γενικό καλό και στην αναγόρευσή του σε βασικό κίνητρο των ενεργειών τους. Ωστόσο η ηθική αριστεία δεν μπορεί να υπαχθεί στη φυσικοδικαιική προβληματική δεν μπορεί να οριστεί ως υποχρέωση χωρίς να αλλοιωθεί η καταστατική συνθήκη της ατομικής ελευθερίας.

Βεβαίως ομολογείται ευθαρσώς από τον Χάτσεσον ότι ο περιορισμός του υποχρεωτικού σεβασμού στην τήρηση μόνο των τέλειων δικαιωμάτων αποτελεί στην καλύτερη περίπτωση τεκμήριο απουσίας φυσικής αδικίας (ανεπιείκιας) αλλά δεν αποτελεί γνώρισμα θετικής ηθικής αρετής: «Όλες οι αξιότιμες αρετές και υποχρεώσεις της ζωής αντιστοιχούν στα δικαιώματα που ονομάζουμε ατελή¹⁶³. Η τήρηση των τέλειων δικαιωμάτων δείχνει απλώς την απουσία απεχθών ελαττωμάτων άρα δεν αξίζει ηθικό έπαινο ενώ αντιθέτως ο αυστηρός σεβασμός των «ατελών» δικαιωμάτων αποτελεί αντικείμενο επαίνου καθόσον αποτελεί φυσικό τεκμήριο υψηλής αρετής¹⁶⁴. Το ευμενές πράττειν κατά συνείδηση η ευμενής φιλανθρωπία δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει «τέλειο» δικαίωμα, ήτοι δικαίωμα που απαιτείται ακόμα και διά της βίας από το δυνητικά ευεργετούμενο πρόσωπο. Δεν μπορεί για παράδειγμα ο επαίτης να εγκαλέσει στο όνομα του δικαίου αυτόν που αρνείται να του προσφέρει ελεημοσύνη, είναι εκδήλωση φυσικής ευμένειας. Ούτε μπορεί ο φτωχός οφειλέτης δίκαια να αρνηθεί την επιστροφή του δανείου στον δανειστή με τη δικαιολογία ότι ο τελευταίος έχει τα ηθικά ελαττώματα του φιλάργυρου και πλεονέκτη κερδοσκόπου ή ότι δεν έχει το παραμικρό ίχνος ευμένειας και ανθρωπιάς.¹⁶⁵

Συγχρόνως ο προαιρετικός και μάλλον εξαιρετικός χαρακτήρας του ευμενούς πράττειν δεν εμποδίζει την κοινωνία να είναι μία «καλή κοινωνία» έστω και αν τα μέλη της δεν είναι ηθικώς άψογα. Αρκεί να είναι νομιμόφρονα δηλαδή να τηρούν και να σέβονται τα «τέλεια» δικαιώματα. Η ίδια η προβληματική των δικαιωμάτων με τον αναπόφευκτο ατομοκεντρισμό της εγκλωβίζεται σε αυτή την προτεραιότητα της ελάχιστης ηθικής των «τέλειων» δικαιωμάτων διότι η δια της βίας επιβολή των ατελών δικαιωμάτων θα σήμαινε όντως διολίσθηση στην παραδοσιακή ανελεύθερη κοινότητα. Από την άλλη πλευρά ο υποβιβασμός τους σε μη απαραίτητα δικαιώματα

¹⁶³ (CWV, 303)

¹⁶⁴ (CWVI, III).

¹⁶⁵ (CWVI, III).

«πολυτελείας» εγκαινιάζει την οριστική αποσύνδεση της κοινωνίας από την αρετή των μελών της.¹⁶⁶ (Donald, 1970)

Βεβαίως ο Χάτσεσον δεν χρεώνεται πρώτος αυτή τη μεταστροφή στη θεματοποίηση της κοινωνικά αναγκαίας ηθικότητας αφού έχει εγκαινιαστεί ήδη από τον Γκρότιους και εμφανίζεται έκτοτε ως δεσμευτική για κάθε φιλοσοφία του δικαίου. Πάντως ο Χάτσεσον προσπαθεί να μετριάσει τον ατομοκρατικό χαρακτήρα αυτής της προβληματικής συνδέοντας την έννοια του δικαιώματος με την ασθενή ηθικο-αισθητική – και όχι οντολογική ας μην το ξεχνάμε – κανονιστική έννοια του ηθικά ορθού δηλαδή με την αγάπη του γενικού καλού. Ωστόσο, προσκρούει αναπόφευκτα στην καταστατική αδυναμία να επιβληθεί δια νόμου η αγάπη του γενικού καλού οπότε το κριτήριο δικαιολόγησης του δικαιώματος μετατοπίζεται μοιραία από τη θετική επιδίωξη του γενικού αγαθού στην απλή αποτροπή της *de facto* βλάβης του γενικού συμφέροντος.

Αυτή η αρνητικότητα, τυπικό χαρακτηριστικό της προβληματικής δικανικού τύπου δικαιολογείται στο επίπεδο των ηθικών συναισθημάτων με το επιχείρημα ότι η αποστροφή προς το κακό είναι ισχυρότερο από την επιθυμία καλού¹⁶⁷. Η επιθυμία του θετικού ιδιωτικού καλού είναι ασθενέστερη από την απέχθεια προς το ιδιωτικό κακό. Ομοίως η επιθυμία για το θετικό καλό των άλλων είναι ασθενέστερη από την αποστροφή προς τη δυστυχία τους. Εδώ γίνεται μια ύστατη προσπάθεια να προσδιοριστεί έστω και αρνητικά κάποιας μορφής δεσμευτικότητα έναντι του κοινού καλού. Έτσι θεωρείται δεοντολογικά αναμενόμενο η ισχυρότερη αισθηματική επένδυση εν προκειμένω η αποστροφή προς τη δυστυχία των άλλων να υπερिσχύσει της ασθενέστερης, ήτοι της επιθυμίας του ιδιωτικού καλού. Η απέχθεια προς τη δυστυχία του ευρύτερου συνόλου (των «ευρύτερων συστημάτων») πρέπει να υπερνικά την επιθυμία του ιδιωτικού καλού ή του καλού των πλέον προκειμένων σε εμάς¹⁶⁸. Είναι σχεδόν αδύνατον να προσδιοριστεί σε ποιο βαθμό πρέπει να συμβαίνει αυτό και να οριστούν συναφείς γενικοί κανόνες¹⁶⁹. Για αυτό η διάκριση «τέλειων» και «ατελών» δικαιωμάτων βασίζεται εντέλει στη συναίσθηση του βαθμού δυστυχίας που προκαλεί η παράβασή τους.

¹⁶⁶ William Donald *Modern Moral Philosophy*, London: Macmillan, 1970, σ. 25-26.

¹⁶⁷ (CWII, 148)

¹⁶⁸ (CWII, 312)

¹⁶⁹ (CWII, 313)

Ο όρος της μετρησιμότητας και της ποσοτικοποίησης, θεμελιώδης παράμετρος στο ιδεολογικό στίγμα του κοσμοειδώλου της εποχής επιβάλλεται εδώ ως προαπαιτούμενο του ελέγχου ¹⁷⁰. Μοιραία πλέον όλη η ευγένεια και η εκλέπτυνση των προθέσεων που εξέφραζε η ηθική θεωρία της φυσικής ευμένειας περνά στην περιθωριακή σφαίρα του ηθικού αγαθού πολυτελείας. Το στοιχείο της ιδιοκτησίας συνοδεύεται από τον νομικό καταναγκασμό ως γενικό υπόδειγμα ηθικού κανόνα στην πρώιμη αστική κοινωνία. Η ηθική αριστεία δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο καταναγκασμού αφού εξ ορισμού είναι έκφραση ελευθερίας. Ούτε η κοινωνική αρμονία προϋποθέτει την ηθική αριστεία των πολιτών, ο νόμος αρκεί.

Στην τρίτη κατηγορία δικαιωμάτων, τα «εξωτερικά» δικαιώματα, είναι ακόμα πιο έκδηλη η αδυναμία του Χάτσεσον να θεμελιώσει πλήρως την έννοια του δικαιώματος, είναι πλέον κυρίαρχος τόσο διότι οι ενέργειες που βλάπτουν το γενικό καλό ορίζονται ευκολότερα από όσες το προάγουν όσο και διότι ακόμα και μεταξύ των ενεργειών που βλάπτουν υπάρχουν ορισμένες που η απαγόρευσή τους θα βλάπτει περισσότερο. Αυτή η εξαίρεση ανοίγει τον δρόμο για την πλήρη αναίρεση της θεμελίωσης του ατελούς δικαιώματος στην ευμένεια των άλλων. ¹⁷¹ (Goodman, 1982)

Ο Χάτσεσον δείχνει να έχει συναίσθηση των αδιεξόδων στα οποία οδηγείται η ηθική θεωρία του ως προς τη θεματοποίηση του μοντέρνου προβλήματος των δικαιωμάτων. Φαίνεται να διαισθάνεται αυτό που στους επιγόνους του, τον Χιουμ και τον Σμιθ, αποτελεί ρητό όρο της θεωρίας τους – αν και με διαφοροποιημένο τρόπο στον καθένα: η ηθική της φυσικής ευμένειας είναι καλή για να εξηγήσει τις ενέργειες ενός πανάγαθου όντος αλλά ανεπαρκής για ένα τόσο ατελές ον, όπως ο άνθρωπος. Αυτός ο μέτριος ανθρωπολογικός πεσιμισμός γίνεται εντέλει αναγκαστικά παραδεκτός όταν η ηθική θεωρία προχωρεί στη θεματοποίηση της δικαιοσύνης σε κοινωνίες απόλυτης ατομικής ιδιοκτησίας.

Στο πεδίο του δίκαιου και συναφούς εξωτερικού καταναγκασμού υπάρχει ο κίνδυνος να χαθεί το έδαφος που κατακτήθηκε έναντι του Χομπς με τα ηθικά ελατήρια και αισθήματα. Σε κάθε δικαίωμα αντιστοιχεί μία υποχρέωση που εμπίπτει και αυτή στις ίδιες κατηγορίες με το δικαίωμα («τέλεια», «ατελής» και «εξωτερική»).

¹⁷⁰ (CWI, 256-7)

¹⁷¹ Russel Goodman, Wittgenstein and Ethics, *Metaphilosophy* 13 (1982), σ. 142.

Όσο η έννοια της υποχρέωσης εξηγείται ως ισχυρό κίνητρο συμμόρφωσης προς τη θέληση ενός «ανωτέρου» το φάντασμα του χομπσιανού Λεβιάθαν προβάλλει και πάλι εφιαλτικό.

Το «χαρτί» του Χάτσεσον απέναντι σε αυτή την πρόκληση είναι η έσχατη υπαγωγή αυτού του «ανωτέρου» στους όρους ηθικής δικαιολόγησης της εξουσίας του. Ωστε όταν ορίζουμε την έννοια του ανώτερου δεν περιλαμβάνουμε μόνο την ισχύ ή την εξουσία αλλά και ένα «δίκαιο δικαίωμα» να κυβερνά. Αυτή η δικαιοσύνη ή το δικαίωμα θα μας οδηγήσει και πάλι στην έννοια της ηθικής ικανότητας»¹⁷². Το υπέρτατο δικαίωμα στην ηθική διακυβέρνηση του κόσμου, «το υπέρτατο δικαίωμα εξουσίας» το έχει βεβαίως ο Θεός. Πρόκειται για το δικαίωμα στην ηθική διακυβέρνηση του κόσμου. «Το υπέρτατο νόημα του δικαιώματος είναι εκείνο που τείνει στο καθολικό αγαθό»¹⁷³.

Σε αυτή την περίπτωση η θεμελίωση του δικαιώματος είναι η άπειρη αγαθότητα και σοφία του Δημιουργού. Το δικαίωμα του Θεού δεν θεμελιώνεται στη δύναμή του αν και αυτή αποτελεί ένα επιπρόσθετο και χρήσιμο κίνητρο αλλά στην πανσοφία και παναγαθότητά του. Όπως ομολογεί ο Σκότος φιλόσοφος η εξουσία των ανθρώπων δεν θεμελιώνεται με τον ίδιο τρόπο. Δεν υπάρχει ασφάλεια και βεβαιότητα περί των αγαθών προθέσεων της εξουσίας¹⁷⁴. Για αυτό είναι απαραίτητη η διόρθωση του θετικού νόμου βάσει του κοινού περί δικαίου αισθήματος της *επιείκειας*.

Αυτή η διόρθωση – απαιτούμενο του προτάγματος της *γενικής εναρμόνισης* το οποίο αποτελεί σταθερά εμβληματική αξία της πρώιμης νεωτερικής ιδεολογίας – δεν έχει σοβαρές ελπίδες να θεωρηθεί ως συνήθως αναμενόμενη συμπεριφορά συμμόρφωσης του νομοθέτη προς το θείο θέλημα. Τούτο θα αποτελούσε μάλλον *εσωτερικό* ζήτημα της ηθικής του συνείδησης και δεν θα μπορούσε να εκβιαστεί για τους ίδιους λόγους που ισχύει για οποιονδήποτε υπήκοό του. Κάποιος αναγκασμός είναι όμως απαραίτητος εφόσον οι *εξωτερικές* συνέπειες της πρακτικής της πολιτικής εξουσίας αφορούν το γενικό καλό. Από πού θα έρθει αυτός ο εξαναγκασμός; Ποιος διορθωτικός εναρμονιστικός μηχανισμός προβλέπεται εν προκειμένω;

¹⁷² (CWV, 264)

¹⁷³ (CWV, 266)

¹⁷⁴ (CWV, 267)

Η απάντηση αναζητείται στη σφαίρα της ιδιοκτησίας και της κατανομής της. Σε αυτό το επίπεδο η γλώσσα του πολιτικού ουμανισμού επιστρατεύεται και ενοφθαλμίζεται στη γλώσσα της ηθικής της ευμένειας σε μια προσπάθεια να μετριαστεί η εγγενής τάση διαπλοκής της πολιτικής εξουσίας με τη μεγάλη ιδιοκτησία, τάση που υπονομεύει την εναρμονιστική προσδοκία – καθώς από το σχήμα του Χάτσεσον απουσιάζουν οι εγγενείς στο σύστημα της οικονομίας εξισορροπητικοί μηχανισμοί που θα διαγνώσει αργότερα ο Σμιθ – και ακόμα περισσότερο το ισχυρό ιδεώδες του κοινού αγαθού.

Εν κατακλείδι οφείλουμε να αξιωνόμουμε από τα υπόλοιπα υποκείμενα και από τον ίδιο τον εαυτό μας: ¹⁷⁵ (Μανιτάκης, 1994)

- κάτι που ενέχει μια δυσκολία πιθανώς – να θέτουμε σε κριτικό έλεγχο και θεώρηση τις ηθικές της πεποιθήσεις πολλάκις αρνούμενοι την δίχως εξέταση παραδοχή ότι τυγχάνει να λογίζεται ορθό. Κατά αυτόν τον τρόπο αν κάποιος απέρριπτε επιδείξει μια αξιολογική πρόταση θα είναι επιτακτικό, ηθικά επιβεβλημένο να τον αιτηθούμε να μας παραθέσει τους λόγους για τους οποίους δέχεται τούτη την ορθότητα κι αν η ερμηνεία του δε μας φαίνεται διόλου πειστική τότε είμαστε σε θέση να μην συγκατατιθέμεθα με εκείνον.

Είναι επιπροσθέτως επιτακτικό να επισημανθεί το γεγονός πως η ύπαρξη των έξι αυτών χαρακτηριστικών μέσα σε μια πρόταση δεν επιτάσσει και την κατ' ανάγκη ομοφωνία μας με το περιεχόμενο της. Τούτο που τελεσφορεί ωστόσο είναι να εισέλθει με αυτόν τον τρόπο η πρόταση αυτή (στην περιοχή) στο πεδίο του ηθικού (το οποίο εδώ διαφοροποιείται, αντιπαρατίθεται ή τίθεται απέναντι από το μη – ηθικό) και έτσι τίθεται αυτή η πρόταση προς αξιολόγηση και κατ' επέκταση αποδεκτή ή απορριπτέα μερικώς ή εν συνόλω.

Αντιθέτως η υπόνοια ενός οιοδήποτε χαρακτηριστικού μπορεί να οδηγεί στον άμεσο εξοβελισμό μιας πρότασης από την περιοχή του ηθικού ακόμη κι αν μεμονωμένα της συστατικά εμπίπτουν στην ορθότητά της. ¹⁷⁶ (Donald, 1970)

¹⁷⁵ Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 65-75.

¹⁷⁶ William Donald *Modern Moral Philosophy*, London: Macmillan, 1970, σ. 20-25.

8.2. Η σύγχρονη έννοια της διανεμητικής δικαιοσύνης

«Οι ιστορικές περιοδοι οριοθετούνται από τις συνθήκες που ζουν οι άνθρωποι.

- Κάθε άτομο και όχι απλώς οι κοινωνίες ή το ανθρώπινο είδος εν γένει, διαθέτει ένα αγαθό άξιο σεβασμού και όλα τα άτομα δικαιούνται δικαιωμάτων και προστασίας στην επιδίωξη του αγαθού αυτού. Όλοι δικαιούνται έναν αξιοπρεπή βίο, ανεξαρτήτου ηθικών ποιοτήτων και θρησκευτικών πεποιθήσεων.
- Ένα μερίδιο υλικών αγαθών αποτελεί μέρος των δικαιωμάτων και της προστασίας που το κάθε άτομο αξίζει.
- Το γεγονός ότι κάθε άτομο δικαιούται αυτό το μερίδιο δικαιολογείται ορθολογικά και σε καθαρά κοσμικούς όρους. Οι θρησκείες πολιτικοποιούνται και έτσι φτιάχνουν τις δογματικές αντιλήψεις, τις οποίες αν κάποιος δεν τις πιστεύουν περιθωριοποιούνται.
- Η διανομή αυτού του μεριδίου είναι πρακτικά εφαρμόσιμη: η προσπάθεια να την επιτύχουμε δεν συνιστά κάτι το ανόητο ή το ανεφάρμοστο – όπως λόγου χάρη η προσπάθεια να επιβληθεί φιλία – γεγονός που θα υπονόμει την ίδια την προσπάθεια της επίτευξής της.
- Το κράτος και όχι τα άτομα ή διάφοροι κρατικοί οργανισμοί θα πρέπει να εγγυώνται αυτή τη διανομή. Ηθικοποίηση και ενοχοποίηση ζητημάτων που δεν είναι ηθικά.
- Η αφηρημένη πίστη στην ισότητα των ανθρώπων δεν οδηγεί από μόνη της σε κοινωνία ίσων.

Οι προκαταλήψεις που επηρεάζουν:

- Η φτώχεια είναι τιμωρία για τις αμαρτίες μας». ¹⁷⁷
- Η φτώχεια αποτελεί φυσικό κακό – όπως οι σεισμοί και οι ασθένειες – που δεν μπορεί να ξεπεραστεί με ανθρώπινες προσπάθειες. ¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ανέκδοτες Σημειώσεις Παραδόσεων Μεταπτυχιακού Φροντιστηρίου, Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας. Δρόσος, Δ.

8.3. Περί δικαιοδύνης και αγαθοεργίας

Δραστηριότητες με ιδιαίτερα ευεργετικά αποτελέσματα, οι οποίες μάλιστα έχουν ως βασικότερη πηγή διάφορα κίνητρα, συνήθως στοχεύουν σε κάποια ανταμοιβή, αφού μόνο αυτές επί της ουσίας ξυπνούν κάποια εσωτερικά συναισθήματα στον παρατηρητή¹⁷⁹.

Διάφορες πράξεις με ιδιαίτερες αρνητικές ενέργειες, οι οποίες έχουν ως πηγή προελεύσεως μη προσήκοντα κίνητρα. Μάλιστα είναι και οι μοναδικές, οι οποίες πρέπει να τιμωρηθούν, διότι ξυπνούν τα εσωτερικά συμφέροντα του παρατηρητή.

Η έννοια της αγαθοεργίας είναι μία έννοια χωρίς όρια. Σε περίπτωση έλλειψής της δεν τίθεται κανένας κίνδυνος τιμωρίας, αφού στην ουσία η έλλειψη αγαθοεργίας δεν μεταφράζεται με κάποιο κακό για το σύνολο της κοινωνίας. Το μόνο που μπορεί να προκαλέσει είναι ένα είδος απογοήτευσης, λόγω του καλού, το οποίο τώρα δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί. Συνεπώς, επέρχεται μία μικρή απογοήτευση. Σε καμία περίπτωση όμως, δεν είναι ικανή να δημιουργήσει κάποιον παροργισμό, τον οποίο οι άνθρωποι δεν μπορούν να κατανοήσουν. Η καρδιά του κάθε αμερόληπτου παρατηρητή απορρίπτει κάθε αλληλέγγυο αίσθημα με τον εγωισμό των κινήσεών του και ο ίδιος καθίσταται δικαίως αντικείμενο της μεγαλύτερης αποδοκιμασίας. Ωστόσο παρόλα αυτά δεν προξενεί κακό σε κανέναν. Απλώς δεν κάνει το καλό που θα όφειλε κατ' απαίτηση της ευπρέπειας να κάνει. Είναι αντικείμενο μίσους, ενός πάθους που προκαλείται από την απρέπεια συναισθήματος και συμπεριφοράς, δεν είναι όμως αντικείμενο παροργισμού που είναι πάθος το οποίο ποτέ δεν εγείρεται δικαίως παρά μόνον από πράξεις που προκαλούν πραγματικό και θετικό κακό σε ιδιαίτερα άλλα πρόσωπα. Ο άνθρωπος που δεν ανταποδίδει στον ευεργέτη του ενώ μπορεί να το κάνει και όταν ο ευεργέτης του χρειάζεται την αρωγή του είναι αναμφίβολα ένοχος της πλέον σκοτεινής αγνωμοσύνης. Όμως από όλα τα καθήκοντα της ευεργεσίας, εκείνα που μας τα υπαγορεύει η ευγνωμοσύνη βρίσκονται εγγύτερα σε ότι ονομάζουμε τέλεια και πλήρη υποχρέωση. Όσα θα μας παρωθούσαν να πράξουμε

¹⁷⁸ Ανέκδοτες Σημειώσεις Παραδόσεων Μεταπτυχιακού Φροντιστηρίου, Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας. Δρόσος, Δ.

¹⁷⁹ Smith, A. (2012). Η Θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων. Μτφ. Δρόσος, Δ. Αθήνα: Παπαζήση. σ. 169.

υπό την καθολική επιδοκιμασία, η φιλία, η γενναιοδωρία, η φιλανθρωπία είναι ακόμα πιο ελεύθερα και μπορούν ακόμα λιγότερο να αποσπασθούν δια της βίας από όσο τα καθήκοντα της ευγνωμοσύνης. Κάνουμε λόγο για το χρέος της ευγνωμοσύνης, όχι της φιλανθρωπίας, της γενναιοδωρίας ή ακόμα της φιλίας, όταν η φιλία είναι απλώς εκτίμηση και δεν έχει αναβαθμισθεί και αναμειχθεί με την ευγνωμοσύνη για παρασχεθείσες αγαθές υπηρεσίες. Ο ευεργέτης του θα ατιμαζόταν ο ίδιος αν επιχειρούσε να του επιβάλλει διά της βίας να φανεί ευγνώμων και θα ήταν αγενές να αναμειχθεί οποιοδήποτε τρίτο πρόσωπο το οποίο δεν θα ήταν ανώτερο και από τους δύο. Η απουσία ευγνωμοσύνης επομένως δεν μπορεί να τιμωρηθεί. Αν τον υποχρεώναμε διά της βίας να έπραττε εκείνο που θα όφειλε από ευγνωμοσύνη να πράξει και το οποίο κάθε αμερόληπτος παρατηρητής θα επιδοκίμαζε θα ήταν ακόμα περισσότερο απρεπές από την ίδια την παράληψή του να το κάνει μόνος του. ¹⁸⁰ (Μανιτάκης, 1994)

Ο παροργισμός ως φαίνεται μας έχει δοθεί από τη φύση για άμυνα και μόνον για άμυνα. Είναι ο φύλακας – φρουρός της δικαιοσύνης και η ασφάλεια της αθωότητας. Μας προτρέπει να αποκρούουμε τη βλαπτική ενέργεια που επιχειρείται εναντίον μας και να ανταποδίδουμε εκείνη που έχει ήδη γίνει ώστε ο υπαίτιος να υποχρεώνεται σε μετάνοια για το αδίκημά του και οι άλλοι να τρομοκρατηθούν ενδεχομένως, να μην βρεθούν ένοχοι ανάλογης παράβασης από τον φόβο ανάλογης τιμωρίας. Πρέπει επομένως να περιορίζεται για τους σκοπούς αυτούς και δεν μπορεί ποτέ ο παρατηρητής να συμμερισθεί τον παροργισμό όταν αυτός εφαρμόζεται για οποιονδήποτε άλλο σκοπό. Όμως η απλή απουσία αγαθοεργών αρετών, αν και μας απογοητεύει ενδεχομένως ενόψει του καλού που θα ήταν λογικά αναμενόμενο, δεν επιφέρει πάντως ούτε αποπειράται να επιφέρει καμία βλάβη η οποία θα μας έδινε την αφορμή να υπεραμυνθούμε του εαυτού μας.

Υπάρχει ωστόσο μια άλλη αρετή της οποίας η τήρηση δεν έχει αφεθεί στην ελευθερία της θέλησης μας και η οποία μπορεί να αποσπασθεί διά της βίας και της οποίας η παράβαση εκθέτει σε παροργισμό και συνεπώς σε τιμωρία. Αυτή η αρετή είναι η δικαιοσύνη και η παραβίασή της αποτελεί πρόκληση βλάβης προξενεί πραγματικό και θετικό κακό σε συγκεκριμένα πρόσωπα από κίνητρα που είναι φυσικό να αποδοκιμάζουμε. Αποτελεί επομένως ένα αντικείμενο άξιο παροργισμού

¹⁸⁰A. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 65-70.

και τιμωρίας που είναι η φυσική του συνέπεια. Όπως οι άνθρωποι εγκρίνουν και επιδοκιμάζουν, που χρησιμοποιείται για την πρόληψη και την απόκρουση του αδικήματος και για να εμποδίσει τον υπαίτιο να βλάψει τους πλησίον του. Το ίδιο πρόσωπο που σχεδιάζει ένα αδίκημα το συναισθάνεται και νιώθει ότι η βία μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά απολύτως προσήκοντα τρόπο τόσο από το πρόσωπο που μέλλει να υποστεί τη βλάβη, όσο και από τους άλλους, είτε για να αποτρέψει την τέλεση της εγκληματικής ενέργειας είτε για να τον τιμωρήσει, μια και την επιτέλεσε. Επ' αυτού μάλιστα, θεμελιώνεται η διάκριση μεταξύ δικαιοσύνης και όλων των άλλων κοινωνικών αρετών: ότι δηλαδή νιώθουμε να τηρούμε υπό αυστηρότερη υποχρέωση, να πράττουμε σύμφωνα με τη δικαιοσύνη παρά σύμφωνα με τη φιλία, τη φιλανθρωπία ή τη γενναιοδωρία, ότι η άσκηση αυτών των τελευταίων αρετών επαφίεται ως φαίνεται, σε κάποιο βαθμό, στη δική μας επιλογή ενώ νιώθουμε να είμαστε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο δεσμευμένοι, αναγκασμένοι και υπόχρεοι στην τήρηση της δικαιοσύνης. Αισθανόμαστε δηλαδή ότι η βία μπορεί κατά απολύτως προσήκοντα τρόπο και υπό την επιδοκιμασία όλων των ανθρώπων να χρησιμοποιηθεί ώστε να μας εξαναγκάσει να τηρήσουμε τους κανόνες δικαιοσύνης αλλά όχι να ακολουθήσουμε τις επιταγές των άλλων αρετών.¹⁸¹ (Τσάτσος, 1993)

Πρέπει ωστόσο πάντα να διακρίνουμε προσεκτικά τι είναι απλώς αξιόμημπο ή άξιο αντικείμενο αποδοκιμασίας και τι είναι εκείνο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί βία για να τιμωρηθεί ή να προληφθεί. Αξιόμημπο μας φαίνεται εκείνο το οποίο υστερεί του κοινού μέτρου προσήκουσας αγαθοεργίας που η εμπειρία μας διδάσκει να αναμένουμε από τον καθένα. Αντίθετα μας φαίνεται αξιέπαινο εκείνο που υπερβαίνει αυτό το κοινό μέτρο. Το σύνηθες κοινό μέτρο δεν φαίνεται από μόνο του ούτε αξιόμημπο ούτε αξιέπαινο. Ένας πατέρας, ένας γιος, ένας αδερφός που συμπεριφέρονται στο πλαίσιο της αντίστοιχης συγγένειας, ούτε καλύτερα ούτε χειρότερα από όσο συνήθως κάνει το μεγαλύτερο μέρος των ανθρώπων, δεν φαίνεται να αξίζει ούτε έπαινο ούτε ψόγο. Εκείνος όμως που μας εκπλήσσει δείχνοντας εξαιρετική και μη αναμενόμενη αλλά προσήκουσα και αρμόζουσα καλοσύνη ή αντίθετα δείχνοντας εξαιρετική και μη αναμενόμενη αλλά ανάρμοστη σκληρότητα

¹⁸¹ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τόμ. Β. *Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, 2η έκδοση. Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, 1993, σ. 30-50.

μας φαίνεται αξιόπαινος στην πρώτη περίπτωση και αξιόμημπτος στη δεύτερη.¹⁸² (Μανιτάκης, 1994)

Ακόμα και ο πλέον συνήθης βαθμός καλοσύνης ή αγαθοεργίας ωστόσο δεν μπορεί μεταξύ ίσων να αποσπασθεί δια της βίας. Μεταξύ ίσων, κάθε άτομο αντιμετωπίζεται κατά φυσικό τρόπο και πριν από τη θέσπιση της πολιτικής κυβέρνησης, ως υποκείμενο του δικαιώματος, τόσο να υπερασπίζεται τον εαυτό του από πρόκληση βλάβης όσο και να αξιώνει κάποιο βαθμό τιμωρίας για εκείνους που την προκάλεσαν. Κάθε γενναιόδωρος παρατηρητής, όχι μόνον επιδοκιμάζει τη συμπεριφορά του αυτή, αλλά συμμερίζεται τόσο τα συναισθήματά του, ώστε συχνά είναι πρόθυμος να τον βοηθήσει. Όταν ένας άνθρωπος επιτίθεται ή ληστεύει ή αποπειράται να δολοφονήσει κάποιον άλλον, όλοι οι γείτονες είναι σε συναγερμό και θεωρούν ότι πράττουν το ορθό σπεύδοντας είτε να εκδικηθούν το πρόσωπο που υπέστη την προβολή ή να υπερασπίσουν όποιον διατρέχει τον κίνδυνο να την υποστεί. Όταν όμως ένας πατέρας αποτυγχάνει να ανταποκριθεί ως προς τα κοινώς αποδεκτά μέτρα της πατρικής στοργής προς τον γιο, όταν ένας γιος φαίνεται να μη δείχνει τον ενδεχομένως αναμενόμενο υικό σεβασμό προς τον πατέρα του, όταν αδέρφια δεν έχουν τον συνήθη βαθμό αδερφικής αγάπης, όταν ένας άνθρωπος κλείνει την πόρτα της καρδιάς του σε κάθε συμπόνια και αρνείται να ανακουφίσει τη δυστυχία των συνανθρώπων του τη στιγμή που μπορεί να το κάνει με τη μεγαλύτερη άνεση: σε όλες αυτές τις περιπτώσεις μολονότι ο καθένας μέμφεται την αντίστοιχη διαγωγή κανένας ωστόσο δεν φαντάζεται ότι εκείνοι οι οποίοι έχουν ενδεχομένως δίκιο να αναμένουν περισσότερη ευσπλαχνία θα είχαν ποτέ δικαίωμα να το επιβάλλουν διά της βίας. Ο πάσχων μπορεί απλώς να παραπονιέται και ο παρατηρητής δεν μπορεί να αναμειχθεί με κανέναν άλλο τρόπο παρά μέσω της συμβουλής και της πειθούς. Σε όλες τις περιπτώσεις αυτού του είδους η χρήση βίας του ενός εναντίον του άλλου, όταν πρόκειται για ίσους, θα θεωρείτο αναίδεια και απρέπεια στον ύψιστο βαθμό.

Ένας ανώτερος μπορεί πράγματι ορισμένες φορές και μάλιστα με την καθολική επιδοκιμασία να υποχρεώσει όσους βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία να συμπεριφέρονται με ορισμένο βαθμό ευπρέπειας προς αλλήλους. Οι νόμοι όλων των πολιτισμένων εθνών υποχρεώνουν τους γονείς να διατρέφουν τα παιδιά τους και τα

¹⁸²A. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 55-58.

παιδιά τους γονείς τους και επιβάλλουν πολλά ακόμα καθήκοντα αγαθοεργίας. Ο ειρηνοδίκης είναι επιφορτισμένος όχι μόνο με την εξουσία να διατηρεί τη δημόσια ειρήνη καταστέλλοντας την αδικία αλλά και με την εξουσία να προάγει την ευημερία της κοινοπολιτείας, επιβάλλοντας καλή πειθαρχία και αποθαρρύνοντας κάθε είδους φαυλότητα και απρέπεια, μπορεί επομένως να θεσπίσει κανόνες οι οποίοι όχι μόνον απαγορεύουν τις αμοιβαίες προσβολές μεταξύ των συμπολιτών του αλλά επιτάσσουν μέχρις ενός σημείου και αμοιβαίες αγαθές υπηρεσίες. Όταν ο ανώτερος διατάσσει κάτι που είναι απλώς αδιάφορο και το οποίο πριν από τις εντολές του θα μπορούσε ενδεχομένως να παραλειφθεί χωρίς ψόγο, τώρα πλέον γίνεται όχι μόνον αξιόμημπο αλλά και αξιόποινο να παρακούσει κανείς. Όταν επομένως διατάσσει κάτι το οποίο ήδη πριν από την εντολή δεν θα μπορούσε να παραληφθεί χωρίς να αντιμετωπίσει τον μεγαλύτερο ψόγο τώρα ασφαλώς γίνεται ακόμα πιο αξιόποινο λόγω έλλειψης υπακοής. Αυτό ωστόσο από όλα τα καθήκοντα του νομοθέτη είναι ίσως εκείνο που απαιτεί τη μεγαλύτερη λεπτότητα και επιφύλαξη προκειμένου να επιτελεστεί με ευπρέπεια και κρίση. Η πλήρης παραμέλησή του εκθέτει την κοινοπολιτεία σε πολλές κατάφωρες παραβιάσεις της ευρυθμίας της και σε απαράδεκτες αχρειότητες, σε απώτερη δε προοπτική, είναι καταστροφικό κάθε ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.¹⁸³ (Μανιτάκης, 1994)

Αν και η απλή έλλειψη αγαθοεργίας φαίνεται να μην είναι άξια τιμωρίας μεταξύ ίσων, πάντως οι μεγαλύτερες εκδηλώσεις αυτής της αρετής εμφανίζονται να αξίζουν την ύψιστη ανταμοιβή. Προξενώντας το μεγαλύτερο καλό, καθίστανται το φυσικό και επιδοκιμαζόμενο αντικείμενο της ζωηρότερης ευγνωμοσύνης. Αντίθετα αν και η παραβίαση της δικαιοσύνης εκθέτει σε τιμωρία, η τήρηση της αρετής αυτής ελάχιστα φαίνεται να αξίζει κάποιας ανταμοιβής. Υπάρχει χωρίς αμφιβολία μια μορφή ευπρέπειας στην πρακτική σύμφωνα με τη δικαιοσύνη και αξίζει για το λόγο αυτό, όλη την επιδοκίμασία που οφείλουμε στην ευπρέπεια. Καθόσον όμως δεν προξενεί πραγματικό θετικό καλό δεν δικαιούται παρά μόνον πολύ λίγη ευγνωμοσύνη. Η απλή και στοιχειώδης δικαιοσύνη, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι παρά μια αρνητική αρετή και απλώς μας εμποδίζει να βλάψουμε τον πλησίον μας. Ο άνθρωπος ο οποίος απλώς απέχει από την παραβίαση είτε της προσωπικότητας είτε της περιουσίας είτε της υπόληψης των πλησίον του, έχει

¹⁸³A. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 70-75.

ασφαλώς πολύ λίγη θετική αξιομισθία. Εκπληρώνει ωστόσο όλους τους κανόνες του συστήματος που ονομάζουμε ειδικά δικαιοσύνη και κάνει όλα όσα οι ίδιοι με αυτόν μπορούν προσηκόντως να τον αναγκάσουν να κάνει ή όσα οι ίδιοι μπορούν να τον τιμωρήσουν που δεν τα έκανε. Είναι συχνά δυνατόν να εκπληρώνουμε όλους τους κανόνες της δικαιοσύνης μένοντας απλώς ακίνητοι και απραγείς.¹⁸⁴ (Τσάτσος, 1993)

Ό, τι κάνει κανείς στους άλλους, το ίδιο θα του κάνουν και η ανταπόδοση των ίσων φαίνεται να αποτελεί το μεγάλο νόμο που μας υπαγορεύει η Φύση. Αγαθοεργία και ευγνωμοσύνη οφείλεται πιστεύουμε στον αγαθοεργό και στον ευγνώμονα. Εκείνοι των οποίων οι καρδιές ποτέ δεν ανοίγουν στα αισθήματα της ανθρωπιάς θα πρέπει, πιστεύουμε, να αποκλείονται κατά τον ίδιο τρόπο από τα στοργικά αισθήματα όλων των συνανθρώπων τους και να αφεθούν να ζουν εν μέσω της κοινωνίας σαν να ζούσαν σε μια μεγάλη έρημο, όπου κανείς δεν υπάρχει να φροντίσει γι' αυτούς ή να τους αναζητήσει. Ο παραβάτης των νόμων της δικαιοσύνης θα πρέπει να υποχρεωθεί να νιώσει ο ίδιος το κακό το οποίο έκανε στον άλλον και εφόσον κανένας σεβασμός για τα δεινά των αδελφών του δεν στάθηκε ικανός να τον συγκρατήσει θα πρέπει να υποστεί το δέος του φόβου για τα δικά του δεινά. Ο άνθρωπος ο οποίος είναι απλώς αθώος και τηρεί τους νόμους της δικαιοσύνης απέναντι στους άλλους και απλώς απέχει από την πρόκληση βλάβης στους πλησίον του, μπορεί να αξιώνει μόνον να σέβονται και οι πλησίον του με τη σειρά τους την αθωότητά του και να τηρούν με θρησκευτική ευλάβεια τους ίδιους νόμους που τηρεί και αυτός.

8.4. Περί της αίσθησης της δικαιοσύνης, περί μεταμέλειας και περί της συνείδησης της αξιομισθίας

Δεν υπάρχει προσήκον κίνητρο να βλάπτουμε τον πλησίον μας, δεν υπάρχει ελατήριο να κάνουμε κακό στον άλλον, το οποίο μπορούν να συμμερισθούν οι άνθρωποι με εξαίρεση τη δίκαιη αγανάκτηση για το κακό που ο άλλος μας έχει κάνει. Αν διαταράσσουμε την ευτυχία του, απλώς επειδή εμποδίζει τη δική μας, αν του αποσπάσουμε κάτι που του είναι πραγματικά ωφέλιμο απλώς επειδή είναι εξίσου ή και περισσότερο ωφέλιμο για εμάς ή αν ενδώσουμε έτσι και σε βάρος των άλλων ανθρώπων, στη φυσική προτίμηση – την οποία όλοι οι άνθρωποι έχουν – για το δικό

¹⁸⁴ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τόμ. Β. *Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, 2η έκδοση. Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, 1993, σ. 30-50.

μας καλό μάλλον παρά για το καλό των άλλων, τότε αυτή τη στάση κανένας αμερόληπτος παρατηρητής δεν θα την εγκρίνει. Χωρίς αμφιβολία κάθε άνθρωπος είναι εκ φύσεως, πρωτίστως και κυρίως, επιφορτισμένος με τη δική του φροντίδα και μάλιστα είναι αρμόζον και ορθό να το κάνει καθόσον είναι πολύ πιο κατάλληλος να φροντίζει για τον εαυτό του παρά για οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο. Κάθε άνθρωπος επομένως ενδιαφέρεται πολύ βαθύτερα για οτιδήποτε αφορά τον ίδιο, παρά για ότι αφορά οποιονδήποτε άλλον άνθρωπο: ώστε αν ίσως πληροφορηθούμε τον θάνατο ενός προσώπου με το οποίο δεν έχουμε ιδιαίτερη σύνδεση αυτό θα μας προκαλέσει λιγότερη έγνοια, θα αναστατώσει το στομάχι μας λιγότερο ή θα διαταράξει τη γαλήνη μας πολύ λιγότερο από μια ασήμαντη αποτυχία που συνέβη σε εμάς. Όμως μολονότι η καταστροφή του γείτονά μας μπορεί να μας συγκινήσει λιγότερο από μια μικρή δική μας κακοτυχία, δεν σημαίνει ότι πρέπει να τον καταστρέψουμε κιόλας για να προλάβουμε την ίδια την καταστροφή μας. Πρέπει εδώ, όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση, να βλέπουμε τον εαυτό μας όχι τόσο όπως είναι φυσικό να φαίνεται σε εμάς, αλλά όπως είναι φυσικό να φαίνεται στους άλλους. Αν και ο κάθε άνθρωπος μπορεί, όπως λέει η παροιμία, να είναι ο κόσμος όλος για τον εαυτό του, για τους άλλους ανθρώπους όμως δεν είναι παρά ένα ασήμαντο κομμάτι του κόσμου. Αν και η δική του ευτυχία μπορεί να είναι για τον ίδιο περισσότερο σημαντική από την ευτυχία όλου του άλλου κόσμου, για τους άλλους ανθρώπους όμως δεν έχει μεγαλύτερη σημασία από την ευτυχία οποιουδήποτε άλλου. Παρόλο, συνεπώς, που μπορεί να είναι αλήθεια ότι κάθε άτομο είναι φυσικό να προτιμά κατά βάθος τον εαυτό του από όλη την ανθρωπότητα, εντούτοις δεν τολμά να κοιτάξει τους ανθρώπους κατά πρόσωπο και να ομολογήσει ότι ενεργεί σύμφωνα με αυτήν την αρχή. Αισθάνεται ότι οι άλλοι ποτέ δεν θα συμμαρτυρήσουν την προτίμησή του για τον εαυτό του και ότι όσο φυσικό και αν φαίνεται αυτό στον ίδιο, στους άλλους πάντα θα φαίνεται μάλλον υπερβολικό και παράλογο. Όταν δει τον εαυτό του, από τη σκοπιά που έχει επίγνωση, όπως τον βλέπουν οι άλλοι, διαπιστώνει ότι για τους άλλους δεν είναι παρά ένας μέσα στο πλήθος καθόλου καλύτερος από οποιονδήποτε άλλον. Προκειμένου να πράξει κατά τρόπον ώστε ο αμερόληπτος παρατηρητής να μπορεί να συμμαρτυρήσει τις αρχές της συμπεριφοράς του, κάτι που αποτελεί για τον ίδιο τη μεγαλύτερη επιθυμία από όλες, θα πρέπει – σε αυτή όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση – να ταπεινώσει την αλαζονεία της φιλαυτίας¹⁸⁵ και να την φέρει σε ένα επίπεδο όπου οι άλλοι άνθρωποι

¹⁸⁵ Φιλαυτία: Η υπερβολική αγάπη για τον εαυτό μας που συνεπάγεται την αδιαφορία για τις ανάγκες.

να μπορούν να εγκρίνουν. Θα την ανεχθούν μέχρι του σημείου όπου θα του επιτρέπουν να αγωνιά περισσότερο και να δείχνει θερμότερη επιμέλεια για τη δική του ευτυχία μάλλον, παρά οποιουδήποτε άλλου προσώπου. Μέχρι εκείνου του σημείου πρόθυμα θα τον συμμερίζονται όποτε τοποθετούν τον εαυτό τους στη θέση του. Στο κυνήγι του πλούτου, των τιμών, των προαγωγών, μπορεί να αγωνίζεται όσο σκληρά θέλει και να καταπονεί κάθε νεύρο και κάθε μυ, προκειμένου να υποσκελίσει τους αγωνιστές του. Αν όμως σπρώξει ή ρίξει κάτω κάποιον από αυτούς, η ανοχή των παρατηρητών τερματίζεται. Πρόκειται για παραβίαση των κανόνων του τίμιου παιγνιδιού την οποία δεν μπορούν να δεχθούν. Αυτός ο άνθρωπος είναι για αυτούς το ίδιο καλός με εκείνον: δεν συμμερίζονται την φιλαυτία του μέχρι του σημείου εκείνου όπου προτιμά τον εαυτό του τόσο πολύ έναντι του άλλου και δεν μπορούν να εγκρίνουν το κίνητρο που τον οδηγεί να τον βλάψει. Πρόθυμα λοιπόν, συμπαθούν τον φυσικό παροργισμό του προσβληθέντος και ο παραβάτης γίνεται το αντικείμενο της απέχθειας και της αγανάκτησής τους. Ο ίδιος συναισθάνεται ότι συμβαίνει αυτό και νιώθει ότι τα εν λόγω συναισθήματα είναι έτοιμα να ξεσπάσουν από όλες τις πλευρές εναντίον του.¹⁸⁶ (Μανιτάκης, 1994)

Όσο μεγαλύτερο και ανεπανόρθωτο είναι το κακό που κάνει τόσο περισσότερο είναι φυσικό να μεγαλώνει ο παροργισμός του πάσχοντος το ίδιο κάνει και η συμπαθητική αγανάκτηση του παρατηρητή καθώς και το αίσθημα ενοχής πράττοντος. Ο θάνατος είναι το μέγιστο κακό που κάποιος μπορεί να επιβάλει σε έναν άλλον και εγείρει τον υψηλότερο βαθμό παροργισμού σε εκείνους οι οποίοι συνδέονται άμεσα με το θύμα. Ο φόνος επομένως αποτελεί το στυγερότερο από όσα εγκλήματα προσβάλλουν μόνον άτομα ενώπιον τόσο της ανθρωπότητας όσο και του προσώπου το οποίο τα διέπραξε. Αποτελεί μεγαλύτερο κακό να μας στερήσουν κάτι που κατέχουμε ήδη, παρά να μας απογοητεύουν όσον αφορά κάτι, το οποίο απλώς προσδοκάμε. Παραβίαση της ιδιοκτησίας, λοιπόν, κλοπή και ληστεία, τα οποία μας αποσπών αυτά που κατέχουμε αποτελούν μεγαλύτερα εγκλήματα από την παραβίαση συμβολαίου που μας απογοητεύει απλώς για κάτι που προσδοκάμε. Οι ιερότεροι νόμοι της δικαιοσύνης επομένως, εκείνοι των οποίων η παραβίαση βοά σφοδρότερα για εκδίκηση και τιμωρία, είναι οι νόμοι που προστατεύουν τη ζωή και

των άλλων, Αριστοτέλους Πολιτικά, 1263b, 5.

¹⁸⁶ Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1994, σ. 51-52.

το πρόσωπο του πλησίον μας, οι αμέσως επόμενοι είναι εκείνοι που προστατεύουν την ιδιοκτησία και το βίος του· τελευταίοι ακολουθούν εκείνοι οι νόμοι, οι οποίοι προστατεύουν ό,τι ονομάζουμε προσωπικά δικαιώματα ή ό,τι του οφείλεται εξ υποσχέσεων άλλων προσώπων.¹⁸⁷ (Τσάτσος, 1993)

Ο παραβάτης των ιερότερων νόμων της δικαιοσύνης δεν είναι δυνατόν ποτέ να σκεφθεί τα συναισθήματα που οι άλλοι άνθρωποι πρέπει να τρέφουν απέναντί του χωρίς να νιώσει όλες τις αγωνίες της ντροπής, της φρίκης και της απόγνωσης. Εφόσον ικανοποιηθεί το πάθος του και αρχίσει να σκέπτεται ψύχραιμα την προηγούμενη διαγωγή του δεν μπορεί πλέον να συμμερισθεί κανένα από τα κίνητρα που την ενέπνευσαν. Τώρα του φαίνονται ειδεχθή, όπως πάντα φαίνονταν στους άλλους ανθρώπους. Συμπαθώντας την απέχθεια και τον αποτροπιασμό που οι άλλοι άνθρωποι πρέπει να τρέφουν απέναντί του καθίσταται κατά έναν τρόπο αντικείμενο της απέχθειας και του αποτροπιασμού του ίδιου του εαυτού του. Η κατάσταση του ανθρώπου, ο οποίος υποφέρει από τη δική του αδικία, προκαλεί τώρα τον οίκτο του. Θλίβεται σε αυτή τη σκέψη, λυπάται για τις δυστυχείς συνέπειες της διαγωγής του και σκέπτεται ότι αυτές τον κατάντησαν αντικείμενο άξιο του παροργισμού και της αγανάκτησης των ανθρώπων καθώς και της φυσικής συνέπειας του παροργισμού και της αγανάκτησης που είναι η εκδίκηση και η τιμωρία. Η σκέψη αυτή τον στοιχειώνει διαρκώς και τον γεμίζει τρόμο και κατάπληξη. Δεν τολμά πλέον να κοιτάζει την κοινωνία κατά πρόσωπο αλλά νιώθει απόβλητος και αποκλεισμένος έξω από τα αισθήματα αγάπης όλων των ανθρώπων. Δεν μπορεί να ελπίζει στα παραμύθια της συμπάθειας σε αυτή τη μέγιστη και φοβερότερη δυστυχία που βρίσκεται. Η μνήμη των εγκλημάτων του έχει κλειδώσει τις καρδιές των συνανθρώπων του σε κάθε αλληλέγγυο αίσθημα προς αυτόν. Τα συναισθήματα που τρέφουν προς το πρόσωπο του είναι ότι ακριβώς φοβάται περισσότερο από οτιδήποτε. Το καθετί του φαίνεται εχθρικό και θα ήταν ευτυχής αν εξαφανιζόταν σε κάποια αφιλόξενη έρημο όπου δεν θα αντίκριζε ποτέ ξανά άνθρωπο, ούτε θα διάβαζε στην έκφραση των ανθρώπων την καταδίκη των εγκλημάτων του. Όμως η μοναξιά είναι ακόμα πιο φοβερή από την κοινωνία. Οι ίδιες του οι σκέψεις, παρουσιάζουν μόνο μαύρα, οικτρά και καταστροφικά, μελαγχολικά, δυσοίωνα αισθήματα ακατανόητης κακοτυχίας και ολέθρου. Η φρίκη της μοναξιάς τον οδηγεί πίσω στην κοινωνία, στην ανθρώπινη

¹⁸⁷ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τόμ. Β. *Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, 2η έκδοση. Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, 1993, σ. 30-50.

παρουσία, σαστισμένος να παρουσιαστεί ενώπιον του, φορτωμένος ντροπή και αλλόφρων από τον φόβο προκειμένου να ικετεύσει λίγη προστασία από τη συγκατάβαση των ίδιων των δικαστών που γνωρίζει ότι τον έχουν ήδη ομόφωνα καταδικάσει. Αυτή είναι η φύση εκείνου του συναισθήματος το οποίο ονομάζεται προσηκόντως τύψη και το οποίο είναι το πλέον φοβερό από όλα τα συναισθήματα που μπορούν να διεισδύσουν στην ανθρώπινη καρδιά. Τα συστατικά του είναι η ντροπή από αίσθηση της απρέπειας, της παρελθούσας διαγωγής, η θλίψη για τα αποτελέσματα της τελευταίας, ο οίκτος για την τιμωρία από συναίσθηση του δικαίως προκληθέντος συναισθήματος, παροργισμού όλων των έλλογων πλασμάτων.¹⁸⁸ (Goodman, 1982)

Η αντίθετη συμπεριφορά είναι φυσικό να εμπνέει το αντίθετο συναίσθημα. Ο άνθρωπος ο οποίος έχει κάνει μια γενναιόδωρη πράξη κινούμενος όχι από φαντασμένη ευτέλεια αλλά από προσήκοντα ελατήρια όταν προσβλέπει σε εκείνους που υπηρέτησε, νιώθει να είναι ο ίδιος ο φυσικός αποδέκτης της αγάπης και της ευγνωμοσύνης τους και, μέσω της συμπάθειας προς αυτούς, ο αποδέκτης επίσης της εκτίμησης και της επιδοκιμασίας όλων των ανθρώπων. Και όταν ανατρέχει στα κίνητρα με τα οποία έπραξε και τα εξετάζει από τη σκοπιά που τα εξετάζει ο αδιάφορος παρατηρητής συνεχίζει να τα εγκρίνει και επικροτεί τον εαυτό του μέσω συμπάθειας προς την επιδοκιμασία εκείνου του υποθετικού αμερόληπτου δικαστή. Από αμφότερες τις απόψεις, η ίδια του η διαγωγή του φαίνεται από κάθε άποψη αρμόζουσα. Στη σκέψη του αυτή, το πνεύμα του πληρούται με ευδιαθεσία, γαλήνη και αταραξία. Βρίσκεται σε διάθεση φιλίας και αρμονίας με όλους τους ανθρώπους και βλέπει τους συνανθρώπους του με εμπιστοσύνη και ευμενή ικανοποίηση, σίγουρος ότι έχει κερδίσει επάξια τον πλέον ευνοϊκό σεβασμό τους. Στο συνδυασμό όλων αυτών των συναισθημάτων έγκειται η συνείδηση της αξιομισθίας ή της επάξιας ανταμοιβής.¹⁸⁹ (Τσάτσος, 1993)

¹⁸⁸ Russel Goodman, Wittgenstein and Ethics, *Metaphilosophy* 13 (1982), σ. 138.

¹⁸⁹ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο, τόμ. Β. Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, 2η έκδοση. Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, 1993, σ. 30-50.

8.5. Η ευθυμία του Δημόκριτου, ψυχική γαλήνη και σταθερότητα: παράγοντας πρόληψης της αδικίας¹⁹⁰

«Αγαθό δεν είναι το να μην αδικούμε αλλά να μη θέλουμε να αδικήσουμε».

Δημόκριτος ο «Γελασίνος» 460- 370 π.Χ.

Οι Προσωκρατικοί αποπειράθηκαν πρώτοι να εξηγήσουν τον κόσμο όχι με τους μύθους και την παράδοση, αλλά με επιχειρήματα και κριτικό λόγο. Κατέχοντας τη γνώση της πραγματικότητας που μας περιβάλλει, δημιουργούμε πολιτισμό, διατείνονταν. Είναι άλλωστε η προσωκρατική φιλοσοφία το πρώτο στάδιο στην εξέλιξη της ελληνικής φιλοσοφίας, με την έννοια ότι γεννήθηκε στην Ιωνία, στις ελληνικές αποικίες, που βρίσκονταν στις ακτές της Μικράς Ασίας, περιοχές όπου υφίστατο προηγμένη οικονομική ζωή, κοινωνική και πολιτική ελευθερία, καθώς και επικοινωνία αναμεσίς των διάφορων πολιτισμών και λαών.¹⁹¹ (Λεοντσίνη, Σακελλίου, & Λεοντσίνη)

Η προσωκρατική φιλοσοφία θεωρείται πηγή και τροφός του φιλοσοφικού και επιστημονικού πνεύματος, το οποίο αναπτύχθηκε αργότερα, διότι η θέση των Προσωκρατικών στην ιστορία της ευρωπαϊκής επιστήμης και φιλοσοφίας είναι τόσο ξεχωριστή, αφού η ερμηνεία των κειμένων τους απασχολεί ακόμη και σήμερα τους φιλοσόφους και τους επιστήμονες. Ο «γελαστός φιλόσοφος», όπως αποκαλούνταν ο Δημόκριτος, ένεκα που στην ηθική του κάνει λόγο για την ευθυμία και τη συγκρατημένη διασκέδαση, ασχολήθηκε πλείστα με την ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου και τις αρετές που εξασφαλίζουν σε οιοδήποτε υποκείμενο ον την προσωπική και κοινωνική ευδαιμονία. Με ζητούμενο εκκίνησης, τη συνδιαλλαγή είναι και γίνεσθαι και επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στα επιμέρους αισθητά φαινόμενα, δεν καθίσταται επαρκές να προσδώσουμε τον ορισμό στο ακίνητο Είναι

¹⁹⁰ Τμήμα εισήγησης στο 8^ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο του περιοδικού Φιλοσοφείν: επιστήμη, εύνοια, παρησία Περί Φύσιος Το φυσικό, το ανθρώπινο και το τραγικό στην προσωκρατική φιλοσοφία με θέμα «Η ευθυμία του Δημόκριτου, ψυχική γαλήνη και σταθερότητα, παράγοντας πρόληψης της αδικίας», Θεσσαλονίκη, 2016.

¹⁹¹ Λεοντσίνη Α.Γ., Σακελλίου Χ. Λεοντσίνη Ε., Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β σ. 16.

ως τον τόπο της αλήθειας, εφόσον και η μαρτυρία των αισθήσεων εγείρει αξιώσεις σε κάθε εξήγηση του κόσμου.¹⁹²

Το αγαθό, κατά συνέπεια, σύμφωνα με τον Δημόκριτο, δεν συνίσταται στο να μην αδικούμε αλλά να μη θέλουμε να αδικήσουμε. Να είναι η επάρκεια -ένα από τα σημαίνοντα στοιχεία της ηθικής φιλοσοφίας του Αβδηρίτη φιλοσόφου- ικανή να άγει τα υποκείμενα στην ευδαιμονία, με όχημα την εσωτερική γαλήνη, δηλονότι την απαλλαγή από έντονες μεταβολές στη διάθεση, εσωτερική γαλήνη που ομοιάζει με το πυρ και είναι ό,τι ευγενέστερο και θείο υπάρχει.¹⁹³

Λαμβάνοντας υπόψη πως όλα εκείνα τα οποία αντιλαμβανόμεθα είναι μόνο κατά συνθήκη αληθινά και αφού ακόμη και η ίδια η εμπειρία είναι διαφορετικά ιδωμένη από τη στιγμή που αλλάζει η χρονικότητά της, επιβάλλεται η σύνδεση ατομικής και κοινωνικής ευτυχίας με οδηγό την αξία της φρόνησης, της αυτογνωσίας, της αυτάρκειας και της μετριοφροσύνης στη ζωή των ανθρώπων, με αγαθό και σκοπό ζωής την ευθυμία, όπως τη συνέλαβε και τη διατύπωσε ο Δημόκριτος, τουτέστιν την ψυχική γαλήνη και σταθερότητα, στοιχεία που άγουν κάθε υποκείμενο στη συνειδητοποίηση του αληθούς αγαθού, ως το απόλυτο συστατικό ευδαιμονίας για μία πολιτεία και κατ' επέκταση στον παραγκωνισμό της αδικίας. Εγκύπτοντας τόσο στην ατομική θεωρία όσο και στις παραδεδομένες αξίες, ο Δημόκριτος επεξεργάστηκε μια ηθική μετριοπάθειας. Ο σκοπός της ζωής σύμφωνα με τούτη την ηθική, είναι η «ευθυμία», όπως προαναφέρθηκε, μια κατάσταση ισορροπίας, που φέρει επιτυχία με μετριοπάθεια και περιορισμένες απολαύσεις. Η φιλοδοξία και ο φθόνος είναι ασύμβατα με το ιδανικό μιας ευτυχισμένης ζωής.¹⁹⁴ (Φιλοσοφικό Λεξικό Cambridge, λήμμα, Δημόκριτος, 2011)

«Ο άνθρωπος που θέλει να έχει ψυχική γαλήνη (ευθυμία) δεν πρέπει να κάνει πολλά, ούτε στην ιδιωτική του ούτε στη δημόσια ζωή, ούτε να επιδιώκει πράγματα που ξεπερνούν τις φυσικές του δυνάμεις. Πρέπει να προσέχει ώστε, ακόμα κι αν η τύχη βρεθεί στον δρόμο του και του υποδείξει περισσότερα, αυτός να μπορεί με τη φρόνηση του να την αφήσει κατά μέρος και να μην απλώσει το χέρι του σε περισσότερα από όσα

¹⁹² <http://plato.stanford.edu/entries/democritus/>

¹⁹³ <https://el.wikipedia.org/wiki/Δημόκριτος>

¹⁹⁴ Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, Κέδρος 2011, λήμμα Δημόκριτος, σσ. 270-271.

του επιτρέπουν οι δυνάμεις του. Γιατί το σωστό φορτίο είναι ασφαλέστερο από το μεγάλο φορτίο». ¹⁹⁵

Με τον όρο «σωστό φορτίο» ο Δημόκριτος, εννοεί τις έννοιες του μέτρου και της λιτότητας που κυριαρχούν στην ηθική του, η οποία υποδεικνύει τον ορθό τρόπο ζωής αλλά και κανόνες συμπεριφοράς, κανόνες που αφορούσαν στα εύπορα στρώματα της κοινωνίας των Αβδήρων χρησιμοποιώντας όρους της φυσικής φιλοσοφίας. «Γιατί την ψυχική γαλήνη τη φέρνει στους ανθρώπους η συγκρατημένη διασκέδαση και η σύμμετρη ζωή» συνεχίζει. Σε τούτο το σημείο συνιστά την τήρηση του μέτρου και την επιδίωξη των απολαύσεων. «*Η στέρηση και η υπεραφθονία τείνουν να μετατρέπονται στο αντίθετό τους και να προκαλούν στην ψυχή μεγάλες κινήσεις· και οι ψυχές που κινούνται σε μεγάλη έκταση δεν είναι ούτε ευσταθείς ούτε γαλήνιες[...]* (Το κάθε υποκείμενο οφείλει) *Να μη δίνει μεγάλη σημασία στα όσα ζηλεύουν ή θαυμάζουν οι πολλοί και να μην τα σκέφτεται συνεχώς. Να κοιτάζει πώς ζουν οι ταλαίπωροι και να συναισθάνεται πόσο υποφέρουν [...]* Για αυτό ακριβώς δεν πρέπει κανείς να ψάχνει για πράγματα που είναι μακριά του, παρά να ικανοποιείται με τα όσα είναι κοντά του, συγκρίνοντας τη ζωή του με τη ζωή εκείνων που βρίσκονται σε χειρότερη θέση...». ¹⁹⁶

Στο έργο του, λοιπόν, «Περί ευθυμίας» (ιωνική διάλεκτος), έργο πρακτικής ηθικής, όπου συνήθως εντάσσονται πραγματείες που δίνουν συμβουλές, λόγου χάρι για τη υπερνίκηση της οργής, αλλά και «παραμυθίες» (πρότυπα- παρηγοριά) που έχουν σκοπό να επουλώσουν τη λύπη, δίδεται έμφαση στο γεγονός πως η σπουδαιότερη αρετή του ανθρώπου είναι η «ευθυμία», που οδηγεί σε ψυχική γαλήνη, τουτέστιν σε τούτη την κατάσταση, η οποία κατακτάται με την αυτογνωσία, με την επίγνωση των φυσικών ικανοτήτων και με τη φρόνηση.

Ο Δημόκριτος, επιπροσθέτως, φρονούσε πως «η ευτυχία και η δυστυχία είναι οι καταστάσεις της ψυχής» και ότι η ευδαιμονία δε συνίσταται στην απόκτηση υλικών αγαθών αλλά στην καλλιέργεια κυρίως της ψυχής και του νου, το άκρως αντίθετο από τούτο που συμβαίνει στις κοινωνίες των ημερών μας, με αποτέλεσμα τα εμπλεκόμενα υποκείμενα να είναι περισσότερο επιρρεπή στην πραγμάτωση μιας οιασδήποτε αδικίας. Είναι ο πρώτος στοχαστής που «απιθώνει» κάποιο αγαθό ως

¹⁹⁵ Δημόκριτος, απόσπασμα 3, Στοβαίος Ανθολόγιο, IV 39 25.

¹⁹⁶ Δημόκριτος, απόσπασμα 191, Στοβαίος Ανθολόγιο, III ,1, 210.

σκοπό ζωής, δηλαδή την ευθυμία -από τη λέξη θυμός= καρδιά- , την ψυχική γαλήνη.¹⁹⁷ (Λεοντσίνη, Σακελλίου, & Λεοντσίνη)

Οι Προσωκρατικοί αναπτύσσουν την αναλογία (αναλογικός συλλογισμός) και από την παρατήρηση της φύσης και των νόμων της, οδηγούνται στη διερεύνηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και πράξης, δίδοντας εξηγήσεις για τις ψυχικές καταστάσεις με τρόπο ανάλογο προς τα φυσικά φαινόμενα. Ο Δημόκριτος επιπροσθέτως, έστρεψε την προσοχή προς τα έσω, προς τη διερεύνηση της κατάστασης της ψυχής, όπως ακριβώς έπραξε και ο Σωκράτης.¹⁹⁸ (Λεοντσίνη, Σακελλίου, & Λεοντσίνη)

Κατ' ακολουθίαν, οφείλουμε ως κοινωνία να είναι βασική προϋπόθεση στη ζωή των ανθρώπων και κατ' επέκταση των κοινωνιών, το μέτρο, όχι ως κριτήριο της αλήθειας αλλά ως ανθρώπινη αρετή. Να συνδέσουμε την ευθυμία, ως κατάσταση της ψυχής και του πνεύματος, με την έννοια της ευτυχίας (ευδαιμονίας) και της δυστυχίας (κακοδαιμονίας), αναφορικά με τα ζεύγη τύχη- ανάγκη, ιδιωτικό- δημόσιο. Κατά τον Δημόκριτο συγκεκριμένες ηθικές αρετές, όπως η φρόνηση, η σωφροσύνη, η αταραξία της ψυχής και το ήθος της χαράς (ευθυμία) , η αυτάρκεια, η αυτογνωσία, η απλότητα του χαρακτήρα, η φιλία, η συνεργασία και η ομόνοια, πρέπει να κοσμούν τον άνθρωπο.

Η ήρεμη γαλήνη και η εσωτερική αρμονία, με τα δικά του λόγια η ευεστώ (ευ +ειμί) και η ευθυμία, είναι ο στόχος της ηθικής και πολιτικής φιλοσοφίας του , ο οποίος θεωρεί πως η ευτυχία, η ευδαιμονία του ανθρώπου αλλά και της πόλης αποκτάται με ένα μέτρο ευχαρίστησης, μέτρο που οι πολίτες ακολουθούν σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, με τη μεσότητα που βρίσκεται, όπως και η αριστοτελική αρετή, μεταξύ υπερβολής και ελλείψεως.

Οι πολίτες οφείλουν να αντιληφθούν, συγκρίνοντας με άλλους ανθρώπους και με καταστάσεις της ιδιωτικής ή κοινωνικής και πολιτικής ζωής, ότι τα πλούτη και τα υλικά αγαθά δε άγουν στην ευτυχία και ότι την ψυχική ισορροπία την εξασφαλίζουν μόνο οι μετρημένες απολαύσεις. Για τον Δημόκριτο, οι άνθρωποι δύνανται να έχουν

¹⁹⁷ Λεοντσίνη Α.Γ., Σακελλίου Χ. Λεοντσίνη Ε., *Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων*, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β σ. 27.

¹⁹⁸ Ο.π. Λεοντσίνη Α.Γ., Σακελλίου Χ. Λεοντσίνη Ε., σ. 27.

καλύτερη ζωή, αν έχουν φρόνηση (σοφία) και σύνεση, και αν αποφεύγουν την υπερβολή. Η ορθή στάση απέναντι στη ζωή απαλλάσσει τον άνθρωπο από το άγχος, λόγου χάρη της πλεονεξίας και συνάμα από το φόβο, λόγου χάρη της παρανομίας, εξασφαλίζει ψυχική πληρότητα και ηρεμία. Ο «γελαστός» φιλόσοφος υποστηρίζει, χωρίς να παραγνωρίζει τη σημασία της φύσης, την αξία της αγωγής. Η πόλη, διατείνεται, έχει ανάγκη από μορφωμένους πολίτες, για αυτό και η μόρφωση είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη των διανοητικών, πολιτικών και ηθικών δυνατοτήτων.

Αν αποκτήσουμε, ως εκ τούτου, πλήρη συνείδηση της σημαντικότητας της αυτάρκειας, στην οποία μας άγει η ευθυμία του Δημόκριτου και με όχημα πάντα τη φιλοσοφική σκέψη, με την έννοια τούτης της διαλεκτικής πάλης που ο φιλοσοφικός στοχασμός προσφέρει, αλλά και το λιτό και μετρημένο βίο και το πόσο πολύ σημαντική για τη ζωή του ανθρώπου είναι η φρόνηση, η παιδεία και η απλότητα του χαρακτήρα, δεν θα επιθυμούμε διόλου να αδικήσουμε. Θα ήταν συνεπώς η ευθυμία ως απόρροια τούτης της σκέψης, πανάκεια των ημερών μας, αφού θα απελευθέρωνε το ύψιστο αγαθό, το οποίο θα αποτελούσε στόχο κατάκτησης της συνοχής των ίδιων των υποκειμένων και όχι οιασδήποτε άλλων υλικών αγαθών αλλά και του Είναι τους με τη βαρύτητα που του αρμόζει, ώστε οι ίδιοι οι πολίτες να αντιλαμβάνονταν πως η πραγματοποίηση μιας αδικίας είναι στην ουσία της, απώλεια των όντως όντων, της αληθούς πραγματικότητας του κάθε υποκειμένου, η οποία μπορεί να μετουσιωθεί σε πλήρως αληθινή αντικειμενικότητα που θα αφορά στη σύλληψη της οιασδήποτε αλήθειας τοποθετημένης χρονικά στα όρια μιας εφικτής και γόνιμης πραγματικότητας, με όχημα τη φιλοσοφία.

*«Άνθρωπος ευθυμιά γίνεται μετριότητα τέρψιος καί βίου συμμετρία. Τα δέ ελλείποντα και υπερβάλλοντα μεταπίπτειν φιλει καί μεγάλας κινήσις εμποιείν τη ψυχή».*¹⁹⁹ Θεμελιώδης και ουσιαστική επιδίωξη της ζωής ενός οιοδήποτε υποκειμένου όντος θα οφείλεται να αποτελεί επιτακτικά η ευθυμία, η οποία περιλαμβάνει την ψυχική γαλήνη και τη σταθερότητα. Οι άνθρωποι δεν διάγουν ευτυχή βίο με τα σωματικά αγαθά, ούτε με τα χρήματα, τουναντίον με την ορθή σκέψη και την πολυμάθεια. Ουσιαστικό στοιχείο θα πρέπει να είναι αυτό που στην ηθική φιλοσοφία του προσωκρατικού τούτου φιλοσόφου αποτελεί η επάρκεια: κανείς οφείλει να είναι ευτυχισμένος με όσα έχει. Η οργάνωση, κατ' επέκταση, της ζωής

¹⁹⁹ <https://en.wikiquote.org/wiki/Democritus>

αρμόζει να διέπεται από το μέτρο. Όπου υφίσταται υπερβολή ή έλλειψη, συντελούνται μεταπτώσεις και προκαλούνται απότομες συγκινήσεις στην ψυχή. Η εσωτερική γαλήνη είναι συνυφασμένη με την απαλλαγή από έντονες μεταβολές στη διάθεση.²⁰⁰

Η ευθυμία μέσω της προσωκρατικής φιλοσοφίας ενδεχομένως να αποτελούσε έναν τόσο σημαντικό παράγοντα πρόληψης της αδικίας και επομένως μια σημαίνουσα πτυχή μιας αληθούς ουσίας υπό την έννοια της συμβολής της στην κτήση μια ισορροπίας δυνάμει σωτήριας της ενωτικής συνέχειας του κάθε υποκειμένου.

8.6. Η ισχύς της αλήθειας και η φαινομενικότητα της αένας χρονικότητας ενός απατηλού «πάντα» ως παράγοντας μείωσης των αδικημάτων²⁰¹

Ορίζοντας τη φιλοσοφία, ως τη διαδικασία του να ορέγεται τίς να γνωρίζει, τη μεθοδική δηλαδή και συστηματική ενασχόληση, η οποία εξωτερικεύεται και αποκρυσταλλώνεται σε διάφορες μορφές, την τακτική αναζήτηση της αληθούς πραγματικότητας, εμπίπτουμε στην εξίσου επίμονη έρευνα για την ισχύ της αλήθειας και εάν τούτη εκκολάπτει στο «πάντα». Το πάντα εννοιολογικά και μόνο ενέχει μία αένη χρονικότητα που παύει πάραυτα να ισχύει με το που μεταβάλλεται η χρονικότητα της διατύπωσής του. Πρωτίστως λοιπόν, θα μελετηθεί η ισχύς της αλήθειας, ως μιας ικανής σύμβασης, η οποία θα εξαρτά εαυτό από την ικανότητα της καθολικής αντίληψης της εκάστοτε συνθήκης με όμοιο τρόπο, σύμβασης που θα άγει τα υποκείμενα όντα στη διατύπωση αλλά και παραδοχή μιας αληθούς κατάστασης που αποδίδει πιστά στην πραγματικότητα. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε τη φιλοσοφία λογική με τη μορφή ζωηρής συζήτησης. Σε όλα τούτα εγκολπώνεται επομένως η επικαιρότητα της αριστοτελικής φιλοσοφίας, αφού σήμερα η ηθική, πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία του Σταγειρίτη φιλοσόφου, είναι εκτός από αναγκαία πιο

²⁰⁰ <https://el.wikipedia.org/wiki/Δημόκριτος>

²⁰¹ Conatus, (2017). *Ειδικό Τεύχος: Αριστοτέλης, Τόμος 2, Τεύχος 1*, <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/Conatus/article/view/16042>

επίκαιρη από ποτέ. Λαμβάνοντας υπόψη τις χαλεπές συνθήκες στις οποίες διαβιούμε και με την πεποίθηση πως τούτες θα ήταν διαφορετικές, αν γνωρίζαμε την αλήθεια, επιχειρείται να συνδεθούν οι βαθύτερες αιτίες που οδηγούν τα υποκείμενα να απομακρυνθούν αίφνης απ' την αλήθεια με την απερίσκεπτη πεποίθηση πως «πάντα» θα ισχύουν, καθώς επίσης και με τη συνοχή της αριστοτελικής φιλοσοφίας ως όχημα που οδηγεί στην αληθινή ευδαιμονία.

Ας εκκινούσαμε, επομένως, με τον ορισμό της φιλοσοφίας, ως τη διαδικασία τού να επιθυμεί κάποιος να γνωρίζει, τη μεθοδική δηλαδή και συστηματική ενασχόληση, η οποία εξωτερικεύεται και αποκρυσταλλώνεται σε διάφορες μορφές, την τακτική αναζήτηση της αληθούς πραγματικότητας τότε θα εμπίπταμε στην εξίσου επίμονη έρευνα για την ισχύ της αλήθειας και εάν τούτη συνάδει με το «πάντα». ²⁰² (Μπαμπινιώτης, 2008)

Το *πάντα* εννοιολογικά και μόνο ενέχει μία αέναη χρονικότητα²⁰³ που παύει πάραυτα να ισχύει με το που μεταβάλλεται η χρονικότητα της διατύπωσης του. Πριν ωστόσο ερευνήσουμε την αέναη χρονικότητα του *πάντα*, οφείλουμε να μελετήσουμε την ισχύ της αλήθειας, ως μιας ικανής σύμβασης, η οποία θα εξαρτά εαυτό από την ικανότητα της καθολικής αντίληψης της εκάστοτε συνθήκης με όμοιο τρόπο, σύμβασης που θα οδηγεί τα υποκείμενα στη διατύπωση αλλά και παραδοχή μιας αληθούς κατάστασης που αποδίδει πιστά στην πραγματικότητα. ²⁰⁴ (Glanzberg, Winter 2016)

Όταν δύο ή περισσότερα υποκείμενα συμφωνούν στην αντίληψη ενός φαινομένου, δημιουργείται μια κοινή σύμβαση για το φαινόμενο και την «αίσθηση», που αυτό το φαινόμενο προκαλεί. ²⁰⁵ Όταν τούτη επομένως η κοινή σύμβαση αφορά σε ένα μείζον πλήθος υποκειμένων, και δη «όλα» τούτα τα υποκείμενα αντιλαμβάνονται κάτι με όμοιο τρόπο, τότε τούτη η κοινή σύμβαση γίνεται αποδεκτή ως αληθής.

Υφίστανται, εντούτοις, πλείστες διαφορετικές «αλήθειες», οι οποίες συμβάλλουν στη φαινομενικότητα της αέναης χρονικότητας ενός κατ' ουσίαν

²⁰² Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Φιλοσοφία», *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2008), 1885-1886.

²⁰³ Ο.π. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, σ. 1314.

²⁰⁴ Michael Glanzberg, "Truth", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), edited by Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/truth/>

²⁰⁵ Ο.π. Μπαμπινιώτης, «Αλήθεια», 117.

απατηλού πάντα, με την ιδιότητα της αυτοαναίρεσης της αιώνιας διάρκειάς του. Αίρεται κατά αυτόν τον τρόπο η απολυτότητα της αλήθειας, υπό την έννοια της ύπαρξης πολλών σχετικών αληθειών, όπως η «προσωπική» αλήθεια, η «σχετική» αλήθεια, η «επιστημονική» αλήθεια, η «θρησκευτική» αλήθεια, που περιορίζουν την «καθολική» αλήθεια, θέτοντάς της σκοπέλους ικανούς να κάμψουν τα διάφορα φιλοσοφήματα.

Λαμβάνοντας, επομένως, υπόψη ότι υπάρχει μόνο μία φιλοσοφία, η φιλοσοφία των μοναδικών στιγμών ²⁰⁶ (Cioran, 2010), καθίσταται απόλυτα σαφές πως δεν υπάρχει καθολική αλήθεια που να ισχύει σε κάθε περίπτωση, με την έννοια ότι, η οποιαδήποτε περίπτωση ενέχει την υποκειμενικότητα της συγκεκριμένης στιγμής αλλά συνάμα και την αντικειμενικότητα των επόμενων στιγμών, αναγνωσμένη ποικιλοτρόπως από το εκάστοτε υποκείμενο, που φέρει με τον έναν ή τον άλλο τρόπο μια εντελώς δική του μοναδικότητα και παραλλήλως και χρονικότητα, οι οποίες καθορίζουν την εκάστοτε ανάγνωση και την ενδύουν με το χαρακτηριστικό της οποιασδήποτε στιγμής.

Η αλήθεια, ακολούθως, μας δίνει την αυθεντική εικόνα για τη φύση των όντων της, καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις και συνεπώς μας ορίζει κατά τρόπο έγκυρο τα πλαίσια στα οποία οφείλουμε να κινηθούμε, ώστε οι ενέργειές μας να στεφθούν με επιτυχία, διότι αναφέρεται σε κάποια μορφή γνώσης, αληθινή γνώση και όχι αθεμελίωτη πεποίθηση, υπό τη μορφή ενός ουσιώδους γνωρίσματος των προτάσεων μας.

Από την άλλη, πραγματικό είναι καθετί που υπάρχει ανεξάρτητα από το ίδιο το υποκείμενο που το σκέφτεται, με την έννοια της αλήθειας ως αξίας και συνάμα του ψεύδους ως απαξίας. Όπως ορθά είχε διατυπώσει ο Σταγειρίτης φιλόσοφος «*Η αλήθεια και το ψεύδος δε βρίσκονται στα πράγματα αλλά στη σκέψη μας*» (οὐ γάρ ἐστί το ψεῦδος και το ἀληθές ἔν τοῖς πράγμασιν... ἀλλά ἔν τῇ διανοίᾳ). ²⁰⁷ Η αλήθεια και το ψεύδος, δηλαδή, υπάρχουν στις προτάσεις μας για τα πράγματα και όχι στα ίδια τα πράγματα.

Το προφανές, έτσι, ως κριτήριο της αλήθειας έγκειται στα χαρακτηριστικά με αποδεικτική ενάργεια, ώστε επιβάλλονται στο πνεύμα και μας αποσπούν τη συγκατάθεσή του. Ο Ντεκάρτ διεμήνυε στον Τέταρτο Στοχασμό πως «*τα πράγματα*

²⁰⁶ Emil Cioran, *The Book of Delusions*, trans. by Camelia Elias, *Hyperion* 5, no. 1 (2010): 55-82, 111

²⁰⁷ Αριστοτέλης, *Μετά τα φυσικά* Ε, 4 1027 b 25-27.

που τα συλλαμβάνουμε κατά τρόπο σαφή και ξεχωριστά το ένα από το άλλο είναι αληθινά»²⁰⁸ (Ντεκάρτ, 2003), ενώ ο Σπινόζα πως «η αλήθεια έχει μέσα της το ίδιο το κριτήριο του κύρους της, είναι η ίδια δείκτης του εαυτού της» (verum index sui).²⁰⁹ (Σπινόζα, 2009)

Η ιστορία, επίσης, διδάσκει ότι πολλές μεγάλες αλήθειες όχι μόνο δεν επιβλήθηκαν από την πρώτη στιγμή, αλλά τις περισσότερες φορές μάλιστα, το πολιτιστικό προσκίνητο απωθήθηκε στο υποσυνείδητο επειδή ερχόταν σε κατάφορη αντίθεση με τις κυρίαρχες κοσμολογικές απόψεις της εποχής.²¹⁰ (Κατσιμάνης & Βιρβιδάκης, 2003)

Ένα λογικά συνεκτικό ερμηνευτικό σύνολο θα μπορούσε να διεκδικήσει το χαρακτηρισμό της αλήθειας, με βάση τη γνωσιολογική στάθμιση κάθε επιμέρους συνεκτικού συστήματος. Από την άλλη στον πραγματισμό πρεσβεύεται πως «αλήθεια είναι ό,τι προάγει τον άνθρωπο, εξυπηρετώντας τα καλώς εννοούμενα συμφέροντά του».²¹¹

Κάποιοι, επιπλέον, κάνουν λόγο για αυθυπαρξία της πραγματικότητας, με τους σχολαστικούς να διατείνονται πως «το κριτήριο της αλήθειας είναι η αντιστοιχία μεταξύ πράγματος και νου» (adaequatio rei et intellectus). Στον νου μας σχηματίζεται, κατά κάποιο τρόπο, ένα αντίγραφο των αντικειμενικών δεδομένων, οπότε η πρόταση που αντιστοιχεί σε αυτά τα δεδομένα είναι αληθινή.²¹²

Υπό αυτή την έννοια, κάθε γνώση είναι γνώση της πραγματικότητας, αφού αυτή δεν αναπτύσσεται αυθαιρέτα από την ανθρώπινη νόηση, αλλά επιβάλλει σε αυτήν τις νόρμες της. Όπως ισχυρίζεται και ο Αριστοτέλης, δεν είναι κάποιος λευκός, διότι εμείς θεωρούμε ότι στην πραγματικότητα είναι λευκός, τουναντίον επειδή είναι λευκός εμείς που διατεινόμαστε αυτό, ισχυριζόμαστε την αλήθεια²¹³, επειδή η αλήθεια δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πλέγμα ιδεών που αντανακλούν την πιο άμεση και την πιο απλοϊκή αισθητηριακή εμπειρία²¹⁴. (Κατσιμάνης & Βιρβιδάκης, 2003)

²⁰⁸ Ρενέ Ντεκάρτ, *Στοχασμοί περί της Πρώτης Φιλοσοφίας*, μετάφραση Ευ. Βανταράκης (Αθήνα: Εκκρεμές, 2003), σ. 145.

²⁰⁹ Μπαρούχ Σπινόζα, *Ηθική*, μετάφραση Ευ. Βανταράκης (Αθήνα: Εκκρεμές, 2009)

²¹⁰ Κατσιμάνης, Κ. και Βιρβιδάκης, Σ, *Προβλήματα Φιλοσοφίας* (Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2003), 107.

²¹¹ Ο.π., Κατσιμάνης, Κ. και Βιρβιδάκης, Σ., σ.108.

²¹² Ο.π. Ο.π., Κατσιμάνης, Κ. και Βιρβιδάκης, Σ., σ. 112.

²¹³ Αριστοτέλης, *Μετά τα Φυσικά IX*, 10, 1051b 7.

²¹⁴ Κατσιμάνης Κ., Βιρβιδάκης Σ. (2003), *Προβλήματα Φιλοσοφίας*, Αθήνα, ΟΕΔΒ., σ. 109.

Με αυτόν τον τρόπο η αλήθεια προϋποθέτει τη διατύπωση μιας κρίσης και ενός συστήματος κρίσεων σχετικά με την πραγματικότητα, δηλαδή την ανακατασκευή της τελευταίας σύμφωνα με μία σειρά πνευματικών διεργασιών, κατά την οποία η σκέψη οφείλει να συμφωνεί διαρκώς με τον εαυτό της, να σέβεται τις αρχές της και να μην παρασύρεται σε άλματα, σε κενά και σε αντιφάσεις. Η αληθινή γνώση δεν αναφέρεται σε τίποτα, αλλά είναι μελέτη, καταγραφή, ερμηνεία της αντικειμενικής πραγματικότητας, λαμβάνοντας υπόψη πως το εμπειρικό υλικό δύναται να υποβληθεί σε πνευματική επεξεργασία και δεν είναι το τέρμα των επιστημονικών αναζητήσεων, με την έννοια μιας ερμηνείας της πραγματικότητας που έχει ένα δυναμικό χαρακτήρα, όχι κάτι το τελεσίδικο αλλά κάτι το προσωρινό.²¹⁵

Άρα η πραγματικότητα οφείλει να εμπλουτίζεται διαρκώς, να διορθώνεται, να αναθεωρείται, να αντικαθίσταται, αν χρειαστεί, από άλλη ερμηνεία, η οποία επίσης θα υπόκειται σε διαρκή κριτικό έλεγχο.²¹⁶ Αν τώρα θα θέλαμε να «μετεγγράψουμε» την αλήθεια σε πραγματικότητα, οφείλουμε να εκκινήσουμε από τη διατύπωση πως η επιστημονική αλήθεια ερμηνεύει τον κόσμο, αλλά δεν υφίσταται έτοιμη στον κόσμο. Είναι ένα πλάσμα του πνεύματος, η απάντηση που δίνει ο άνθρωπος στην πρόκληση της πραγματικότητας. Υποτάσσεται στα δεδομένα της πραγματικότητας και την ερμηνεύει αντικειμενικά. Πρόκειται συνεπώς για έγκυρη μεταφορά της πραγματικότητας στη σκέψη, δηλαδή μία αυθεντική «μετεγγραφή» και αναδιατύπωσή της σύμφωνα με τα ερμηνευτικά σχήματα του τελευταίου.²¹⁷

Ο κόσμος επιβάλλεται στη νόηση του ανθρώπου, η νόηση ερμηνεύει και οργανώνει λογικά τον κόσμο, επομένως, ο άνθρωπος και ο κόσμος συνυφαίνονται και «συν-μεταβάλλονται», σύμφωνα με τους νόμους της φύσης και τους κλυδωνισμούς της ιστορίας, όπως είχε διατυπώσει και ο Jonathan Dancy, «μια πρόταση είναι αληθής εάν και μόνο εάν είναι μέλος ενός συνεκτικού συνόλου».²¹⁸ (Dancy, 1985)

Κατ' επέκταση, η αλήθεια που συλλαμβάνεται μέσα από την προσπάθεια για επιστημονική γνώση κερδίζεται στη διαδρομή της ιστορίας και για αυτό το λόγο δεν κατακτάται μονομιάς, αλλά με διαδοχικές προσεγγίσεις, οι οποίες δεν είναι πάντοτε ομαλές και αδιατάρακτες, καθώς πολύ συχνά συνδέονται από κρίσεις και

²¹⁵ Ό.π. Κατσιμάνης Κ., Βιβιδάκης Σ.

²¹⁶ Ό.π. Κατσιμάνης Κ., Βιβιδάκης Σ. σ. 110.

²¹⁷ Ό.π. Κατσιμάνης Κ., Βιβιδάκης Σ.

²¹⁸ Jonathan Dancy, *Introduction to the Contemporary Epistemology*, Oxford: Blackwell, 1985, σ. 113.

εκδηλώνονται ως «επαναστάσεις». ²¹⁹ (Κατσιμάνης & Βιρβιδάκης, 2003) Αλλά σε αυτό ακριβώς το γεγονός έγκειται η κατοχή των αληθινών γνώσεων ως η κατοχή πολυτίμων οργάνων για δράση, σύμφωνα με τον James. ²²⁰ (James, 2006)

Ο Αριστοτέλης, μία από τις πιο σημαντικές μορφές της φιλοσοφικής σκέψης του αρχαίου κόσμου, θεωρούσε τη φιλοσοφία λογική με τη μορφή ζωηρής συζήτησης. Δεν θα μπορούσε άλλωστε η φιλοσοφία να κατέχει μία και μόνο αλήθεια, αφού δεν επιβάλλει έναν και μόνο τρόπο σκέψης, τουναντίον εμπεριέχει τούτη τη διαλεκτική πάλη, η οποία εμποδίζει ένα είδος πνευματικής τυραννίας, αφού στην αντίθεση και τον πλουραλισμό της, βρίσκονται η παντοτινή νεότητά της και η ζωηρή ενεργητικότητά της, υπό το καθεστώς μιας αλήθειας που είναι αρμόδια για τη σωτήρια της συνοχής του εκάστοτε υποκειμένου. ²²¹ (Κάλφας & Ζωγραφίδης, 2006)

Όλα αυτά καταδεικνύουν, επομένως, τη σημασία της αριστοτελικής φιλοσοφίας, αφού σήμερα η ηθική, πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία του Σταγειρίτη φιλοσόφου είναι - εκτός από αναγκαία - πιο επίκαιρη από ποτέ λόγω της περιρρέουσας κοινωνικοπολιτικής κατάστασης, της κρίσης που βιώνουμε με τα χαρακτηριστικά ενός ολικού φαινομένου, που συνετέλεσε στην απώλεια του αγαθού, ως του ηθικά κατ' εξοχήν καλού και απομακρύνθηκε από την ευδαιμονία, του υπέρτατου σκοπού της ηθικής ζωής του εκάστοτε υποκειμένου συναρτήσει του ανθρώπινου παράγοντα που φέρει ταυτότητα κοινωνική αλλά και πολιτική ταυτοχρόνως.

Θα ήταν συνεπώς η ευδαιμονία πανάκεια των ημερών μας, αφού θα απελευθέρωνε το ύψιστο αγαθό, το οποίο θα αποτελούσε στόχο κατάκτησης της συνοχής των ίδιων των υποκειμένων και όχι οποιωνδήποτε άλλων υλικών αγαθών, αλλά και του Είναι τους με τη βαρύτητα που του αρμόζει, ώστε οι ίδιοι οι πολίτες να αντιλαμβάνονταν πως η κρίση είναι στην ουσία της, απώλεια της αληθούς πραγματικότητας του κάθε υποκειμένου, η οποία μπορεί να μετουσιωθεί σε αντικειμενικότητα μέσω της σύλληψης της οποιασδήποτε αλήθειας τοποθετημένης χρονικά στα όρια μιας εφικτής και γόνιμης πραγματικότητας, με όχημα την αριστοτελική φιλοσοφία.

²¹⁹ Κυριάκος Κατσιμάνης και Στέλιος Βιρβιδάκης, *Προβλήματα Φιλοσοφίας*, Αθήνα: ΟΕΔΩ, 2003, σ.111.

²²⁰ William James, *Ο Πραγματισμός*, μετάφραση Χ. Σταματέλος, Αθήνα: Εκκρεμές, 2006, μάθημα VI.

²²¹ Βασίλης Κάλφας και Γιώργος Ζωγραφίδης, *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι* Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2006, σ. 114,142.

Ακολουθως, ο φιλόσοφος αλλά και ο κάθε ειδήμων επί οποιουδήποτε ζητήματος οφείλει να είναι ολόπλευρα και σφαιρικά ενημερωμένος να παίρνει απόσταση από τον κόσμο, να διαφοροποιείται από τούτον, μα ταυτόχρονα να τον μελετάει.²²² (Κάλφας & Ζωγραφίδης, 2006) Να φέρει μιαν ικανότητα να οδηγεί τα υπόλοιπα υποκείμενα στην παροχή βρώσης του «ατροφικού» τους εγώ, με σκοπό την περιφρούρησή του στα όρια της εγγύτητας με το *γίγνεσθαι* και συνεπώς την ανακάλυψη του *είναι* τους, και παραλλήλως με πλείστες στιγμές ευδαιμονίας, όχι με την έννοια μιας υφιστάμενης κατάστασης αλλά με τη μοναδικότητα των μεμονωμένων στιγμών.

Αν δεχτούμε, πως η πραγματικότητα συνίσταται στο «πώς είναι πραγματικά τα πράγματα, σε αντίθεση με το πώς απλώς φαίνονται»²²³ (Φιλοσοφικό Λεξικό Cambridge, 2011), τότε τα φαινόμενα αναφέρονται κατά συνέπεια στο πώς φαίνονται τα πράγματα σε ένα ορισμένο υποκείμενο, το οποίο τα αντιλαμβάνεται ή κατ' επέκταση σε ένα πλήθος υποκειμένων που υποπίπτουν στην αντίληψή τους. Πολλές φορές, μάλιστα, η πραγματικότητα τυχαίνει να μην εξαρτάται από τα ίδια τα φαινόμενα, με την έννοια ότι τα ίδια τα φαινόμενα δεν προσδίδουν μια καθοριστική σημασία στην εν λόγω πραγματικότητα.²²⁴

Τούτη η παραδοχή ενέχει δύο προσλαμβάνουσες. Η πρώτη από αυτές υπογραμμίζει τρόπον τινά πως αναφορικά με τη φύση της πραγματικότητας μπορούμε να νοήσουμε πως η πραγματικότητα διαφέρει από τον τρόπο που φαίνεται σε κάθε υποκείμενο ξεχωριστά. Στη δεύτερη έγκειται η μη απαίτηση των φαινομένων κατά μηδένα τρόπο για την ίδια την πραγματικότητα, αφού αυτή μπορεί να υπερνικά το εύρος όλων των ερευνών, τις οποίες ενδεχομένως να διεξάγουμε. Έτσι, η πραγματικότητα πιθανώς είναι ικανή να συμπορεύεται με τη δυνατότητα του εμφανίζεσθαι, με την αντιγεγονική έννοια ότι αν υφίσταντο αρμόδια τοποθετημένοι παρατηρητές, προφανώς θα κατείχαν και την εμπειρία του οποιουδήποτε είδους, με την προϋπόθεση οι συνθήκες να μην οδηγούν σε λανθασμένες εντυπώσεις.²²⁵

²²² Βασίλης Κάλφας και Γιώργος Ζωγραφίδης, *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι* Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2006, σ. 15.

²²³ *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, επιμέλεια Robert Audi, Στέλιος Βιρβιδάκης και Γιώργος Ξηροπαΐδης (Αθήνα: Κέδρος, 2011), «Πραγματικότητα», σ. 925.

²²⁴ *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, ό. π.

²²⁵ *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, επιμέλεια Robert Audi, Στέλιος Βιρβιδάκης και Γιώργος Ξηροπαΐδης (Αθήνα: Κέδρος, 2011), «Πραγματικότητα», σ. 925.

Τα συμβεβηκότα, τέλος, σχηματίζουν μια ακολουθία που κινείται μεταξύ μέλλοντος, παρόντος και παρελθόντος και φυσικώς αλλάζουν με την αλλαγή αυτών των προσδιορισμών.²²⁶ (Φιλοσοφικό Λεξικό Cambridge) Το «παρόν» και το «τόρα», αλλά και το «αυτή τη στιγμή», δηλώνουν μια συγκεκριμένη στιγμή του χρόνου, με αποτέλεσμα αν κάνουμε λόγο μετάβασης του παρόντος σε άλλες μεταγενέστερες στιγμές, αυτό σημαίνει ότι η εν λόγω χρονική στιγμή του παρόντος θα μεταλλαχθεί σε μιαν άλλη στιγμή του χρόνου και κατά συνέπεια σταματά να ισοδυναμεί με τον εαυτό της. Στην ουσία, ενίοτε η οντότητα που υφίσταται αλλαγές είναι ιδιότητα της τωρινότητας ή της παροντικότητας, ιδιότητα που ενέχεται σε κάθε συμβεβηκότα κάποια στιγμή, και δη την ίδια στιγμή που συμβαίνει.²²⁷

Κοντολογίς, μια διατύπωση ισχύει μόνο στο τώρα, αφού στο μετά εκτός από την αλλαγή της χρονικής τοποθέτησης ενδέχεται να υπόκεινται σε αλλαγές και άλλοι παράγοντες, που μέχρι πρότινος ή δεν ίσχυαν ή δεν υπήρχαν καν. Επομένως, οφείλουμε να είμαστε τουλάχιστον ακριβείς στο «τόρα», αφού η χρονικότητα του πάντα, στην ουσία δεν υπάρχει²²⁸, και να αντιληφθούμε πως απωλέσαμε «το ὄντως ὄν, διότι «ἐν βυθῷ γάρ ἡ ἀλήθεια»²²⁹, ως την υπέρτατη ουσία της αληθούς σημαντικότητας και υποπέσαμε στη συγκάλυψη της αλήθειας, εμμένοντας στη «φαινομενικότητα» της αέναης χρονικότητας, που ενέχει το «πάντα», θεωρώντας εσφαλμένα πως κάποιες καταστάσεις θα ίσχυαν για πάντα.

8.7. Η ηθική καταστολή του ποινικού μηχανισμού την περίοδο της κρίσης

Έχοντας αναλύσει ήδη τη διάσταση των ποινών στη διάρκεια της ιστορικής πραγματικότητας και με δεδομένο πως τα αδικήματα αυξήθηκαν την περίοδο της κρίσης²³⁰, ο εκάστοτε ποινικός μηχανισμός οφείλει να βρει τρόπους να καταστείλει, δηλαδή να βρει τον αποτελεσματικό εκείνο έλεγχο της εκρηκτικής αυτής κατάστασης, ώστε να μπορέσει να περιορίσει ή τουλάχιστον να μην επιτρέψει να εξελιχθεί ή και να επεκταθεί τούτο το φαινόμενο.

²²⁶ Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge, «Χρόνος», 1329.

²²⁷ Ο.π. Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge.

²²⁸ Ο.π. Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge.

²²⁹ Δημόκριτος, απ. Β 117 DK.

²³⁰ <http://www.mednet.gr/archives/2018-sup/pdf/36.pdf>

«Η σύγχρονη ελληνική σωφρονιστική νομοθεσία που περιέχεται κυρίως στον Σωφρονιστικό Κώδικα (κυρώθηκε το 1999 με τον αριθμ. 2776) είναι προσανατολισμένη σε ένα πρότυπο *ουδετερότητας* κατά την εκτέλεση των ποινών. Ο νομοθέτης δεν διακηρύσσει πλέον κάποιο συγκεκριμένο στόχο, στον οποίο πρέπει να κατευθύνονται οι σχέσεις μεταξύ της σωφρονιστικής διοίκησης και των κρατουμένων και αρνείται να διευκρινίσει ότι μεταχείριση των κρατουμένων σημαίνει υπαγωγή αυτών στους κανόνες της εκτέλεσης των ποινών και των δικονομικών προσβολών κατά της προσωπικής ελευθερίας. Ωστόσο, το στοιχείο του ωφελιμισμού διατηρείται διακριτικά στο παρασκήνιο, ως άσκηση κρατικής κοινωνικής πολιτικής που προσφέρει δυνατότητες για εκπαίδευση, εργασία και συμμετοχή σε προγράμματα σε όποιον κρατούμενο επιθυμεί. Επίσης η ωφελιμιστική προσέγγιση έχει εισχωρήσει στην ελληνική έννομη τάξη μέσω του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, που κυρώθηκε με τον Νόμο αριθμ. 2462/1997 και ορίζει ότι η μεταχείριση των κρατουμένων πρέπει να έχει ως βασικό σκοπό την αναμόρφωσή τους και την κοινωνική τους αποκατάσταση. Η αυξημένη τυπική ισχύς του Διεθνούς Συμφώνου σε σύγκριση με τον Σωφρονιστικό Κώδικα και τα διαφορετικά ιδεολογικά και θεωρητικά θεμέλια του όρου «μεταχείριση», που βρίσκεται και στα δύο κείμενα, προκαλεί εξ αρχής σημαντικές επιφυλάξεις ως προς τη συνέπεια του νομοθέτη και τη σαφήνεια της ασκούμενης «σωφρονιστικής πολιτικής».

«Ο Εσωτερικός Κανονισμός που διέπει τη λειτουργία των δικαστικών και των κλειστών φυλακών, δηλ. των γενικών καταστημάτων κράτησης, τύπου α και β αντιστοίχως (Απόφαση Υπουργού Δικαιοσύνης αριθμ. 58819/2003) προβλέπει επιπλέον ότι η μεταχείριση των κρατουμένων, καθ' όλο το διάστημα της κράτησής τους, προσανατολίζεται στη δίκαιη εκδίκαση της υπόθεσής τους και στην προσαρμογή τους στο νόμιμο κοινωνικό βίο. Στο πλαίσιο αυτό, οι κρατούμενοι συνεργάζονται, εφόσον επιθυμούν, με το ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό των φυλακών (κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, εγκληματολόγους), για το σχεδιασμό προγράμματος εποικοδομητικής μεταχείρισης (με εκπαίδευση, εργασία, επαγγελματική κατάρτιση, συμβουλευτική κ.λπ.). Ο ίδιος κανονισμός προβλέπει ακόμη ότι τα όργανα των φυλακών μεριμνούν για τη δημιουργική αξιοποίηση του χρόνου κράτησης και την ενίσχυση των δεσμών των κρατουμένων με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, ιδίως όσο πλησιάζει ο χρόνος για την αποφυλάκιση.

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας καθιερώνει τις αρχές της ισότητας κατά τη μεταχείριση των κρατουμένων ως θεμέλια της σωφρονιστικής πολιτικής. Ο νόμος αυτός διακηρύσσει πανηγυρικά ότι το μόνο δικαίωμα των κρατουμένων που περιορίζεται είναι η προσωπική ελευθερία, δηλ. η φυσική ελευθερία κίνησης στο χώρο για ορισμένο χρόνο. Από την άποψη αυτή ο Σωφρονιστικός Κώδικας εκφράζει την ανθρωπιστική αντίληψη του δικαίου που διέπει το καθεστώς κράτησης ανθρώπων, οι οποίοι οδηγούνται σε χώρους εγκλεισμού για την εξυπηρέτηση αναγκών της ποινικής δικαιοσύνης πάντα στο πλαίσιο της εφαρμογής των ουσιαστικών και δικονομικών ποινικών νόμων. Η αντίληψη αυτή αναδείχτηκε κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα στη Δυτική Ευρώπη και αποτυπώθηκε στην ποινολογική θεωρία της Βορείου Αμερικής, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1970 με την κατασκευή του προτύπου δικαιοσύνης, που στράφηκε κατά της υποχρεωτικής αναμορφωτικής μεταχείρισης των κρατουμένων, όπως εκφραζόταν από το πρότυπο πρόνοιας.

Στο ίδιο διακηρυκτικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζεται και από διάφορα κείμενα αυξημένης τυπικής ισχύος (Σύνταγμα της Ελλάδος, Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών Ελευθεριών, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα) κινείται και ο Εσωτερικός Κανονισμός λειτουργίας των φυλακών. Ωστόσο, το κείμενο αυτό, που αποτελεί παρακολούθημα του Σωφρονιστικού Κώδικα, δεν συμπληρώνει απλώς το βασικό νόμο που ρυθμίζει θέματα εκτέλεσης και έκτισης των ποινών και των δικονομικών μέτρων κατά της προσωπικής ελευθερίας ούτε αρκείται στην εξειδίκευση ορισμένων επιμέρους θεμάτων. Εκτός από την συστηματική αναδιάρθρωση του περιεχομένου του Σωφρονιστικού Κώδικα, ο κανονισμός επιχειρεί να διεισδύσει στην πραγματικότητα των φυλακών και να επανακαθορίσει τους όρους της λειτουργίας τους (α) με την εξισορρόπηση μεταξύ της νομικής θέσης και της πραγματικής κατάστασης των κρατουμένων, που επιδιώκεται με τη διάκριση δικαιωμάτων, δυνατοτήτων και υποχρεώσεων, (β) με τη θέσπιση κανόνων για την ομοιόμορφη οργάνωση των δραστηριοτήτων των κρατουμένων και την εργασία του προσωπικού, (γ) με τον δραστικό περιορισμό των ευκαιριών για αθέμιτες συναλλαγές και εκμετάλλευση της δυσχερούς θέσης των κρατουμένων από συγκρατούμενους τους και από τρίτους και (δ) με την ενίσχυση των διοικητικών και δικαστικών ελεγκτικών μηχανισμών. Ο προσανατολισμός του Εσωτερικού Κανονισμού συνεπάγεται τον μετριασμό του φιλελεύθερου χαρακτήρα του Σωφρονιστικού

Κώδικα καθώς θέτει υπό επανεξέταση τη διακηρυσσόμενη λογική της υπεροχής των δικαιωμάτων των κρατουμένων έναντι της λειτουργικής ευρυθμίας των φυλακών.

Το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας των ελληνικών φυλακών (κώδικας και κανονισμός σε συνδυασμό) δημιουργεί αμφιβολίες για τη βασική νομική θέση που εκφράζεται ως προς το καθεστώς δικαιωμάτων των κρατουμένων και ειδικότερα ως προς το ποια δικαιώματά τους περιορίζονται με τον θεσμό της φυλακής. Από αυτήν την άποψη αναδεικνύει την αντιφατικότητα της φυλακής και εκφράζει τη διαρκή αντιπαράθεση του νομικού κελύφους που περιβάλλει την οργάνωση του θεσμού με το περιεχόμενό του. Φαίνεται ότι η νομοθεσία πλέον ακολουθεί πορεία προς ένα συμβιβασμό, μια πραγματιστική προσγείωση, όσο κι αν αυτή σημαίνει υποχώρηση της φιλελεύθερης και αναβάθμιση της κατασταλτικής όψης της φυλακής. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζει μια πρωτοτυπία: ενώ τις τελευταίες τουλάχιστον δεκαετίες υπήρχαν δύο πόλοι, του νομοθέτη και του εφαρμοστή, στους οποίους εντοπίζονταν οι αφετηρίες των αντίρροπων δυνάμεων, ήδη οι θέσεις των πόλων αυτών συγκλίνουν με τάσεις ταύτισης. Οι σύγχρονοι σωφρονιστικοί κώδικες και οι κανονισμοί λειτουργίας των φυλακών θεωρούνται, όσον αφορά τις προθέσεις των συντακτών τους και τα κριτήρια που χρησιμοποιούν οι σχολιαστές και κριτές του νομοθετικού έργου, «χάρτες δικαιωμάτων των κρατουμένων». Όσον αφορά όμως τους εφαρμοστές τους, τα ίδια νομοθετικά κείμενα αξιολογούνται ως εύχρηστα ή δύσχρηστα εργαλεία στην προσπάθειά τους (των εφαρμοστών του νόμου) να ελέγχουν τις συνήθως ακατάλληλες ως προς τις υποδομές, υπερκορεσμένες από κρατουμένους και ελλιπώς στελεχωμένες φυλακές. Ο προσανατολισμός της νομοθεσίας σε περισσότερες επιλογές, ενώ προβάλλεται – ευλόγως – ως δείγμα ανθρωπισμού και πολιτισμού, εξουδετερώνεται από την αχρησία ή την περιορισμένη ή την προσαρμοσμένη σε άλλους στόχους εφαρμογή των σχετικών θεσμών. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκεται να διατηρηθεί η ισορροπία στη λειτουργία των φυλακών, που διέπεται από τη λογική της κατά το δυνατόν «ανώδυνης κράτησης σχετικώς αδρανών ανθρώπων», σε κλίμα αμοιβαίας καχυποψίας (των μεν ότι αστυνομία, δικαιοσύνη, υπηρεσία φυλακών και κοινωνία τους αδικούν και αδιαφορούν γι' αυτούς και των δε ότι οι κρατούμενοι προσπαθούν να εκμεταλλευτούν αθέμιτα κάθε δυνατότητα και να επενδύσουν στην παρανομία). Οι φυλακές λειτουργούν, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, υπό καθεστώς «επιλεκτικά επιβεβλημένης» νομιμότητας ή

νομιμότητας του εφικτού, που σε ορισμένες περιπτώσεις καθίσταται οριακό και δυσδιάκριτο από ένα καθεστώς σκοπιμότητας»²³¹.

Το διεθνές σκηνικό

«Η προϊούσα προκατάληψη και οι διακρίσεις σε βάρος των πληθυσμών που βρίσκονται στο όριο ή στο περιθώριο της κοινωνίας και της αγοράς εργασίας, συνοδεύονται με πρωτοβουλίες για την απομάκρυνσή τους από το κοινωνικό γίγνεσθαι, την απόκρυψη της ενόχλησης και της αμηχανίας που προκαλούν τα ευκατάστατα μέλη του κοινωνικού σώματος και το διαχωρισμό τους από τους ενταγμένους, τους παραγωγικούς και τους νομοταγείς πολίτες.

Αυτές οι πολιτικές επιλογές και οι πρακτικές με τις οποίες υλοποιούνται, υποβαθμίζουν περαιτέρω την κατάσταση των αντισυμβατικών, των αντικανονικών και παράνομων ατόμων και κοινωνικών ομάδων. Ενισχύουν τις ανισότητες, θέτουν υπό αμφισβήτηση την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη και απειλούν ή προσβάλλουν τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Το οπλοστάσιο των εθνικών κρατών και των ενώσεών τους περιλαμβάνει την αστυνόμευση της μηδενικής ανοχής και την ανάπτυξη βιομηχανικών – φυλακτικών συμπλεγμάτων (φυλακών) με την πρόβλεψη και χρήση ποικίλων μορφών παρακολούθησης, σύλληψης, κράτησης και εγκλεισμού που το διατάσσονται και ελέγχονται από διοικητικές και άλλοτε από δικαστικές αρχές. Το ποινικοπρονοιακό σύμπλεγμα προηγούμενων δεκαετιών (παρα)κάμπτεται όσον αφορά τα προνοιακά χαρακτηριστικά του. Στο πλαίσιο αυτό η έννοια των νομικών εγγυήσεων, που αναδείχθηκε ως φραγμός στις αυθαιρεσίες του αναμορφωτικού ιδεώδους, καθίσταται συχνά κενή περιεχομένου και υποκαθίσταται από την άγνοια, την έλλειψη προσωπικού ελέγχου, το φόβο και την υποταγή των κρατουμένων και τον αυταρχισμό, τη βία και τη δυνητική ή πραγματική αυθαιρεσία των κρατούντων.

Η ποινή κατά της ελευθερίας εξακολουθεί να χρησιμοποιείται σε μεγάλη έκταση, ο πληθυσμός των κρατουμένων αυξάνεται και ο συνωστισμός δεν επιτρέπει καμία ουσιαστική παρέμβαση και η ποινική δικαιοσύνη απονέμεται υπό την επίδραση ενός

²³¹ Κουλούρης, Ν. *Σύγχρονη Σωφρονιστική Νομοθεσία και η Εφαρμογή της. Περιορισμοί και Παροχές στο Πλαίσιο του Ποινικού Καταναγκασμού.*

κλίματος αυστηρότητας που ευνοεί την εισαγωγή και την επιβολή ποινών μεγάλης διάρκειας με περιορισμένες δυνατότητες πρόωρης αποφυλάκισης»²³².

Όσα εμπεριέχονται στα βασικά άρθρα του Σωφρονιστικού Κώδικα είναι τα εξής:

ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ

Άρθρο 1

Κανόνες εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων και έκτισης ποινών και μέτρων ασφαλείας κατά της ελευθερίας

Άρθρο 2

Νομιμότητα στη μεταχείριση, δικαιώματα και υποχρεώσεις των κρατουμένων

Άρθρο 3

Ισότητα και μεταχείριση των κρατουμένων

Άρθρο 4

Έννομη προστασία των κρατουμένων

Άρθρο 4^A

Αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση

Άρθρο 5

Συμμετοχή κρατουμένων στην καθημερινή λειτουργία των καταστημάτων κράτησης

Άρθρο 5^A

Γενικός Γραμματέας Αντεγκληματικής Πολιτικής

Άρθρο 6

Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο Φυλακών

Άρθρο 7

²³² Κουλούρης, Ν. *Σύγχρονη Σωφρονιστική Νομοθεσία και η Εφαρμογή της. Περιορισμοί και Παροχές στο Πλαίσιο του Ποινικού Καταναγκασμού.*

Κεντρική Επιτροπή Μεταγωγών

Άρθρο 8

Συμβούλιο καταστήματος κράτησης

Άρθρο 9

Συμβούλιο αδειών και πειθαρχικού ελέγχου

Άρθρο 10

Συμβούλιο εργασίας κρατουμένων

Άρθρο 10^Α

Συμπράττοντες φορείς σωφρονιστικής πολιτικής

Άρθρο 11

Διάκριση και διαχωρισμός των κρατουμένων

Άρθρο 12

Ειδικές ρυθμίσεις για κρατούμενους ανηλίκους και νεαρούς ενήλικες

Άρθρο 13

Ειδικές ρυθμίσεις για κρατούμενες γυναίκες και κρατούμενους γονείς

Άρθρο 14

Ειδικές ρυθμίσεις για υπόδικους

Άρθρο 15

Ειδικές κατηγορίες κρατουμένων

Άρθρο 16

Τρόπος σύστασης

Άρθρο 17

Διακρίσεις

Άρθρο 18

Κτιριακές εγκαταστάσεις

Άρθρο 19

Χώροι διαβίωσης των κρατουμένων

Άρθρο 20

Εισαγωγή κρατουμένων

Άρθρο 21

Διαδικασία της εισαγωγής

Άρθρο 22

Ενημέρωση και τοποθέτηση του κρατουμένου

Άρθρο 23

Υγιεινή και καθαριότητα

Άρθρο 24

Υγειονομικός έλεγχος

Άρθρο 25

Διατροφή

Άρθρο 26

Ενδυμασία και κλινοστρωμνή

Άρθρο 27

Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Άρθρο 28

Ατομικό δελτίο υγείας και μητρώο ιατρικών εξετάσεων

Άρθρο 29

Ιατρικές πράξεις

Άρθρο 30

Εισαγωγή ασθενών κρατουμένων σε θεραπευτικά καταστήματα κράτησης ή δημόσια νοσηλευτικά ιδρύματα

Άρθρο 31

Απεργία πείνας

Άρθρο 32

Οργάνωση

Άρθρο 33

Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση

Άρθρο 34

Πρόσβαση στο προαύλιο ή σε άλλο ανοιχτό χώρο, σωματική άσκηση και άθληση

Άρθρο 35

Ενημέρωση

Άρθρο 36

Ψυχαγωγία – Ελεύθερος χρόνος

Άρθρο 37

Άσκηση θρησκευτικών καθηκόντων

Άρθρο 38

Καθορισμός εργασίας και απασχόλησης

Άρθρο 39

Οργάνωση εργασίας και απασχόλησης μέσα στο κατάστημα

Άρθρο 40

Οργάνωση εργασίας και απασχόλησης έξω από το κατάστημα

Άρθρο 41

Αμοιβή εργασίας και απασχόλησης

Άρθρο 42

Ευθύνη κρατουμένων που εργάζονται

Άρθρο 43

Ατομικός Λογαριασμός Κρατουμένων (χρημάτιο)

Άρθρο 44

Προϋποθέσεις και διαδικασία

Άρθρο 45

Υποχρέωση ασφάλισης κατά κινδύνου ατυχήματος

Άρθρο 46

Παροχές σε είδος

Άρθρο 47

Παροχές σε χρήμα

Άρθρο 48

Υπόχρεοι για την καταβολή εισφορών

Άρθρο 49

Σκοπός και μέσα πραγμάτωσης της επικοινωνίας

Άρθρο 50

Επισκέψεις

Άρθρο 51

Τηλεφωνική επικοινωνία, επικοινωνία με τηλεδιάσκεψη, τηλεγραφήματα και επιστολές

Άρθρο 52

Άδειες των κρατουμένων

Άρθρο 53

Τακτικές άδειες – Προϋποθέσεις

Άρθρο 54

Ειδικότερη διαδικασία χορήγησης τακτικών αδειών

Άρθρο 55

Έκτακτες άδειες

Άρθρο 56

Εκπαιδευτικές άδειες

Άρθρο 57

Ημιελεύθερη διαβίωση με ή χωρίς παροχή κοινωφελούς εργασίας

Άρθρο 58

Άδεια και ημιελεύθερη διαβίωση

Άρθρο 59

Ανάκληση άδειας για ημιελεύθερη διαβίωση

Άρθρο 60

Νέα άδεια για ημιελεύθερη διαβίωση

Άρθρο 61

Τμηματική έκτιση της ποινής

Άρθρο 62

Παροχή κοινωφελούς εργασίας σε καθεστώς ημιελεύθερης διαβίωσης

Άρθρο 63

Μέτρα τάξης, προστασίας και ασφάλειας

Άρθρο 64

Μέτρα πειθαρχίας

Άρθρο 65

Αξιέπαινες πράξεις και επιβράβευση κρατουμένων

Άρθρο 66

Πειθαρχικά παραπτώματα

Άρθρο 67

Πειθαρχικές ποινές

Άρθρο 68

Πειθαρχικά Όργανα

Άρθρο 69

Πειθαρχική Διαδικασία

Άρθρο 70

Λόγοι μεταγωγής

Άρθρο 71

Μεταγωγή για λόγους προσωπικούς, οικογενειακούς, εργασίας και εκπαιδευτικούς

Άρθρο 72

Μεταγωγή για λόγους υγείας ή σχετιζόμενους με την παρακολούθηση εγκεκριμένων θεραπευτικών προγραμμάτων

Άρθρο 73

Μεταγωγή για λόγους δικονομικούς ή συναφείς

Άρθρο 74

Μεταγωγή για λόγους σχετικούς με την εύρυθμη λειτουργία του καταστήματος κράτησης και τις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων

Άρθρο 75

Εκτέλεση της μεταγωγής

Άρθρο 75^Α

Απόλυση υπό όρο

Άρθρο 76

Απόλυση καταδίκων, υποδίκων, χρεοφειλετών και λοιπών κατηγοριών κρατουμένων

Άρθρο 77

Διατυπώσεις για την απόλυση

Άρθρο 78

Θάνατος κρατουμένου

Άρθρο 79

Μέριμνα της Πολιτείας πριν και μετά την απόλυση

Άρθρο 80

Μέριμνα της Πολιτείας για τους απολυομένους

Άρθρο 81

Διοικητική εποπτεία

Άρθρο 82

Δικαστική εποπτεία στα καταστήματα κράτησης

Άρθρο 83

Αρμοδιότητες Δικαστικού Λειτουργού καταστήματος κράτησης

Άρθρο 84

Εποπτεία του Δικαστηρίου Έκτισης Ποινών

Άρθρο 84^A

Σώμα Επιθεώρησης και Ελέγχου των Καταστημάτων Κράτησης

Άρθρο 85

Έλεγχος από ανεξάρτητη αρχή

Άρθρο 86

Εθελοντική εργασία και κοινωνικός έλεγχος

Άρθρο 86^A

Επιστημονική έρευνα, αξιολόγηση και ενημέρωση της ευρύτερης κοινωνίας

Άρθρο 86B

Οργάνωση του προσωπικού των καταστημάτων κράτησης

Άρθρο 87

Εκπαίδευση και επιμόρφωση προσωπικού καταστημάτων κράτησης

Άρθρο 87^A

Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας και Κανονισμός Ασφαλείας καταστημάτων κράτησης

Άρθρο 88

Μεταβατικές και τελικές διατάξεις

Για να καταστείουμε το εν λόγω φαινόμενο «κοντολογίς, οφείλουμε να προσπαθήσουμε να μελετήσουμε τη μεταμόρφωση των τιμωρητικών μεθόδων με βάση μια πολιτική τεχνολογία του σώματος, όπου θα μπορούσε να διαβαστεί μια

κοινή ιστορία των σχέσεων εξουσίας και των αντικειμενότροπων σχέσεων. Θα μπορούσαμε έτσι, αναλύοντας την ποινική ηπιότητα ως τεχνική εξουσίας, να κατανοήσουμε ταυτοχρόνως με ποιον τρόπο ο άνθρωπος, η ψυχή, το κανονικό άτομο αναδιπλασίασαν το έγκλημα ως αντικείμενα της ποινικής παρέμβασης. Να απαλλαχτούμε κατ' αρχάς από την αυταπάτη ότι η ποινικότητα είναι πρωτίστως (αν όχι αποκλειστικά) ένας τρόπος να καταστέλλονται τα αδικήματα».

«Χρειάζεται αντιθέτως να αναλύσουμε τα «συγκεκριμένα τιμωρητικά συστήματα» όπου η κύρωση των εγκλημάτων δεν είναι το μοναδικό στοιχείο, καθώς το σώμα τις περισσότερες φορές είναι το μόνο προσιτό αγαθό. Ωστόσο, μπορούμε να συγκρατήσουμε το εξής γενικό θέμα: τα τιμωρητικά συστήματα των κοινωνιών μας πρέπει να μελετηθούν με βάση μια ορισμένη «πολιτική οικονομία» του σώματος. Το σώμα και οι δυνάμεις του, η χρησιμότητά τους και η ευπείθειά τους, η κατανομή τους και η υποταγή τους. Παρόλο που το σώμα βρίσκεται επίσης άμεσα βυθισμένο σε ένα πολιτικό πεδίο, η πολιτική επένδυση του σώματος είναι συνυφασμένη, ακολουθώντας σύνθετες και αμοιβαίες σχέσεις, με την οικονομική χρήση του. Το σώμα γίνεται χρήσιμη δύναμη μόνο αν είναι ταυτοχρόνως παραγωγικό σώμα και καθυποταγμένο σώμα.

Κάτι παραπάνω από ικανότητα υπερνίκησής τους: θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «πολιτική τεχνολογία του σώματος» αυτή τη γνώση και αυτόν τον έλεγχο. Από την άλλη, αυτή η εξουσία δεν ασκείται έτσι απλά, ως υποχρέωση ή απαγόρευση, σε εκείνους «που δεν την έχουν», συνάγεται ότι αυτές οι σχέσεις κατέρχονται πολύ βαθιά στην κοινωνία ότι δεν εντοπίζονται στις σχέσεις του κράτους με τους πολίτες.

Ίσως πρέπει να απαρνηθούμε την ιδέα ότι η εξουσία τρελαίνει και ότι, αντιθέτως, η παραίτηση από την εξουσία είναι μια από τις προϋποθέσεις να γίνει κανείς σοφός. Πρέπει μάλλον να παραδεχτούμε ότι η εξουσία παράγει γνώση (και όχι μόνο ευνοώντας την επειδή είναι χρήσιμη) ότι η εξουσία και η γνώση ενέχουν άμεσα η μία την άλλη. Επομένως, προϋπόθεση για να αναλύσουμε την πολιτική επένδυση του σώματος και τη μικροφυσική της εξουσίας είναι να απαρνηθούμε – σε ό,τι αφορά την εξουσία – την αντίθεση βίας – ιδεολογίας. Όχι βέβαια για να θεμελιωθεί το «πλέονασμα εξουσίας» που διέθετε το πρόσωπο του ανώτατου άρχοντα, αλλά για να κωδικευτεί το « έλλειμμα εξουσίας» που σφραγίζει εκείνους που υποβάλλονται σε

τιμωρία. Σε εκείνους που τους εντάσσουν σε έναν μηχανισμό παραγωγής και τους ελέγχουν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

Η ψυχή ως αποτέλεσμα και εργαλείο μιας πολιτικής ανατομίας, η ψυχή ως φυλακή του σώματος, εξαιτίας των οποίων κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών ξέσπασαν σχεδόν παντού στον κόσμο εξεγέρσεις σε φυλακές. Ήταν εξεγέρσεις ενάντια σε μια σωματική εξαθλίωση που χρονολογείται περισσότερο από έναν αιώνα: ενάντια στην ασφυξία και τον συνωστισμό, ενάντια στους φθαρμένους τοίχους, ενάντια στην πείνα, ενάντια στον ξυλοδαρμό.

Επρόκειτο λοιπόν, πράγματι, για μια εξέγερση, στο επίπεδο του σώματος, ενάντια στο ίδιο το σώμα της φυλακής. «Η θανατική ποινή εμπεριέχει όλων των ειδών του θανάτου. Τι είναι όμως το βασανιστήριο; «Είναι ένα ανεξήγητο φαινόμενο που η διόγκωση της ανθρώπινης φαντασίας παράγει από βαρβαρότητα και ωμότητα». Ο θάνατος – βασανιστήριο είναι ένας τρόπος να συγκρατείται η ζωή εντός της οδύνης, υποδιαιώνοντας την σε «χίλιους θανάτους» και επιτυγχάνοντας – προτού κοπεί το νήμα της ζωής – «the most exquisite agonies».

Το βασανιστήριο εδράζεται σε μια ποσοτική τέχνη της οδύνης. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό: πρόκειται για μια παραγωγή που διέπεται από κανόνες. Το βασανιστήριο συσχετίζει τον τύπο του σωματικού πλήγματος, την ποιότητα, την ένταση, τη διάρκεια της οδύνης με τη βαρύτητα του εγκλήματος, το πρόσωπο του εγκληματία και την κοινωνική θέση των θυμάτων του. «Η ποίηση του Δάντη υπό μορφή νόμων», έλεγε ο Rossi.

Στην τάξη της ποινικής δικαιοσύνης, η γνώση αποτελούσε αποκλειστικό προνόμιο της δίωξης. Ενώπιον της δικαιοσύνης του ανώτατου άρχοντα άπαντες οφείλουν να σιωπούν, «επιτακτικές και αναγκαίες», οι παρεμφερείς ενδείξεις ή ημιπλήρεις αποδείξεις, οι ασαφείς ενδείξεις ή οι «απαρχές απόδειξης». Πρόκειται επομένως για μια ποινική αριθμητική που είναι σχολαστική σε πολλά σημεία, αλλά που αφήνει ακόμη ένα περιθώριο για πολλές αντιλογίες.

Δεν αρκεί οι κακοί να τιμωρούνται καταλλήλως. Πρέπει, ει δυνατόν, να δικάσουν και να καταδικάσουν οι ίδιοι τον εαυτό τους. Όπως και η ισχυρότερη απόδειξη, δεν μπορεί από μόνη της να επιφέρει την καταδίκη, αλλά πρέπει να συνοδεύεται από πρόσθετες ενδείξεις και τεκμήρια. Μετατρέπει έτσι, μια ανάκριση που έχει διεξαχθεί χωρίς εκείνον σε εκούσια επιβεβαίωση.

Η ομολογία είναι επιθυμητή επειδή ακριβώς συνιστά μια εξαιρετική ισχυρή απόδειξη, που δεν χρειάζεται για να επιφέρει την καταδίκη παρά ορισμένες συμπληρωματικές ενδείξεις, οι οποίες μειώνουν στο ελάχιστο το ανακριτικό έργο και την αποδεικτική μηχανική. Με την ομολογία ο κατηγορούμενος δεσμεύεται σε σχέση με τη νομική διαδικασία. Προσυπογράφει την αλήθεια της ανάκρισης.

Δεν υπάρχει τίποτα πιο διαφορούμενο. Υπάρχουν ένοχοι με αρκετό σθένος για να καλύπτουν ένα πραγματικό έγκλημα. [...] Και υπάρχουν κι άλλοι, αθώοι, που λόγω της έντασης των μαρτυριών ομολογούν εγκλήματα που δεν διέπραξαν. Ο «πάσχων» (με αυτόν τον όρο περιγράφεται ο βασανιζόμενος) υποβάλλεται σε μια σειρά δοκιμασιών διαβαθμισμένης αυστηρότητας, στις οποίες επιτυγχάνει αν «αντέξει» ή αποτυγχάνει αν ομολογήσει. Αν ο κατηγορούμενος «αντέξει» και δεν ομολογήσει, ο ανακριτής υποχρεούται να αποσύρει τα επιβαρυντικά στοιχεία. Ο βασανιζόμενος νίκησε.

Η δικαιοσύνη θα έβγαινε ηττημένη από μια τέτοια μονομαχία, μια σωματική πρόκληση που πρέπει να κρίνει την αλήθεια. Ο ένοχος οφείλει να βγάλει στο φως της ημέρας την καταδίκη του και την αλήθεια του εγκλήματος που διέπραξε. Αυτή η ενεργός και λαμπερή εκδήλωση της αλήθειας κατά τη δημόσια εκτέλεση των ποινών προσλαμβάνει, κατά τον 18^ο αιώνα, διάφορες όψεις». ²³³.

8.8. Έρευνα – Ανάλυση Ερωτηματολογίων

Κατόπιν της ανάλυσης διαφόρων θεωριών, καθίσταται ωφέλιμο να αναπτυχθούν βραχυλογικά τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη κατά το έτος 2015. Έπειτα από έγκριση του Υπουργείου Παιδείας, στην έρευνα συμμετείχαν έξι Σωφρονιστικά Καταστήματα της χώρας, στα οποία λειτουργεί και σχολείο εντός αυτών. Τα Σωφρονιστικά Καταστήματα στα οποία διεξήχθη η έρευνα είναι τα εξής: τα Σχολεία Κορυδαλλού, Ελαιώνα Θηβών, Λάρισας, Τρικάλων, Γρεβενών, Θεσσαλονίκης. Επίσης, η χορήγηση έγκρισης από το Δ.Σ. του Ιδρύματος Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης συνέβαλλε στην αντικειμενικότερη απεικόνιση των συμπερασμάτων.

²³³ Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Πλέθρον.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στην έρευνα συμμετείχαν όχι μόνο έγκλειστοι που παρακολουθούν προγράμματα εκπαίδευσης αλλά και σωφρονιστικοί υπάλληλοι, έρευνα η οποία έγινε εκτός πλαισίου φυλακής. Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν επίσης και από δικηγόρους, οι οποίοι θεωρήθηκαν ως άμεσα εμπλεκόμενοι στη συνολική διαδικασία. Τα ερωτηματολόγια ατομικής συμπλήρωσης ή ταχυδρομικά ερωτηματολόγια²³⁴, -τεσσάρων διαφορετικών τύπων με αρκετές κοινές ερωτήσεις, αφορούσαν στην παιδεία των εγκλείστων, στη γνώμη των ίδιων για τις ποινές, τη γνώμη των σωφρονιστικών υπαλλήλων και των δικηγόρων. Εν συνόλω τα ερωτηματολόγια που αναλύθηκαν ανήλθαν τα 137. Μεγάλο μέρος αυτών καλύπτεται από τις απαντήσεις των εγκλείστων. Στα τρία από τα έξι Σωφρονιστικά Καταστήματα παρίστατο η ίδια η ερευνήτρια, ενώ τα υπόλοιπα στάλθηκαν ταχυδρομικά στους διευθυντές των σχολείων, οι οποίοι και βοήθησαν στη συμπλήρωσή τους. Τα περισσότερα ερωτηματολόγια επεστράφησαν απαντημένα, γεγονός που συνεπάγεται με πληθώρα δεδομένων προς ανάλυση.

Οι περισσότεροι έγκλειστοι που μετείχαν στην έρευνα ήταν άνδρες, δεδομένου ότι τα περισσότερα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας είναι ανδρικά, και η ηλικία των περισσότερων κυμαίνεται μεταξύ 26 και 35 ετών. Το ίδιο συμβαίνει και με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους. Αντίθετα, μεγάλο ποσοστό του δείγματος των ποινικολόγων ανήκε στο γυναικείο φύλο. Επισημαίνεται πως ιδιαίτερο ενδιαφέρον καταδεικνύεται στις κοινές απαντήσεις των τριών πληθυσμών, κυρίως σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση και την παιδεία των εγκλείστων.

Τα ερωτηματολόγια που αφορούσαν στην *Παιδεία*, ήταν συνολικά 58, περισσότερα συγκριτικά με τα υπόλοιπα. Το χάσμα αιτιολογείται από την έγκριση της εν λόγω έρευνας από το Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης. Από τα 42 που αφορούσαν τις *Ποινές*, 17 απαντήθηκαν από σωφρονιστικούς υπαλλήλους και 20 από δικηγόρους.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί, πως στις ερωτήσεις ανοιχτού τύπου πληθώρα ερωτώμενων δεν σημείωσε κάποια απάντηση, ενδεχομένως γιατί η μητρική τους γλώσσα ήταν άλλη (έγκλειστοι) και ως εκ τούτου υπήρχε δυσκολία στη διατύπωση,

²³⁴Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Μτφρ. Σακελλαρίου, Π. Αθήνα: Gutenberg, σ. 259.

και δευτερευόντως κάποιοι σκοπίμως δεν ήθελαν να αποκαλύψουν την ακριβή πραγματικότητα.

Στη μία εκ των τριών ερωτήσεων που είναι κοινή και στα τέσσερα ερωτηματολόγια και αφορούσε στο αν η παιδεία συμβάλλει στη μείωση των αδικημάτων, η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα απάντησε θετικά και μάλιστα με μεγάλο ποσοστό.

8.8.1. Εκτενέστερος σχολιασμός αποτελεσμάτων

Το πρώτο ερωτηματολόγιο απευθύνονταν σε εγκλείστους και καταπιάνονταν με θέματα παιδείας. Από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι το 67,2% των εγκλειστών είναι άνδρες και μόλις το 32,8% γυναίκες. Η διαφορά στα δύο φύλα έγκειται στο γεγονός της συμμετοχής περισσότερων ανδρικών καταστημάτων κράτησης στην εν λόγω έρευνα. Το 24,1% του συνόλου ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 31-35 ετών. Ακολουθεί το ηλικιακό φάσμα 41-45 ετών (20,7%) και εν συνεχεία η ηλικιακή ομάδα των νεαρότερων ηλικιακά κρατούμενων ανερχόμενη στο 19%. Στην τελευταία θέση κατατάσσονται οι μεσήλικες εγκλειστοί (12,1%). Η ποσοστιαία διαφορά μεταξύ νεαρών ηλικιακά κρατούμενων και μεσήλικων είναι εμφανής και πιθανόν να οφείλεται στην άγνοια των συνεπειών της διάπραξης αδικημάτων, παράγοντας ο οποίος θα μελετηθεί εν συνεχεία.

Σε ό,τι αφορά στη συμβολή της παιδείας στη μείωση της διάπραξης αδικημάτων το συντριπτικό ποσοστό του 86,2% δήλωσε ότι η παιδεία συμβάλλει εμφανώς στην ελάττωσή τους, ενώ μόλις το 13,8% απάντησε αρνητικά. Αυτό σημαίνει ότι οι εγκλειστοί αναγνωρίζουν τον βαρύνοντα ρόλο της παιδείας, καθώς και τη σημασία αυτής. Το 52% και το 49% του δείγματος αντίστοιχα φαίνεται να υποστηρίζει ότι το σχολείο αποτελεί το δημιουργικό κομμάτι του νεκρού χρόνου έκτισης της ποινής και συνάμα αναγνωρίζει την προσφορά του στην προετοιμασία ένταξης στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Αξίζει να επισημανθεί ότι το 54% θεωρεί ότι το σχολείο εντός των φυλακών λειτουργεί ως «γέφυρα» ανάμεσα στη φυλακή και την κοινωνία. Η απόκτηση νέων δεξιοτήτων μέσω του σχολείου εντοπίζεται από 52 εγκλειστους (89,7%) σχεδόν από το σύνολο του πληθυσμού. Επιπλέον, η συντριπτική πλειοψηφία του 93,1% υποστηρίζει ότι το σχολείο εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων λειτουργεί ως εφελτήριο για τη συνέχιση της εκπαιδευτικής πορείας

και εκτός αυτών. Το 67,2% των εγκλειστών έχει σχηματίσει θετική άποψη για τη σημαντικότητα του σχολείου την περίοδο έκτισης της ποινής, σε αντίθεση με το μειωρητικό ποσοστό (25,9%) που δεν θεωρεί την ύπαρξη του ουσιώδη. Οι απαντήσεις διασφαλίζονται με τις θετικές απαντήσεις στη δέκατη ερώτηση σχετικά με την αλλαγή που επήλθε στις φυλακές λόγω της ίδρυσης των σχολείων. Πιο συγκεκριμένα, το 41,4% και το 39,7% των ερωτώμενων πιστεύει ότι η ίδρυση σχολείων επηρέασε πάρα πολύ και πολύ την αλλαγή εντός των φυλακών. Η συμβολή της εκπαίδευσης στον εξανθρωπισμό της φυλακής επιβεβαιώνεται από το 87,9% των εγκλειστών. Αντιθέτως, το 60,3% υποστηρίζει ότι η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους. Ακολούθως, το ποσοστό είναι σταθερά υψηλό (69%) στην ερώτηση σχετικά με την απουσία επαρκούς εκπαιδευτικού χρόνου. Όμως, οι απαντήσεις για την επέκταση των σωφρονιστικών σχολείων ανήλθαν σε ποσοστό 25,9%, γεγονός που προβλημάτισε την ερευνήτρια. Ενδεχομένως αρκετοί από τους εγκλειστούς να μην κατανόησαν την ερώτηση, λόγω της διαφορετικής μητρικής γλώσσας. Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε ότι 43 άτομα δεν απάντησαν τη συγκεκριμένη ερώτηση. Το 91,4%, ποσοστό πολύ υψηλό, αναφέρει ότι η παιδεία αποτελεί λύση πολλών προβλημάτων. Εξίσου υψηλό καθίσταται και το ποσοστό (89,7%) των ερωτώμενων που πιστεύουν ότι η παιδεία είναι ικανή να μειώσει τη διάπραξη αδικημάτων. Το 72,4% του συνόλου των εγκλειστών θεωρεί ότι η παιδεία αποτελεί «όπλο» στην αντιμετώπιση της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Η απόλυτη πλειοψηφία (100%) ομοφωνεί στην παροχή του αγαθού της εκπαίδευσης από κάθε κράτος δικαίου. Η γνώμη της κοινωνίας για τους εγκλειστούς παραμένει αρνητική σε ποσοστό 77,6%. Ως απόρροια της γενικότερης θετικής συμβολής του σχολείου εντός των σωφρονιστικών ιδρυμάτων καθίσταται η συμμετοχή των εγκλειστών στις πανελλήνιες εξετάσεις. Προς έκπληξη πολλών το 24,1% έλαβε μέρος σε αυτές, ποσοστό ικανοποιητικό αν αναλογιστεί κανείς τις συνθήκες για την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Η ερώτηση δεν απαντήθηκε από το 74,1%, ποσοστό αρκετά υψηλό.

Το δεύτερο ερωτηματολόγιο απευθύνονταν στους εγκλειστούς και σκοπός του ήταν η διερεύνηση της συσχέτισης των αδικημάτων με την πάροδο της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Επιπροσθέτως, στόχος του αποτέλεσε η απεικόνιση των τρόπων βελτίωσης του παρόντος ποινικού μηχανισμού.

Ο πληθυσμός των ανδρών εξακολουθεί να υπερτερεί σε ποσοστό 95,2%. Σε ό,τι αφορά την ηλικία παρατηρήθηκαν αυξημένα ποσοστά στις ηλικιακές ομάδες 26-30 και 31-35 (31% και 23,8% αντίστοιχα). Το ηλικιακό φάσμα 18-25 ετών ακολουθεί με σημαντικό ποσοστό της τάξης του 16,7%. Όπως διαπιστώθηκε και στο πρώτο ερωτηματολόγιο το ποσοστό των εγκλειστών μέσης ηλικίας ανέρχεται στο 9,5%. Οι εγκλειστοί αποφάνθηκαν ότι με την απουσία νόμων και δικαιοσύνης θα διαπράττονταν τα ίδια αδικήματα (81%). Το διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό του 81% συνεπάγεται με το εξής συμπέρασμα: σύμφωνα με τους εγκλειστους οι νόμοι και η δικαιοσύνη δεν αποτρέπουν τη διάπραξη αδικημάτων. Οι ποινές δεν είναι δίκαιες και ανάλογες με το μέγεθος των αδικημάτων (81%). Αυτό σημαίνει ότι ενδεχομένως έχουν εντοπίσει «μελανά σημεία» στο υπάρχον ποινικό σύστημα και δεν αισθάνονται δικαιωμένοι από αυτό. Η άγνοια δεν είναι η αιτία που οδηγεί στη διάπραξη αδικημάτων (54,8%). Αντιθέτως, σύμφωνα με το 54,8% η κοινωνική ευημερία μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά, μειώνοντας τη διάπραξη αδικημάτων. Αρκετοί όμως είναι και εκείνοι που θεωρούν ότι η κοινωνική ευημερία ενός κράτους δεν αποτρέπει την ελάττωση των αδικημάτων (35,7%). Η παιδεία μπορεί να συμβάλλει θετικά στην μείωση των αδικημάτων, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το 64,3% των εγκλειστών. Η ανάγκη ώθησε τους περισσότερους να διαπράξουν κάποιο αδίκημα (76,2%). Επιπλέον, εντοπίστηκε σε αρκετά αυξημένο ποσοστό (85,7%) ότι οι εξωγενείς παράγοντες οδηγούν στην αδικία. Σύμφωνα με τη γνώμη των εγκλειστών το σωστό ταυτίζεται με το ορθό (81%). Αν οι άνθρωποι ήταν πλήρως ελεύθεροι, χωρίς κανένα εξαναγκασμό, δεν θα διέπρατταν αδικήματα. Ο ισχυρισμός αυτός επιβεβαιώθηκε από το 85,7%. Η συγκεκριμένη απάντηση αντιτίθεται με το συμπέρασμα ότι οι νόμοι και η δικαιοσύνη δεν αποτρέπουν τη διάπραξη αδικημάτων. Γεννάται δηλαδή το εξής ερώτημα: αν οι άνθρωποι ήταν ελεύθεροι, χωρίς περιορισμούς δεν θα διέπρατταν αδικίες, όμως η απουσία νόμων και δικαιοσύνης δεν αποτρέπει τη διάπραξή τους. Μια πράξη μπορεί να μην είναι κατακριτέα αν έχει σκοπό την ευημερία μιας κοινωνικής ομάδας ή την ωφέλεια ενός προσώπου σε ποσοστό που ανήλθε στο 57,1%. Αντίστοιχα όμως το 42,9% έχει αντίθετη άποψη. Η συμβολή ισχυρών δεσμών σε μια κοινωνία μπορεί να μειώσει τα αδικήματα (85,7%). Η κοινωνικοοικονομική κρίση σχεδόν ομόφωνα φαίνεται ότι έχει καταρρίψει τις παραδοσιακές αξίες (90,5%). Η άποψη ότι η απονομή της δικαιοσύνης σε όλους ανεξαιρέτως αποτελεί παράγοντα ελάττωσης των αδικημάτων δίχασε τον πληθυσμό των εγκλειστών, με το 47,6% να συμφωνεί και το 52,4% να διαφωνεί. Το 85,7% θεωρεί ότι αν ζούσαμε σε μια

ευημερούσα πολιτεία δεν θα πραγματοποιούνταν τα ίδια αδικήματα. Το 100% των ερωτώμενων πιστεύουν ότι η κοινή ωφέλεια του κοινωνικού συνόλου έναντι του ατομικού συμφέροντος, συντελεί σημαντικά ως παράγοντας μείωσης των αδικημάτων. Το 61,9% των εγκλείστων θεωρεί πως υπάρχει η περίπτωση ένα αδίκημα να μη γίνει ποτέ αντιληπτό. Παρατηρήθηκε επίσης ότι το τι ορίζεται ως ηθικό μεταβάλλεται ανάλογα με την εθνικότητα και την κουλτούρα (54,8%) και ανάλογα με την εκάστοτε εποχή (35,7%). Ωστόσο, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ομόφωνα οι εγκλείστοι απάντησαν ότι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης οδηγεί στη διάπραξη αδικημάτων. Το 100% των ερωτηθέντων απάντησε πως αν γνώριζαν ακριβώς τις συνέπειες δεν θα προχωρούσαν στη διάπραξη αδικημάτων. Η εκπαίδευση φαίνεται να συμβάλλει σε ποσοστό 61,9% στον εξανθρωπισμό των σωφρονιστικών καταστημάτων. Το σύνολο των ερωτώμενων θεωρεί ότι η γνώμη της κοινωνίας για τους αδικούντες παραμένει αρνητική. Εξίσου έχουν σχηματίσει την άποψη ότι το σχολείο λειτουργεί ως διάυλος προετοιμασίας για κοινωνική ενσωμάτωση. Στην ερώτηση 25 σχετικά με την επίδραση της ατιμωρησίας στη διάπραξη αδικημάτων οι απαντήσεις είχαν ισόποση σχεδόν κατανομή. Το 38,1% απάντησε ότι συμβάλλει λίγο, το 31% ότι συμβάλλει πολύ, το 16,7% ότι συμβάλλει πάρα πολύ και μόλις το 14,3% καθόλου. Προς έκπληξη οι εγκλείστοι έχουν την εντύπωση ότι οι άνθρωποι γίνονται πιο νομοταγείς μετά την έκτιση της ποινής τους, αφού έχουν συνειδητοποιήσει το λάθος τους (54,8%). Το 21,4% γίνονται νομοταγείς από φόβο να μην τιμωρηθούν και πάλι, ενώ το 14,3% δήλωσε ότι αυτό συμβαίνει γιατί στη φυλακή βελτιώθηκαν ως άνθρωποι. Η εμπιστοσύνη των εγκλείστων στην αμερόληπτη απόδοση της δικαιοσύνης, κυμάνθηκε σε ποσοστά από 45,2% έως 31%, έχοντας ελλιπή εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη.

Το τρίτο ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από σωφρονιστικούς υπαλλήλους, των οποίων οι απαντήσεις θα αναλυθούν παρακάτω.

Από τους 17 εν συνόλω σωφρονιστικούς υπαλλήλους οι 16 είναι άνδρες και μόλις η μια γυναίκα. Το 31% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 26-30 ετών, ακολουθούμενη από τις ομάδες 31-35 (23,8) και 18-25 ετών (16,7%). Στο τέλος κατανεμήθηκαν οι υπάλληλοι ηλικίας από 36- 46 και άνω ετών με ποσοστό της τάξης του 9,5%. Αν εξέλειπαν η δικαιοσύνη και οι νόμοι, θα διαπράττονταν τα ίδια αδικήματα (81%). Και οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι συμφωνούν ότι το μέγεθος της ποινής δεν είναι ανάλογο με το μέγεθος της αδικίας (81%). Η άγνοια δεν αποτελεί

παράγοντα διάπραξης αδικημάτων, όμως το 33,3% πιστεύει το αντίθετο. Η άποψη ότι η κοινωνική ευημερία μπορεί να μειώσει τη διάπραξη αδικημάτων δίχασε το δείγμα. Το 54,8% αποκρίθηκε θετικά, ενώ το 35,7% αρνητικά. Το 64,3% θεωρεί ότι μέσω της παιδείας μπορεί να μειωθεί η διάπραξη αδικημάτων, όμως σχεδόν οι μισοί (35,7%) πιστεύουν ότι η παιδεία δεν είναι αρκετή. Το πολύ υψηλό ποσοστό του 76,2% συμμερίζεται την άποψη ότι η ανάγκη ώθησε τους αδικούντες στο να διαπράξουν κάποιο έγκλημα. Σχεδόν ομόφωνα (81%) απάντησαν ότι το ορθό ταυτίζεται με το σωστό. Σχετικά με την ύπαρξη εξωγενών παραγόντων που ωθούν στην αδικία, φαίνεται ότι το 85,7% συμφώνησε, όπως συνέβη και με τους έγκλειστους. Επίσης, αν υπήρχε πλήρης ελευθερία δεν θα συνεχίζονταν να διαπράττονταν αδικήματα (85,7%). Η στολή φαίνεται ότι αποτελεί μια μορφή εξουσίας (58,8%), ενώ το 41,2% δεν συμμερίζεται την άποψη αυτή. Στην ερώτηση αν η ωφέλεια μιας ομάδας ή ενός προσώπου, κάνει μια πράξη κατακριτέα, οι απαντήσεις ήταν σχεδόν ισόποσες. Το 57,1% απάντησε ναι, ενώ το 42,9% απάντησε όχι. Οι απόψεις των σωφρονιστικών υπαλλήλων συγκλίνουν με αυτές των εγκλειστών σε ό, τι αφορά τη θετική συμβολή των ισχυρών δεσμών σε μια κοινωνία, ως παράγοντα μείωσης των αδικημάτων και την κατάρριψη των παραδοσιακών αξιών λόγω της κρίσης. Στην πρώτη περίπτωση το 85,7% προσέγγισε την ερώτηση θετικά και στη δεύτερη περίπτωση το 90,5% θεώρησε την κρίση αρνητικό παράγοντα επίδρασης στην κρίση. Η απονομή της δικαιοσύνης σε όλους ανεξαιρέτως, ως παράγοντας μείωσης των αδικημάτων, προκάλεσε αμφιταλάντευση στους ερωτώμενους. Το 52,4% αποκρίθηκε αρνητικά, ενώ το 47,6% θετικά. Το 85,7% θεωρεί ότι αν ζούσαμε σε μια ευημερούσα πολιτεία θα πραγματοποιούνταν εξίσου τα ίδια αδικήματα. Το 100% των ερωτώμενων πιστεύουν ότι η κοινή ωφέλεια του κοινωνικού συνόλου έναντι του ατομικού συμφέροντος, συντελεί σημαντικό παράγοντα μείωσης των αδικημάτων, όπως συνέβη και με τους έγκλειστους. Το 61,9% των σωφρονιστικών υπαλλήλων πιστεύει ότι υπάρχει η ελπίδα ένα έγκλημα να μην γίνει ποτέ αντιληπτό. Η ηθική μεταβάλλεται ανάλογα με την εθνικότητα και την κουλτούρα (54,8%) και ανάλογα με την εκάστοτε εποχή (35,7%). Ωστόσο, δεν αποτυπώνεται το ίδιο και με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ομόφωνα απάντησαν ότι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης οδηγεί στη διάπραξη αδικημάτων και το ποσοστό δεν μεταβλήθηκε όταν ερωτήθηκαν αν οι έγκλειστοι θα διέπρατταν τα ίδια αδικήματα εφόσον γνώριζαν τις συνέπειες. Το 61,9% θεωρεί σημαντικό τον εξανθρωπισμό της φυλακής με την ίδρυση σχολείων, όμως ένα αξιοσημείωτο ποσοστό της τάξης του 38,1% δεν πιστεύει ότι τα σχολεία

εντός αυτής συμβάλλουν σε αυτόν. Επίσης, πιστεύουν ότι οι αδικούντες θα πρέπει να εντάσσονται στο σωφρονιστικό σύστημα (70,6%) και όχι στην εκπαίδευση. Το σύνολο του δείγματος ομόφωνα θεωρεί ότι η άποψη της κοινωνίας για τις φυλακές είναι αρνητική και ταυτόχρονα ότι το σχολείο μπορεί να βελτιώσει την προετοιμασία της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε επίσης ότι το 38,1% των σωφρονιστικών υπαλλήλων θεωρεί ότι η ατιμωρησία συμβάλλει λίγο στην αύξηση της παραβατικότητας, ενώ το 31% ότι συμβάλλει πολύ σε αυτή. Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι έχουν την εντύπωση ότι οι έγκλειστοι γίνονται πιο νομοταγείς μετά την έκτιση της ποινής τους, καθώς έχουν συνειδητοποιήσει το λάθος τους (54,8%). Το 21,4% γίνονται νομοταγείς από φόβο να μην τιμωρηθούν και πάλι, ενώ το 14,3% δήλωσε ότι αυτό συμβαίνει γιατί στη φυλακή βελτιώθηκαν ως άνθρωποι. Η ερώτηση για την εμπιστοσύνη των εγκλειστών στην αμερόληπτη απόδοση της δικαιοσύνης κυμάνθηκε σε ποσοστά από 45,2% έως 31%, φανερώνοντας ελλιπή εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη. Η άποψη των κρατούμενων για τη σωφρονιστική υπηρεσία, όπως την αντιλαμβάνονται οι ίδιοι είναι αρνητική και ουδέτερη (41,2%), ενώ για τη δικαστική αποδείχτηκε 100% αρνητική. Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι θεωρούν ότι οι έγκλειστοι ταυτίζουν τη δικαστική εξουσία με τις σωφρονιστικές υπηρεσίες σε ποσοστό της τάξης του 52,9%, ενώ το 41,2% διαφωνεί.

Από το τέταρτο και τελευταίο ερωτηματολόγιο απορρέουν οι απαντήσεις των δικηγόρων. Από την κατανομή του δείγματος στον πίνακα συχνοτήτων προκύπτει ότι από τους είκοσι ερωτώμενους οι δεκατρείς ήταν γυναίκες και οι επτά άνδρες, σε αντιδιαστολή με το δείγμα των τρία προηγούμενων ερωτηματολογίων. Στις ηλικίες δεν υπήρξαν μεγάλες αποκλίσεις. Στο ηλικιακό φάσμα 36-40 ετών και 46 και άνω ανήκαν από έξι άτομα αντίστοιχα. Πέντε άτομα ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 31-35 ετών και τρία σε αυτή των 41-45 ετών. Με τη ρήση του Ντοστογιέφσκι «ο πολιτισμός μιας χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των κρατουμένων της» φαίνεται ότι συμφωνεί το 75% των ερωτηθέντων. Σύμφωνα με το 90% των δικηγόρων υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες έστω και στο ελάχιστο μπορούν να δικαιολογηθούν τα ποινικά αδικήματα, ενώ δεν συμφωνούν με το σωφρονισμό όλων των αδικημάτων με τον ίδιο τρόπο. Το 100% του δείγματος θεωρεί ότι το ισχύον ποινικό σύστημα δεν προσφέρει σωφρονισμό στους αδικούντες. Εξίσου το σύνολο των ερωτώμενων συμφωνεί ότι αν κάποιος διαπράξει κάποιο αδίκημα, η κοινωνία θα πρέπει να τον ενσωματώνει στο εκπαιδευτικό σύστημα και όχι στη φυλακή. Σε

περίπτωση που εξέλειπαν η δικαιοσύνη και οι νόμοι ομόφωνη η πλειοψηφία απάντησε ότι θα διαπράττονταν τα ίδια αδικήματα. Επίσης, συμφώνησαν σε ποσοστό 100% ότι υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ των έγκλειστων. Το ίδιο ποσοστό φρονεί ότι οι σωφρονιστικές υπηρεσίες ταυτίζονται με τη δικαστική εξουσία από τους έγκλειστους. Αξίζει να επισημανθεί ότι το σύνολο των δικηγόρων αποκρίθηκε ότι οι έγκλειστοι έχουν αρνητική εικόνα για τη δικαστική εξουσία. Επιπρόσθετα, συμμερίζονται την άποψη ότι η ενσωμάτωση των φυλακισμένων στο κοινωνικό γίνεσθαι καθίσταται δύσκολη διαδικασία. Λαμβάνοντας υπόψη πως τα περισσότερα Σωφρονιστικά Ιδρύματα είναι ανδρών το 85% αποφάνθηκε ότι το αδίκημα τελικά δεν έχει φύλο. Το 100% του δείγματος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να υπάρχει διαχωρισμός των σωφρονιστικών ιδρυμάτων με κριτήριο τη φύση του αδικήματος. Η συμβολή της παιδείας και της εκπαίδευσης κρίνεται σημαντική τόσο για την άμβλυνση του ποσοστού των αδικημάτων όσο και για τον εξανθρωπισμό των φυλακών. Το σύνολο των ερωτηθέντων αποκρίθηκε ότι δεν υπάρχει αντικειμενικότητα στην ποινή και το μέγεθός της δεν είναι ανάλογο με αυτό της αδικίας που έχει διαπραχθεί. Η ευδαιμονία των πολιτών μπορεί να αποτελέσει παράγοντα μείωσης των αδικημάτων και η πλήρης ελευθερία καθίσταται ως παράγοντας πρόληψης των εγκλημάτων. Ακολούθως, το πλήρες ποσοστό των δικηγόρων θεωρεί ότι οι ισχυροί δεσμοί στην κοινωνία λειτουργούν αποφευκτικά. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την κατάρριψη των ηθικών αξιών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Αν υπήρχε η αίσθηση ότι η δικαιοσύνη απονέμεται δίχως εξαιρέσεις σε όλα τα μέλη της κοινωνίας δεν θα διαπραττόταν ο ίδιος αριθμός αδικημάτων. Μια ευήμερουσα πολιτεία αποτελεί παράμετρο πρόληψης σε ό,τι αφορά τη διάπραξη αδικημάτων. Αν οι αδικούντες ήταν γνώστες των συνεπειών των εγκλημάτων που διέπρατταν δεν θα τα εκτελούσαν. Η ατιμωρησία συσχετίζεται θετικά με την αύξηση της παραβατικότητας. Σύμφωνα με την άποψη των δικηγόρων οι αδικούντες γίνονται νομοταγείς έπειτα από την έκτιση της ποινής τους από φόβο μην ξανατιμωρηθούν. Τέλος, σύμφωνα με τους νομικούς συμβούλους οι έγκλειστοι ταυτίζουν απόλυτα τη δικαστική εξουσία με τη σωφρονιστική υπηρεσία και η γνώμη των ίδιων για τη δικαστική εξουσία είναι άκρως αρνητική.

Για εξοικονόμηση χώρου οι αναλυτικές στατιστικές αναλύσεις, οι πίνακες συχνοτήτων και οι πίτες που απεικονίζουν την κατανομή των δεδομένων όλων των ερωτήσεων και των τεσσάρων ερωτηματολογίων παρατίθενται στο παράρτημα, στο τέλος της εργασίας.

8.8.2. Συμπεράσματα ερωτηματολογίων

Τα σωφρονιστικά καταστήματα ως πεδίο διεξαγωγής της παρούσας έρευνας, αποτέλεσαν πρόκληση για την ερευνήτρια, καθώς πρόκειται για ένα ιδιαίτερο πεδίο, αποκομμένο από το κοινωνικό σύνολο, στο οποίο επικρατούν διαφορετικοί κανόνες και αξίες. Ωστόσο, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν τους μήνες διεξαγωγής του ερευνητικού μέρους θα μεταβάλλουν την άποψη πολλών συμπολιτών μας, προκαλώντας προβληματισμούς. Εξάλλου ο εγκλεισμός μας αφορά όλους μας, αφού όλοι είμαστε εν δυνάμει αδικούντες.

Ο συνδυασμός ποιοτικής και ποσοτικής μεθοδολογίας αποδείχθηκε αποτελεσματικός. Η αξιοποίηση των ανοιχτών και κλειστών ερωτήσεων στα ερωτηματολόγια είχε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη του λόγου των ερωτηθέντων, αλλά και τη στατιστική προσέγγιση του υπό διερεύνηση θέματος. Η εις βάθος διερεύνηση και κατανόηση των δεδομένων που συλλέχθηκαν κατά την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής προσέφερε, όπως θα αποδειχτεί και στη συνέχεια ποικίλου ενδιαφέροντος συμπεράσματα, τα οποία μπορούν μελλοντικά να αξιοποιηθούν για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης της χώρας.

Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα άτομα κυρίως νεαρών ηλικιών διαπράττουν συχνότερα αδικήματα, με αποτέλεσμα να φυλακίζονται. Πιθανόν να υπάρχει συσχέτιση με τη διάβρωση των ηθικών αξιών και τις επιπτώσεις που επέφερε η κοινωνικοοικονομική κρίση. Οι νεαροί σε ηλικία άνθρωποι, έως 25 ετών δεν έχουν διαμορφώσει πλήρως το χαρακτήρα τους και βιώνουν μια περίοδο πειραματισμού, προσπαθώντας να κατασταλάξουν σε όσα τους εκφράζουν και τους ταιριάζουν (Feldman, 2010). Από την άλλη πλευρά η ηλικιακή ομάδα 30-40 ετών ενδεχομένως να πλήχθηκε από την οικονομική κρίση περισσότερο από κάθε άλλη ηλικιακή ομάδα, γεγονός που να οδήγησε στη διάπραξη εγκλημάτων.

Η αντίληψη των εγκλείστων για το ρόλο της παιδείας και της παιδείας που αυτή προσφέρει τόσο εντός αλλά όσο και εκτός συνθηκών εγκλεισμού αποδείχθηκε άκρως θετική. Επίσης, η παιδεία έχει τη δυνατότητα να δράσει προληπτικά στην διάπραξη εγκλημάτων. Τα σχολεία που εδρεύουν εντός των σωφρονιστικών ιδρυμάτων συμβάλλουν σημαντικά στην ενσωμάτωση των εγκλείστων στο κοινωνικό «γίγνεσθαι» και τη μετέπειτα πορεία τους. Επιπρόσθετα, τα σχολεία αυτού του τύπου

συνιστούν δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ φυλακών και κοινωνίας. Η ύπαρξή τους δεν είναι τυπική, όπως θα ήταν το αναμενόμενο, αντιθέτως καθίσταται ουσιώδης, αποτελώντας το θεμέλιο λίθο για τον εξανθρωπισμό του σωφρονιστικού συστήματος. Ωστόσο, η ποιότητα και ο χρόνος εκπαίδευσης δεν επαρκούν και ταυτόχρονα δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των εγκλειστών. Το συμπέρασμα αυτό εγείρει περαιτέρω διερεύνησης από την πολιτεία και τους κρατικούς ιθύνοντες και συνιστά μια ισχυρή κρούση προς αυτούς για τη βελτίωση των συνθηκών εγκλεισμού, αλλά και το ρόλο του σωφρονισμού. Για τον λόγο αυτό θεωρήθηκε ως ένα από τα σημαντικά αλλά και παράλληλα αναμενόμενα ευρήματα, γνωρίζοντας τις υπάρχουσες συνθήκες. Η εκπαίδευση σωφρονίζει τους αδικούντες και προλαμβάνει τη διάπραξη αδικιών. Η παιδεία αποτελεί κίνητρο για την μετεκπαίδευση των φυλακισμένων. Ο ρόλος της επομένως καθίσταται καθοριστικής σημασίας για την πορεία τους εντός και εκτός φυλακής. Γενικότερα, η εκπαίδευση συνιστά λύση για ποικίλης φύσεως και δυσκολίας προβλημάτων.

Το υπάρχον ποινικό σύστημα και οι ποινές που επιβάλλει δεν ανταποκρίνονται στο μέγεθος των αδικημάτων που έχουν διαπραχθεί. Οι ποινές βέβαια εξαρτώνται άμεσα από τη φύση και τη βλάβη που έχει επιφέρει το εκάστοτε έγκλημα, αλλά και από τον ποινικό κώδικα. Εντοπίστηκε ελλιπής εμπιστοσύνη στη στάση της δικαιοσύνης απέναντι στους αδικούντες. Δεδομένου ότι η έρευνα διενεργήθηκε το 2015 και ορισμένα άρθρα του ποινικού κώδικα αναθεωρήθηκαν, είναι πιθανό η άποψη για τα αδικήματα και τις ποινές που επιβάλλονται να μεταβλήθηκε. Η διάπραξη ενός εγκλήματος με στόχο την ευημερία μιας κοινωνικής ομάδας ή προσώπου δεν δικαιολογείται απόλυτα. Η κοινωνική συνοχή αποτρέπει τη διάπραξη αδικημάτων. Η κοινωνικοοικονομική κρίση όμως έχει διαταράξει τόσο τους κοινωνικούς δεσμούς όσο και τις παραδοσιακές αξίες, πυροδοτώντας αλυσιδωτά την αύξηση της εγκληματικότητας. Η συσπείρωση και η προαγωγή της κοινής ωφέλειας μπορούν να ελαττώσουν τα ποσοστά των εγκλημάτων. Η ηθική είναι μια έννοια που μεταβάλλεται σύμφωνα με την κουλτούρα, την εθνικότητα, την εκάστοτε εποχή, ενώ επηρεάζεται λιγότερο από τη θρησκεία. Η πρότερη γνώση των συνεπειών θα απέτρεπε τη διάπραξη εγκλημάτων. Επομένως, η άγνοια είναι ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση της εγκληματικότητας. Οι έγκλειστοι θεωρούν ότι το κοινωνικό σύνολο έχει αρνητική άποψη για αυτούς, η οποία οφείλεται κυρίως στο περιορισμένο «άνοιγμα» των εγκλειστών στην κοινωνία. Ακόμη και σήμερα θεωρούνται μιάσματα και κίνδυνος για την κοινωνία. Άλλωστε, οι

περισσότερες αν όχι όλες φυλακές είναι χτισμένες εκτός του αστικού ιστού και αποκομμένες από κάθε κοινωνική δραστηριότητα. Η μετέπειτα νομοταγής συμπεριφορά των εγκλείστων οφείλεται στη συνειδητοποίηση του λάθους, από φόβο να μην τιμωρηθούν εκ νέου και εξαιτίας της προσωπικής βελτίωσής τους. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα της πραγματικής αξίας του σωφρονισμού και αν όντως υφίσταται ή απλώς η συνειδητοποίηση του λάθους γίνεται λόγω του φόβου και των δύσκολων συνθηκών που συνοδεύουν τις φυλακές.

Συγκρίνοντας τις απαντήσεις των εγκλείστων με αυτές των σωφρονιστικών υπαλλήλων, διαπιστώνει κανείς ότι συγκλίνουν απόλυτα στη βαρύνουσα σημασία του ρόλου της παιδείας. Ο σωφρονισμός των εγκλείστων φαίνεται ότι δεν υφίσταται ή τουλάχιστον δεν είναι ουσιώδης. Αυτό οφείλεται στον απαρχαιωμένο τρόπο λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος. Οι απόψεις δίσταντο σχετικά με το αν πρέπει ή όχι να λαμβάνουν ειδική εκπαίδευση, λόγω του πλαισίου εργασίας τους, οι πλειοψηφία πάραυτα τη θεωρεί απαραίτητη. Παράδοξο είναι το γεγονός πως αν και θεωρούν την εκπαίδευση σημαντική, και την έλλειψη σωφρονισμού στη φυλακή υποτυπώδη, έχουν διαμορφώσει την άποψη ότι θα πρέπει να εντάσσονται στο σωφρονιστικό σύστημα και όχι στην εκπαίδευση. Η στολή ακόμη και σήμερα τείνει να αποτελεί μια μορφή εξουσίας, όμως ένα αξιοσημείωτο ποσοστό (41,2%) θεωρεί ότι η στολή δεν συνάδει με την επιβολή εξουσίας. Ανέκαθεν έχει παρατηρηθεί ότι η εξουσία μπορεί να εκδηλωθεί με βίαιη συμπεριφορά προς τους εξουσιαζόμενους. Το πείραμα των φυλακών του Stanford με επικεφαλής τον ψυχολόγο Philip Zimbardo είναι η πιο χαρακτηριστική απόδειξη ότι η στολή και η αίσθηση εξουσίας μπορούν να προκαλέσουν φρικαλεότητες (Feldman, 2011)²³⁵. Φαίνεται ότι η διάπραξη ενός αδικήματος ενάντια στην κοινή ωφέλεια δεν θεωρείται κολάσιμη πράξη από το ήμισυ του δείγματος των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Επίσης, οι περισσότεροι ταυτίζουν τη δικαστική εξουσία με τη σωφρονιστική υπηρεσία, ενώ θεωρούν πως η γνώμη των εγκλείστων σχετικά με τη δεύτερη είναι είτε αρνητική είτε ουδέτερη, ενώ για την πρώτη άκρως αρνητική. Όπως προαναφέρθηκε οι εγκλειστοί έχουν ελλιπή εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη, γεγονός που δικαιολογεί τις απαντήσεις των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι κανείς δεν πρότεινε

²³⁵ Feldman, R., (2011). «Εξελικτική Ψυχολογία. Δια Βίου ανάπτυξη». Μτφρ. Αντωνοπούλου, Κουλεντιάνου. Αθήνα: GUTENBERG.

τρόπους βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος, ενώ ανέφεραν απουσία σωφρονισμού.

Οι νομικοί σύμβουλοι ασπάζονται τη ρήση του Ντοστογιέφσκι «ο πολιτισμός μιας χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των κρατουμένων της». Είτε άμεσα είτε έμμεσα ο ισχυρισμός έχει επιβεβαιωθεί τόσο από τους έγκλειστους όσο και από τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, οι οποίοι αναφέρθηκαν είτε στον ελλιπή σωφρονισμό είτε στην καταδυνάστευση της παιδείας στις φυλακές. Το ίδιο συμβαίνει και με τη συγκεκριμένη κατηγορία, καθώς θεωρούν ότι το ισχύον ποινικό σύστημα δεν βασίζεται στο σωφρονισμό. Οι ποινικολόγοι, όπως είναι φυσικό, καθώς καλούνται να υπερασπιστούν τους αδικούντες, συμφώνησαν ομόφωνα μάλιστα ότι ορισμένα αδικήματα υπό προϋποθέσεις μπορούν να δικαιολογηθούν. Οι σωφρονιστικές υπηρεσίες ταυτίζονται με τη δικαστική εξουσία από τους έγκλειστους, και οι ίδιοι έχουν αρνητική εικόνα για τη δικαστική εξουσία. Η εδραίωση της παιδείας αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό και των τριών κατηγοριών ερωτηθέντων. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση επισημάνθηκε η μη αντικειμενική οπτική της δικαστικής εξουσίας. Επιπρόσθετα, κρίθηκε σημαντική η κοινωνική συνοχή ως παράγοντας πρόληψης των αδικημάτων, όπως συνέβη και με τους έγκλειστους, ενώ και αυτοί θεώρησαν ότι δεν διαπράττονται εγκλήματα έπειτα από την έκτιση της ποινής λόγω του φόβου της τιμωρίας, ισχυρισμός που επιβεβαιώνει την «μαύρη τρύπα» στο σωφρονιστικό σύστημα.

Κλείνοντας το ερευνητικό κομμάτι, είναι ωφέλιμο να επισημανθεί πως η εν λόγω έρευνα πραγματοποιήθηκε για να βοηθήσει την ερευνήτρια να «συλλάβει» τα δικά της συμπεράσματα και να κατανοήσει βαθύτερα τους μηχανισμούς ενός σωφρονιστικού συστήματος και σε καμία περίπτωση να προσεγγίσει τα πεδία μιας κατεξοχήν κοινωνικής έρευνας, αφού το συγκεκριμένο ζήτημα που μελετάται, a priori ενέχει πλείστους σκοπέλους που απασχόλησαν και την ίδια τη γράφουσα στην απόπειρά της να στοχαστεί, να συντάξει και να θέσει τον προβληματισμό της για το εν λόγω θέμα με πλήρη σαφήνεια, αφού αυτοτελώς και μόνο του το ίδιο το θέμα ενέχει μια ιδιαιτερότητα που το καθιστά παρεξηγήσιμο στο πλαίσιο της εμπλοκής του και με άλλες επιστήμες που ευλόγως εμπλέκονται σε αυτό. Καθίσταται, συνεπώς, αναγκαίο να σημειωθεί πως σε καμία περίπτωση η αποτύπωση των συμπερασμάτων τούτης της έρευνας δεν ενέκυψε στις διόδους άλλων επιστημών, αφού το υπόβαθρο αλλά και ο στοχασμός είναι κατεξοχήν φιλοσοφικός.

Εν παραλλήλω, ωστόσο, δε θα μπορούσαν να παρακαμφθούν κάποιες προσεγγίσεις επί του θέματος, οι οποίες άγγιζαν πολλάκις άλλα επιστημονικά πεδία. Τούτο δε σημαίνει σε καμία περίπτωση πως η συγγραφή αυτής της έρευνας δεν έχει αποτυπωθεί με καθαρά και μόνο φιλοσοφικό λόγο.

Θα ήταν, επομένως, δύσκολο, να παρακάμπαμε και να θέταμε στο περιθώριο κάποιες εκφάνσεις ενός τόσο πολύπλευρου ζητήματος, αφού ο φιλόσοφος αλλά και ο κάθε ειδήμων επί οιοδήποτε ζητήματος οφείλει να είναι ολόπλευρα και σφαιρικά ενημερωμένος να παίρνει απόσταση από τον κόσμο, να διαφοροποιείται από τούτον, μα ταυτόχρονα να τον μελετάει.

Δεν θα εδύνατω άλλωστε και η ίδια η φιλοσοφία να κατέχει μία και μόνο αλήθεια αφού δεν επιβάλλει έναν και μόνο τρόπο σκέψης, τουναντίον εμπεριέχει τούτη τη διαλεκτική πάλη, η οποία παρεμποδίζει ένα είδος φρικτής πνευματικής τυραννίας, αφού στην αντίθεση και τον πλουραλισμό της, έγκεινται η παντοτινή νεότητά της και η θαλερή ενεργητικότητά της, υπό το καθεστώς μιας αλήθειας που εγκολπώνεται στο μικροσκόπιο μιας σκέψης δυνάμει σωτήριας της συνοχής του εκάστοτε υποκειμένου.

Επιπλέον, η ηθική φιλοσοφία -ενδεχομένως και η φιλοσοφία του δικαίου- ως ο τομέας που διερευνά ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να ζει ο άνθρωπος, εν προκειμένω ο έγκλειστος άνθρωπος, είναι και ο τομέας που θεωρείται ότι συνάδει περισσότερο με το εν λόγω θέμα και αυτό κατά κύριο λόγο αποπειράται να αποτυπωθεί σε τούτη τη διατριβή.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κλείνοντας τον ερευνητικό πια κύκλο, όσο είναι εύκολο να διατυπωθούν κάποια συμπεράσματα, αυτά αποτυπώνονται παρακάτω, ενέχοντας πάντα την υποκειμενικότητα της συγκεκριμένης έρευνας και δίολου με αδιάλλακτο χαρακτήρα, ακόμη και υπό το πρίσμα μιας ενδεχόμενης μελλοντικής εκ νέου έρευνας.

- Βασιζόμενοι, αρχικώς, στη θεωρία του ηθικού υποκειμενισμού, όλες οι βέβαιες ηθικές αντιλήψεις, όταν τα ίδια τα υποκείμενα που τις εκφράζουν, επιβεβαιώνονται μέσω της άποψης «κατά τη γνώμη μου». Στην ουσία πρόκειται για μια μεταηθική αποτίμηση. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον μη εξεζητημένο ηθικό υποκειμενισμό, οι όποιες ηθικές αντιλήψεις δεν είναι τίποτα άλλο, παρά βεβαιώσεις έγκρισης και αποδοχής ή μη αποδοχής του ίδιου του αυτουργού του. Με άλλα λόγια διάφορες τέτοιες αντιλήψεις και ιδεολογίες οφείλουν να περικλείουν τις σωστές απόψεις τεκμηριωμένες με κατάλληλα επιχειρήματα, κοινές και ως «επιχειρηματολογικές ρήτρες». Μία τέτοια άποψη ή ρήτρα στην ουσία πιθανότατα εμπεριέχει την μετριοπαθή στάση του έκαστου υποκειμένου που την υιοθετεί και την εκφράζει, την ανεκτικότητα του στην αντεπιχειρηματολογία, ή την άγνοια του θέματος.
- Το περιεχόμενο του ηθικού υποκειμενισμού φαίνεται αρκετά ελκυστικό, δεδομένου ότι δεν εμπεριέχει κάποια ιδιαίτερα ψήγματα μεταφυσικής βαρύτητας και επιπλέον φαίνεται ότι ταυτίζει τις ηθικές ιδεολογίες και αντιλήψεις του αυτουργού του με την παρότρυνσή του να κινηθεί στο ίδιο μήκος κύματος προς αυτές, με την προϋπόθεση βέβαια, να είναι ειλικρινής. Συνεπώς, δυσκολεύεται στο να ταυτίσει τους ουσιώδεις ηθικούς ισχυρισμούς του με τα τεκμηριωμένα συγκείμενά τους.²³⁶ (Rachels & Rachels, 2012)
- Βεβαίως, ανάμεσα σε τόσες αλλαγές, αξίζει να σταθούμε σε μία: την εξαφάνιση των βασανιστηρίων. Εξαφανίστηκε το σώμα ως μείζων στόχος της ποινικής καταστολής. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, στις αρχές του 19^{ου}, παρά την ύπαρξη κάποιων μεγάλων αναλαμπών, η ζοφερή γιορτή της τιμωρίας αρχίζει να ξεθωριάζει. Η τιμωρία έπαψε σταδιακά να αποτελεί δημόσια σκηνή. Η δημόσια εκτέλεση θεωρείται τώρα μια εστία που αναζωπυρώνει τη βία. Η

²³⁶ James Rachels και Stuart Rachels, *The Elements of Moral Philosophy* (New York: McGraw-Hill, 7η έκδ. 2012), σ. 34.

τιμωρία τείνει επομένως να γίνει η πιο αθέατη πλευρά της ποινικής διαδικασίας. Αυτό που αποτρέπει από το έγκλημα είναι η βεβαιότητα ότι θα επέλθει η τιμωρία, και όχι το αποκρουστικό θέατρο. Ανακατανέμεται η σημειογραφία της ατίμωσης.[...]

- Όπως διατύπωσε ακριβέστατα ο Φουκώ στο έργο του «Επιτήρηση και Τιμωρία», αφενός γίνεται λόγος για «ένα βασανιστήριο, αφετέρου για ένα πρόγραμμα απασχόλησης. Δεν επιβάλλονται κυρώσεις για τα ίδια εγκλήματα, δεν τιμωρείται το ίδιο είδος εγκληματιών. Πρόκειται για την εποχή κατά την οποία αναδιοργανώθηκε, στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες, ολόκληρη η οικονομία του κολασμού. Μια νέα θεωρία για τον νόμο και το έγκλημα, μια νέα ηθική, η πολιτική δικαιολόγηση για το δικαίωμα του τιμωρείν. Ξεκινά μια νέα εποχή για την ποινική δικαιοσύνη.
- Είναι άσχημο να διαπράττεις κάτι αξιόποιο, αλλά καθόλου ωραίο να τιμωρείς.²³⁷ Αλλά, σε γενικές γραμμές, οι τιμωρητικές πρακτικές έχουν γίνει σεμνές. Θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς ότι η φυλάκιση, η κάθειρξη, τα καταναγκαστικά έργα, τα κάτεργα, η απαγόρευση διαμονής, ο εκτοπισμός – που κατείχαν μια τόσο σημαντική θέση στα νεότερα ποινικά συστήματα – αποτελούν εξίσου «σωματικές» ποινές: το σώμα επέχει θέση εργαλείου ή μεσολαβητή: αν υπάρχει παρέμβαση σ' αυτό, εφόσον εγκλείεται ή υποχρεώνεται να εργαστεί, γίνεται για να στερηθεί το άτομο μια ελευθερία που θεωρείται ταυτοχρόνως δικαίωμα και αγαθό.
- Ο κολασμός επήλθε από μια τέχνη της ανυπόφορης οδύνης σε μια οικονομία της αναστολής των δικαιωμάτων. Της εγγυώνται ότι το σώμα και ο πόνος δεν είναι έσχατα αντικείμενα της τιμωρητικής δράσης. Να αφαιρείς τη ζωή κάποιου χωρίς να του επιτρέπεις να πονέσει, να στερείς όλα τα δικαιώματα χωρίς να προκαλείς οδύνη, να επιβάλλεις ποινές απαλλαγμένες από πόνο. Η καταφυγή στην ψυχοφαρμακολογία και σε διάφορους «αποσυνδετήρες» σε επίπεδο φυσιολογίας, ακόμη κι αν πρέπει να είναι προσωρινή, αποτελεί άμεση συνέπεια της «ασώματης» ποινικότητας.²³⁸

²³⁷ Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Πλέθρον. σ. 15-18.

²³⁸ Ο.π.

- Γεγονός αποτελεί πως χάνεται, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το μεγάλο θέμα της σωματικής τιμωρίας. Ξεκινά η εποχή της τιμωρητικής λιτότητας.
- Είναι αρκετό να συλλογιστούμε όλες αυτές τις προφυλάξεις για να κατανοήσουμε πως ο ποινικός θάνατος εξακολουθεί να είναι κατ' ουσίαν, μέχρι και σήμερα, ένα θέμα που έχουμε ακριβώς, ανάγκη να μη το επιτρέπουμε. Σαφώς η ποινή δεν θέτει ως επίκεντρο πια το βασανιστήριο σαν μια τεχνική που προκαλεί οδύνη. Έχει ως κυρίαρχο αντικείμενο την απώλεια ενός αγαθού ή ενός δικαιώματος.
- Πράγματι, οι πιο κατηγορηματικές διατάξεις της ειρκτής «συντηρούσαν» πάντα ένα κάποιο ποσοστό οδύνης που αφορούσε στο σώμα. Η κριτική που πολλάκις ασκείται στο σωφρονιστικό σύστημα, κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, (όπως ότι η ειρκτή δεν τιμωρεί επαρκώς, διότι οι κρατούμενοι πεινάνε λιγότερο, κρυώνουν λιγότερο και υφίστανται συνολικά λιγότερες στερήσεις από πολλούς φτωχούς ή ακόμη και εργάτες) υποδηλώνει ένα αξίωμα που δεν αμφισβητήθηκε ποτέ ευθαρσώς.
- Σε τι θα μπορούσε να συνίσταται άραγε ένας ασώματος κολασμός; Αν δεν είναι πλέον το σώμα, είναι η ψυχή. Με τρόπο αμετάκλητο, ο Mably διατύπωσε την άποψη: «Ο κολασμός πρέπει να πλήττει, αν μου επιτρέπεται να μιλήσω έτσι, περισσότερο την ψυχή παρά το σώμα».
- Αληθεύει πως σήμερα η τιμωρία δεν συνίσταται απλώς στην ψυχική μεταστροφή, διότι πολλά εγκλήματα έπαψαν να θεωρούνται εγκλήματα, αφού εξαρτιόνταν από μια προσδιορισμένη άσκηση θρησκευτικής εξουσίας ή με έναν οικονομικό τύπο ζωής. Ο λόγος έγκειται στην εξήγηση των υπό εκδίκηση γεγονότων και στον προσδιορισμό του βαθμού που ενέχεται η βούληση του υποκειμένου στο έγκλημα.
- Τα υποκείμενα τιμωρούνται επιπροσθέτως από την εσωτερική οικονομία της ποινής, που ναι μεν τιμωρεί το έγκλημα, μα δύναται να τροποποιηθεί (να μειωθεί ή αν χρειαστεί να παραταθεί) σε αναλογία με την αλλαγή στη συμπεριφορά του καταδίκου. Τιμωρούνται ακόμη μέσα από το παιχνίδι αυτών των «μέτρων ασφαλείας», που ακολουθούν την ποινή (απαγόρευση διαμονής, ελευθερία υπό επιτήρηση, ποινική επιτροπεία, υποχρεωτική ιατρική αγωγή).

- Δεν γίνεται αναφορά στην ψυχή του αδικούντος στο δικαστήριο με μόνο σκοπό να ερμηνευτεί το αδίκημά του μα με μια διαδικασία που χρονολογείται από πολύ παλιά: εκκίνησε συνεπώς να δικάζεται κάτι διαφορετικό από τα εγκλήματα: η «ψυχή» των εγκληματιών.
- «Δικάζω σήμαινε εδραιώνω την αλήθεια ενός εγκλήματος, προσδιορίζω τον δράστη του, και επιβάλλω σ' αυτόν μια νόμιμη κύρωση. Γνώση της παράβασης γνώση του υπαίτιου, γνώση του νόμου: αυτές ήταν οι τρεις προϋποθέσεις που επέτρεπαν να θεμελιωθεί μια δικαστική κρίση με όρους αλήθειας».²³⁹
- Που έγκειται όμως η ρίζα του; Εντός του ίδιου του δράστη; Ένστικτο, ασυνείδητο, περιβάλλον, κληρονομικότητα; Μια πληθώρα κρίσεων με χαρακτήρα αποτίμησης, διάγνωσης, πρόγνωσης κανονικόποίησης που αφορούν το εγκληματικό άτομο, εντάσσεται πλέον στο οπλοστάσιο της ποινικής κρίσης. Όμως, σύμφωνα με αυτό δεν υφίσταται ούτε κακούργημα ούτε πλημμέλημα αν ο παραβάτης βρισκόταν σε κατάσταση παραφροσύνης κατά την τέλεση της πράξης. Συνεπώς, η δυνατότητα επιβεβαίωσης της τρέλας ήταν ασύμβατη με τον χαρακτηρισμό μιας πράξης ως εγκλήματος αν ο δράστης ήταν τρελός δεν άλλαζε ούτε η βαρύτητα της χειρονομίας του, ούτε μειωνόταν η ποινή: εξαφανιζόταν το ίδιο το έγκλημα. Ήταν συνεπώς αδύνατο να κηρυχθεί κάποιος ταυτόχρονα ένοχος και τρελός. Επομένως, ενέταξαν στην ίδια την ετυμηγορία την παράμετρο της τρέλας.
- Ο Φουκώ αναφερόμενος αρχικά στην εικόνα του τρελού την περίοδο της Αναγέννησης, καταλήγει στην άποψη ότι η ανθρώπινη αντίληψη για την τρέλα ως «πνευματική ασθένεια», είναι το προϊόν της ιστορίας, της εκπαίδευσης και της κουλτούρας. Επίσης, υποστήριξε ότι ο λόγος δεν είναι απλή αναπαράσταση της επιθυμίας ή της εξουσίας, αλλά αυτό για το οποίο και μέσω του οποίου αγωνίζεται κανείς, δηλαδή, η εξουσία που διεκδικεί, για να ιδιοποιηθεί. Επιπροσθέτως, θεωρούσε τις φυλακές, τα νοσοκομεία και τα φρενοκομεία, μέσα αποκλεισμού της κοινωνίας. Ως προς τις φυλακές ειδικά, πίστευε πως, «αποτελούν έναν από τους κοινωνικούς μηχανισμούς που είχαν δημιουργηθεί για να πειθαρχεί η κοινωνία στα κελεύσματα των κρατούντων».

²³⁹ Ο.π.

Πέραν αυτού, είχε επισημάνει ότι, μέσα από την εξέταση των κοινωνικών αντιλήψεων πάνω στο θέμα των «μέσων αποκλεισμού», δύναται να γίνει εφικτή η μελέτη της ανάπτυξης και των τρόπων της εξουσίας. Κύριο επιχείρημα του Φουκώ είναι πως η δημιουργία των σύγχρονων κολαστικών μεθόδων (π.χ. η φυλάκιση ύστερα από δημόσια δίκη, αντί για βασανιστήρια και εκτελέσεις) στις νεωτερικές κοινωνίες, δεν οφείλεται τόσο στον ανθρωπισμό των διαφωτιστών μεταρρυθμιστών της εποχής, όσο σε πολιτισμικές και πολιτικές αλλαγές που σχετίζονταν με την αντικατάσταση της μεσαιωνικής απόλυτης μοναρχίας από τον σύγχρονο φιλελεύθερο καπιταλισμό. Η φυλακή για τον Φουκώ αποτελεί προνομιακό χώρο εφαρμογής των «πειθαρχικών μεθόδων», μίας «πολιτικής τεχνολογίας» (κατά την ορολογία του) που εξαπλώνεται κατά τον 18ο-19ο αιώνα και σε στρατόπεδα, σχολεία, εργοστάσια, κ.λπ., προκειμένου να διασφαλίσει την υποταγή της κοινωνίας στην εξουσία, τη συμμόρφωσή της με προκαθορισμένα πρότυπα και τον αποδοτικό πληθυσμιακό έλεγχο. Τεχνικές, μέθοδοι και θεσμοί διαφορετικών καταβολών, αναπτύχθηκαν στο πέρασμα δεκαετιών για να συγκλίνουν τελικά στη σημερινή «πειθαρχημένη κοινωνία». Για τον Φουκώ, μία «μικροφυσική της εξουσίας» διαπερνά το σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων σαν ένα πλέγμα, μέσω αυτών των διάσπαρτων τεχνικών και μεθόδων, δίνοντας ως αποτέλεσμα μία «ολιστική μηχανοδομή» εξουσίας η οποία κατασκευάζει και κανονικοποιεί άτομα, εξοβελίζοντας τις όποιες αποκλίσεις.²⁴⁰

- Κι από την άλλη, ο δικαστής της εποχής μας - δικαστικός λειτουργός ή ένορκος – κάνει κάτι εντελώς διαφορετικό από το να «δικάζει». Επιπροσθέτως, παιδαγωγοί και υπάλληλοι της σωφρονιστικής διοίκησης κατακερματίζουν τη νόμιμη εξουσία του τιμωρείν. Όσο για τους ψυχιάτρους πραγματογνώμονες, μπορεί βέβαια να αρνούνται ότι δικάζουν. Δεν διατυπώνεται μια πραγματογνωμοσύνη περί ευθύνης, αλλά συμβουλεύουν αναφορικά με την ποινή. Η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη έπρεπε να διατυπώνει «αληθείς» προτάσεις σε σχέση με το μερίδιο που έχει η ελευθερία του παραβάτη κατά την τέλεση της πράξης.

²⁴⁰ Foucault, M. (2004). *Η ιστορία της τρέλας*. Ηριδανός, Μτφρ. Αμπατζόγλου Φραγκίσκη.

«Ας συνοψίσουμε: από τότε που λειτουργεί το νέο ποινικό σύστημα – το οποίο ορίζεται από τους μεγάλους κώδικες του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα -, μια συνολική διαδικασία οδήγησε τους δικαστές να δικάζουν κάτι διαφορετικό από τα εγκλήματα. Σε ένα πράγμα όμως έγκειται η ιδιοτυπία της νεότερης ποινικής δικαιοσύνης. Για να μην επιτρέψει σ' αυτήν τη διαδικασία να συνιστά απλώς μια νόμιμη τιμωρία για να μην είναι απλώς ο δικαστής εκείνος που τιμωρεί. Ασφαλώς, εκφέρουμε μια ετυμηγορία, αλλά όσο κι αν προκαλείται από ένα έγκλημα, βλέπετε ότι λειτουργεί για εμάς ως ένας τρόπος να νοσηλευτεί ο εγκληματίας.

Επομένως, πίσω από την αυξανόμενη ηπιότητα των τιμωριών μπορεί να εντοπιστεί μια μετατόπιση του σημείου εφαρμογής τους. Γνώσεις, τεχνικές και «επιστημονικοί» λόγοι σχηματίζονται και διαπλέκονται με την πρακτική της τιμωρητικής εξουσίας, ως σύνθετη κοινωνική λειτουργία. Οφείλουμε να εξετάσουμε τα είδη κολασμού από την οπτική γωνία της πολιτικής τακτικής. Εν ολίγοις, να τοποθετήσουμε την τεχνολογία της εξουσίας στην καταστατική αρχή τόσο του εξανθρωπισμού της ποινικότητας όσο και της γνώσης του ανθρώπου»²⁴¹.

²⁴¹ Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Πλέθρον. σ. 23-44.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στις κοινωνίες της κρίσης, όπως τη δεδομένη χρονική στιγμή η ελληνική, είναι κάπως εύλογη η διατύπωση πως τα αδικήματα αυξάνονται, αφού οι δεσμοί και οι σχέσεις, τόσο μεταξύ των μελών όσο και μεταξύ των μερών της ψυχής ενός υποκειμένου, διαρρηγνύονται. Η «ανάγκη» ωθεί πολύ περισσότερο πια τους αδικούντες στη διάπραξη οιοδήποτε αδικήματος. Σε κάθε περίπτωση όπως μας αποδεικνύει και ο μύθος του Γύγη κανένας άνθρωπος δεν είναι δίκαιος με τη θέλησή του, παρά μόνον εξαιτίας της αναγκαστικής υπακοής του στους νόμους και λόγω του φόβου της ποινής και της τιμωρίας.²⁴² Συνεπώς, η μελέτη όλων των συσχετιζόμενων μερών και εννοιών με τα αδικήματα, την εδραίωση της αλήθειας αυτών, την απονομή της δικαιοσύνης, τις ποινές και τον εξανθρωπισμό εντέλει της φυλακής –ως την κυρίαρχη μορφή επιβολής μιας ποινής- υπήρξε το μείζον ζήτημα όλης αυτής της πορείας.

Η προβληματική του Φουκώ θέτει ως βασικό επιχείρημα ότι η εξουσία είναι σχέση, η οποία ασκείται δε πρωτίστως στα σώματα των ανθρώπων. Ο Φουκώ ασχολήθηκε λεπτομερώς με το ζήτημα του σώματος και το πώς αυτό γίνεται αντικείμενο εξουσίας αλλά ακόμη και με τις τεχνικές των νεοτερικών κοινωνιών, τεχνικές που σχετίζονται με τη χειραγώγηση, την επίβλεψη και τον έλεγχο των σωμάτων, ήτοι με τους πειθαρχικούς μηχανισμούς οι οποίοι αναδιαμορφώνουν το ανθρώπινο σώμα και το «κανονικοποιούν».

Αναλογιζόμενοι πως ο θεσμός πλέον της φυλακής, αποτελεί κυρίαρχη ποινή στις δημοκρατικές χώρες του δυτικού κόσμου, οφείλουμε να διερευνήσουμε κατά πόσο αυτή η μορφή ποινής είναι η αρμόζουσα λύση σε ένα μείζον πρόβλημα όλων των κοινωνιών, πρόβλημα μάλιστα που την εποχή της κρίσης λαμβάνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Είναι άραγε η ειρκτή η κατάλληλη μέθοδος σωφρονισμού, που σωφρονίζει τις ψυχές των εγκλείστων υπό την έννοια ότι τους παρέχει ενδεχομένως τη δυνατότητα να αντιληφθούν το αδίκημα που διέπραξαν με αποτέλεσμα να μην επαναληφθεί κάτι αντίστοιχο στο μέλλον;

²⁴² Πλάτωνας, Πολιτεία, Βιβλίο 2, (2.359d–2.360d).

Σαν μια μικρογραφία της κοινωνίας, η ειρκτή, διαθέτει όλους τους τύπους ανθρώπου που έχει ή είχε εκεί έξω. Οι συμπεριφορές τους ομοιάζουν με τις δικές μας. Μήπως, εντούτοις, μια κοινωνία και δη η ελληνική, όπου γεννήθηκε η δημοκρατία, οφείλει να βρει καλύτερα τρόπους μείωσης των φαινομένων της εγκληματικότητας πρωτίστως και ακολούθως τρόπους επιβολής σωφρονιστικών ποινών;

Ως απόρροια της εν λόγω διαδρομής, οφείλουμε να καταλήξουμε πως ο εγκλεισμός δε συνίσταται ως «λύση» σωφρονισμού, αφού τουναντίον άγει τον παραβάτη πολλές φορές στην τέλεση όμοιων ή και χειρότερων ενεργειών. Μια κάποια λύση ενδεχομένως να θεωρούνταν ο σωφρονισμός μέσω μιας παιδευτικής διαδικασίας, που θα στόχευε στην κατανόηση, τη μείωση και την παραδοχή των αληθειών του κάθε υποκειμένου, ώστε να μειωθούν στο μέγιστο δυνατό βαθμό τα αδικήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beccaria, C. (2009). *ΠΕΡΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Behan, B. (1/12/1987). *An Giall, The Hostage, Irish Dramatic Texts* (First edition εκδ.). Catholic Univ of Amer Pr.
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Μτφ. Σακελλαρίου, Π. Αθήνα: Gutenberg.
- Bynum, C. W. (1984). *Jesus as Mother – Studies in the Spirituality of the High Middle Ages*. Μπέρκλεϊ - Λος Άντζελες - Λονδίνο: University of California Press.
- Chong, S. Y., Kendall, G., Li, J., & Yao, X. (2007). *Iterated Prisoner's Dilemma and Evolutionary Game Theory*.
- Cioran, E. (2010). The Book of Delusions. Στο C. Elias, *Hyperion 5, no. 1* (σσ. 55-82, 111).
- Conatus, (2017). *Ειδικό Τεύχος: Αριστοτέλης, Τόμος 2, Τεύχος 1*, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/Conatus/article/view/16042>
- Dancy, J. (1985). *Introduction to the Contemporary Epistemology*. Oxford: Blackwell.
- Donald, W. (2013). Στο A. Miller, *Contemporary Metaethics: An Introduction* (2η εκδ., σσ. 2, 29-30). Cambridge: Polity Press.
- Donald, W. (1970). *Modern Moral Philosophy*. London: Macmillan.
- Feldman, R., (2011). «Εξελικτική Ψυχολογία. Δια Βίου ανάπτυξη». Μεταφρ. Αντωνοπούλου, Κουλεντιάνου. Αθήνα: GUTENBERG
- Foucault, M. (χ.χ.). *Φυλακή - Κυβερνολογική Δύο Κείμενα*. (Δ. Κόρος, Μεταφρ.) Foucault M. Φυλακή// Κυβερνολογική Δύο Κείμενα, μτφ.- επίμετρο: Δημήτρης Κόρος, Θεσσαλονίκη, Ακυβέρνητες Πολιτείες, σελ. 15.: Ακυβέρνητες Πολιτείες.
- Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Πλέθρον.
- Foucault, M. (2004). *Η ιστορία της τρέλας*. Ηριδανος. Μτφρ. Αμπατζόγλου Φραγκίσκη.
- Glanzberg, M. (Winter 2016). "Truth", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. Ανάκτηση 12 12, 2018, από <https://plato.stanford.edu/>: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/truth/>
- Goffman, E. (1994). Άσυλα. Τρίκαλα : Ευρύαλος.
- Goodman, R. (1982). Wittgenstein and Ethics. *Metaphilosophy 13*, σ. 138.
- Habermas, J. (1997). *Η ηθική της επικοινωνίας*. (Κ. Καβουλάκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- James, W. (2006). *Ο Πραγματισμός*. (Χ. Σταματέλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκκρεμές.

Landau, R. S. (1999). Ethical Subjectivism. Στο J. F. Landau, *Reason and Responsibility* (σσ. 555-566). New York: Wadsworth.

Rachels, J., & Rachels, S. (2012). *The Elements of Moral Philosophy* (7η εκδ.). New York: McGraw-Hill.

Rawls, J. *A Theory of Justice*.

Scanlon, T. (2014). *Being Realistic about Reasons*. Oxford: Oxford University Press.

Scanlon, T. (2014). *Being Realistic about Reasons*. Oxford: Oxford University Press.

Schneewind, B. J. (1997). *Modern Moral Philosophy in Singer P.* (Λ. Μελά, Μεταφρ.) Oxford: Blackwell.

Smith, A. (2012). Η θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων. Μτφ. Δρόσος, Δ. Αθήνα: Παπαζήση. σ. 169.

Αθανασόπουλος, Γ. Κ. (2002). *Η ηθική φύση και η ελευθερία του προσώπου: Προβλήματα και προσωπικότητες της νεότερης ηθικής φιλοσοφίας*. Αθήνα: Δαρδανός.

Αλοσκόφης, Ο. (2013). Το κοινωνικό προφίλ των κρατουμένων και οι ανάγκες τους μετά την αποφυλάκιση. *Εισήγηση στο εργαστήριο εργασίας Ν.Π.Ι.Δ.* (σσ. 2-3). ΕΠΑΝΟΔΟΣ – ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΖΟΜΕΝΩΝ.

Βάκη, Φ. (2006). Ηθική αίσθηση, συμπάθεια και αμερόληπτος παρατηρητής: Το ηθικό υποκείμενο στους Francis Hutcheson και Adam Smith. *Ιόνιος Λόγος*.

Βασιλογιάννης, Κ. Φ. (26-28 Ιανουαρίου 2018). Περιγραφική θεωρία της απόφασης και μεταηθική. *Συνέδριο για τον Π. Κονδύλη*. Αρχαία Ολυμπία : Δήμος Αρχαίας Ολυμπίας υπό την αιγίδα της Βουλής.

Βιρβιδάκης, Σ. (1988). Υπάρχει κρίση της ηθικής φιλοσοφίας;. *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 5, σσ. 115-29.

Γιαννοπούλου, Α. (2010-2011). Βιβλιοκρισία του: Η ηθική και τα όρια της φιλοσοφίας. Στο Β. W. (2009), *Η ηθική και τα όρια της φιλοσοφίας*. Αθήνα: Αρσενίδης.

Δαγτόγλου, Π. (1998). *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*.

Δημητριάδης, Π. (χ.χ.). *Ενέργειες που αφορούν την σύσταση ιδρύματος*. Ανάκτηση 11 10, 2018, από <http://www.lambadarioslaw.gr>:
http://www.lambadarioslaw.gr/publications/check_list_synigoros_idryma.pdf

Δραγώνα-Μονάχου, Μ. (1995). *Σύγχρονη ηθική φιλοσοφία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Δρακοπούλου, Σ. (1985). *Μια επισκόπηση των κυριότερων τάσεων στη σύγχρονη αγγλοσαξονική ηθική φιλοσοφία*. Δωδώνη.

Δρόσος, Δ. (2016). *Το ευγενές εμπόριο της συμπάθειας. Αστικός πολιτισμός και ηθική κοινότητα στον σκωτικό Διαφωτισμό*. Νήσος.

- Θεοδώρου, Π. (2015). *Η Φιλοσοφία των αξιών στον Χιουμ: Είναι - Οφειλείν Και Ηθικά Συναισθήματα*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://repository.kallipos.gr/>: <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2635/1/kefalaio%204.pdf>
- Θεοδώρου, Π. (2015). *Το ζήτημα των αξιών στη φιλοσοφία του Καντ. Φύση, πράγμα καθ' εαυτό, και ωραίο*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://repository.kallipos.gr/>: <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2636/1/kefalaio%205.pdf>
- Θεοδώρου, Π. (2015). *Το ζήτημα των αξιών στον Αριστοτέλη: ουσίες, πρώτο κινούν, πράξη*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://repository.kallipos.gr/>: <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2633/1/kefalaio%202.pdf>
- Κάλφας, Β., & Ζωγραφίδης, Γ. (2006). *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*. Θεσσαλονίκη.: Ινστιτούτο Νεο-ελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κατσιμάνης, Κ., & Βιρβιδάκης, Σ. (2003). *Προβλήματα Φιλοσοφίας*. Αθήνα: ΟΕΔΩ.
- Κοντός, Π. (2005). *Η Καντιανή ηθική της υπόσχεσης. Φιλοσοφικό δοκίμιο*. Αθήνα: Εστία.
- Κουλούρης, Ν. *Σύγχρονη Σωφρονιστική Νομοθεσία και η Εφαρμογή της. Περιορισμοί και Παροχές στο Πλαίσιο του Ποινικού Καταναγκασμού*.
- Κροπότκιν, Π. (2007). *Ηθική. Προέλευση και ανάπτυξη*. (Β. Τομανάς, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Νησίδες.
- Λεοντσίνη, Α., Σακελλίου, Χ., & Λεοντσίνη, Ε. *Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Μανιτάκης, Α. (1994). *Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Μερλώ- Ποντύ, Μ. (1991). *Η αμφιβολία και του Σεζάν, Το μάτι και το πνεύμα*. Μτφ. Μουρίκη, Α. Νεφέλη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *"Φιλοσοφία", Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Ντεκάρτ, Ρ. (2003). *Στοχασμοί περί της Πρώτης Φιλοσοφίας*. (Ε. Βανταράκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκκρεμές.
- Παιονίδης, Φ. (1994). *Ψευδολογία και ηθική*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Παιονίδης, Φ. (2007). *Υπέρ του δεόντος: Δοκίμια εφαρμοσμένης φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Πελεγρίνης, Θ. Ν. (1997). *Ηθική φιλοσοφία*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Σιδέρης, Ν. (2014). *Το Κατά Διαβόλου Ευαγγέλιο- Πολιτική Ψυχολογία της Κρίσης*.
- Σκουρής, Β. (1996). *Συστήματα του Δικαστικού Ελέγχου της Συνταγματικότητας των Νόμων. Σε Προσανατολισμοί στο Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

- Σκουρή, Β., & Βενιζέλος, Ε. (1985). *Ο Δικαστικός Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Σπινόζα, Μ. (2009). *Ηθική*. (Ε. Βανταράκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκκρεμές.
- Τάκης, Α. (2006). *Η ηθική αδιαφορία του νόμου. Νομικός Θετικισμός και Αναλυτική Φιλοσοφία Πόλις*.
- Τσάτσος, Δ. (1993). *Συνταγματικό Δίκαιο, Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας* (2η εκδ., Τόμ. Β). Αθήνα: Σάκκουλας.
- Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας & Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. (χ.χ.). *Το Αλφαβητάρι του Κρατούμενου*.
- Φιλοσοφικό Λεξικό Cambridge. (2011). λήμμα Πραγματικότητα. 925. (Σ. Β. Robert Audi, Επιμ.) Αθήνα: Κέδρος, 2011.
- Φιλοσοφικό Λεξικό Cambridge. (2011). λήμμα Δημόκριτος. *Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, 270-271. Κέδρος.
- Φιλοσοφικό Λεξικό Cambridge. (n.d.). Χρόνος. 1329.
- Χατζή, Α. (2003, 3 18). *Ο Αριστοτέλης στη Σύγχρονη Αμερικάνικη Θεωρία Δικαίου (Διάλεξη στο Μ.Ι.Θ.Ε)*. Ανάκτηση 10 2018, 10, από <http://old.phs.uoa.gr/>: <http://old.phs.uoa.gr/~ahatzis/Aristotle.pdf>

SUMMARY

"The consolidation of the truth of an offense and the moral repression in the context of the Greek criminal mechanism during the crisis"

In the present study there is a combination of methods. That is to say, both the quantitative and the qualitative methodologies have been used, which entails a number of numerically measurable data as well as elements describing and interpreting the subject under study. More specifically, the qualitative methodology was chosen for the purpose of examining the research problem, and for its interpretative and methodological approach.

In addition, it provides an in-depth investigation and a more detailed picture of phenomena, processes and behaviors. In short, the qualitative methodology highlights the views and experiences of the subjects. The use of qualitative perspective has helped to find associations between social groups, to describe, understand and analyze social processes.

It is worth noting that it has contributed to the formulation as well as to the recasting of theoretical positions and assumptions about social well-being, as well as to the identification of social relationships, positions and roles in the social context. The research carried out describes, analyzes and interprets social phenomena, highlighting both the cause and the way they occur.

The quantitative approach to the topic was carried out with the aim of investigating it through statistical methods and quantified data. The figures are easily comparable and can be generalized over a large population range. The main methodological tools used in this case are: a) the historical comparative method, b) the content analysis, and c) the questionnaire

As a miniature of society, the prison, possesses all types of humans that there are or have ever been out there. Theirs behaviors are similar to ours. Taking into account that "the culture of a country shines through the standard of living of its prisoners," as once the Russian writer Fyodor Dostoevsky asseverated, a belief more suited to contemporary society than ever before, it is ended completely clear that

we are a society sick of the greatest sickness, the breakneck corruption of the modern "liberal" political and cultural system.

Even though torture and executions of the 18th century have been converted into modern punitive methods, the prison nevertheless aids and abets a setting of privileges in which the "disciplinary methods" of "political technology" are applied, as Foucault conceived and captured it to declare a certain spread of it during the 18th-19th centuries in schools, factories, military camps, in order for the prison to enslave a society to power, to discipline it following predetermined norms and the corresponding population control.

A "microphysics of power" permeates all human relationships, a power that shapes and normalizes individuals, ceasing any deviations. And it is this power relationship between the cells and the "control tower," that elucidates its centrist position, which is on all counts cut off by the prisoners.

Such a parallelism could potentially be the one might which may mould "modern" people into free prisoners in a society of surveillance, which may have ceased exercising tortures on the body, but it still punishes the psyche in the "social orthopedics" sense.

The manifestations of this parallelism are equally apparent in the Greek penal system, in which a philosophy of punishment and supervision accordingly exists and is applied, on the philosophy of the foresaid, this philosophy is attempted to be elucidated.

In particular, the basic concepts of this issue, such as morality as a whole, moral psychology, what pertains to confinement, the consolidation of the truth of offenses, the moral repression of the criminal mechanism during the crisis, the best possible understanding of the causes which could possibly be "hidden" behind the offenses, the alteration of penalties according to the temporal reality, as well as the responsibility of society itself in the management of correction.

Therefore, the research objectives have been as follows:

1. The development of the different forms that the punishment has been moulded into the historical reality.

2. Creating a framework within which the penalty and its moral dimension will be outlined.

3. Analyzing the power of punishment in modern societies.

4. Clarifying the concepts of "freedoms".

5. The correlation of the prison to the "society of surveillance".

6. The interpretation of punishment and supervision philosophy.

7. Determining the relations among power phenomena.

8. An extensive research and raising of the various human profiles, within the strict limits of the disciplinary process.

9. The consolidation of the truth of the offenses in the Greek society of the crisis.

10. Ultimately, illustrating the modern perspective concerning the present grid of organized human relations, keeping a vigilant eye on all forms of power.

11. The power of the truth and the unreality of the perpetual temporality of a illusive "always" as a factor in belittling offenses.

12. Delinquency as a result of the violation of the institutions of a democratic regime by the very subjects of power.

13. The joy of Demokritos, mental peace and stability, a preventive factor of injustice.

14. The development of a potential theoretical correctional prison environment.

15. The correlation of the power of punishment to the contemporary liberal settings.

16. Understanding behaviors and reactions within the wider sociopolitical, prevailing context of a society that is experiencing the crisis in all its manifestations.

The methodology followed for this research in question is the qualitative and quantitative methodology, which is the research and methodological approach, the

research problem, the theoretical “springboard” of the researcher and the specific methodological tools for acquiring of knowledge from the research field. The method which is developed in this study, in order for its goals to be to achieved is the qualitative method. The qualitative method aims at revealing the correlations and relations among the social groups and subjects, at the description, at the understanding and the analysis of the social processes, at the formulation but also at the reformulation of theoretical positions and assumptions concerning the society, as well as at the verification of social relationships, positions and roles. Qualitative research also aims at depicting, analyzing, interpreting and grasping social phenomena, situations and groups by mainly responding to the questions of "how" and "why". The main methodological tools for drawing knowledge which were used in the doctoral dissertation in question are bibliographic analysis since the researcher has been working for 4 years in a school, of a Penal Institution in addition to the questionnaires, innovativity, the benefits of the research, and the development of some key theories.

Basic concepts, such as the Ethics and its usefulness, together with theories that are consistent with it, namely the Moral Sense Theory, the Goodness and the Issue of Purposes, Good Deeds, Ethical Psychology and Post-Ethics, as basic theories which assist by contributing to the understanding of the issue in general are also analysed issues pertaining to Free Will Problem, the Action Theory, delinquency as a result of the violation of the institutions of a democratic regime by the very subordinates of power are developed and how this power affects the existence of the offenses, but also the theory of the "Prisoner's Dilemma", is also analysed a problem of the theory of the rational choice, which takes its name from a familiar kind of state of an indictment negotiation.

In addition, Social Institutions in general are referred to, defining them as various settings such as halls, hall sets, buildings and building complexes, where a particular kind of activity is constantly being carried out and they are called social facilities or else institutions - to use a term in a more “everyday” meaning. The categories and features of holistic institutions follow suit, but a general reference is also made to them.

The characteristics of the inmates, the of the person who deals with these characteristics that also affects their behavior as a whole, as well as the resulting loss

of the inmate's personal identity are also issues examined. Additionally, the forms of deformation and defilement of the inmates themselves, as well as the rights and the obligations of prisoners, have been outlined.

Subsequently, progressions to the penalties, the genesis of them, the right of punishing and their consequences have been completed. Still, the laws and their ambiguity are interpreted, as "of all the above mentioned, we see how useful is typography that renders the many and not only the few as the guardian of the sacred laws. We also see that we owe to the mystical beliefs has been lost as they fade away coming up against the enlightenment and the sciences; these beliefs are the same which their proponents seem to despise, but they are in fact fear them. If their interpretation comprises a malady, then it is apparent that, the ambiguity which the interpretation necessarily causes is also a malady. "The goal of the laws therefore is the crime to be commensurate with the sentence, to be more intensely and durably instilled in the souls of humans and to be less excruciatingly imprinted on the body of the criminal, and the immediacy of them to exist. Lastly, there are explained the basic tactics of imposing Foucault's penalties, the ratio between crimes and penalties, and there has also been attempted to develop the different forms of punishment during historic reality and the organization of the confinement imprisonment sentence as a form impedes the judicial power from exercising control and from verifying the execution of the sentences/penalties.

The imprisonment (practice) "naturally" follows as the penalty which, contrary to every other penalty, precedes the attestation of the crime. However, this distinctive characteristic of imprisonment does not deprive it of the second essential characteristic; that is, only the law must define in which cases person retribution. Therefore, there are posed issues related to imprisonment, to the education in prison, their designing according to "Panopticon", which was the first comprehensive architectural expression of disciplinary methods and tactics, presented to the public in 1791 and finally related to the development of a potentially theoretical prison environment, which will correct rather than punish.

Finally, Hutcheson's sense of justice, has been studied, the precarious balance of the right and the fair in the commercial society, the modern dimension of divisive justice, the concepts of justice in relation to charity, as well as repentance and conscience of earning what you are worthy of it, were studied. Concluding,

Democritus's joy, mental peace and stability, was analyzed as yet another factor in preventing injustice and the power of truth and the phenomenality of a deceptive "always" was analysed as one more factor that can potentially reduce injustice.

In the overview of this dissertation, there may be included the fact that based on the theory of moral subjectivity, all certain moral attitudes, when the subjects themselves express them, are confirmed by the view "in my opinion". In essence, it is a meta-ethical assessment. In particular, according to the unsophisticated moral subjectivism, any moral attitudes are nothing but assertions of approval and acceptance or non-acceptance of his perpetrator himself. In other words, such attitudes and ideologies must incorporate the right views well-documented on appropriate arguments, commonly known as "argumentative". Such a view or clause in essence probably encapsulates the moderate attitude of each subject who adopts and expresses it, the subject's tolerance to refutation, or the ignorance of the matter. Unquestionably, the content of moral subjectivism seems quite appealing, given that it does not involve certain grains of metaphysical weight and on top of that it seems to identifying the moral ideologies and attitudes of its perpetrator by encouraging him/her to move at the same wavelength to the same ideologies and attitudes provided that the perpetrator is honest, indeed. Therefore, he/ she has difficulty identifying his substantive moral claims with their well-documented contexts. (Rachels & Rachels, 2012).

Consequently, the intensity of sentences should be national- specific. Stronger and more tangible must be the impressions on the upright souls of a people who have just came out of a cruelty state. From what we have seen morally good so far, a very useful general theorem, is generated, which barely corresponds to the habit, the prime legislator of the nations; in order for any sentence not to be an act of brutality of one or more citizens against one citizen, it should be in its essence public, direct, necessary, the shortest possible based on the circumstances, crime- specific and provisioned by the law. (Manitakis, 1994) But as souls soften by living in a society, so their sensitivity increases and as this sensitivity grows, the severity of the penalty should be reduced if it is desired for us to keep the object- feeling balance.

In short, "the perpetrators are not the only ones who should be held responsible for committing the crime; the idle ones should also be blamed, the ones who ignored and did not hinder the evil dominating. (Kafka Franz, 2017) The most

important lesson of this journey is empathy, the moral that is worth for all of us being studied and embraced. Many times, misled by ignorance it is easy for us to criticise not only different situations but the subjects involved in these situations, as well. Correctional Education has certainly taught us not to make easy judgments, but to listen with real interest to each course of each subject themselves and to sublimate every experience into a true educational act as an important lesson even for ourselves. Education should be a necessity, not a luxury, not only in Correctional Education but in every Educational grade in this country, being a key factor, which can potentially assist in lessening different offenses if it finds itself close to a powerful social and political context.

Concluding, in order for us to get to what Demokritus has wonderfully outlined, "the good does not comprise not wrongdoing, but not wishing to do wrong", we should conceive the truth, as it's the one which gives us the authentic picture of the nature of its beings, as well as their interrelation; the truth, hence, defines for us in a valid way our fields of action in order for our deeds to be successful; this is due to the fact that the truth alludes to some form of knowledge, true knowledge, and not to baseless beliefs, in the form of an essential attribute of our proposals, aiming at achieving the integrity of the subjects themselves and not any other material goods; but also aiming at the integrity of the subjects being by applying the proper "weight" to this being. As a result the citizens themselves can realize that the crisis is in its essence, the loss of the true being of each subject, which can be translated into objectivity by conceiving any truth placed temporally within the bounds of a feasible and fertile reality; perhaps philosophy could lead to that.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 1^ο (ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΙ ΠΑΙΔΕΙΑ)

Το παρόν ερωτηματολόγιο, έχει συνταχθεί στα πλαίσια μιας διδακτορικής έρευνας του Πανεπιστημίου με θέμα “Η εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και η ηθική καταστολή στο πλαίσιο του ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης” με σκοπό να ερευνηθεί τη συσχέτιση των αδικημάτων με την εκπαίδευση και πως με όχημα την παιδεία μπορεί να γίνει καλύτερο το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα, ιδιαίτερα την περίοδο της κρίσης, προτείνοντας τρόπους βελτίωσης του παρόντος ποινικού μηχανισμού. **Η έρευνα είναι ανώνυμη.**

Για την καλύτερη απεικόνιση και την ασφαλέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων, θα ήταν ωφέλιμο να απαντήσετε με ειλικρίνεια.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων!

1)Φύλο:

α)άνδρας β)γυναίκα

2)Ηλικία:

α)18-25 β)26-30 γ)31-35 δ)36-40 ε)41-45 ζ)46 και άνω

3) Η παιδεία κατά τη γνώμη σας θα μπορούσε να συμβάλλει στη μείωση των αδικημάτων;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

4)Το σχολείο οδηγεί, κατά τη γνώμη σας, στο δημιουργικό επιστέγασμα του «νεκρού χρόνου»;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

5)Θεωρείτε ότι το σχολείο αποτελεί ένα διάλογο προετοιμασίας για κοινωνική ενσωμάτωση;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

15) Μέσω της παιδείας μπορεί να μειωθεί η διάπραξη αδικημάτων;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

16) Είναι η παιδεία λύση για την κρίση που βιώνουμε ως κοινωνία;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

17) Το αγαθό της εκπαίδευσης αποτελεί υποχρέωση κάθε Κράτους Δικαίου. Συμφωνείτε;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

18) Ποια είναι η γνώμη της κοινωνίας για αυτούς που διέπραξαν ένα αδίκημα;

α) θετική β) αρνητική γ) ουδέτερη

19) Κρίνεται αναγκαία την επέκταση του σχολείου είτε προς τα κάτω, δηλαδή στο δημοτικό, είτε προς τα πάνω, δηλαδή σε λυκειακές τάξεις;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

20) Θα θέλατε, αφού τελειώσετε το σχολείο να συμμετάσχετε στις πανελλήνιες εξετάσεις;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

21) Μπορείτε να προτείνετε τρόπους βελτίωσης της σχολικής διαδικασίας;

.....
.....
.....
.....

22) Πώς κατά τη γνώμη σας θα γινόταν καλύτερη η διαβίωση σας ;

.....
.....
.....
.....

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ:**Statistics**

		Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7
N	Valid	58	58	58	58	58	58	58
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q8	Q9	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14
N	Valid	58	58	58	58	58	58	58
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q15	Q16	Q17	Q18	Q19	Q20
N	Valid	58	58	58	58	15	15
	Missing	0	0	0	0	43	43

Frequency Table**Q1**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	male	39	67,2	67,2	67,2
	female	19	32,8	32,8	100,0
	Total	58	100,0	100,0	

1.1. Το φύλο των εγκλείστων

Q2

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-25	11	19,0	19,0	19,0
	26-30	11	19,0	19,0	37,9
	31-35	14	24,1	24,1	62,1
	36-40	3	5,2	5,2	67,2
	41-45	12	20,7	20,7	87,9
	46 up	7	12,1	12,1	100,0
	Total	58	100,0	100,0	

*1.2. Ηλικία***Q3**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	50	86,2	86,2	86,2
	όχι	8	13,8	13,8	100,0
	Total	58	100,0	100,0	

*1.3. Η συμβολή της παιδείας στη μείωση των αδικημάτων***Q4**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	52	89,7	89,7	89,7
	όχι	6	10,3	10,3	100,0
	Total	58	100,0	100,0	

1.4. Το σχολείο και το δημιουργικό επιστέγασμα του νεκρού χρόνου

Q5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	49	84,5	84,5	84,5
όχι	7	12,1	12,1	96,6
δεν έχω γνώμη	2	3,4	3,4	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.5. Το σχολείο ως διάλογος προετοιμασίας για κοινωνική ενσωμάτωση

Q6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	54	93,1	93,1	93,1
όχι	4	6,9	6,9	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.6. Η εκπαίδευση ως γέφυρα μεταξύ του «μέσα» και του «έξω»

Q7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	52	89,7	89,7	89,7
όχι	6	10,3	10,3	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.7. Η απόκτηση νέων δεξιοτήτων στο σχολείο

Q8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	54	93,1	93,1	93,1
όχι	2	3,4	3,4	96,6
δεν έχω γνώμη	2	3,4	3,4	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.8. Το σχολείο, αφορμή για συνέχιση της μαθησιακής πορείας, εκτός φυλακής

Q9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid πάρα πολύ	39	67,2	67,2	67,2
πολύ	15	25,9	25,9	93,1
λίγο	3	5,2	5,2	98,3
καθόλου	1	1,7	1,7	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.9. Η σημαντικότητα του σχολείου κατά τον εγκλεισμό

Q10

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
--	-----------	---------	---------------	--------------------

Valid	πάρα πολύ	24	41,4	41,4	41,4
	πολύ	23	39,7	39,7	81,0
	λίγο	6	10,3	10,3	91,4
	καθόλου	5	8,6	8,6	100,0
	Total	58	100,0	100,0	

1.10. Η αλλαγή που επήλθε λόγω του σχολείου

Q11

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	51	87,9	87,9	87,9
όχι	7	12,1	12,1	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.11. Η συμβολή της εκπαίδευσης στον εξανθρωπισμό της φυλακής

Q12

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	22	37,9	37,9	37,9
όχι	35	60,3	60,3	98,3
δεν έχω γνώμη	1	1,7	1,7	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.12. Η ανταποκρισιμότητα της σωφρονιστικής εκπαίδευσης στις ανάγκες των εγκλείστων

Q13

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	15	25,9	25,9	25,9
όχι	40	69,0	69,0	94,8
δεν έχω γνώμη	3	5,2	5,2	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.13. Η επάρκεια του εκπαιδευτικού χρόνου

Q14

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	53	91,4	91,4	91,4
όχι	3	5,2	5,2	96,6
δεν έχω γνώμη	2	3,4	3,4	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.14. Η παιδεία ως λύση πολλών προβλημάτων

Q15

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	52	89,7	89,7	89,7
όχι	4	6,9	6,9	96,6
δεν έχω γνώμη	2	3,4	3,4	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.15. Η μείωση των αδικημάτων μέσω της παιδείας

Q16

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	42	72,4	72,4	72,4
όχι	8	13,8	13,8	86,2
δεν έχω γνώμη	8	13,8	13,8	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.16. Η παιδεία, λύση της κρίσης σε μια κοινωνία

Q17

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	58	100,0	100,0	100,0

1.17. Το αγαθό της εκπαίδευσης, υποχρέωση κάθε κράτους δικαίου

Q18

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Θετική	1	1,7	1,7	1,7
αρνητική	45	77,6	77,6	79,3
ουδέτερη	12	20,7	20,7	100,0
Total	58	100,0	100,0	

1.18. Η γνώμη της κοινωνίας για τους αδικούντες

Q19

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	15	25,9	100,0	100,0
Missing	System	43	74,1		
	Total	58	100,0		

1.19. Η ανάγκη επέκτασης του «σωφρονιστικού» σχολείου

Q20

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	14	24,1	93,3	93,3
	όχι	1	1,7	6,7	100,0
	Total	15	25,9	100,0	
Missing	System	43	74,1		
	Total	58	100,0		

1.20. Συμμετοχή στις πανελλήνιες εξετάσεις

Frequencies

Statistics

		Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7
N	Valid	58	58	58	58	58	58	58
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

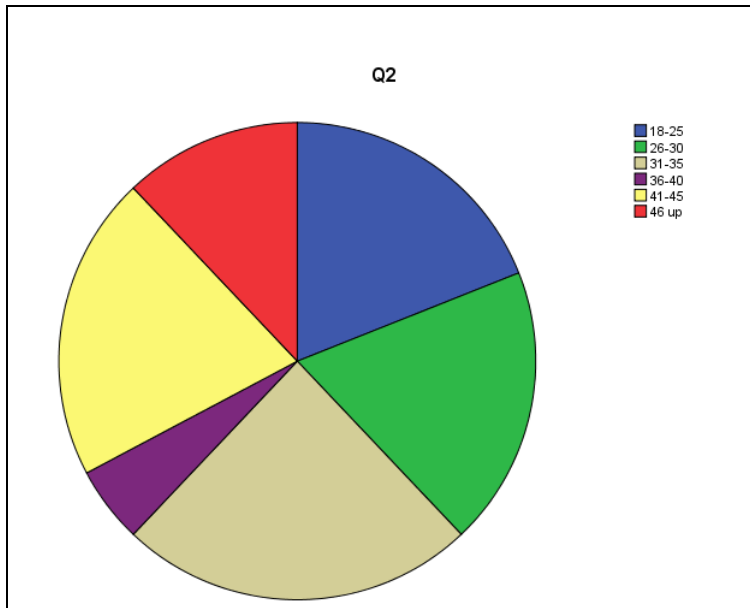
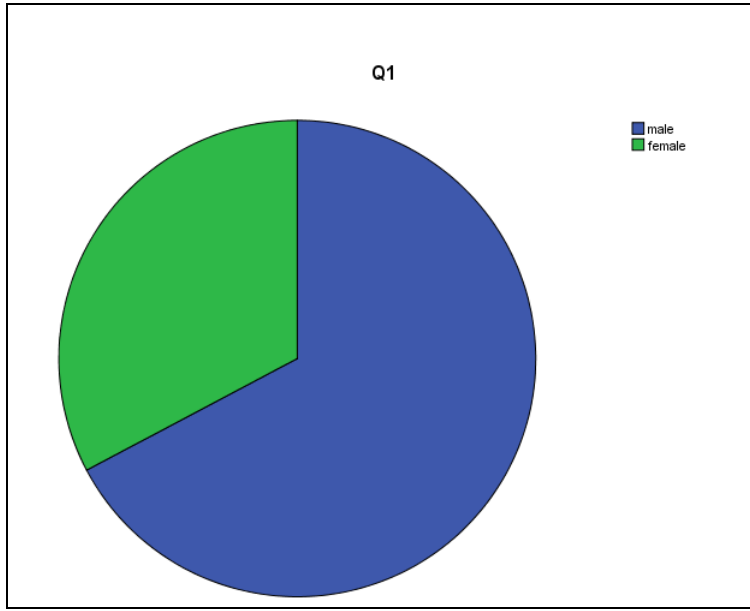
Statistics

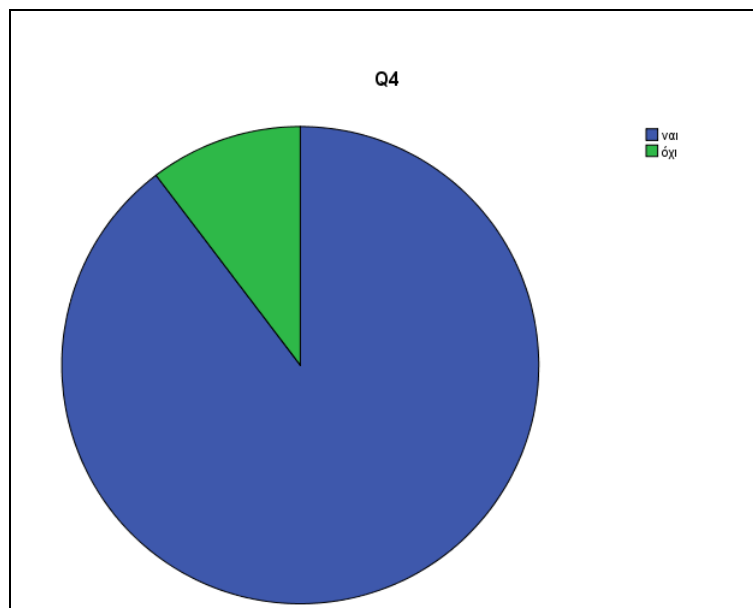
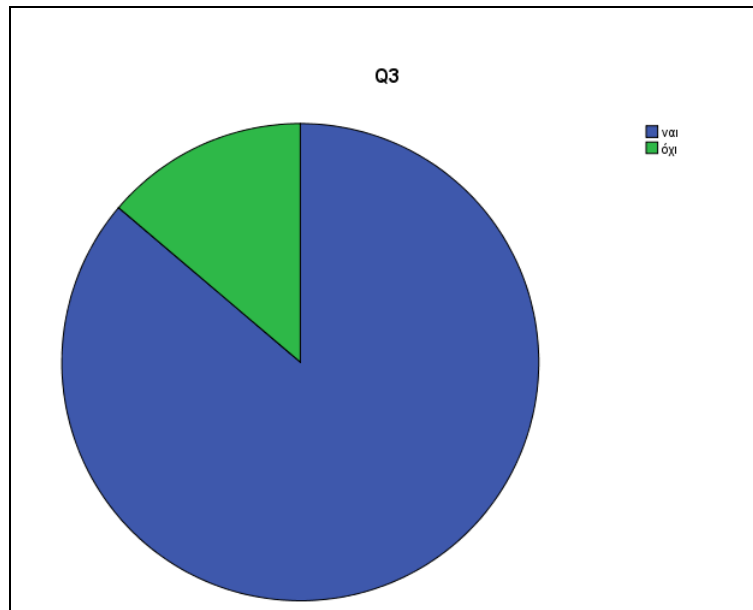
		Q8	Q9	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14
N	Valid	58	58	58	58	58	58	58
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

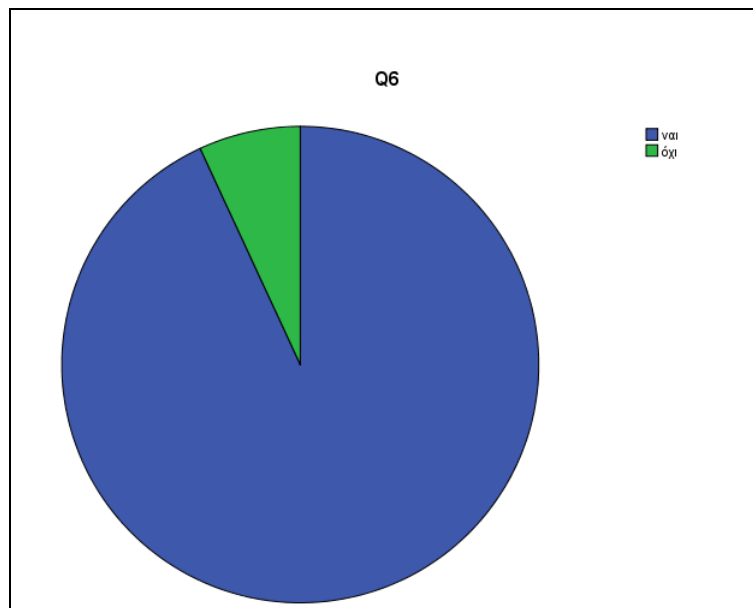
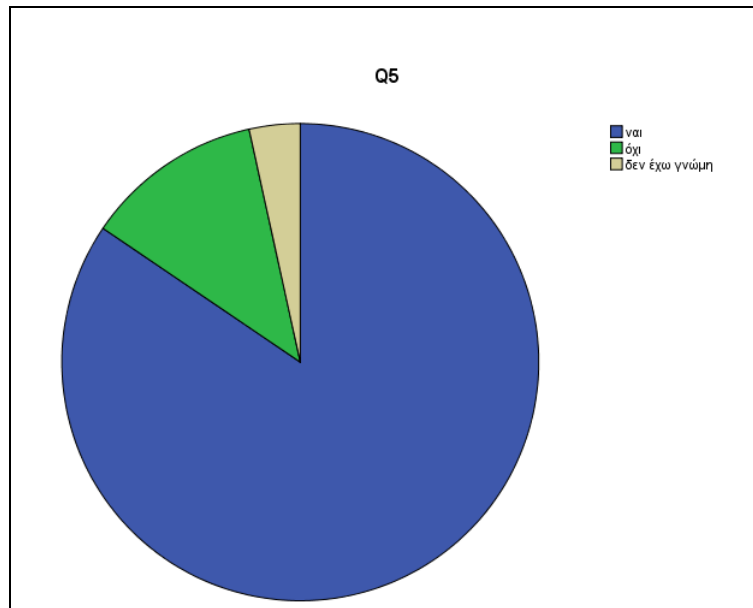
Statistics

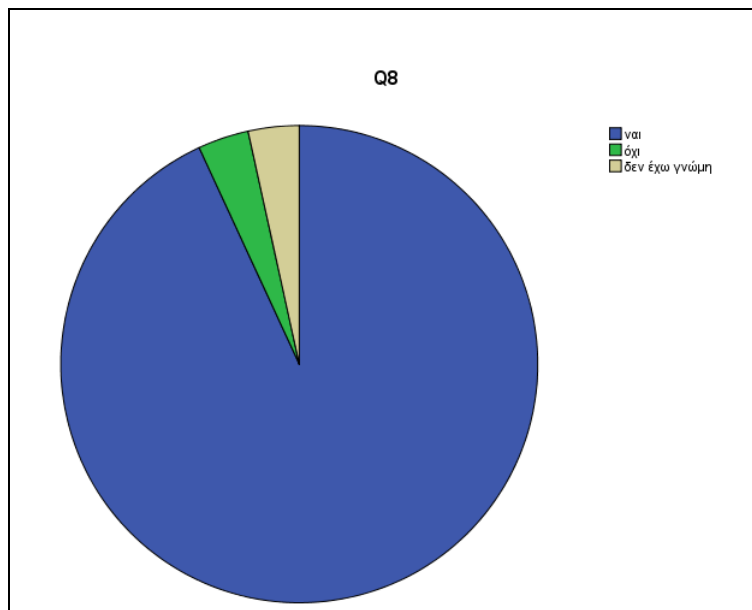
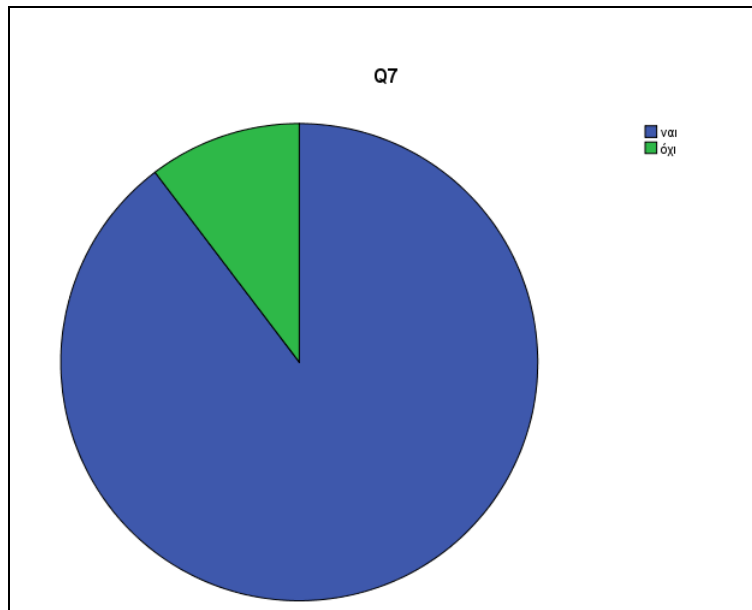
		Q15	Q16	Q17	Q18	Q19	Q20
N	Valid	58	58	58	58	15	15
	Missing	0	0	0	0	43	43

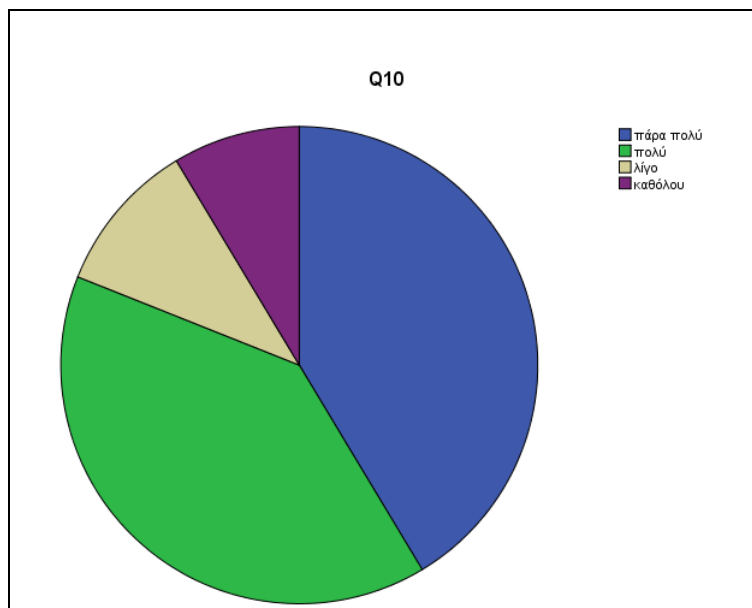
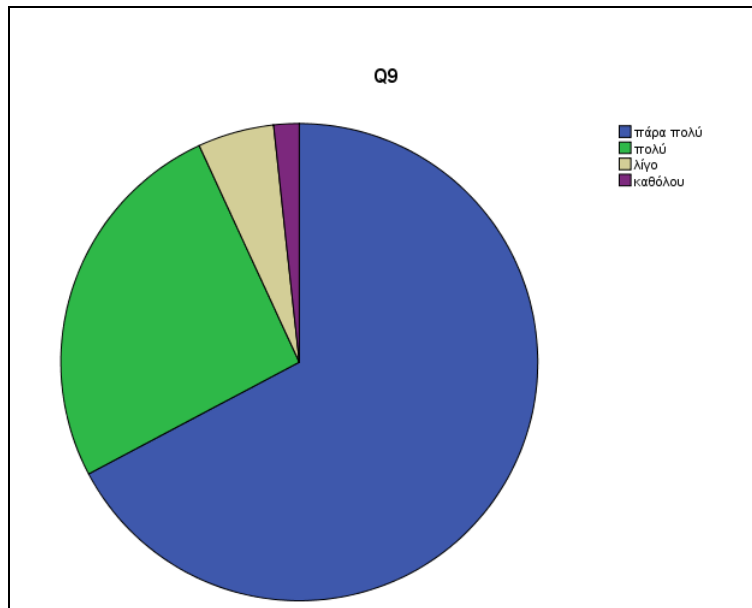
Pie Chart

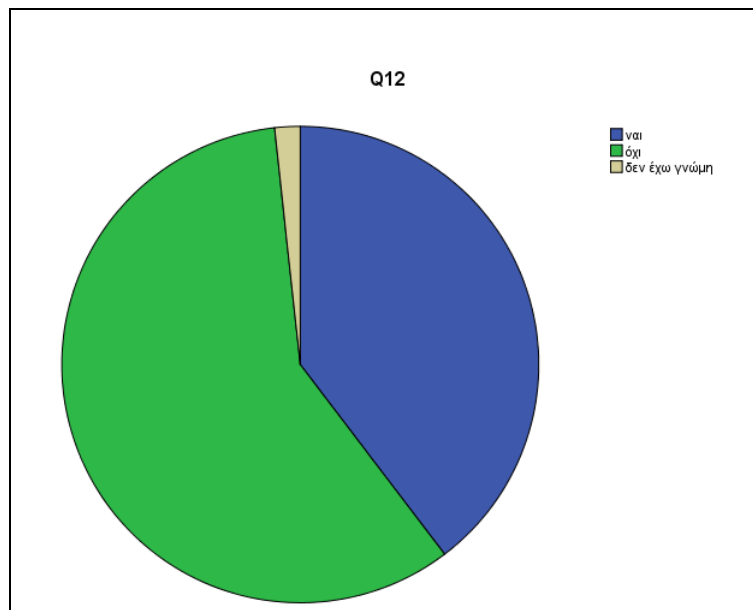
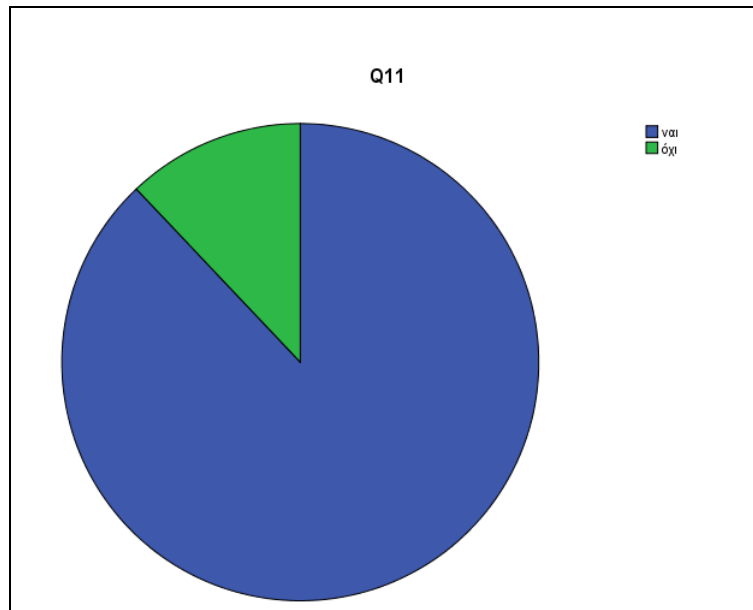

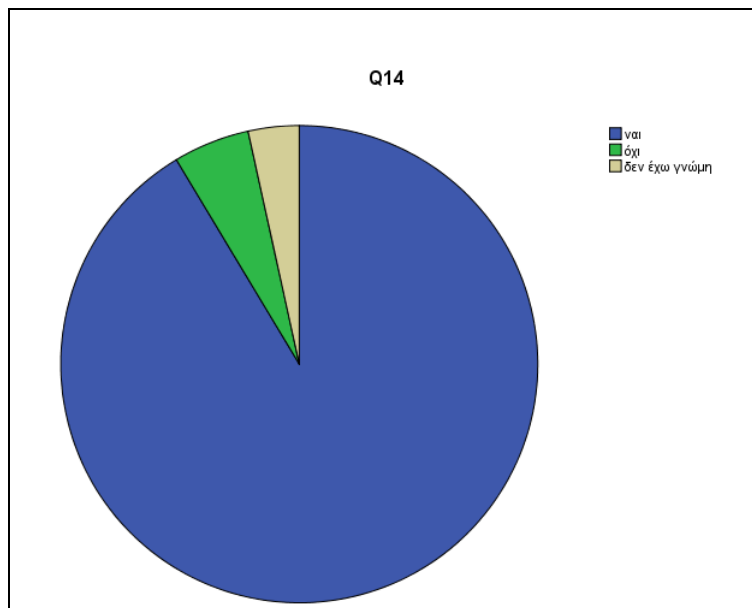
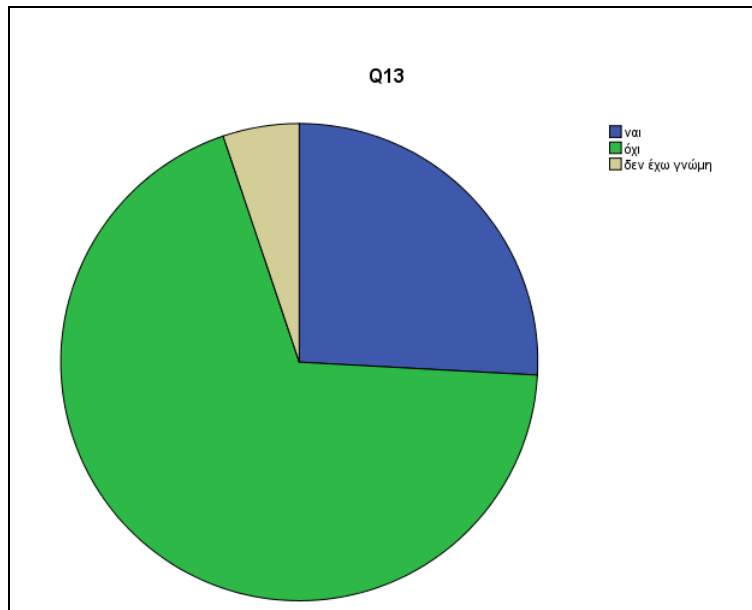

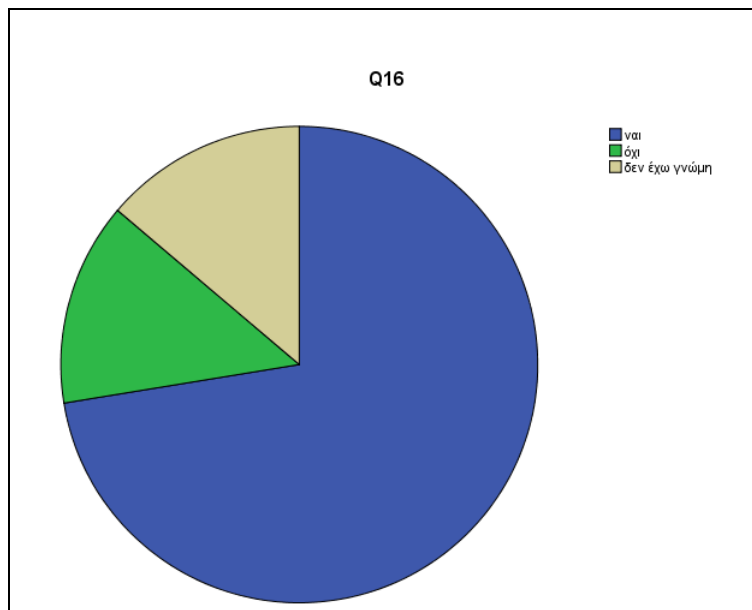
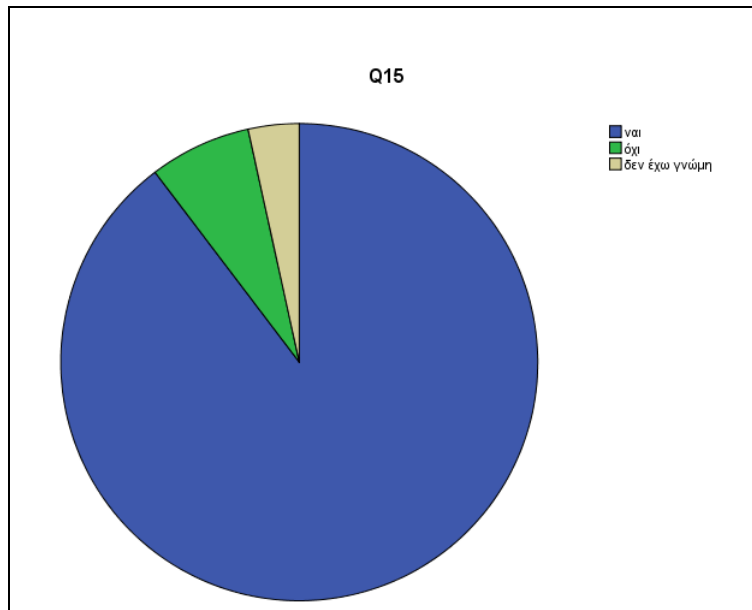

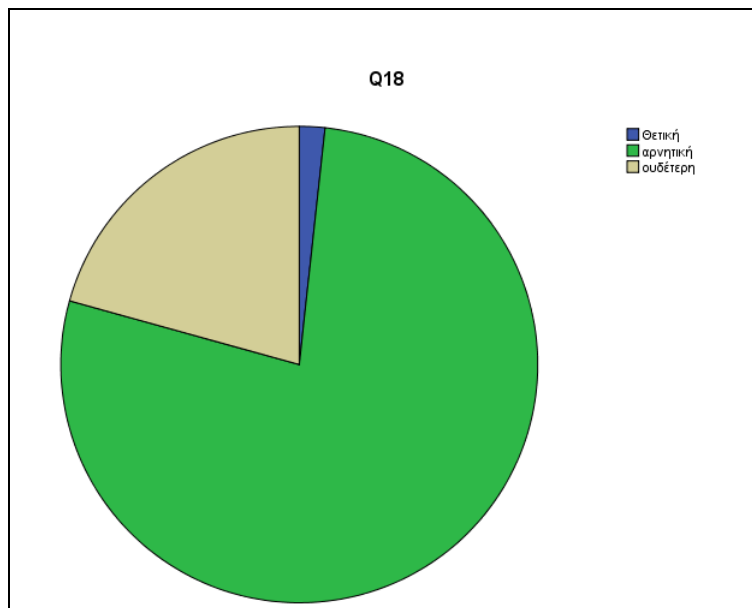
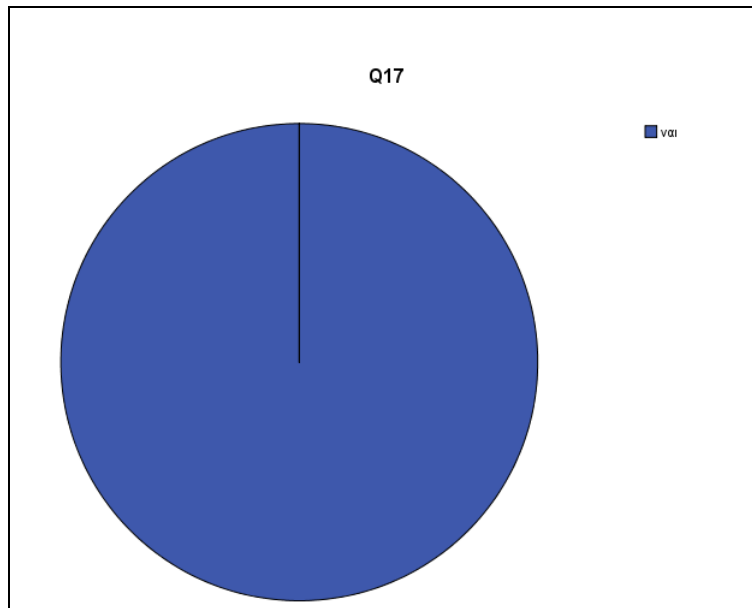

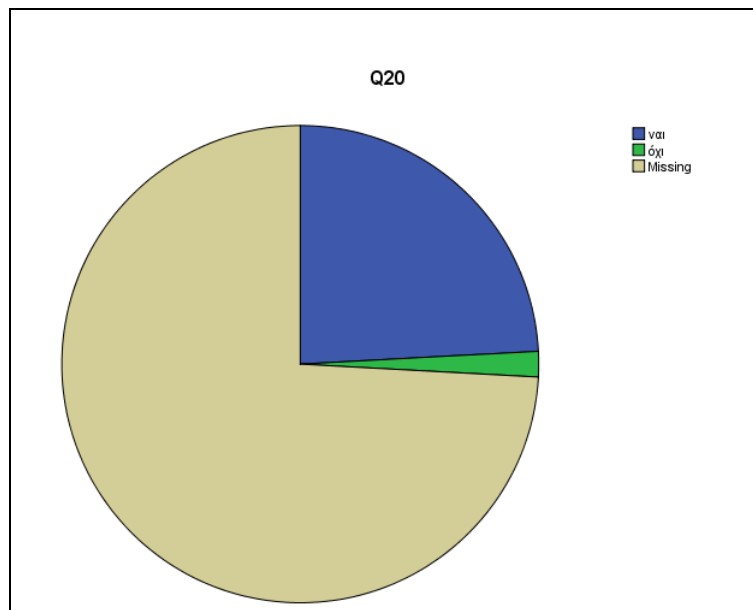
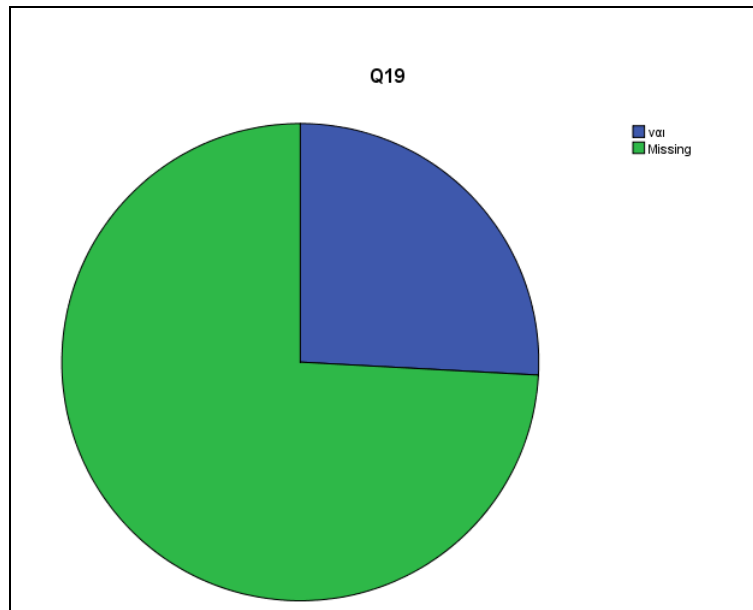

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 2^ο (ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΙ ΠΟΙΝΕΣ)

Το παρόν ερωτηματολόγιο, έχει συνταχθεί στο πλαίσιο μιας διδακτορικής έρευνας του Πανεπιστημίου με θέμα “ Η εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και η ηθική καταστολή στο πλαίσιο του ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης” με σκοπό να ερευνησει τη συσχέτιση των αδικημάτων με την περίοδο της κρίσης και να αποπειραθεί να απεικονίσει τρόπους βελτίωσης του παρόντος ποινικού μηχανισμού. **Η έρευνα είναι ανώνυμη.**

Για την καλύτερη απεικόνιση και την ασφαλέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων, θα ήταν ωφέλιμο να απαντήσετε με ειλικρίνεια.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων!

1)Φύλο:

α)άνδρας β)γυναίκα

2)Ηλικία:

α)18-25 β)26-30 γ)31-35 δ)36-40 ε)41-45 ζ)46 και άνω

3)Αν δεν υπήρχαν καθόλου η δικαιοσύνη και οι νόμοι, πιστεύετε ότι θα διαπράττονταν τα ίδια αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

4)Θεωρείτε ότι η ποινή, είναι πάντα αντικειμενική, δηλαδή δίκαιη και ανάλογη με το μέγεθος της αδικίας;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

5)Ο Σωκράτης υποστήριζε πως η άγνοια, σχετικά με τη διάκριση καλού και κακού, είναι η αιτία που οδηγούμαστε στο κακό. Συμφωνείτε;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

6)Πιστεύετε πως αν η κοινωνία μας είχε ως κύριο στόχο την ευτυχία των πολιτών, η αδικία θα ήταν μικρότερη;

15)Αν υπήρχε η αίσθηση ότι υπάρχει δικαιοσύνη και απονέμεται δίχως εξαιρέσεις σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, πιστεύετε ότι θα διαπραττόταν ο ίδιος αριθμός αδικημάτων;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

16)Αν ζούσαμε σε μια ευημερούσα πολιτεία, θα γίνονταν τα ίδια αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

17)Αν ο καθένας έθετε ως πρωταρχικό στόχο το καλό του συνόλου έναντι του ατομικού συμφέροντος, θα υπήρχαν λιγότερα αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

18)Πίσω από κάθε αδίκημα, πιστεύετε πως υπάρχει η ελπίδα να μη γίνει ποτέ αντιληπτό;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

19)Το ηθικό , καλό ή κακό, διαφέρει από:

α)εποχή σε εποχή β)τις θρησκευτικές πεποιθήσεις γ)την κουλτούρα –
εθνικότητα

20)Είναι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, που οδηγεί πολλές φορές σε αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

21)Αν γνωρίζαμε ακριβώς τις συνέπειες, θα διαπράτταμε αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

22)Λένε πως η εκπαίδευση συμβάλλει στον εξανθρωπισμό της φυλακής. Συμφωνείτε;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

23)Ποια είναι η γνώμη της κοινωνίας για αυτούς που διέπραξαν ένα αδίκημα;

α)θετική β)αρνητική γ)ουδέτερη

24)Θεωρείτε ότι το σχολείο αποτελεί ένα δίαυλο προετοιμασίας για κοινωνική ενσωμάτωση;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

25)Κατά πόσον επιδρά στην παραβατικότητα η αίσθηση ότι πολλοί σε αυτή την κοινωνία βρίσκονται στο απυρόβλητο και παρανομούν ατιμώρητα;

α)πάρα πολύ β)πολύ γ)λίγο δ)καθόλου

26)Μετά την έκτιση της ποινής πιστεύετε ότι οι άνθρωποι γίνονται πιο νομοταγείς και γιατί;

α)από φόβο μην ξανα τιμωρηθούν

β)από συνειδητοποίηση του λάθους

γ)επειδή μέσα στη φυλακή έγιναν καλύτεροι

δ) Ή μήπως ισχύουν τα αντίθετα;

27)Υπάρχει εμπιστοσύνη, από πλευράς σας ,όσον αφορά στην αμερόληπτη απόδοση δικαιοσύνης, δηλαδή στο ίδιο το κράτος;

α)πάρα πολύ β)πολύ γ)λίγο δ)καθόλου

28)Αντιλαμβάνεστε το κράτος ως έναν θεσμό εξουσίας που περιλαμβάνει και σας τους ίδιους ή ως κάτι ξένο και εξωτερικό;

.....

29) Πιστεύετε ότι η ποινή σας αφορά στην παραβίαση των όρων της δημόσιας ασφάλειας; Και αν ναι, αισθανθήκατε ποτέ ασφαλείς μέσα στην ελληνική κοινωνία;

.....

30) Θεωρείτε ότι διαπράξατε κάτι επιβλαβές, το οποίο έγινε εξ ανάγκης και εν γνώσει ότι δεν έπρεπε ή θεωρείτε ότι καλώς πράξατε, αφού «όλοι το κάνουν, αλλά λίγοι το πληρώνουν»;

.....

31) Πιστεύετε ότι η ποινή σας έχει και παιδαγωγικό χαρακτήρα ή μόνον τιμωρητικό ή ακόμα και εκδικητικό;

.....

32) Πώς πιστεύετε θα γινόταν καλύτερο το σωφρονιστικό σύστημα;

.....

33) Το ίδιο αδίκημα, σε μια άλλη χώρα, θα λάμβανε πιστεύετε την ίδια ποινή;

.....

34) Σε μια κοινωνία και δη στην ελληνική, όπου γεννήθηκε η δημοκρατία, μήπως οφείλουμε να βρούμε καλύτερα τρόπους μείωσης των φαινομένων της αδικίας πρωτίστως και ακολούθως τρόπους επιβολής ποινών;

.....

.....
.....

35) Πώς πιστεύετε μπορούν να μειωθούν τα αδικήματα;

.....
.....
.....
.....
.....

36) Θεωρείτε ότι η συνείδησή σας, σας λέει ότι διαπράξατε κάτι κακό και λάθος ή απλά κάτι παράνομο, το οποίο εσείς υπό άλλες συνθήκες δε θα θεωρούσατε ανήθικο;

.....
.....
.....
.....
.....

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ:**Statistics**

		Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7
N	Valid	42	42	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q8	Q9	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14
N	Valid	42	42	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q15	Q16	Q17	Q18	Q19	Q20	Q21
N	Valid	42	42	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q22	Q23	Q24	Q25	Q26	Q27
N	Valid	42	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0	0

Frequency Table

Q1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid male	40	95,2	95,2	95,2
female	2	4,8	4,8	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.1. Το φύλο

Q2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 18-25	7	16,7	16,7	16,7
26-30	13	31,0	31,0	47,6
31-35	10	23,8	23,8	71,4
36-40	4	9,5	9,5	81,0
41-45	4	9,5	9,5	90,5
46 up	4	9,5	9,5	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.2. Η ηλικία

Q3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	34	81,0	81,0	81,0

όχι	6	14,3	14,3	95,2
δεν έχω γνώμη	2	4,8	4,8	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.3. Η απουσία νόμων και δικαιοσύνης, παράγων που επηρεάζει τα αδικήματα

Q4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	8	19,0	19,0	19,0
όχι	34	81,0	81,0	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.4. Η αντικειμενικότητα της ποινής, δίκαιη και ανάλογη με το μέγεθος με το μέγεθος της αδικίας

Q5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	14	33,3	33,3	33,3
όχι	23	54,8	54,8	88,1
δεν έχω γνώμη	5	11,9	11,9	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.5. Η άγνοια, η αιτία που οδηγούμαστε στο κακό

Q6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Valid	ναι	23	54,8	54,8	54,8
	όχι	15	35,7	35,7	90,5
	δεν έχω γνώμη	4	9,5	9,5	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

2.6. Η μείωση των αδικημάτων μέσω της κοινωνικής ενημερίας , ως πρωταρχικός στόχος αυτής

Q7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	27	64,3	64,3
	όχι	15	35,7	100,0
	Total	42	100,0	100,0

2.7. Η συμβολή της παιδείας στη μείωση των αδικημάτων

Q8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	32	76,2	76,2
	όχι	6	14,3	90,5
	δεν έχω γνώμη	4	9,5	100,0
	Total	42	100,0	100,0

2.8. Η ανάγκη , η κινητήριος δύναμη διάπραξης ενός αδικήματος

Q9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
--	-----------	---------	---------------	--------------------

Valid	ναι	34	81,0	81,0	81,0
	όχι	8	19,0	19,0	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

1.9. Το «σωστό ισούται με το ορθό», σύμφωνα με τις επιταγές της κοινωνίας

Q10

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	36	85,7	85,7	85,7
	όχι	6	14,3	14,3	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

2.10. Η ύπαρξη εξωγενών παραγόντων που ωθούν στην αδικία

Q11

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	6	14,3	14,3	14,3
	όχι	36	85,7	85,7	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

2.11. Η πλήρης ελευθερία και η διάπραξη των αδικημάτων

Q12

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	24	57,1	57,1	57,1

όχι	18	42,9	42,9	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.12. Η ωφέλεια μιας ομάδας ή ενός προσώπου, κάνει μια πράξη κατακριτέα

Q13

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	36	85,7	85,7	85,7
όχι	6	14,3	14,3	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.13. Η συμβολή των ισχυρών δεσμών σε μια κοινωνία στη μείωση των αδικημάτων

Q14

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	38	90,5	90,5	90,5
όχι	4	9,5	9,5	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.14. Η κατάρριψη των παραδοσιακών αξιών εξαιτίας της κρίσης

Q15

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	47,6	47,6	47,6
όχι	22	52,4	52,4	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.15. Η απονομή της δικαιοσύνης σε όλους ανεξαιρέτως, παράγον μείωσης των αδικημάτων

Q16

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	6	14,3	14,3	14,3
όχι	36	85,7	85,7	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.16. Η ευμερία μιας κοινωνίας , παράγων μείωσης των αδικημάτων

Q17

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	42	100,0	100,0	100,0

2.17. Το «καλό» του συνόλου έναντι του ατομικού συμφέροντος, παράγων μείωσης των αδικημάτων

Q18

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	26	61,9	61,9	61,9
όχι	16	38,1	38,1	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.18. Η «ελπίδα» ενός αδικήματος να μη γίνει ποτέ αντιληπτό

Q19

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid εποχή σε εποχή	15	35,7	35,7	35,7

τις θρησκευτικές πεποιθήσεις	4	9,5	9,5	45,2
την κουλτούρα - εθνικότητα	23	54,8	54,8	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.19. Το «ηθικό» ανάλογα με την εποχή, τη θρησκεία, την κουλτούρα - εθνικότητα

Q20

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	42	100,0	100,0	100,0

2.20. Το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, οδηγεί σε αδικήματα

Q21

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	42	100,0	100,0	100,0

2.21. Η γνώση των συνεπειών συναρτήσσει της διάπραξης αδικημάτων

Q22

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	26	61,9	61,9	61,9
όχι	16	38,1	38,1	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.22. Η συμβολή της εκπαίδευσης στον εξανθρωπισμό της φυλακής

Q23

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid αρνητική	42	100,0	100,0	100,0

2.23. Η γνώμη της κοινωνίας για τους αδικούντες

Q24

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	42	100,0	100,0	100,0

2.24. Το σχολείο διάυλος προετοιμασίας για κοινωνική ενσωμάτωση

Q25

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid πάρα πολύ	13	31,0	31,0	31,0
πολύ	7	16,7	16,7	47,6
λίγο	16	38,1	38,1	85,7
καθόλου	6	14,3	14,3	100,0
Total	42	100,0	100,0	

2.25. Η επίδραση της ατιμωρησίας πολλών στην παραβατικότητα

Q26

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid από φόβο μην ξανατιμωρηθούν	9	21,4	21,4	21,4

από συνειδητοποίηση του λάθους	23	54,8	54,8	76,2
επειδή μέσα στην φυλακή έγιναν καλύτεροι	6	14,3	14,3	90,5
ή μήπως ισχύουν τα αντίθετα	4	9,5	9,5	100,0
Total	42	100,0	100,0	

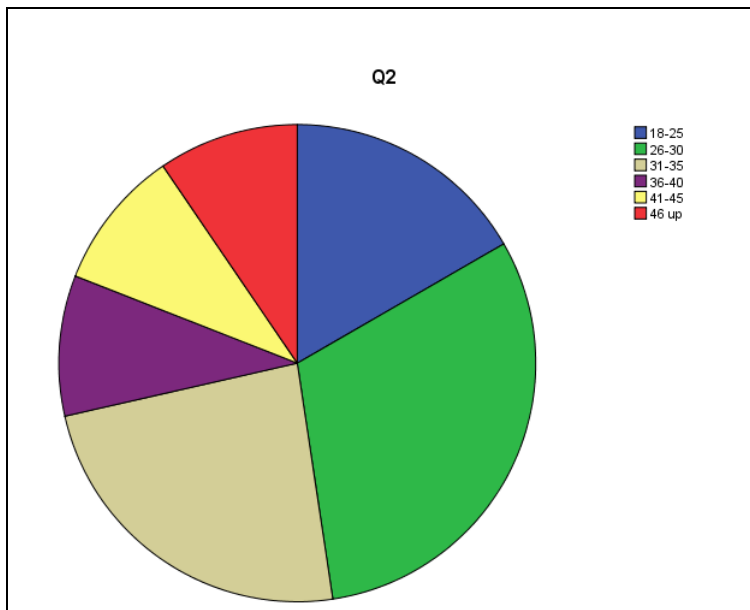
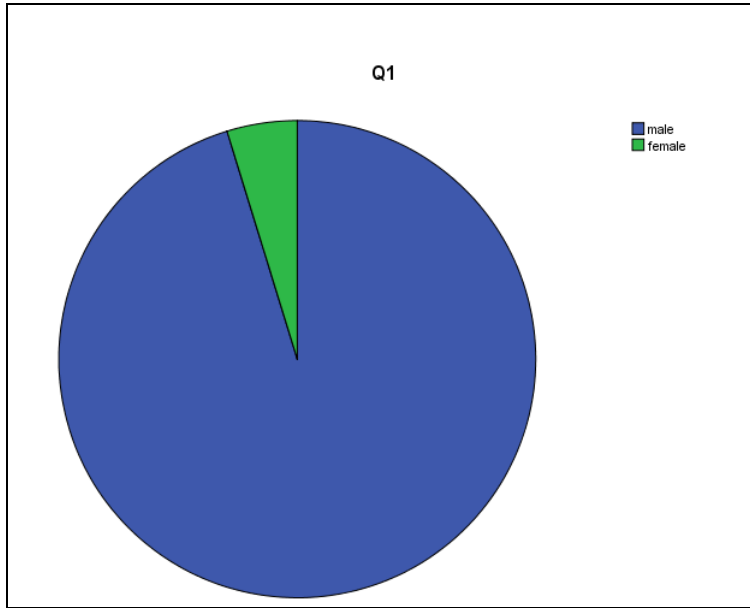
2.26. Γιατί οι άνθρωποι γίνονται πιο νομοταγείς μετά την έκτιση της ποινής τους

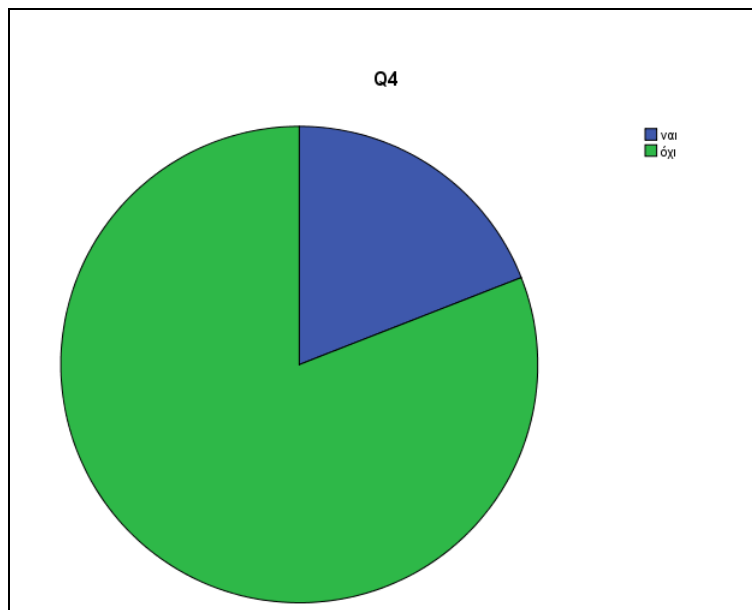
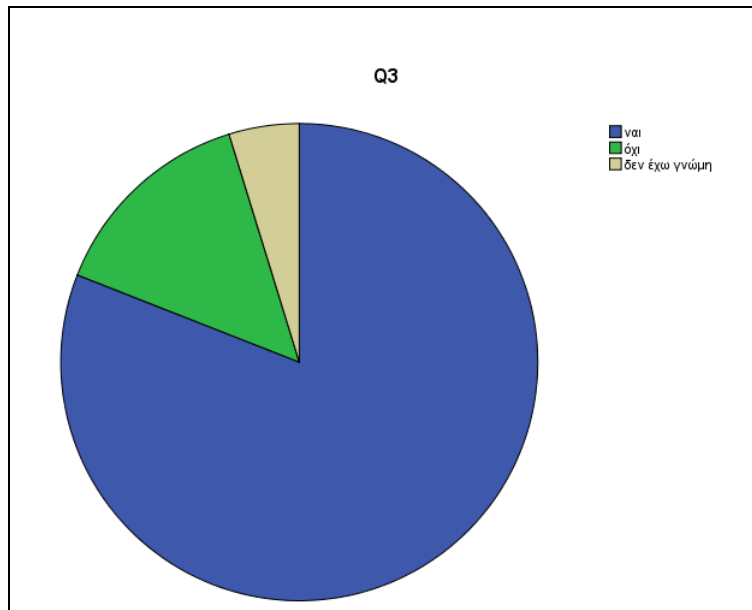
Q27

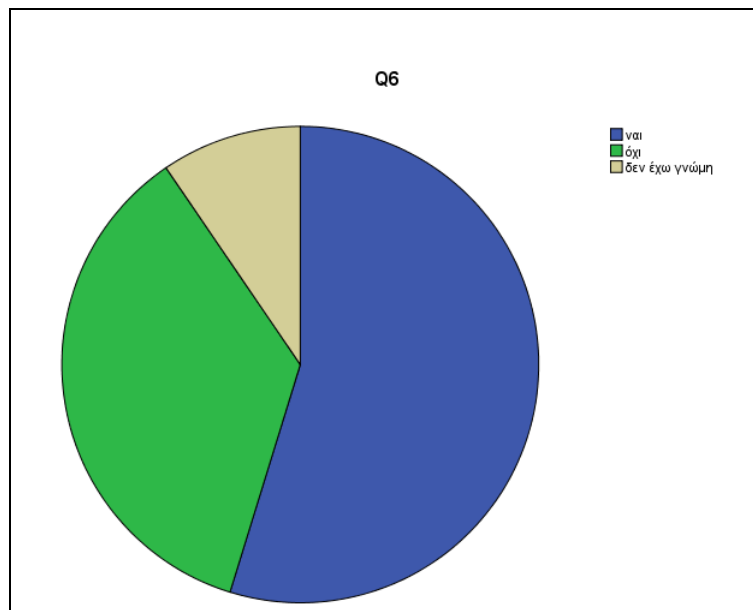
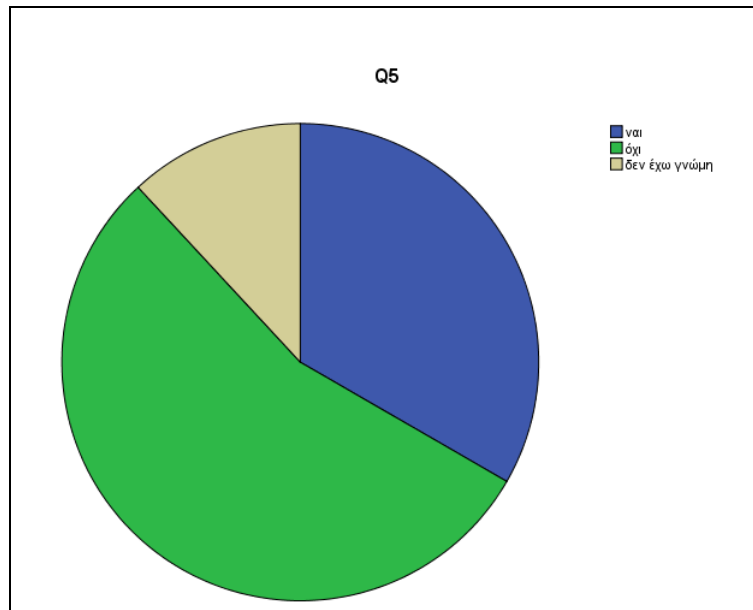
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid πάρα πολύ	8	19,0	19,0	19,0
πολύ	2	4,8	4,8	23,8
λίγο	19	45,2	45,2	69,0
καθόλου	13	31,0	31,0	100,0
Total	42	100,0	100,0	

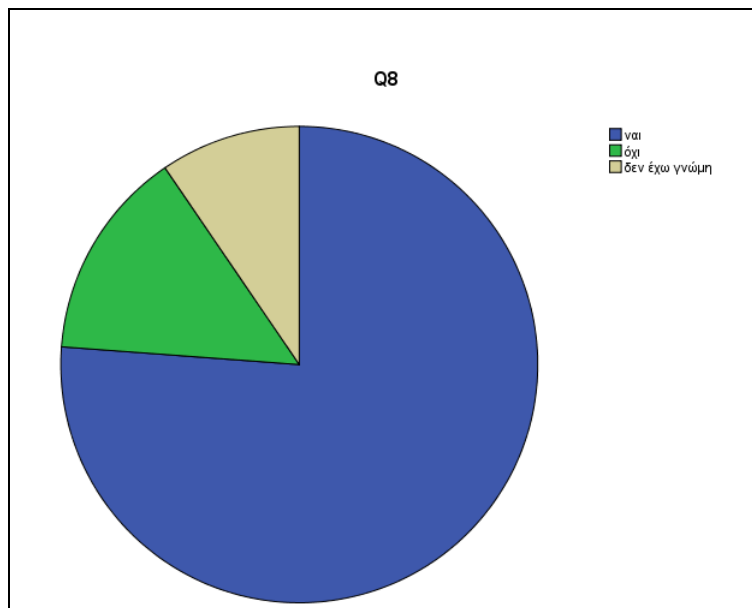
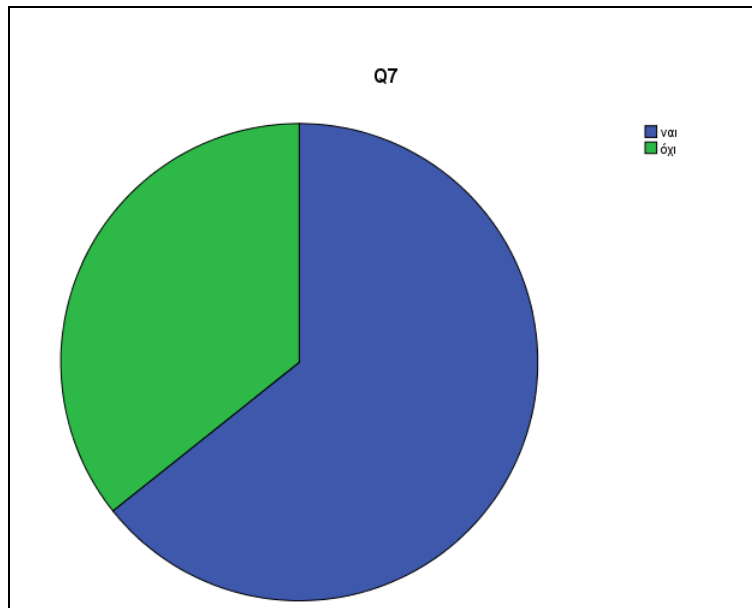
2.27. Η εμπιστοσύνη των εγκλείστων στην αμερόληπτη απόδοση της δικαιοσύνης , δηλαδή στο ίδιο το κράτος

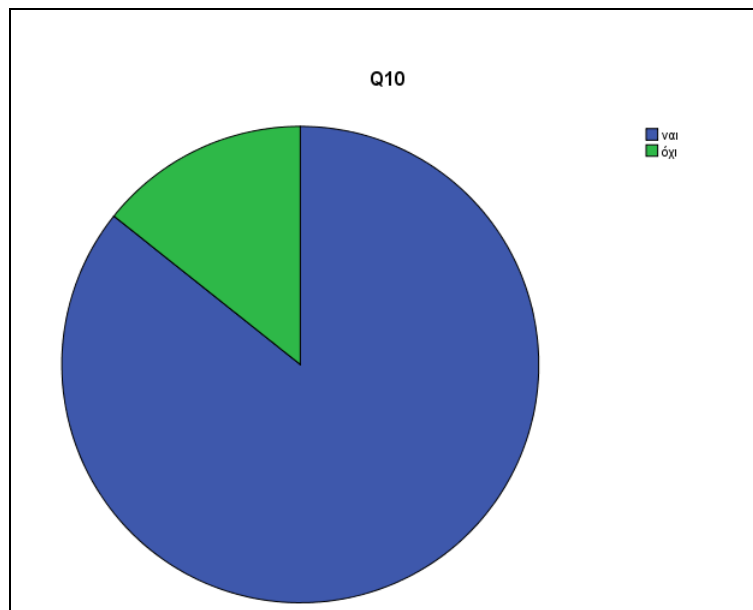
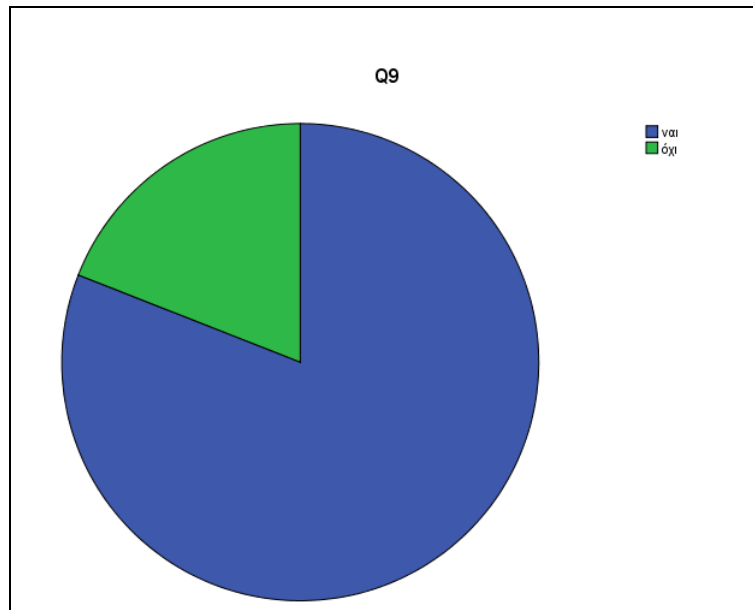
Pie Chart

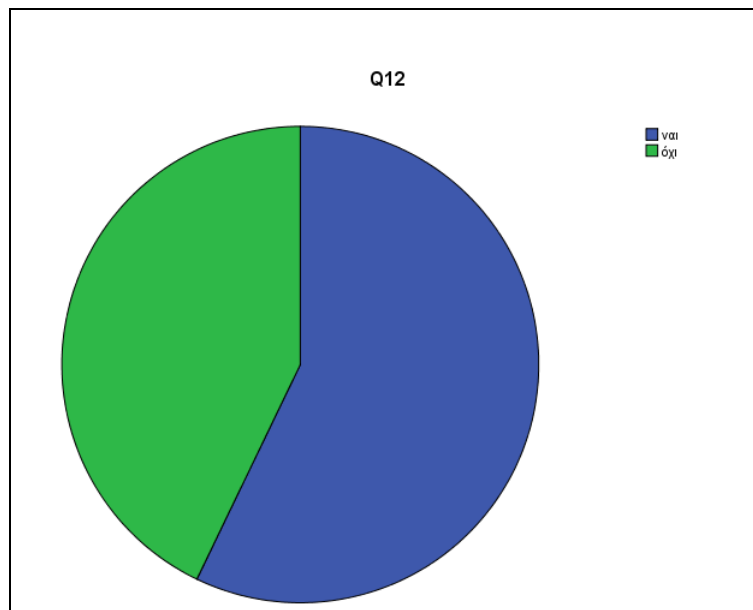
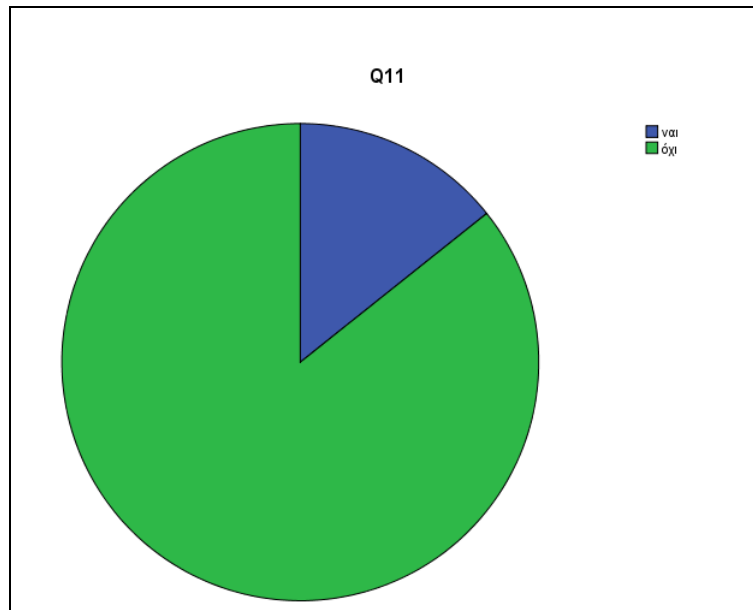

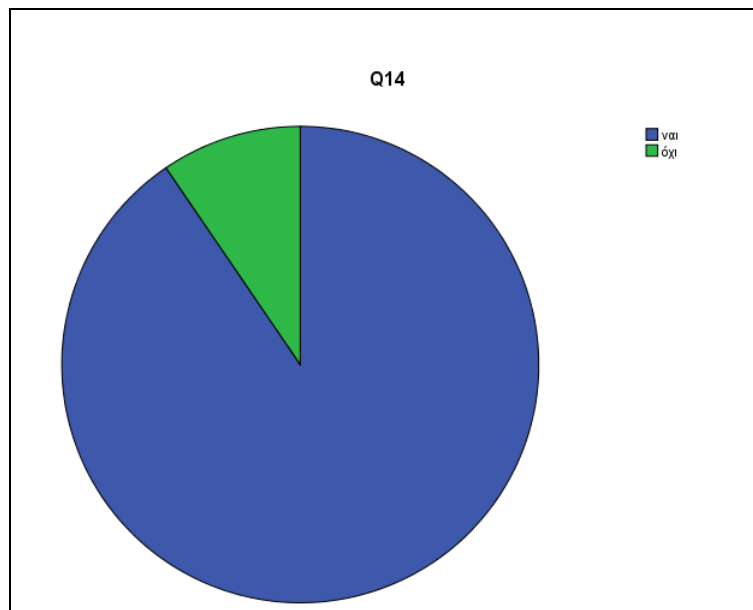
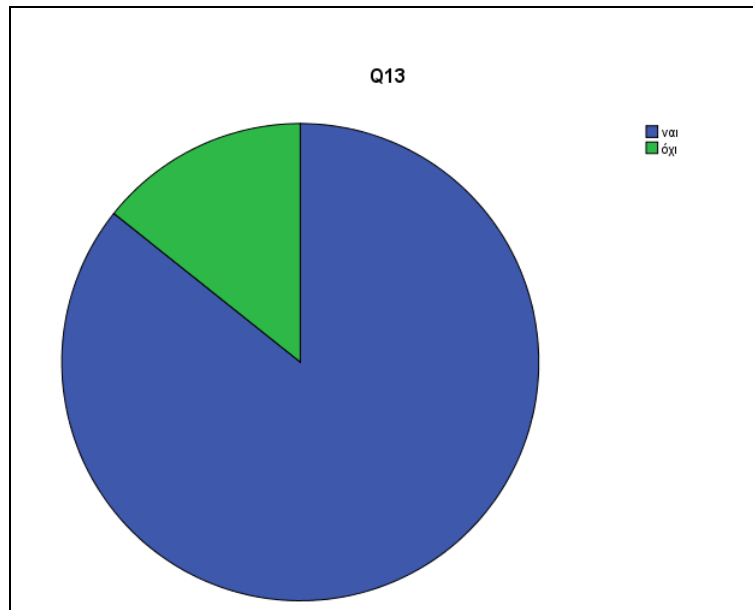

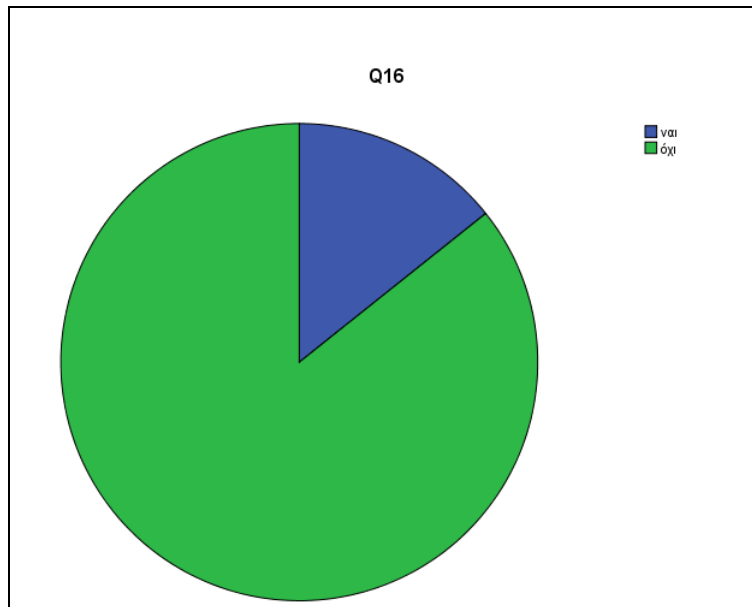
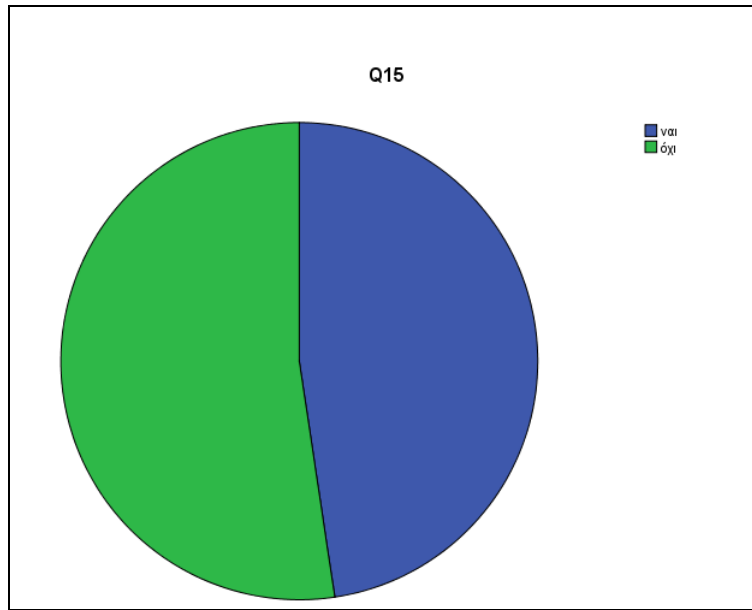

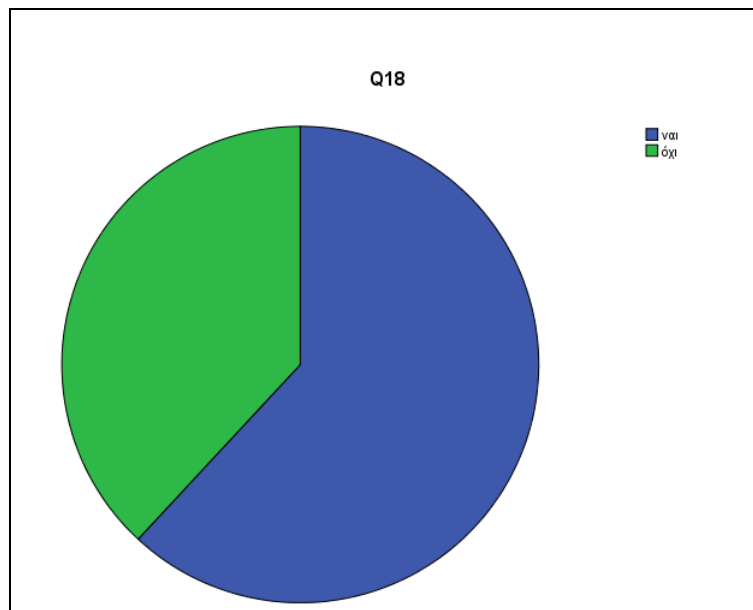
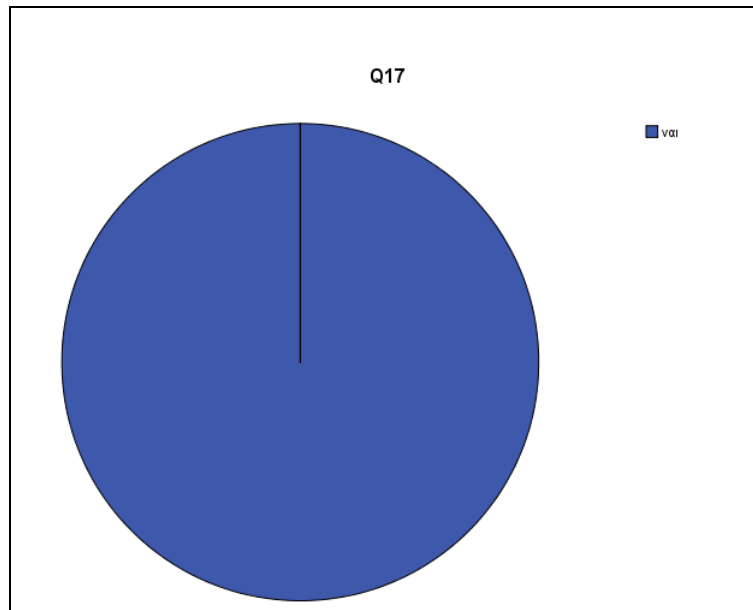

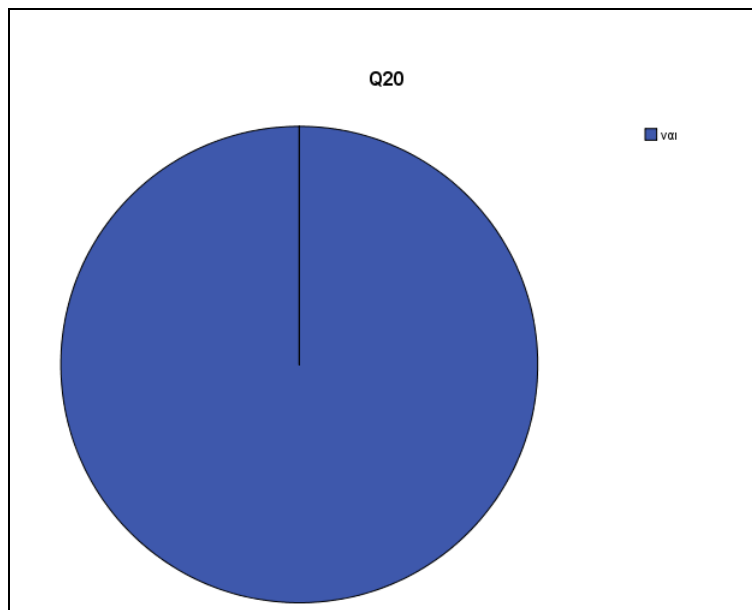
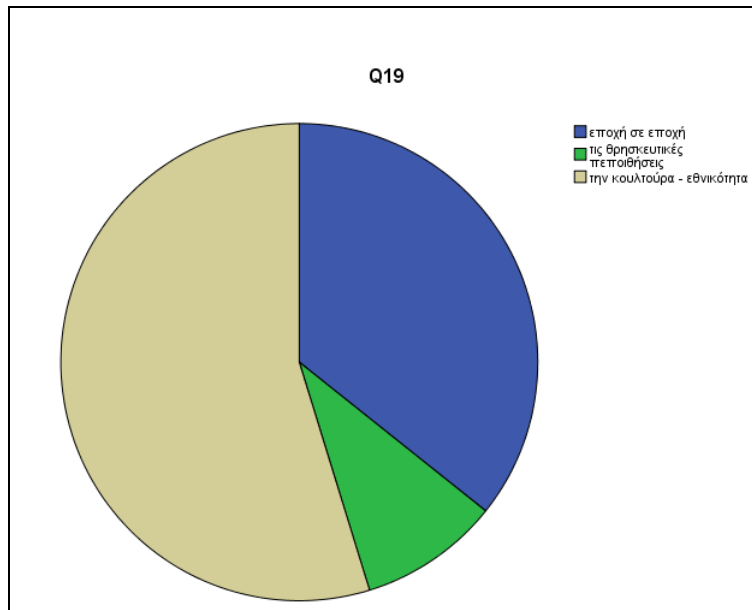

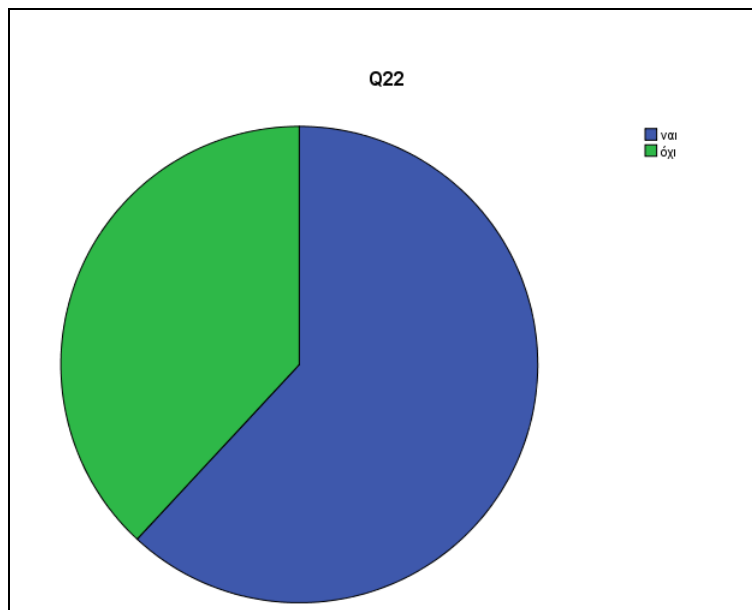
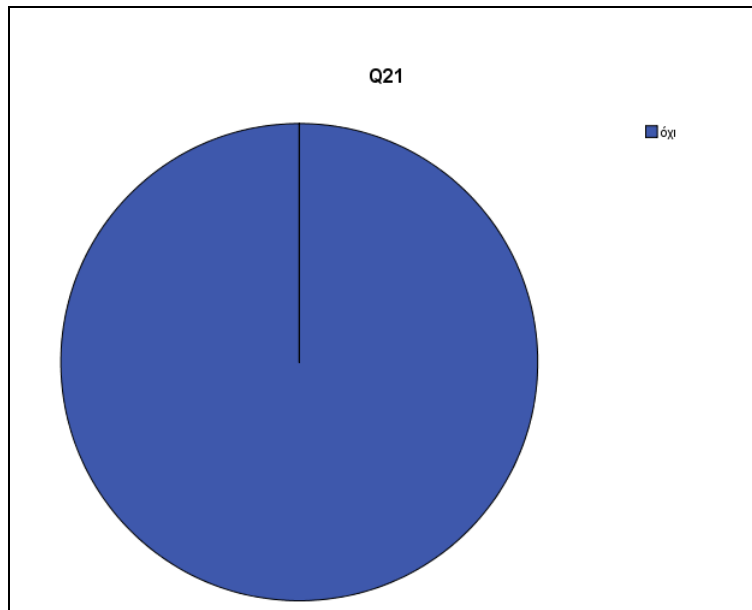

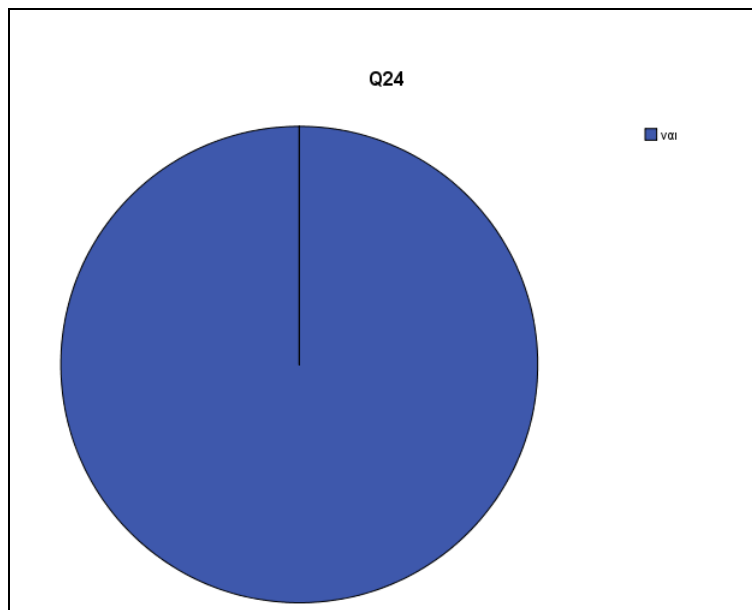
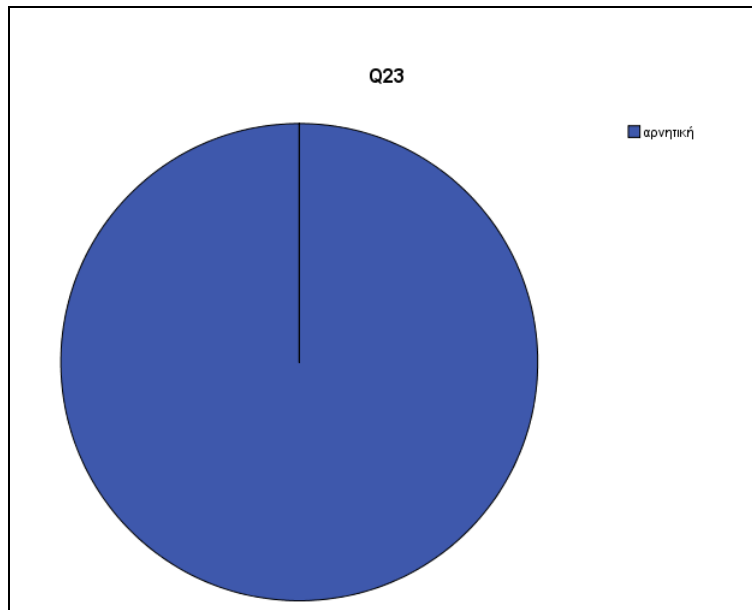

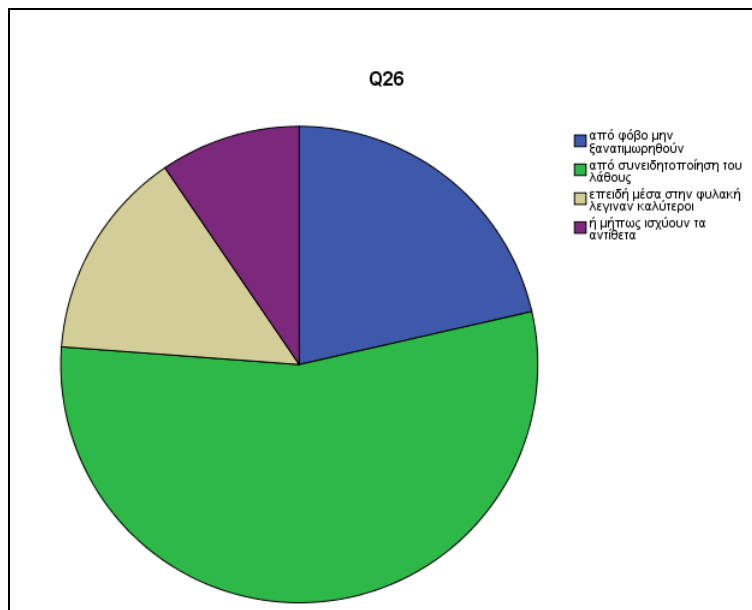
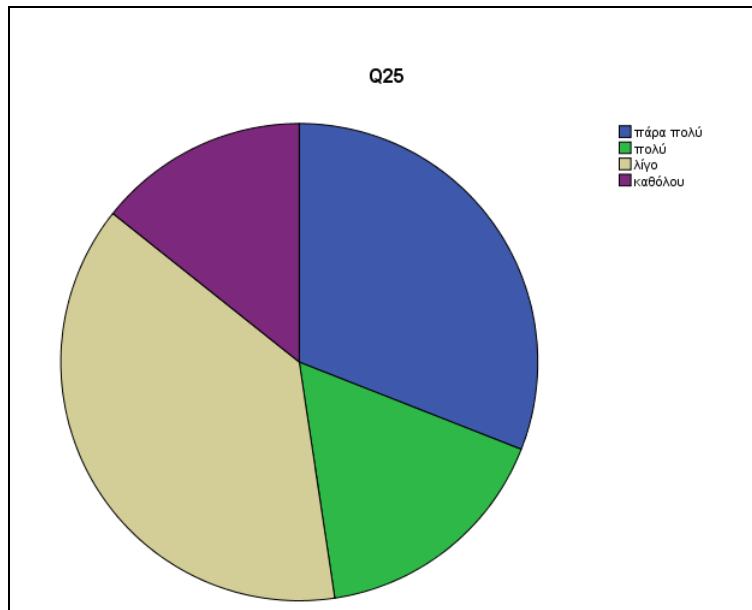

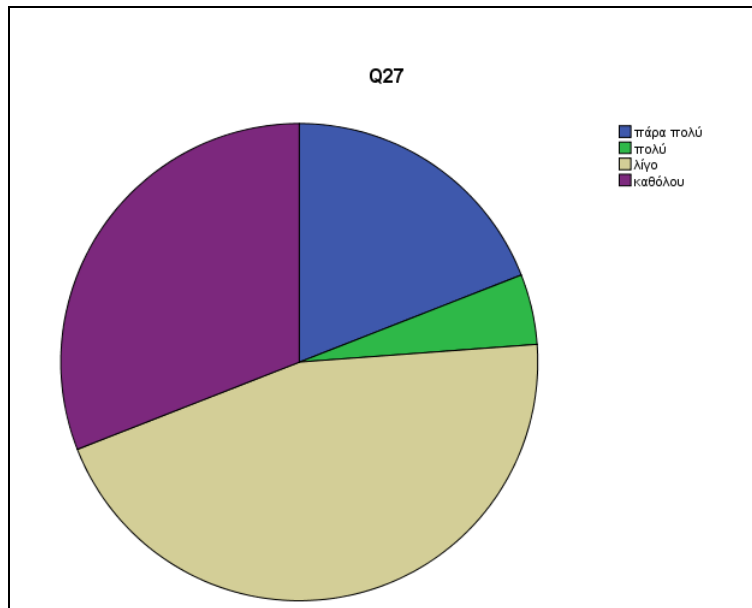

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 3^ο (ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΙ)

Το παρόν ερωτηματολόγιο, έχει συνταχθεί στο πλαίσιο μιας διδακτορικής έρευνας του Πανεπιστημίου με θέμα “ Η εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και η ηθική καταστολή στο πλαίσιο του ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης” με σκοπό να ερευνήσει τη συσχέτιση των αδικημάτων με την περίοδο της κρίσης και να αποπειραθεί να απεικονίσει τρόπους βελτίωσης του παρόντος ποινικού μηχανισμού. **Η έρευνα είναι ανώνυμη.**

Για την καλύτερη απεικόνιση και την ασφαλέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων, θα ήταν ωφέλιμο να απαντήσετε με ειλικρίνεια.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων!

1)Φύλο:

α)άνδρας

β)γυναίκα

2)Ηλικία:

α)18-25

β)26-30

γ)31-35

δ)36-40

ε)41-45

ζ)46 και άνω

3)Μορφωτικό επίπεδο:

α)απόφοιτος Λυκείου

β)απόφοιτος ΤΕΙ- ΑΕΙ

4)Ο Ντοστογιέφσκι ισχυριζόταν πως ο πολιτισμός μιας χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των κρατουμένων της. Αν ισχύει κάτι τέτοιο, το σωφρονιστικό μας σύστημα καθρεφτίζει την εικόνα της κοινωνίας μας;

α)ναι

β)όχι

γ)δεν έχω γνώμη

5)Υπάρχουν περιπτώσεις που μπορεί- έστω και στο ελάχιστο-να δικαιολογηθεί ένα αδίκημα;

α)ναι

β)όχι

γ)δεν έχω γνώμη

6)Τι θα έπρεπε να γίνεται στις περιπτώσεις αυτές;

.....
.....
.....
.....

7)Πιστεύετε ότι κάποιιοι άνθρωποι διαπράττουν αδίκημα ρισκάροντας, αφού δεν έχουν να χάσουν τίποτε;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

8)Για πολλούς η φυλάκιση θεωρείται πέρα για πέρα απάνθρωπη, γιατί αντιβαίνει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αντί αυτού ποια μορφή θα προτείνατε;

.....
.....
.....
.....

9)Όλα τα αδικήματα σωφρονίζονται με τον ίδιο τρόπο;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

10)Το σχολείο θεωρείτε ότι βοηθάει τους έγκλειστους;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

11)Με το υπάρχον σωφρονιστικό σύστημα πιστεύετε ότι οι έγκλειστοι όντως σωφρονίζονται;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

12)Αν όχι, τι φταίει;

.....
.....
.....
.....

13)Υπάρχει κάποια ειδική εκπαίδευση στους ανθρώπους που εργάζονται στα σωφρονιστικά καταστήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

14)Κάποιοι πιστεύουν ότι αν κάποιος εκδηλώνει αδίκημα, η κοινωνία θα έπρεπε να τον ενσωματώνει στο εκπαιδευτικό σύστημα και όχι στη φυλακή. Συμφωνείτε;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

15)Αν δεν υπήρχαν καθόλου η δικαιοσύνη και οι νόμοι, πιστεύετε ότι θα διαπράττονταν τα ίδια αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

16)Ποια είναι η γνώμη της κοινωνίας για τους έγκλειστους;

α)θετική β)αρνητική γ)ουδέτερη

17)Η στολή υποδηλώνει, κατά τη γνώμη σας, μια μορφή εξουσίας;α)ναι
β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

18)Αν διαπράξουμε μία κακή πράξη για το γενικό καλό, πρέπει να θεωρείται ηθικά επιλήψιμη και κατακριτέα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

19)Θα μπορούσαμε να πούμε πως υπάρχει έστω ένα κοινό χαρακτηριστικό σ' αυτούς που οδηγούνται στη διάπραξη ενός αδικήματος;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

20)Αν ναι, ποιο είναι αυτό;.....

21)Θεωρείτε ότι οι διαπράττοντες κάποιο αδίκημα ταυτίζουν τη δικαστική εξουσία με τη σωφρονιστική υπηρεσία, θεωρώντας πως και οι δύο ευθύνονται για τον προσδιορισμό και την εκτέλεση της ποινής τους;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

22) Ποια είναι η γνώμη των έγκλειστων για τη σωφρονιστική υπηρεσία;

α) θετική β) αρνητική γ) ουδέτερη

23) Ποια είναι η γνώμη των έγκλειστων για τη δικαστική εξουσία;

α) θετική β) αρνητική γ) ουδέτερη

24) Είναι εύκολη η ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο, μετά το πέρας της ποινής τους;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

25) Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το αδίκημα έχει φύλο, λαμβάνοντας υπόψη πως τα περισσότερα Σωφρονιστικά Ιδρύματα είναι ανδρών;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

26) Πιστεύετε πως θα έπρεπε να διαχωρίζονται τα Σωφρονιστικά Ιδρύματα ανάλογα με το είδος των αδικημάτων;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

27) Η παιδεία κατά τη γνώμη σας θα μπορούσε να συμβάλλει στη μείωση των αδικημάτων;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

28) Λένε πως η εκπαίδευση συμβάλλει στον εξανθρωπισμό της φυλακής. Συμφωνείτε;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

29) Πως θα γινόταν καλύτερο το σωφρονιστικό σύστημα;

.....

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ:**Statistics**

		φύλο	ηλικία	μορφωτικό επίπεδο	Ντοστογιέφσκι	δικαιολογία	ρίσκο
N	Valid	17	17	17	17	17	17
	Missing	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q7	τρόποι	βοήθεια	αν σωφρονίζονται	Q11	ειδική εκπαίδευση
N	Valid	0	17	17	17	0	17
	Missing	17	0	0	0	17	0

Statistics

		σύστημα	νόμοι	γνώμη	στολή	γενικό καλό	χαρακτηριστικό
N	Valid	17	17	17	17	17	17
	Missing	0	0	0	0	0	0

Statistics

		δικαστική εξουσία	για την σωφρονιστική	για την δικαστική	ένταξη	φύλο αδικημάτων
N	Valid	17	17	17	17	17
	Missing	0	0	0	0	0

Statistics

		είδος	η παιδεία	εκπαίδευση	πως θα γινόταν καλύτερο
N	Valid	17	17	17	0
	Missing	0	0	0	17

Frequency Table

φύλο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	male	16	94,1	94,1	94,1
	female	1	5,9	5,9	100,0
Total		17	100,0	100,0	

3.1. Το φύλο

ηλικία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	26-30	4	23,5	23,5	23,5
	31-35	6	35,3	35,3	58,8
	36-40	7	41,2	41,2	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.2. Η ηλικία

μορφωτικό επίπεδο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
--	--	-----------	---------	---------------	--------------------

Valid	ΔΕ	12	70,6	70,6	70,6
	ΠΕ-ΤΕ	5	29,4	29,4	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.3. Το μορφωτικό επίπεδο

3.4

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	14	82,4	82,4	82,4
	όχι	2	11,8	11,8	94,1
	δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.4. Ντοστογιέφσκι- Ο πολιτισμός μιας χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των κρατουμένων της

δικαιολογία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	12	70,6	70,6	70,6
	οχι	4	23,5	23,5	94,1
	δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.5. Περιπτώσεις που δικαιολογούν ένα αδίκημα

ρίσκο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	15	88,2	88,2	88,2
όχι	2	11,8	11,8	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.6. Το ρίσκο κατά τη διάπραξη αδικημάτων

Q7

	Frequency	Percent
Missing System	17	100,0

τρόποι

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	5	29,4	29,4	29,4
όχι	11	64,7	64,7	94,1
δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.9. Ο σωφρονισμός των όλων των αδικημάτων με τον ίδιο τρόπο

βοήθεια

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	12	70,6	70,6	70,6
οχι	2	11,8	11,8	82,4
δεν έχω γνώμη	3	17,6	17,6	100,0

βοήθεια

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	12	70,6	70,6	70,6
οχι	2	11,8	11,8	82,4
δεν έχω γνώμη	3	17,6	17,6	100,0
Total	17	100,0	100,0	

*3.10. Η βοήθεια του σχολείου στους έγκλειστους***αν σωφρονίζονται**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	2	11,8	11,8	11,8
όχι	14	82,4	82,4	94,1
δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

*3.11. Ο σωφρονισμός των εγκλείστων με το υπάρχον σύστημα***Q12**

	Frequency	Percent
Missing System	17	100,0

ειδική εκπαίδευση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	7	41,2	41,2	41,2
όχι	9	52,9	52,9	94,1
δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.13. Ειδική εκπαίδευση των Σωφρονιστικών Υπαλλήλων

σύστημα

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	1	5,9	5,9	5,9
όχι	12	70,6	70,6	76,5
δεν έχω γνώμη	4	23,5	23,5	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.14. Η ένταξη των αδικούντων στο σωφρονιστικό σύστημα

νόμοι

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	10	58,8	58,8	58,8
όχι	7	41,2	41,2	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.15. Η απουσία νόμων και δικαιοσύνης, συναρτήσει της διάπραξης αδικημάτων

γνώμη

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Θετική	2	11,8	11,8	11,8
	αρνητική	11	64,7	64,7	76,5
	ουδέτερη	4	23,5	23,5	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.16. Η γνώμη της κοινωνίας για τους έγκλειστους

στολή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	10	58,8	58,8	58,8
	όχι	7	41,2	41,2	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.17. Η στολή , ως μορφή εξουσίας

γενικό καλό

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ναι	5	29,4	29,4	29,4
	όχι	5	29,4	29,4	58,8
	δεν έχω γνώμη	7	41,2	41,2	100,0
	Total	17	100,0	100,0	

3.18. Μια κακή πράξη έναντι του γενικού καλού, είναι ηθικά επιλέξιμη ή κατακριτέα

χαρακτηριστικό

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	8	47,1	47,1	47,1
όχι	9	52,9	52,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.19. Κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ των αδικούντων

δικαστική εξουσία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	9	52,9	52,9	52,9
όχι	7	41,2	41,2	94,1
δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.21. Ταύτιση της δικαστικής εξουσίας με τη σωφρονιστική υπηρεσία

για την σωφρονιστική

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid θετική	3	17,6	17,6	17,6
αρνητική	7	41,2	41,2	58,8
ουδέτερη	7	41,2	41,2	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.22. Η γνώμη των εγκλείστων για τη σωφρονιστική υπηρεσία

για την δικαστική

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid αρνητική	17	100,0	100,0	100,0

3.23. Η γνώμη των εγκλείστων για τη δικαστική εξουσία

ένταξη

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	2	11,8	11,8	11,8
όχι	12	70,6	70,6	82,4
δεν έχω γνώμη	3	17,6	17,6	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.24. Η ευκολία της ένταξης στο κοινωνικό σύνολο

φύλο αδικημάτων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	8	47,1	47,1	47,1
όχι	9	52,9	52,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.25. Το φύλο των αδικημάτων

είδος

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	17	100,0	100,0	100,0

3.26. Ο διαχωρισμός των Σωφρονιστικών Ιδρυμάτων, ανάλογα με το αδίκημα

η παιδεία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	15	88,2	88,2	88,2
όχι	2	11,8	11,8	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.27. Η συμβολή της παιδείας στη μείωση των αδικημάτων

εκπαίδευση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	14	82,4	82,4	82,4
όχι	2	11,8	11,8	94,1
δεν έχω γνώμη	1	5,9	5,9	100,0
Total	17	100,0	100,0	

3.28. Η συμβολή της εκπαίδευσης στον εξανθρωπισμό της φυλακής

πως θα γινόταν καλύτερο

	Frequency	Percent
Missing System	17	100,0

Statistics

	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7
N Valid	58	58	58	58	58	58	58

Statistics

		Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7
N	Valid	58	58	58	58	58	58	58
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

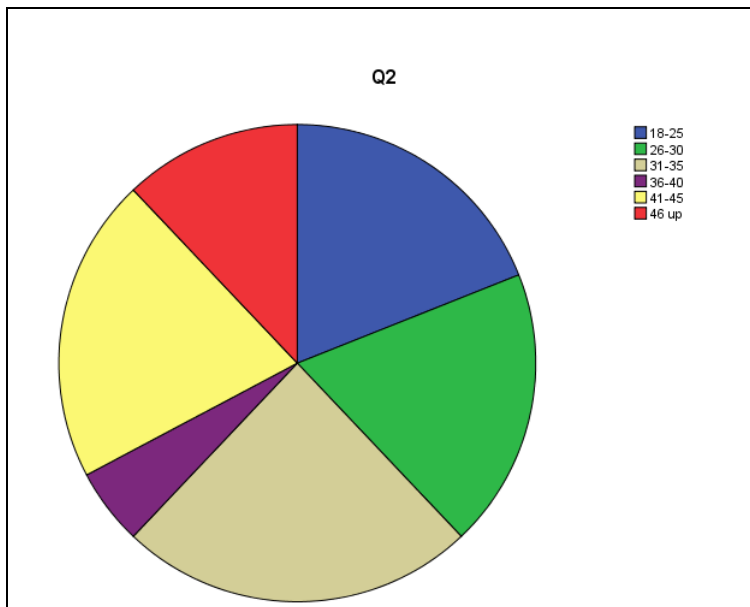
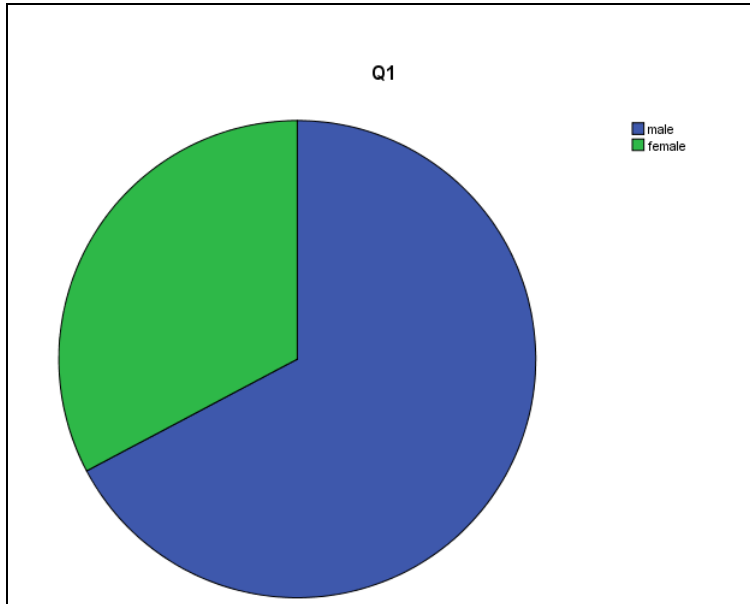
Statistics

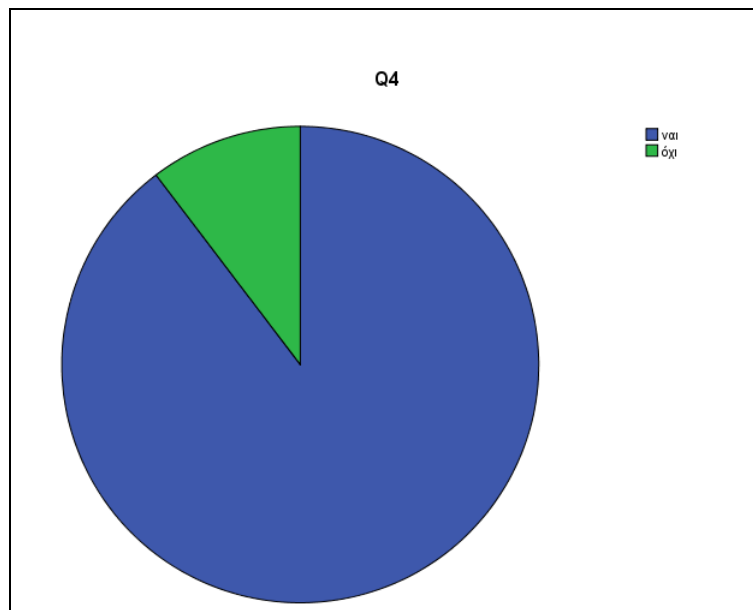
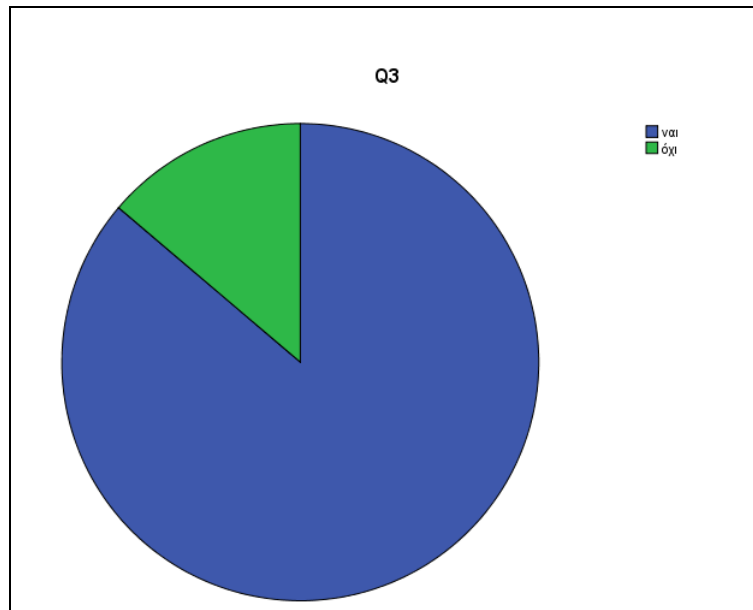
		Q8	Q9	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14
N	Valid	58	58	58	58	58	58	58
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

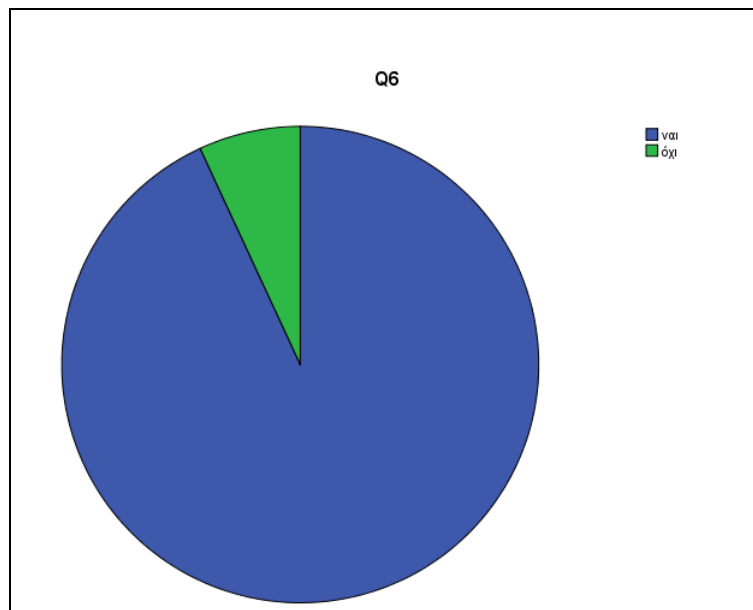
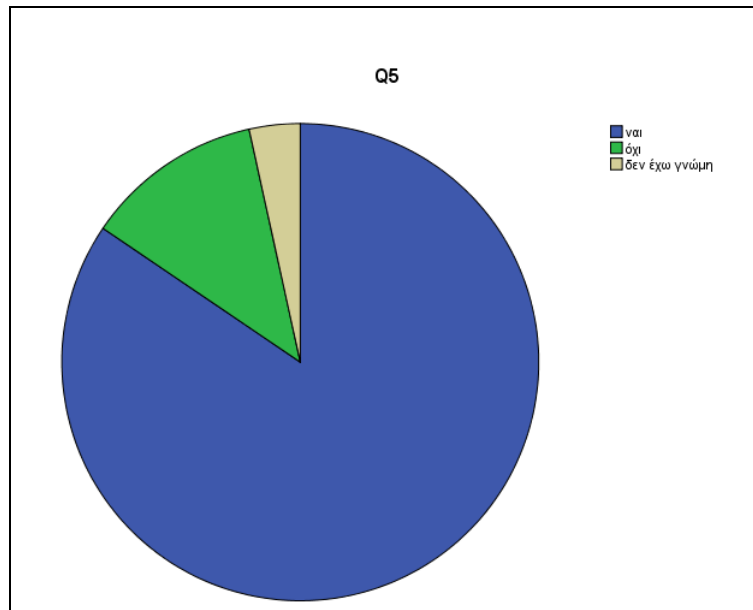
Statistics

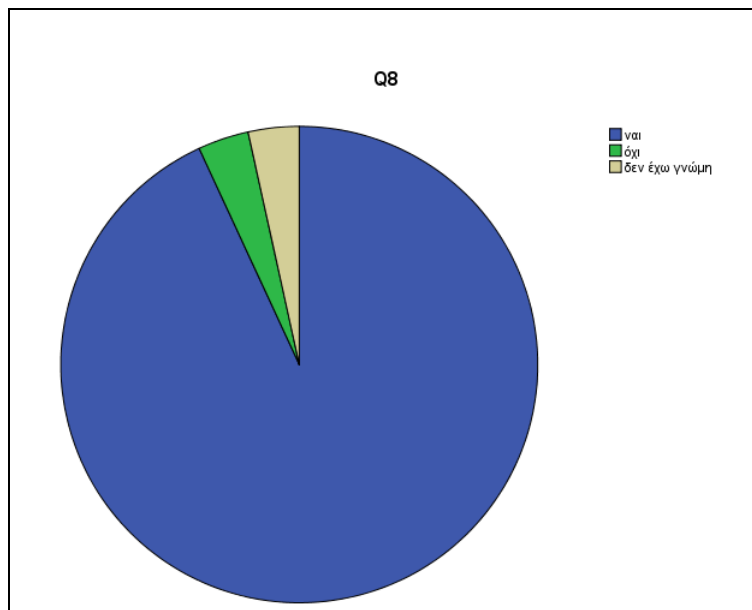
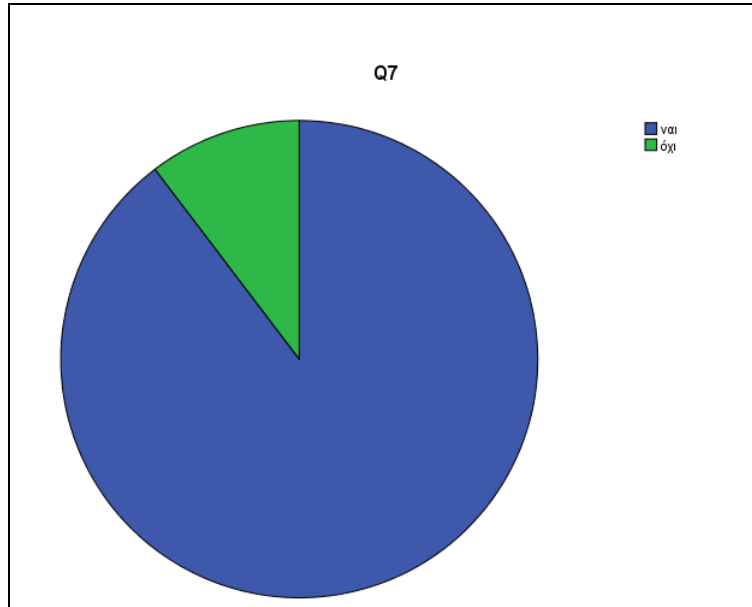
		Q15	Q16	Q17	Q18	Q19	Q20
N	Valid	58	58	58	58	15	15
	Missing	0	0	0	0	43	43

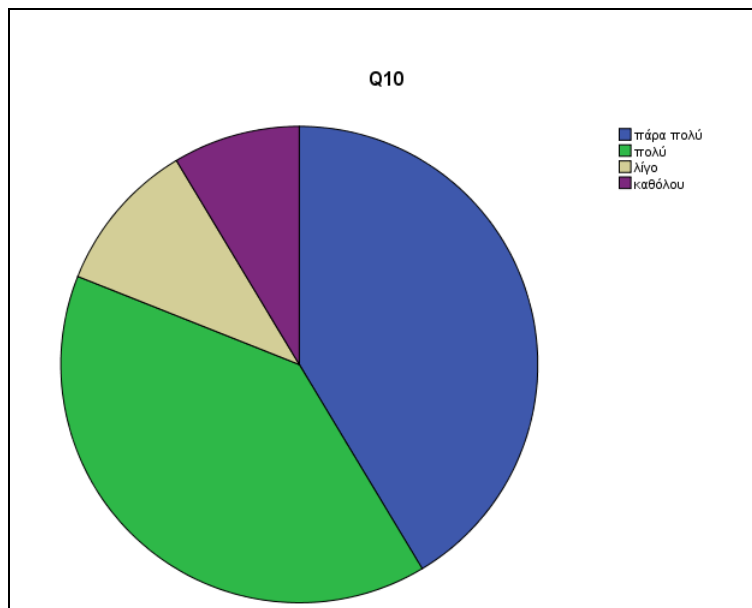
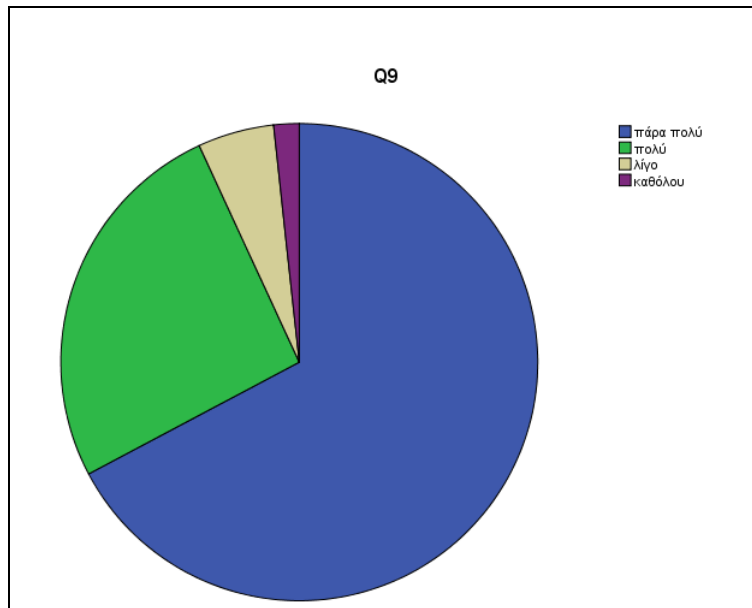
Pie Chart

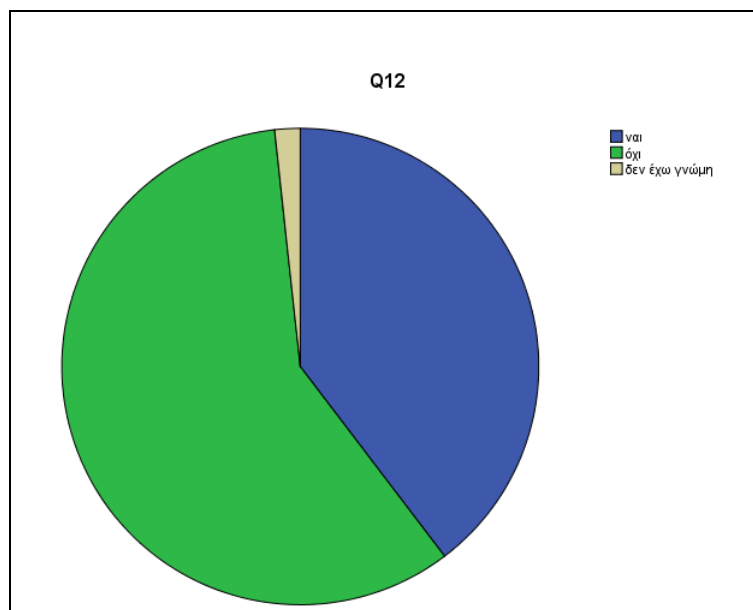
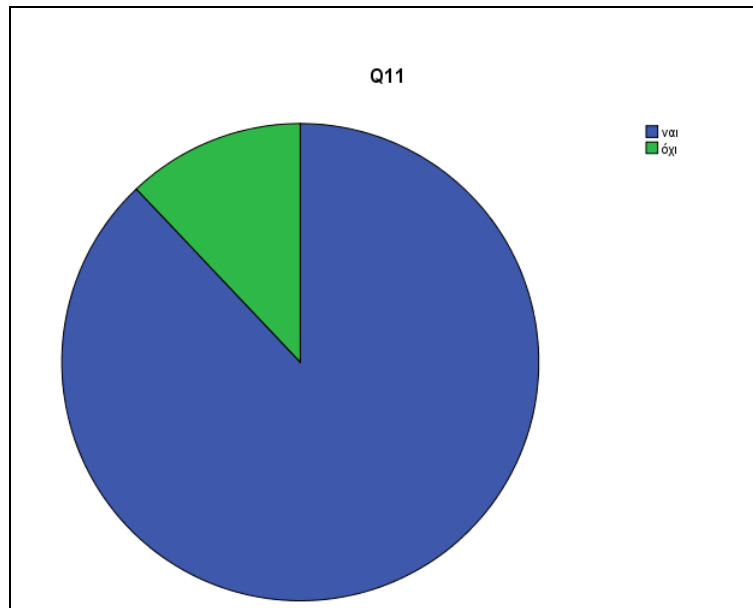

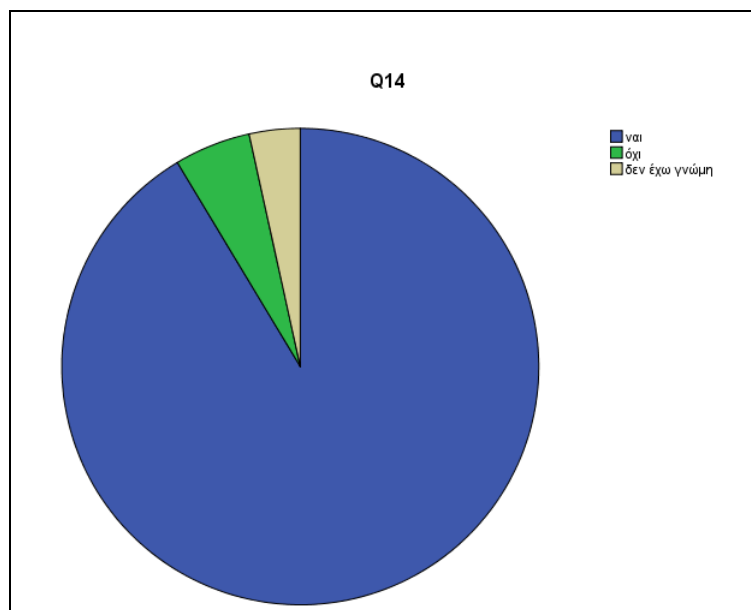
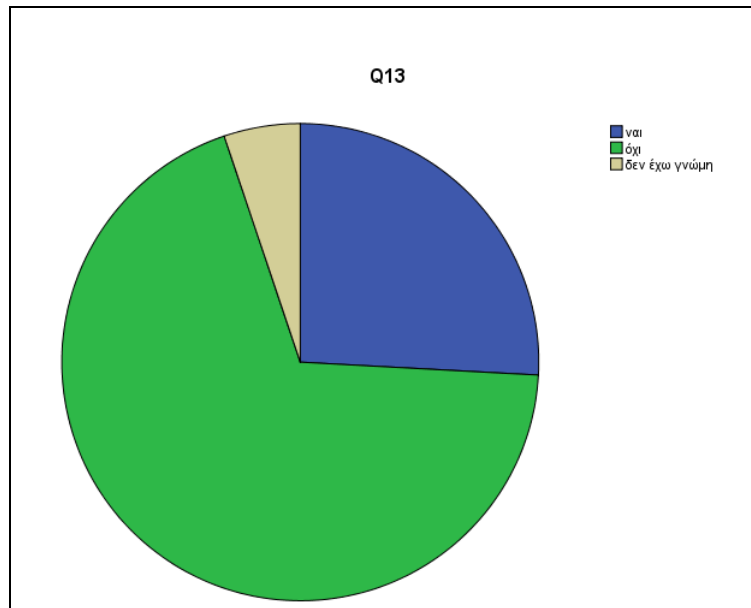

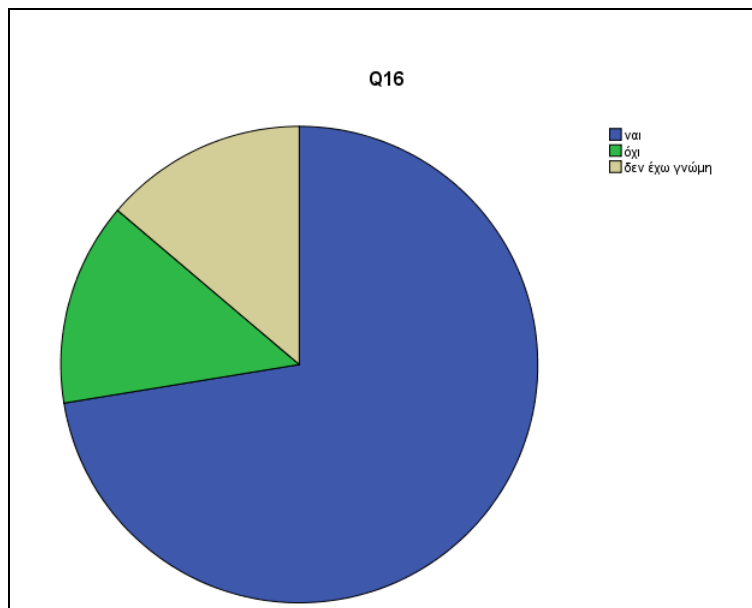
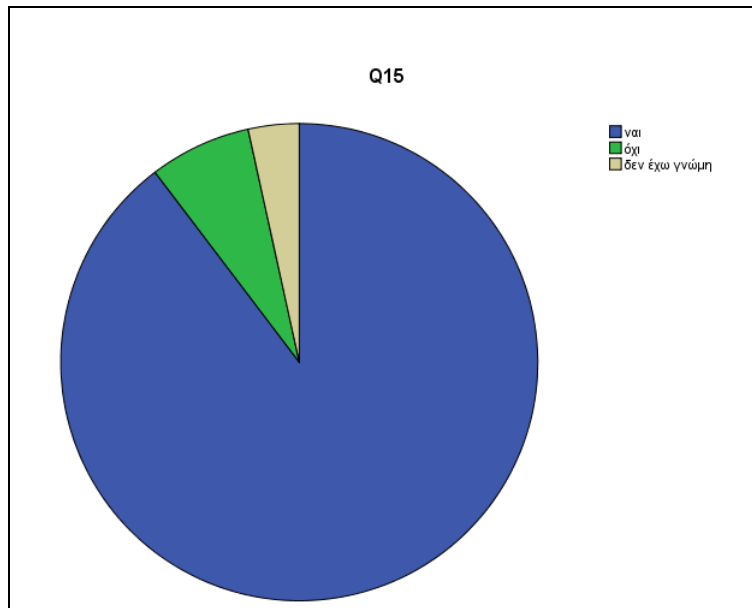

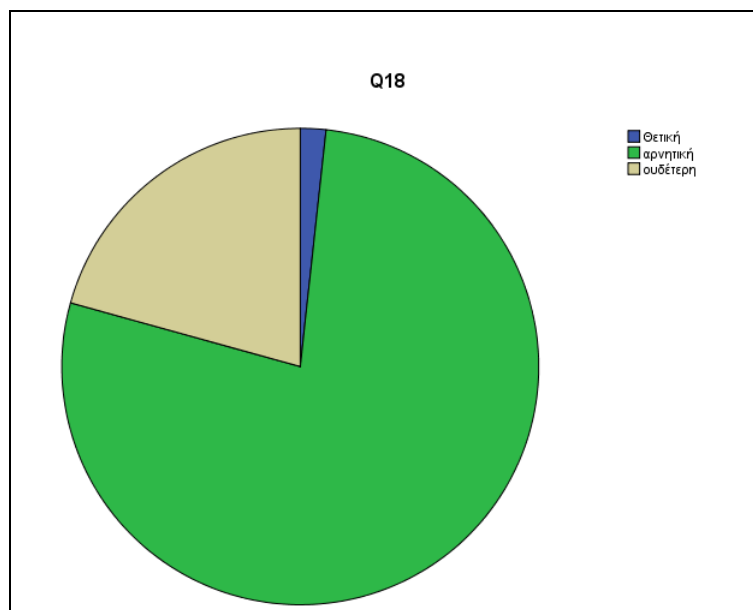
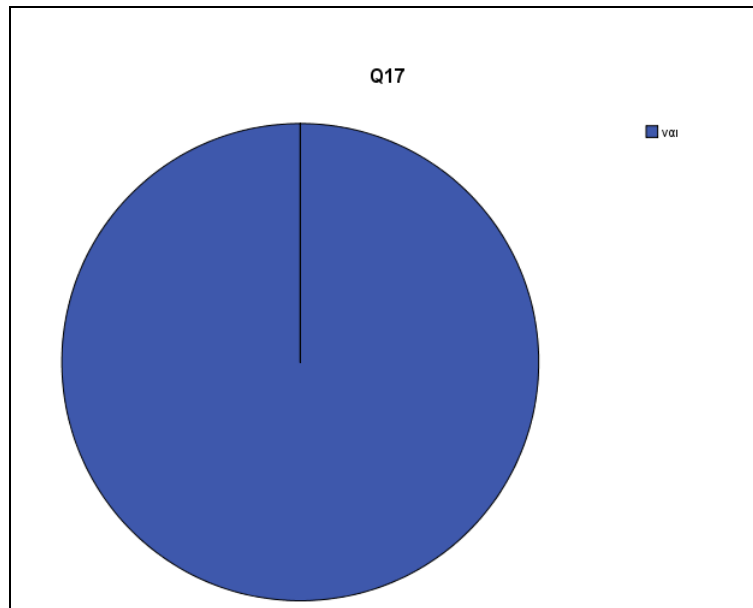

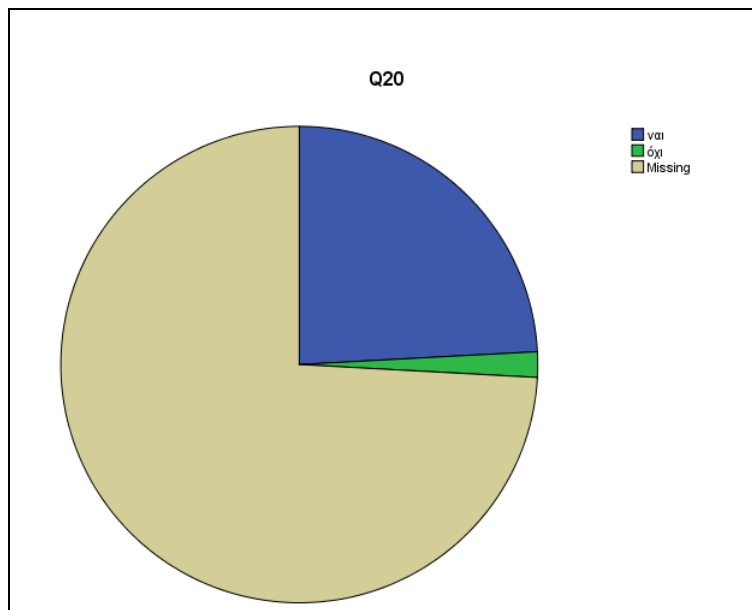
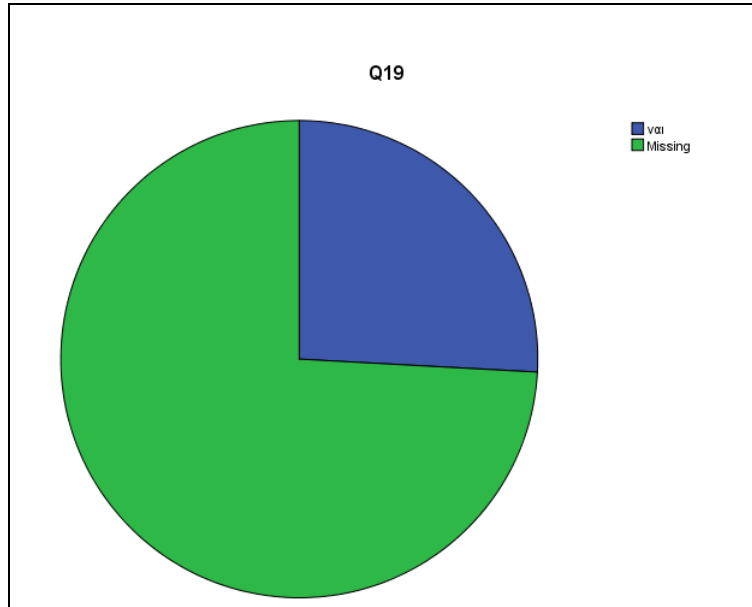

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 4^ο (ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ)

Το παρόν ερωτηματολόγιο, έχει συνταχθεί στο πλαίσιο μιας διδακτορικής έρευνας του Πανεπιστημίου με θέμα “ Η εδραίωση της αλήθειας ενός αδικήματος και η ηθική καταστολή στο πλαίσιο του ελληνικού ποινικού μηχανισμού κατά την περίοδο της κρίσης” με σκοπό να ερευνήσει τη συσχέτιση των αδικημάτων με την περίοδο της κρίσης και να αποπειραθεί να απεικονίσει τρόπους βελτίωσης του παρόντος ποινικού μηχανισμού. **Η έρευνα είναι ανώνυμη.**

Για την καλύτερη απεικόνιση και την ασφαλέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων, θα ήταν ωφέλιμο να απαντήσετε με ειλικρίνεια.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων!

1)Φύλο:

α)άνδρας β)γυναίκα

2)Ηλικία:

α)18-25 β)26-30 γ)31-35 δ)36-40 ε)41-45 ζ)46 και άνω

3)Ο Ντοστογιέφσκι ισχυριζόταν πως ο πολιτισμός μιας χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των κρατουμένων της. Αν ισχύει κάτι τέτοιο, το σωφρονιστικό μας σύστημα καθρεφτίζει την εικόνα της κοινωνίας μας;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

4)Υπάρχουν περιπτώσεις που μπορεί- έστω και στο ελάχιστο-να δικαιολογηθεί ένα αδίκημα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

5)Τι θα έπρεπε να γίνεται στις περιπτώσεις αυτές;

.....

6) Για πολλούς η φυλάκιση θεωρείται πέρα για πέρα απάνθρωπη, γιατί αντιβαίνει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αντί αυτού ποια μορφή θα προτείνατε;

.....
.....
.....
.....

7) Όλα τα αδικήματα σωφρονίζονται με τον ίδιο τρόπο;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

8) Με το υπάρχον σωφρονιστικό σύστημα πιστεύετε ότι οι έγκλειστοι όντως σωφρονίζονται;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

9) Αν όχι, τι φταίει;

.....
.....
.....
.....

10) Κάποιοι πιστεύουν ότι αν κάποιος εκδηλώνει αδίκημα, η κοινωνία θα έπρεπε να τον ενσωματώνει στο εκπαιδευτικό σύστημα και όχι στη φυλακή. Συμφωνείτε;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

11) Αν δεν υπήρχαν καθόλου η δικαιοσύνη και οι νόμοι, πιστεύετε ότι θα διαπράττονταν τα ίδια αδικήματα;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

12) Θα μπορούσαμε να πούμε πως υπάρχει έστω ένα κοινό χαρακτηριστικό σ' αυτούς που οδηγούνται στη διάπραξη ενός αδικήματος;

α) ναι β) όχι γ) δεν έχω γνώμη

Αν ναι, ποιο είναι αυτό;.....

13)Θεωρείτε ότι οι διαπράττοντες κάποιο αδίκημα ταυτίζουν τη δικαστική εξουσία με τη σωφρονιστική υπηρεσία, θεωρώντας πως και οι δύο ευθύνονται για τον προσδιορισμό και την εκτέλεση της ποινής τους;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

14)Ποια είναι η γνώμη των έγκλειστων για τη δικαστική εξουσία;

α)θετική β)αρνητική γ)ουδέτερη

15)Είναι εύκολη η ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο, μετά το πέρας της ποινής τους;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

16)Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το αδίκημα έχει φύλο, λαμβάνοντας υπόψη πως τα περισσότερα Σωφρονιστικά Ιδρύματα είναι ανδρών;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

17)Πιστεύετε πως θα έπρεπε να διαχωρίζονται τα Σωφρονιστικά Ιδρύματα ανάλογα με το είδος των αδικημάτων;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

18)Η παιδεία κατά τη γνώμη σας θα μπορούσε να συμβάλλει στη μείωση των αδικημάτων;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

19)Λένε πως η εκπαίδευση συμβάλλει στον εξανθρωπισμό της φυλακής. Συμφωνείτε;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

20)Πως θα γινόταν καλύτερο το σωφρονιστικό σύστημα;

.....
.....
.....

21)Θεωρείτε ότι η ποινή, είναι πάντα αντικειμενική, δηλαδή δίκαιη και ανάλογη με το μέγεθος της αδικίας;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

22)Πιστεύετε πως αν η κοινωνία μας είχε ως κύριο στόχο την ευτυχία των πολιτών, η αδικία θα ήταν μικρότερη;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

23)Αν οι άνθρωποι ήταν πλήρως ελεύθεροι, χωρίς κανένα εξαναγκασμό, θεωρείτε ότι θα διέπρατταν εξίσου αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

24)Οι ισχυροί δεσμοί μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, θα ήταν δυνατό να συμβάλλουν στην αποφυγή αδικημάτων;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

25)Θεωρείτε πως η κοινωνία μας στο σύνολο της έχει καταρρίψει τις παραδοσιακές αξίες περί σωστού και λάθους, καλού και κακού και η αιτία είναι η γενικότερη κρίση-ηθική, οικονομική, θρησκευτική- των κοινωνιών;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

26)Αν υπήρχε η αίσθηση ότι υπάρχει δικαιοσύνη και απονέμεται δίχως εξαιρέσεις σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, πιστεύετε ότι θα διαπραττόταν ο ίδιος αριθμός αδικημάτων;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

27)Αν ζούσαμε σε μια ευημερούσα πολιτεία, θα γίνονταν τα ίδια αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

28)Αν γνωρίζαμε ακριβώς τις συνέπειες, θα διαπράτταμε αδικήματα;

α)ναι β)όχι γ)δεν έχω γνώμη

29)Κατά πόσον επιδρά στην παραβατικότητα η αίσθηση ότι πολλοί σε αυτή την κοινωνία βρίσκονται στο απυρόβλητο και παρανομούν ατιμώρητα;

- α)πάρα πολύ β)πολύ γ)λίγο δ)καθόλου

30)Μετά την έκτιση της ποινής πιστεύετε ότι οι άνθρωποι γίνονται πιο νομοταγείς και γιατί;

- α)από φόβο μην ξανατιμωρηθούν

- β)από συνειδητοποίηση του λάθους

- γ)επειδή μέσα στη φυλακή έγιναν καλύτεροι

- δ) Ή μήπως ισχύουν τα αντίθετα;

31)Το ίδιο αδίκημα, σε μια άλλη χώρα, θα λάμβανε πιστεύετε την ίδια ποινή;

.....
.....
.....
.....

32)Σε μια κοινωνία και δη στην ελληνική, όπου γεννήθηκε η δημοκρατία, μήπως οφείλουμε να βρούμε καλύτερα τρόπους μείωσης των φαινομένων της αδικίας πρωτίστως και ακολούθως τρόπους επιβολής ποινών;

.....
.....
.....
.....

33)Πώς πιστεύετε μπορούν να μειωθούν τα αδικήματα;

.....
.....
.....

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ:**Statistics**

		Q1	Q2	Q3	Q4	Q7	Q8	Q10
N	Valid	20	20	20	20	20	20	20
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q11	Q12	Q13	Q14	Q15	Q16	Q17
N	Valid	20	20	20	20	20	20	20
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q18	Q19	Q21	Q22	Q23	Q24	Q25
N	Valid	20	20	20	20	20	20	20
	Missing	0	0	0	0	0	0	0

Statistics

		Q26	Q27	Q28	Q29	Q30
N	Valid	20	20	20	20	20
	Missing	0	0	0	0	0

Frequency Table

Q1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid male	7	35,0	35,0	35,0
female	13	65,0	65,0	100,0
Total	20	100,0	100,0	

4.1. Το Φύλο

Q2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 31-35	5	25,0	25,0	25,0
36-40	6	30,0	30,0	55,0
41-45	3	15,0	15,0	70,0
46 up	6	30,0	30,0	100,0
Total	20	100,0	100,0	

4.2. Η Ηλικία

Q3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	15	75,0	75,0	75,0
όχι	5	25,0	25,0	100,0
Total	20	100,0	100,0	

4.3 Ντοστογιέφσκι- Ο πολιτισμός μιας χώρας φαίνεται από το επίπεδο διαβίωσης των κρατουμένων της

Q4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	18	90,0	90,0	90,0
όχι	2	10,0	10,0	100,0
Total	20	100,0	100,0	

4.4. Δικαιολόγηση των αδικημάτων

Q7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	20	100,0	100,0	100,0

4.7. Ο σωφρονισμός όλων των αδικημάτων με τον ίδιο τρόπο

Q8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	20	100,0	100,0	100,0

4.8. Σωφρονισμός του ισχύοντος συστήματος

Q10

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.10. Ένταξη του εγκλείστου στο εκπαιδευτικό σύστημα

Q11

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.11. Η απουσία νόμων και δικαιοσύνης, ως παράγων μείωσης των αδικημάτων

Q12

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.12. Κοινό χαρακτηριστικό των εγκλείστων

Q13

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.13. Ταύτιση της δικαστικής εξουσίας με την σωφρονιστική υπηρεσία από τους εγκλείστους

Q14

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid αρνητική	20	100,0	100,0	100,0

4.14. Η γνώμη των εγκλειστων για τη δικαστική εξουσία

Q15

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	20	100,0	100,0	100,0

4.15. Η ευκολία της ένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο

Q16

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	3	15,0	15,0	15,0
όχι	17	85,0	85,0	100,0
Total	20	100,0	100,0	

4.16. Το φύλο των αδικημάτων

Q17

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.17. Διαχωρισμός των σωφρονιστικών ιδρυμάτων βάσει του αδικήματος

Q18

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.18. Η συμβολή της παιδείας στη μείωση των αδικημάτων

Q19

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.19. Η συμβολή της εκπαίδευσης στον εξανθρωπισμό της φυλακής

Q21

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
--	-----------	---------	---------------	--------------------

Q21

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	20	100,0	100,0	100,0

4.21. Η αντικειμενικότητα της ποινής, δίκαιη και ανάλογη με το μέγεθος της αδικίας

Q22

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.22. Η ευτυχία των πολιτών , ως παράγων μείωσης της αδικίας

Q23

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.23. Η πλήρης ελευθερία, ως παράγων πρόληψης των αδικημάτων

Q24

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.24. Οι ισχυροί δεσμοί μιας κοινωνίας , στοιχείο αποφυγής των αδικημάτων

Q25

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.25. Η κατάρριψη των ηθικών αξιών, εξαιτίας της κρίσης

Q26

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	20	100,0	100,0	100,0

4.26. Η δίχως εξαιρέσεις απονομή δικαιοσύνης σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, παράμετρος πρόληψης των αδικημάτων

Q27

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.27. Η ενημερούσα πολιτεία, ως παράμετρος αποφυγής των αδικημάτων

Q28

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	100,0	100,0	100,0

4.28. Η γνώση των συνεπειών, ως στοιχείο διάπραξης ενός αδικήματος

Q29

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid πολύ	20	100,0	100,0	100,0

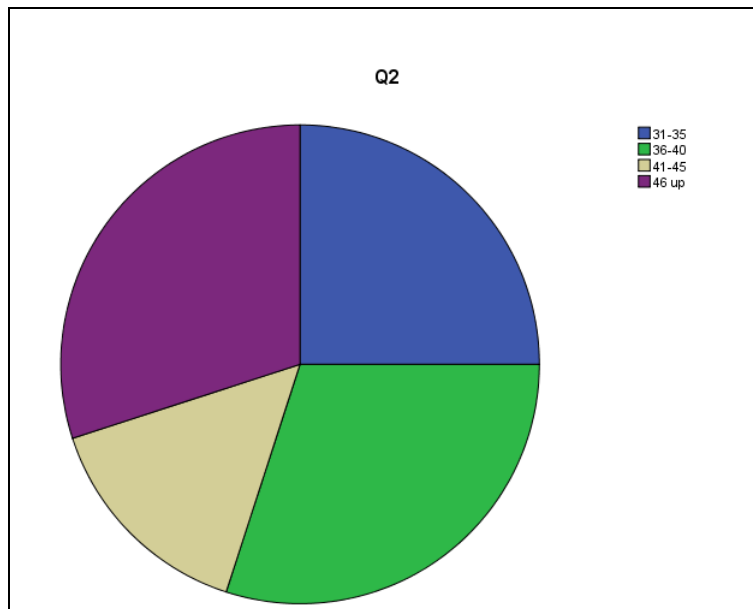
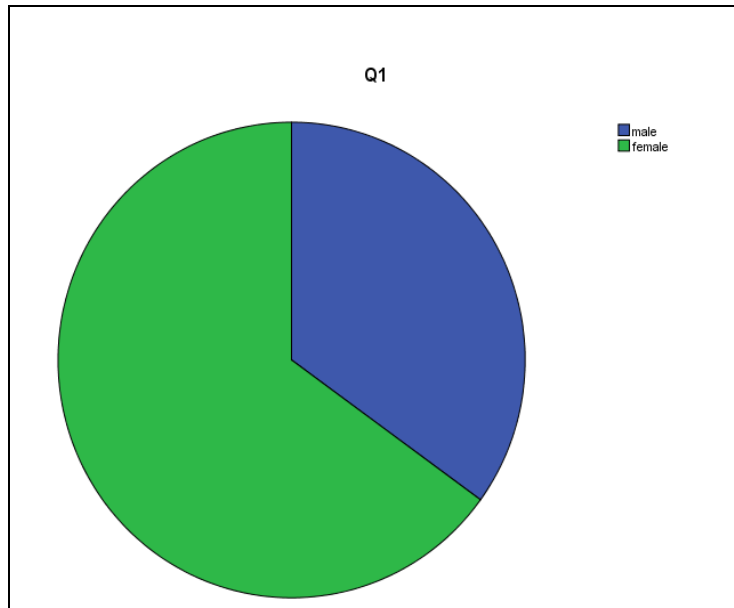
4.29. Η επίδραση της ατιμωρησίας πολλών στην παραβατικότητα

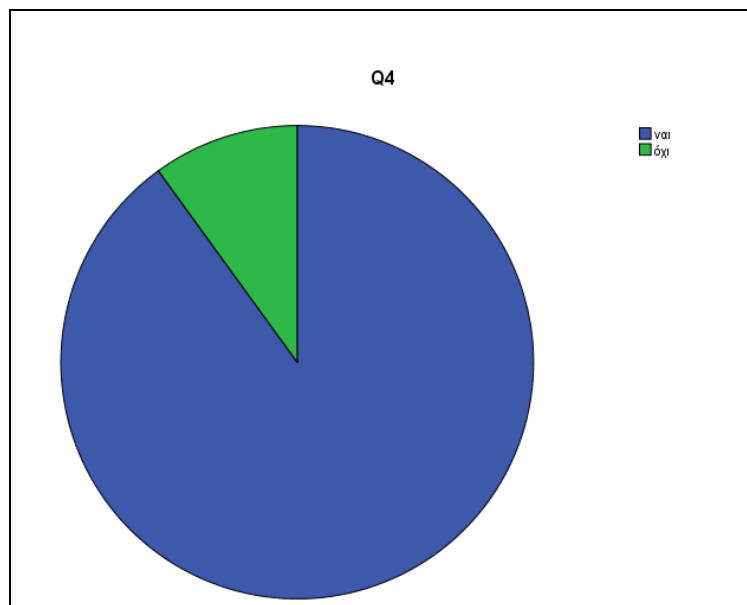
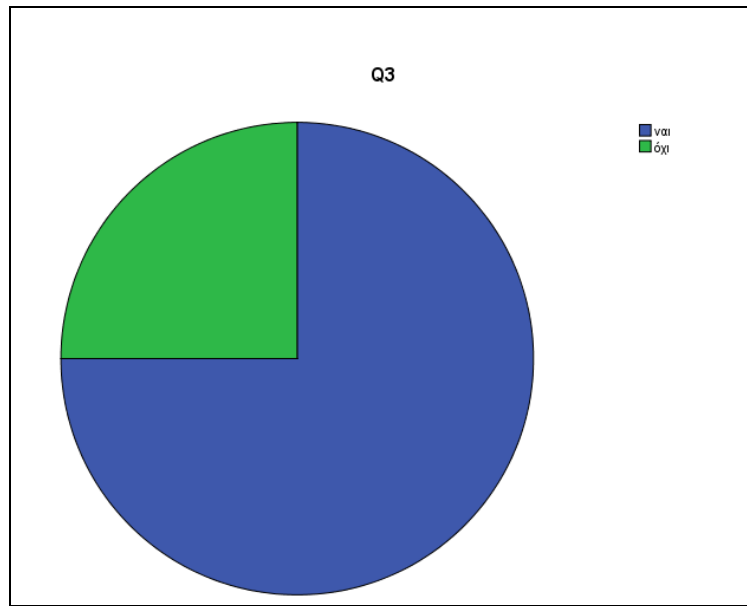
Q30

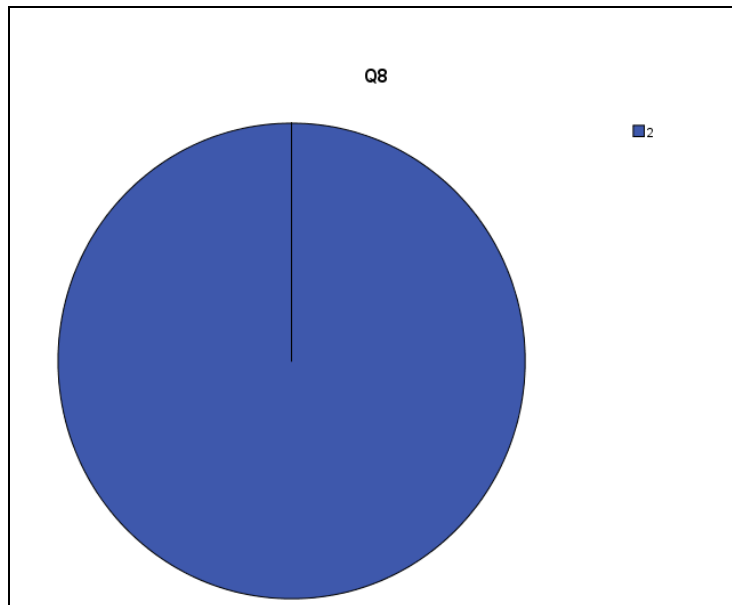
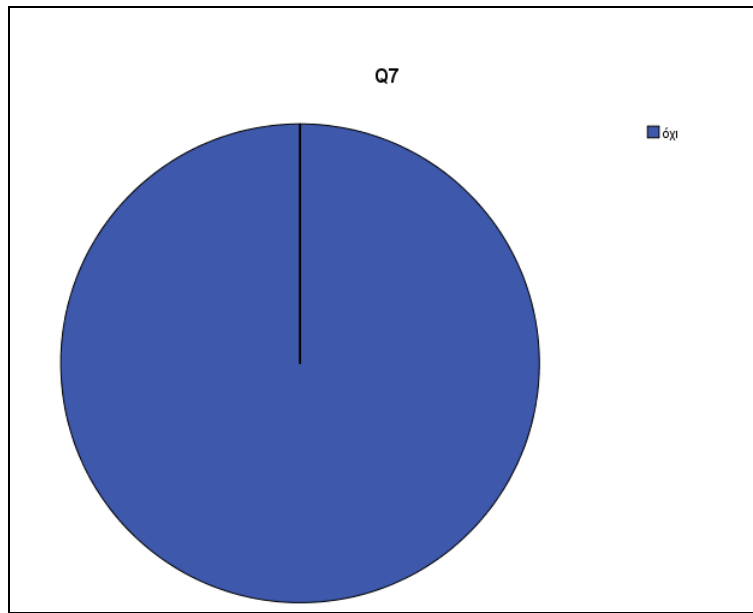
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid από φόβο μην ξανατιμωρηθούν	20	100,0	100,0	100,0

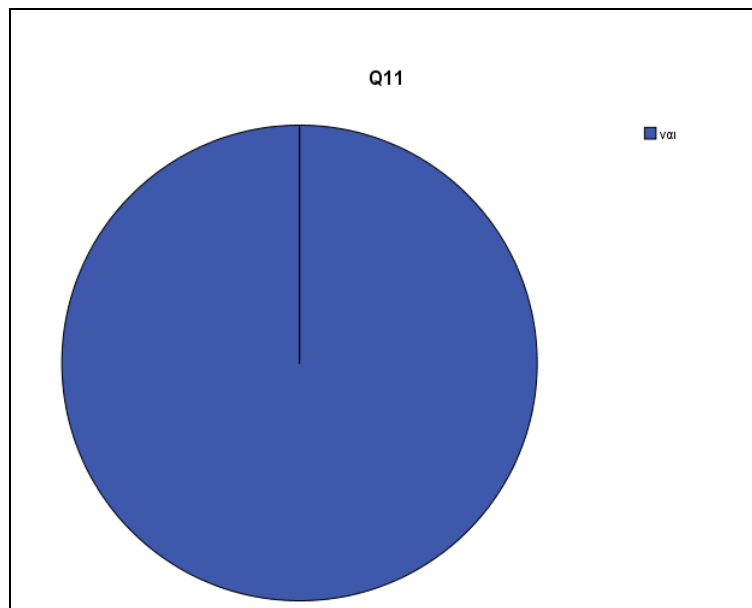
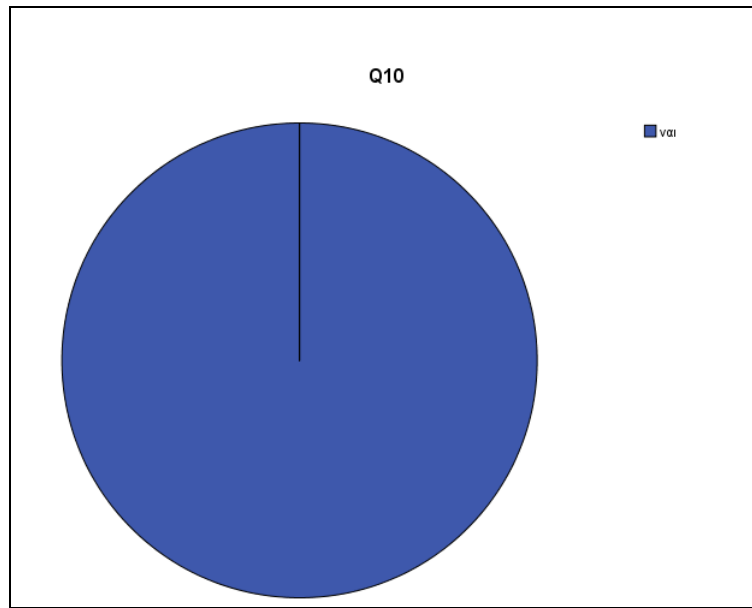
4.30. Μετά την έκτιση της ποινής οι αδικούντες γίνονται νομοταγείς

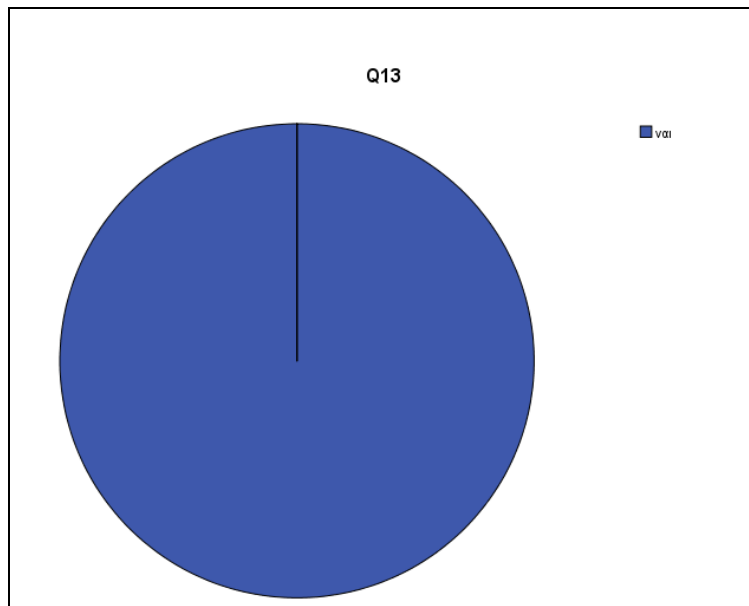
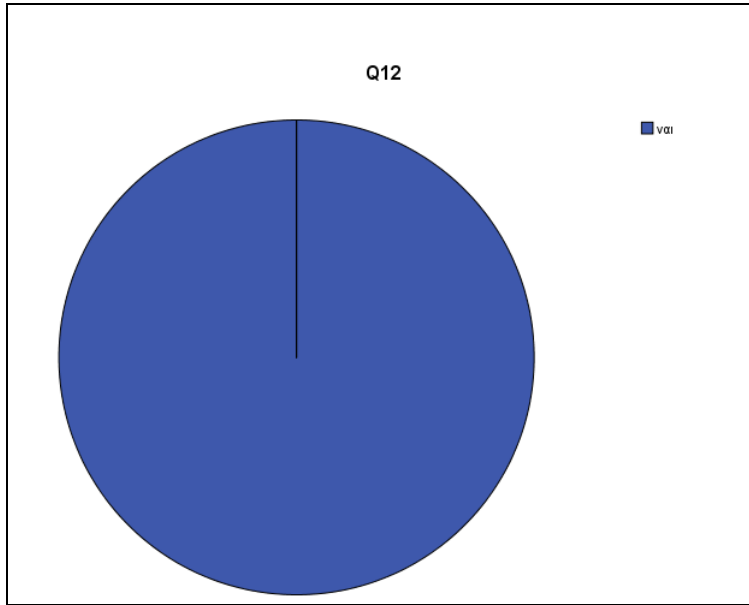
Pie Chart

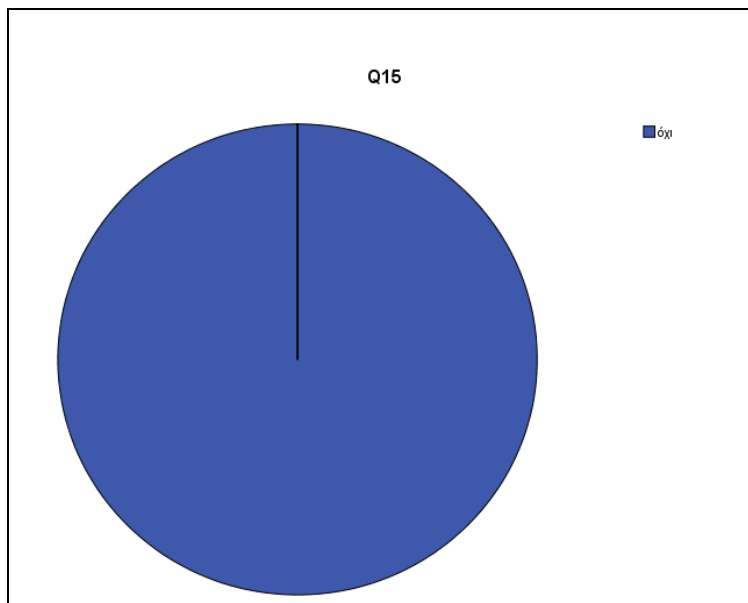
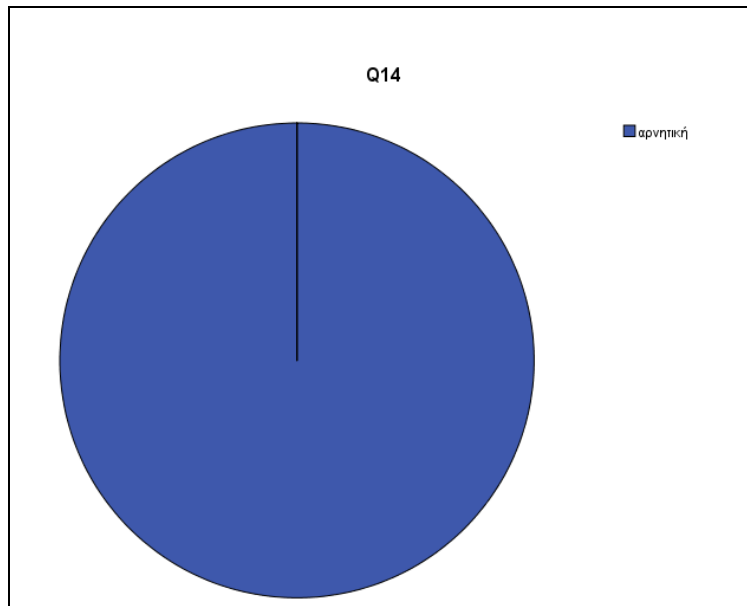

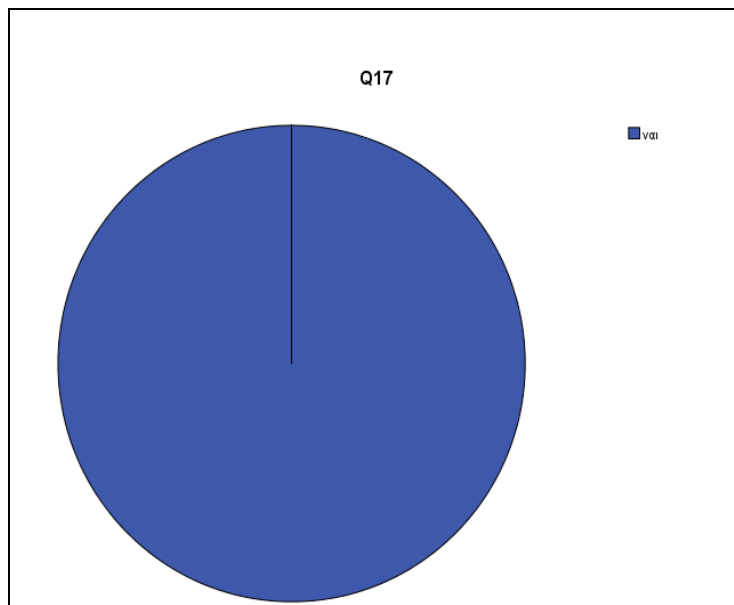
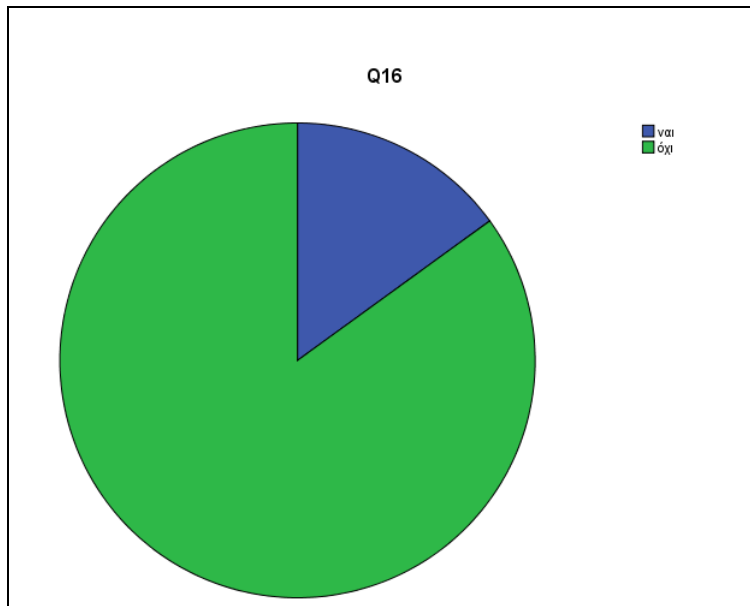

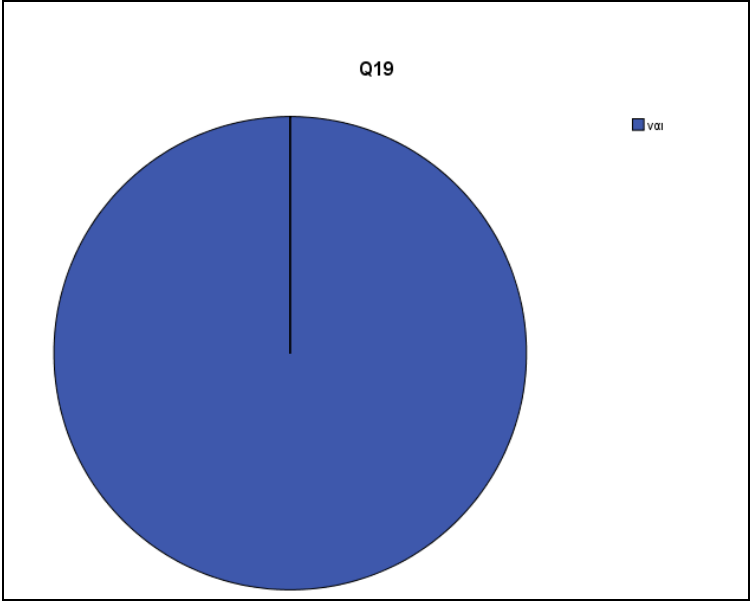
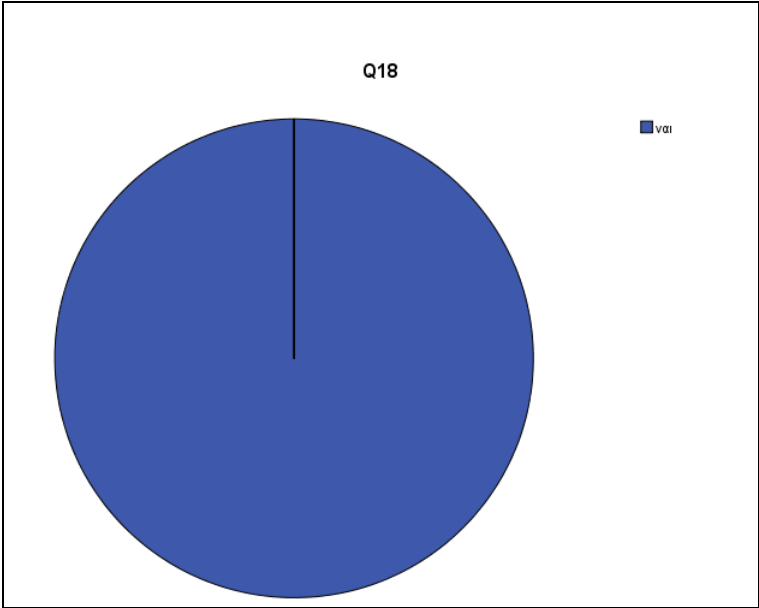

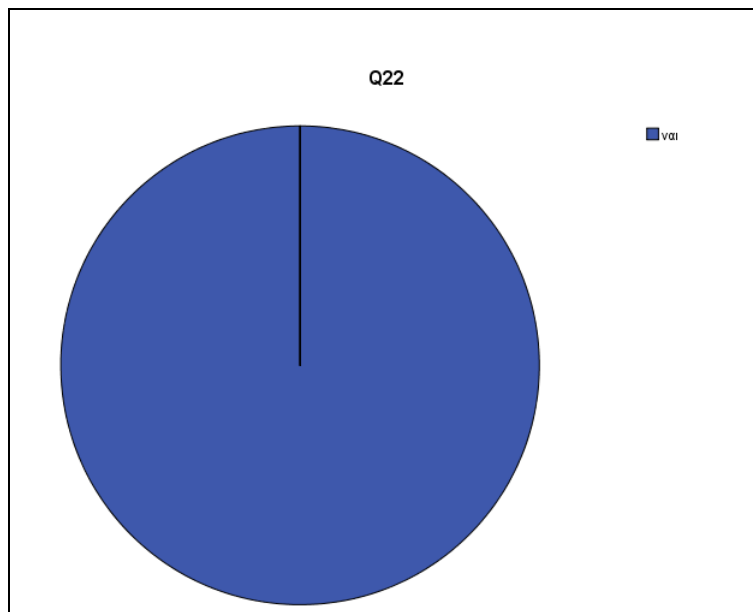
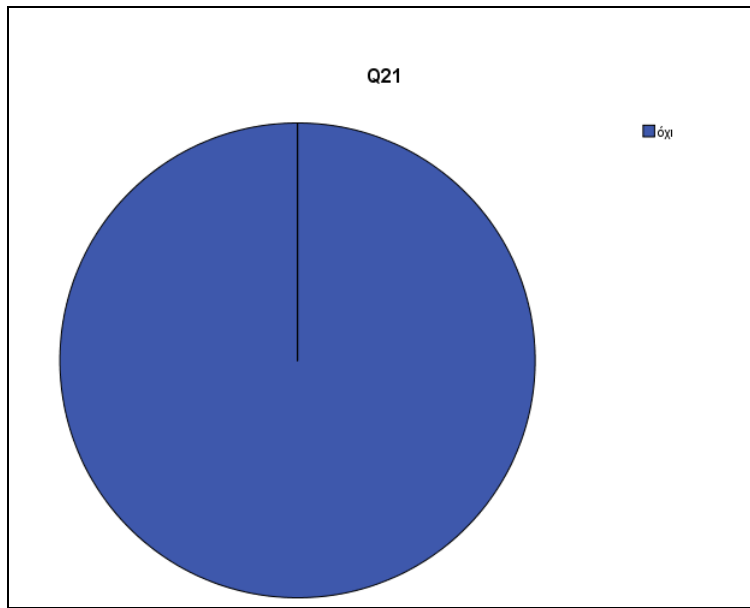

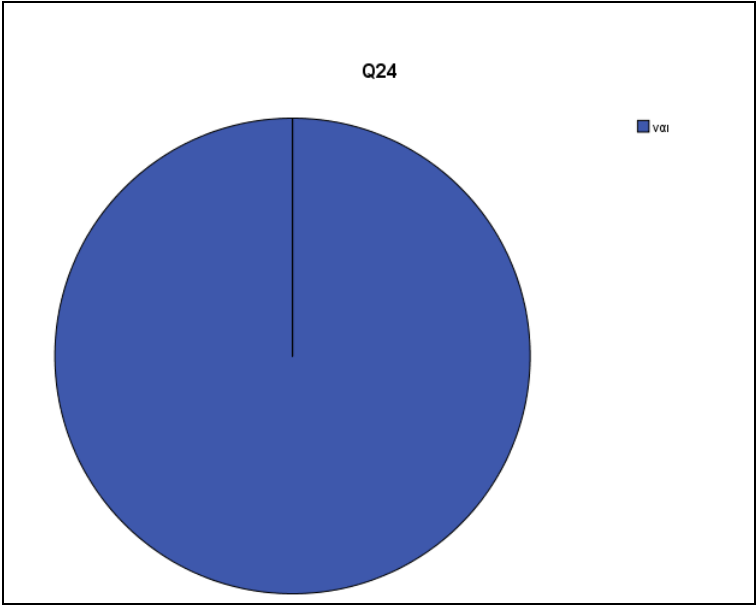
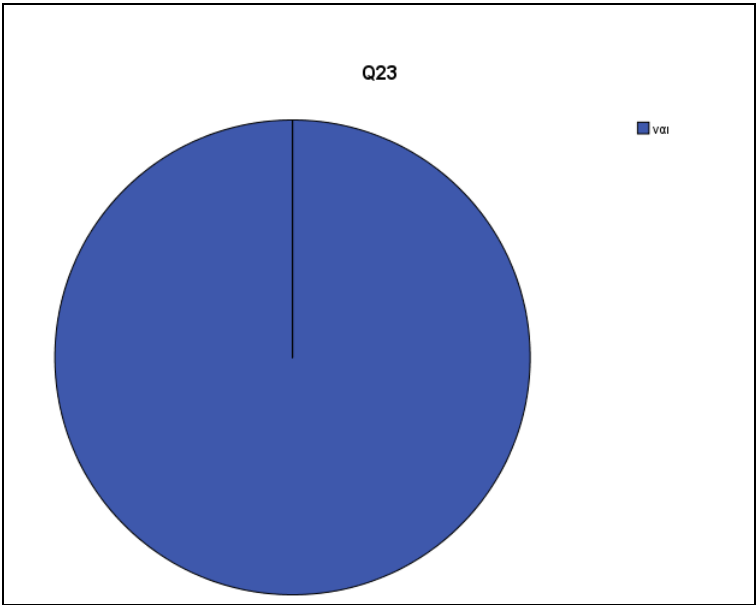

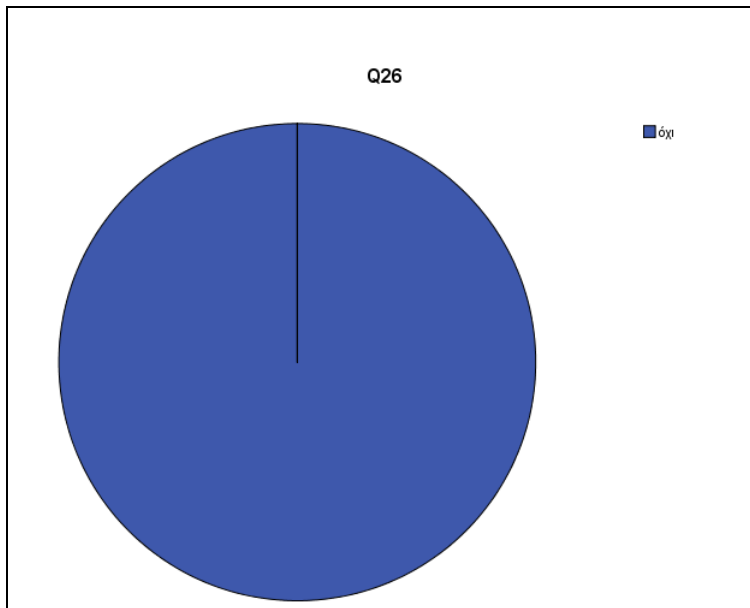
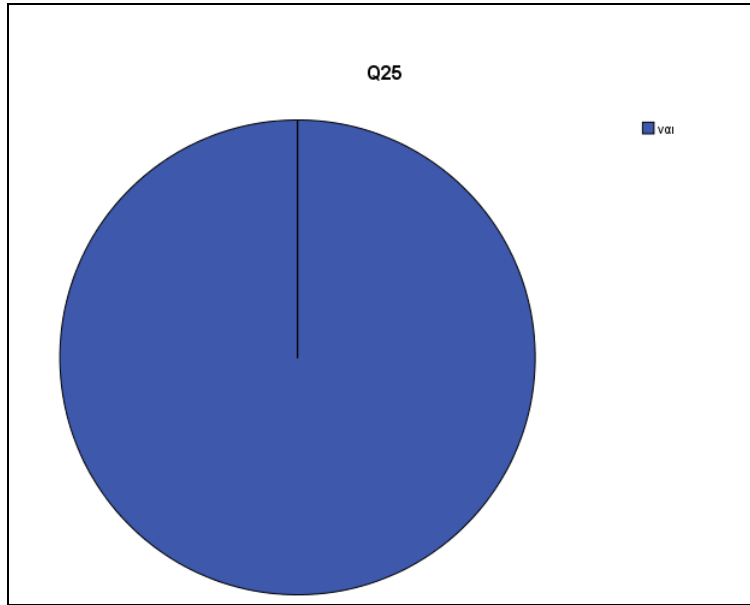

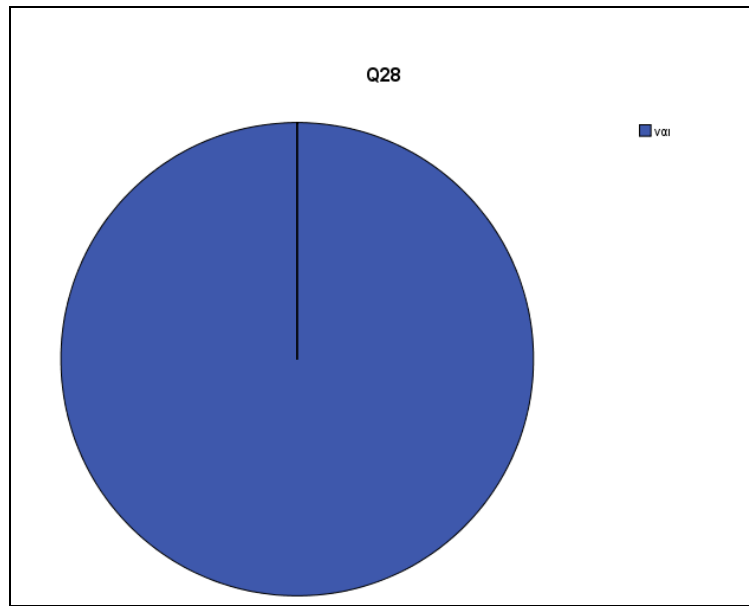
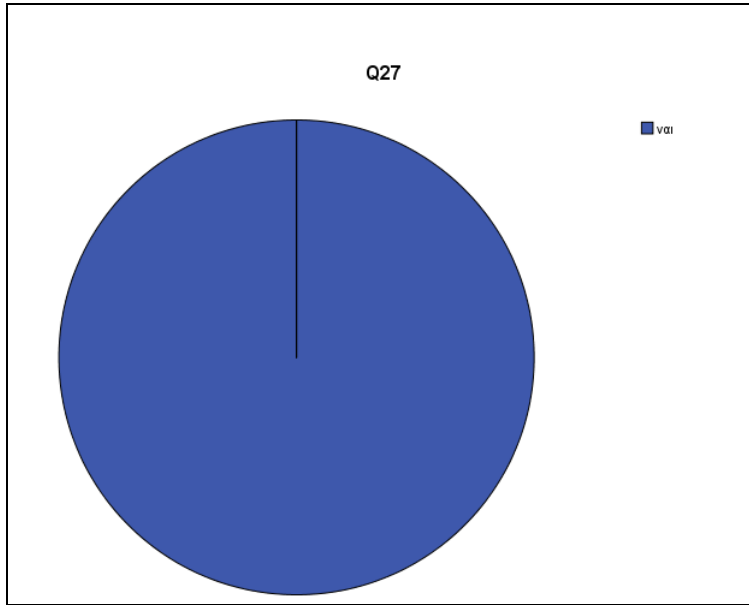

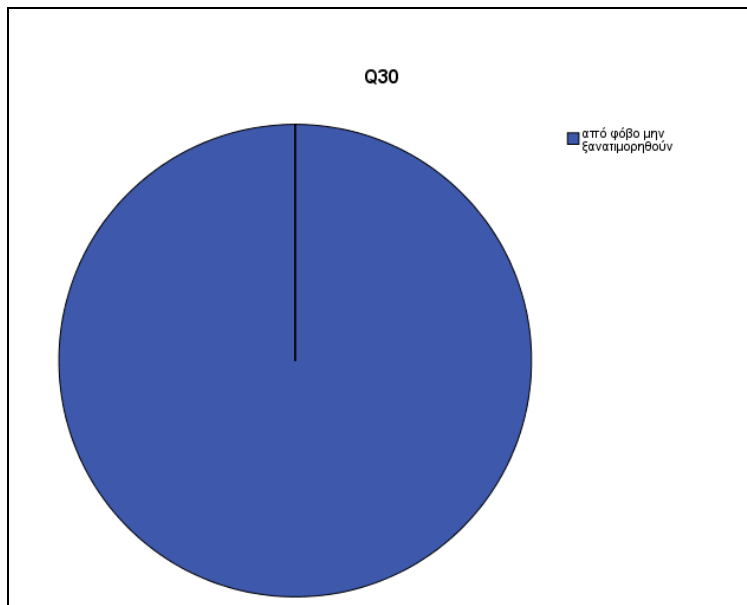
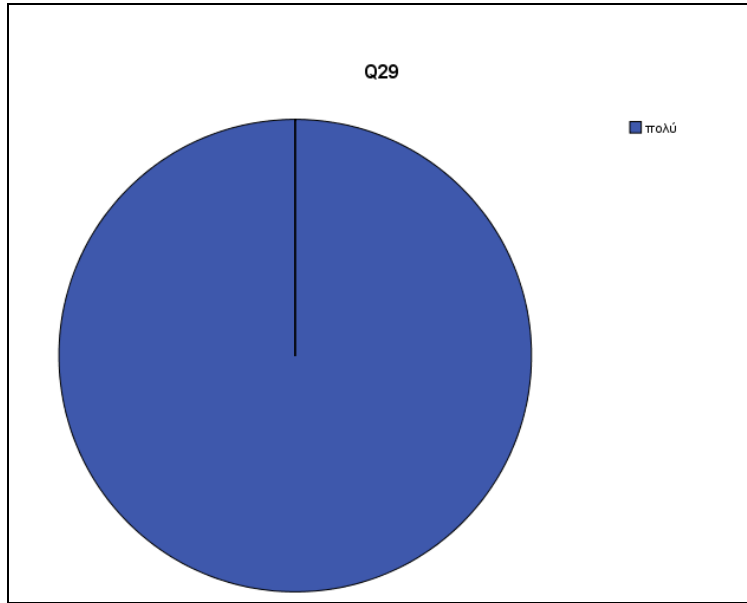

ΙΔΡΥΜΑ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΡΓΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ

Πρόγραμμα "Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας"

Ταχ. Δ/ση : Αχαρνών 417
 Τ.Κ. – Πόλη : 111 43 Αθήνα
 Πληροφορίες : Ι. Τσεβρένη
 Τηλέφωνο : 213 131 4515
 FAX : 213 131 4506
 E-mail : tsevreni.i@inedivim.gr

Αθήνα : 20/04/2015

Αρ. πρωτ. : 603-8/282/4276

ΠΡΟΣ: κ. Α. Παπανδρίτσα

Κοιν. : α) 2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού
 β) 1^ο ΣΔΕ Ελεώνα Θηβών
 γ) 2^ο ΣΔΕ Λάρισας
 δ) 2^ο ΣΔΕ Τρικάλων
 ε) 1^ο ΣΔΕ Γρεβενών
 στ) 3^ο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης
 ζ) Διεύθυνση Προγραμμάτων Νεολαίας
 και Δια Βίου Μάθησης
 η) Ομάδα Έργου ΣΔΕ

Χορήγηση Άδειας για Έρευνα

Μετά την αξιολόγηση του υπ' αρ. 14276/19-03-2015 αιτήματος, το Δ.Σ. του Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ., με την υπ' αρ. 3065/133/02.04.2015 Απόφαση, χορηγεί στην υποψήφια διδάκτορα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κ. Ά. Παπανδρίτσα, την άδεια εκπόνησης έρευνας στο πλαίσιο της διδακτορικής της διατριβής, με επιβλέποντα καθηγητή τον κ. Δ. Δρόσο. Προς τούτο, επιτρέπεται η υλοποίηση της έρευνάς της για τη σχολική χρονιά 2014-2015 στο 2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού, στο 1^ο ΣΔΕ Ελεώνα Θηβών, στο 2^ο ΣΔΕ Λάρισας, στο 2^ο ΣΔΕ Τρικάλων, στο 1^ο ΣΔΕ Γρεβενών και στο 3^ο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης, και η συμπλήρωση ερωτηματολογίων από τους εκπαιδευόμενους των ΣΔΕ, τα οποία λειτουργούν στο πλαίσιο του Προγράμματος «Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας».

Προϋποθέσεις εκπόνησης της έρευνας:

- Η αποδοχή της συνεργασίας του Διευθυντή του 2^{ου} ΣΔΕ Κορυδαλλού, κ. Γ. Ζουγανέλη, της Διευθύντριας του 1^{ου} ΣΔΕ Ελεώνα Θηβών, κ. Α. Διαμάντη, του Διευθυντή του 2^{ου} ΣΔΕ Λάρισας, κ. Γ. Τράντα, της Διευθύντριας του 2^{ου} ΣΔΕ Τρικάλων κ. Ε. Χατζημάνου, του Διευθυντή του 1^{ου} ΣΔΕ Γρεβενών, κ. Σ. Τσιανάκα και του Διευθυντή του 3^{ου} ΣΔΕ Θεσσαλονίκης, κ. Θ. Καραγιαννίδη, μετά από επικοινωνία που θα διεξαχθεί με ευθύνη της ερευνήτριας, κατά την οποία θα επεξηγηθούν ο σκοπός και η φύση της έρευνας και θα παρασχεθούν οι απαραίτητες διευκρινήσεις για τη χρήση των μεθόδων της έρευνας.
- Απαγορεύεται ρητά η χρήση κασετοφώνου, φωτογραφικής μηχανής ή κάμερας, χωρίς την προηγούμενη άδεια των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία (στελεχών, εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων).
- Σε περίπτωση που η έρευνα εμπλέκει εκπαιδευόμενους, αυτοί δεν είναι υποχρεωμένοι να συμμετάσχουν σε αυτή με οποιοδήποτε τρόπο (ερωτηματολόγιο, συνέντευξη, συμμετοχή, κλπ). Σε οποιαδήποτε φάση διεξαγωγής της έρευνας, ο εκπαιδευτής και οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να αποφανθούν αιτιολογημένα (με εισήγησή τους προς την Ομάδα Έργου και το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) ότι η συγκεκριμένη έρευνα παρακαλύει, βλάπτει, καθυστερεί την πορεία του τμήματος ή παραβιάζει τους κανόνες λειτουργίας του Σ.Δ.Ε. ή δε σέβεται προσωπικά δεδομένα. Στην περίπτωση αυτή, το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. μπορεί να ανακαλέσει την έγκρισή της.
- Η ερευνήτρια, με την αποδοχή της πρότασής της από το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ., αποδέχεται ταυτόχρονα την υποχρέωσή της να καταθέσει οπωσδήποτε στο Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. το πόρισμα της έρευνας και την τελική μελέτη.

Η Διευθύντρια Προγραμμάτων

Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης

Για την ακρίβεια
 Η Προϊσταμένη της Κεντρικής Γραμματείας

Θεοδώρα Τσιάτσου

Γεωργία Σουλιώτη

Ευρωπαϊκή Ένωση
 Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
 επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
 ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
 2007-2013
 πρόγραμμα για την ανάπτυξη
 ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ